
ARNALDI DE VILLANOVA OPERA THEOLOGICA OMNIA (AVOThO)

XII

ANTIDOTUM CONTRA VENENUM EFFUSUM
PER FRATREM MARTINUM DE ATHECA,
PRAEDICATOREM

PRAESENTATIO FACTA BURDEGALIAE

Corpus
Scriptorum Cataloniae

Corpus Scriptorum Cataloniae

Curantibus Josep PERARNAU,
Jaume DE PUIG et Jaume MENSA

Series A: SCRIPTORES

ARNALDI DE VILLANOVA
OPERA THEOLOGICA OMNIA XII
(AVOThO XII)

COMMISSIO PRO EDITIONE PERFICIENDA

Josep Perarnau, praes. hon.

Jaume Mensa, mod.

Josep Alanyà

Lluís Cifuentes

Sebastià Giralt

Sergi Grau

Francesco Santi

Barbara Scavizzi

UNION ACADÉMIQUE INTERNATIONALE
CORPUS PHILOSOPHORUM MEDII AEVI

ARNALDI DE VILLANOVA

Antidotum contra venenum effusum
per fratrem Martinum de Atheca, praedicatorum

Praesentatio facta Burdegaliae

(AVOThO XII)

Curante Jaume MENSA I VALLS

Institut d'Estudis Catalans
Universitat Autònoma de Barcelona
Ateneu Universitari Sant Pacià
Barcelona 2023

Vilanova, Arnau de, aproximadament 1238-1311, autor

[Obres. Seleccions]

Arnaldi de Villanova antidotum contra venenum effusum per fratrem Martinum de Athesca, praedicatorem ; Praesentatio facta Burdegaliae. — Primera edició. — (Arnaldi de Villanova opera theologica omnia (AVOThO) ; 12) (Corpus philosophorum Medii Aevi / Union académique internationale) (Corpus scriptorum Cataloniae. Series A, Scriptores)

Bibliografia. Índexs. — Text en llatí, estudi introductor i comentaris en català

ISBN 9788499656571 (IEC ; imprès). — ISBN 9788499656915 (IEC ; llibre electrònic). —

ISBN 9788412499094 (AUSP ; imprès). — ISBN 9788412610307 (AUSP ; llibre electrònic). —

ISBN 9788419333339 (UAB ; imprès). — ISBN 9788419333346 (UAB ; llibre electrònic)

I. Vilanova, Arnau de, aproximadament 1238-1311. Antidotum contra venenum effusum per fratrem Martinum de Athesca, praedicatorem II. Vilanova, Arnau de, aproximadament 1238-1311. Praesentatio facta Burdegaliae III. Mensa i Valls, Jaume, editor literari IV. Institut d'Estudis Catalans. V. Ateneu Universitari Sant Pacià. VI. Universitat Autònoma de Barcelona. VII. Títol VIII. Títol: Antidotum contra venenum effusum per fratrem Martinum de Athesca, praedicatorem IX. Col·lecció: Vilanova, Arnau de, aproximadament 1238-1311. Opera theologica omnia ; 12 X. Col·lecció: Corpus philosophorum Medii Aevi XI. Col·lecció: Corpus scriptorum Cataloniae. Series A., Scriptores

1. Vilanova, Arnau de, aproximadament 1238-1311 2. Martín, de Ateca, -1306

3. Vilanova, Arnau de, aproximadament 1238-1311 — Bibliografia — Obres anteriors al 1800

4. Escatologia — Obres de controvèrsia

929Vilanova, Arnau de

012:929Vilanova, Arnau de "13"

27-175

L'edició d'aquesta obra ha estat possible gràcies als programes de recerca de Secretaria Científica de l'Institut d'Estudis Catalans, al subsidi rebut (2022-2023) de la Union Académique Internationale, i a la col·laboració de la Universitat Autònoma de Barcelona.

El treball de preparació d'aquest volum s'ha portat a terme en el context del projecte de recerca «Arnau de Vilanova digital», MCI, PID2019-104308GB-I00.

Il·lustració de la coberta:

Ibn Butlan, *Tacuinum Sanitatis*, París, BnF, lat. 9333, f. 51r (elaboració de la triaga). Imatge publicada amb Open License, obtinguda el dia 20 d'abril de 2022, en la URL següent: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b105072169/f114.item.zoom>

© 2023 by *Corpus Scriptorum Cataloniae*

© Institut d'Estudis Catalans, Universitat Autònoma de Barcelona i Ateneu Universitari Sant Pacià, per a aquesta edició

Primera edició: febrer del 2023

Compost per Jordi i Míriam Ardèvol / Imprès a Service Point FMI, SA

ISBN obra completa (IEC): 978-84-7283-739-4

ISBN obra completa (AUSP) 978-84-935970-3-0

ISBN volum dotzè (IEC): 978-84-9965-657-1 (ed. impresa) / 978-84-9965-691-5 (ed. digital)

ISBN volum dotzè (AUSP): 978-84-124990-9-4 (ed. impresa) / 978-84-126103-0-7 (ed. digital)

ISBN volum dotzè (UAB): 978-84-19333-33-9 (ed. impresa) / 978-84-19333-34-6 (ed. digital)

Dipòsit Legal: B 3959-2023

Aquesta obra és d'ús lliure, però està sotmesa a les condicions de la llicència pública de Creative Commons. Es pot reproduir, distribuir i comunicar l'obra sempre que se'n reconegui l'autoria i l'entitat que la publica i no se'n faci un ús comercial ni cap obra derivada. Es pot trobar una còpia completa dels termes d'aquesta llicència a l'adreça: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/deed.ca>.

SUMARI

ANTIDOTUM CONTRA VENENUM EFFUSUM PER FRATREM MARTINUM DE ATHECA, PRAEDICATOREM

ESTUDI INTRODUCTORI	9
I. PRESENTACIÓ	9
II. DATA DE COMPOSICIÓ, CIRCUMSTÀNCIES, OBJECTIU I CONTEXT HISTÒRIC	10
III. EL TÍTOL I EL GÈNERE LITERARI	17
IV. ANÀLISI DEL CONTINGUT	19
V. LA POLÈMICA ENTORN DE L'ESCATOLOGIA D'AGUSTÍ D'HIPONA	34
VI. ELS ANYS TRANSCORREGUTS DES DE L'INICI DEL MÓN FINS A CRIST	43
VII. LA <i>GLOSSA ORDINARIA</i>	44
VIII. LA NOSTRA EDICIÓ	44
 EDICIÓ CRÍTICA DE L' <i>ANTIDOTUM CONTRA VENENUM EF- FUSUM PER FRATREM MARTINUM DE ATHECA, PRAEDI- CATOREM</i>	 47

PRESENTATIO FACTA BURDEGALIAE

ESTUDI INTRODUCTORI	145
I. PRESENTACIÓ	145
II. CIRCUMSTÀNCIES HISTÒRIQUES	146
III. UNA «PRAESENTATIO»	147
IV. EL CONTINGUT	148
V. L' <i>ABBREVIATIO PRAESENTATIONIS FACTAE BURDEGALIAE</i>	152
VI. RECONSTRUCCIÓ DE LA LLISTA D'OBRES ARNALDIANES DE LA <i>PRAESENTATIO FACTA BURDEGALIAE</i> I ANÀLISI DIACRÒNICA	154
VII. EXEGESI ARNALDIANA D'ACTES 1,7	161
VIII. CONCLUSIÓ: EL FINAL D'UNA ETAPA	165
IX. LA NOSTRA EDICIÓ	166
 EDICIÓ CRÍTICA DE LA <i>PRAESENTATIO FACTA BURDEGA- LIAE</i>	 169

BIBLIOGRAFIA CITADA	213
TAULES FINALS	233
I. DE CITACIONS BÍBLIQUES	233
II. D'ANTROPÒNIMS I D'OBRES ANÒNIMS	237
III. DE FONS MANUSCRITS	243
TAULA GENERAL	245

ANTIDOTUM CONTRA VENENUM EFFUSUM
PER FRATREM MARTINUM DE ATHECA, PRAEDICATOREM

ESTUDI INTRODUCTORI

I. PRESENTACIÓ

L'*Antidotum contra venenum effusum per fratrem Martinum de Ateca, praedicatorum* (en endavant, simplement *Antidotum*) d'Arnau de Vilanova és una obra molt especial, interessant per múltiples raons, però que, això no obstant, es conserva encara inèdita en dos manuscrits:¹ el Vat. lat. 3824, de la Biblioteca Apostolica Vaticana i el Canon. Misc. 370, de la Bodleian Library d'Oxford.² Heinrich Finke,³ Franz Ehrle,⁴ Josep Perarnau o qui signa aquestes pàgines n'han publicat alguns fragments,⁵ més o menys breus. No és estrany, doncs, que l'*Antidotum* només sigui esmentat de passada en els estudis arnaldians crítics.⁶

---

1. Cf. SANTI, *Gli «Scripta spiritualia»*, 990, núm. 29; i, del mateix autor, *Arnau de Vilanova. L'obra espiritual*, 259, núm. 29.

2. Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 3824, f. 237c-254c; Oxford, Bodleian Library, Canon. Misc. 370, f. 193r-212v.

El manuscrit de Graz, Universitätsbibliothek, 1226, f. 32c-d, conserva un fragment extret de l'*Antidotum* (lín. 98-109 de la nostra edició), que publiquem en apèndix. Sobre la secció arnaldiana d'aquest còdex, vegeu l'*Estudi introductori* de la *Praesentatio facta Burdegaliae*, apartat VI.3.

3. FINKE, *Aus den Tagen Bonifaz VIII.*, CXXV-CXXVI, en publicà fragments. L'*Antidotum*, «[n]ach seiner Stellung im Codex dürfen wir sogar den Sommer 1305 annehmen» (CXXVI). Finke (CXXV) destaca la coincidència d'Arnau de Vilanova i Guillem de Vilanova, el bisbe a qui anava dirigit el tractat, a la cúria pontifícia de Perusa: «Der Bischof Guilelmus de Villanova von Majorka war im März 1304 an der Kurie zum Bischofe geweiht; mit ihr wird er nach Perugia gegangen sein und sich dort für Arnald bemüht haben».

4. EHRLE, *Arnaldo de Villanova*, 486-487 i 501. Ehrle (501) edita el fragment inicial i reproduïx (487) el paràgraf en el qual Arnau de Vilanova esmenta dos professors de París que donen suport a les seves tesis: Joan de París i Ferricus d'Auria. Suggereix que aquest darrer podria ésser Ferricus Metensis (488). Ehrle també aporta informació segons la qual el tractat de Martín de Ateca, contra el qual Arnau de Vilanova va escriure l'*Antidotum*, constava en l'inventari de 1311 de la biblioteca papal de Perusa.

5. PERARNAU, *Noves dades biogràfiques*, 277-278; i MENZA I VALLS, *Arnau de Vilanova adversario de Tomás de Aquino*, 137-138 (fragments relatius a Tomàs d'Aquino); *El tomismo de Martín de Ateca*, 196-199 (traducció al castellà, 201-202. Són els paràgrafs que donen informació sobre Martín de Ateca); i *Los neologismos «bulbulcaritas» (y derivados) y «bovizare» en la obra espiritual latina de Arnau de Vilanova*, 297-311 (fragments en els quals apareixen els esmentats neologismes).

6. Ja MENÉNDEZ Y PELAYO, *Arnaldo de Vilanova*, 70, va proposar l'any 1305 com a data de redacció de l'*Antidotum*. Aquesta informació s'ha anat repetint de llavors ençà. En el meu *Les raons d'un anunci apocalíptic*, 38-39, vaig dedicar un breu epígraf a presentar l'obra i, 339-347, vaig oferir un esquema del seu contingut.

L'*Antidotum* és la darrera obra de caràcter doctrinal de la polèmica escatològica que Arnau de Vilanova va sostenir amb els professors de París i els teòlegs dominicans entre els anys 1300 i 1305 i per aquesta raó, d'una banda, ofereix molta informació sobre diversos aspectes de la controvèrsia (notícies històriques, personatges, etc.), i, de l'altra, és la versió més desenvolupada, detallada i prolíxa dels arguments arnaldians.⁷ A més, des del punt de vista formal, l'*Antidotum* és una obra molt original, única en el seu gènere, perquè es presenta com un 'antídot' teològic i ens aproxima a la quinta essència de l'arnaldisme: la utilització de conceptes típicament mèdics en un àmbit teològic.⁸

II. DATA DE COMPOSICIÓ, CIRCUMSTÀNCIES, OBJECTIU I CONTEXT HISTÒRIC

1. Data de composició

L'*Antidotum* no està datat en cap de les dues còpies que s'han conservat, però podem saber de forma segura la data aproximada de la seva redacció. Efectivament, l'*Antidotum* no consta en la llista que Arnau de Vilanova feu de les seves obres en la *Protestatio facta Perusii coram domino camerario summi pontifici* el dia 18 de juliol de 1304;⁹ en canvi, ja és inclòs en l'enumeració de la *Praesentatio facta Burdegaliae*, del 24 d'agost de 1305.¹⁰ L'*Antidotum* fou escrit, doncs, entre el 18 de juliol de 1304 i el 24 d'agost de 1305. Encara és possible, però, de concretar més si considerem el lloc que ocupa en el còdex Vat. lat. 3824. Aquest manuscrit, preparat sota la directa supervisió d'Arnau de Vilanova per tal de presentar-lo a Climent V, ordena les obres cronològicament. Doncs bé, l'*Antidotum* fou copiat immediatament després de la *Dancia Jacobi II cum commento Arnaldi de Villanova* (i de la consegüent data del 5 de juny de 1305) i abans de la *Praesentatio facta Burdegaliae*.¹¹ L'*Antidotum* degué ésser redactat, doncs, entre el 5 de juny i el 24 d'agost de 1305.

7. DINS SANTI, *Arnau de Vilanova. L'obra espiritual*, 121-127; i MENSA I VALLS, *Arnau de Vilanova*, 22-23 i 63, el lector interessat trobarà informació sobre l'*Antidotum* i el seu context, i en general sobre la vida d'Arnau de Vilanova. Quant a la bibliografia arnaldiana, vegeu: MENSA I VALLS, *Arnau de Vilanova, espiritual*; i MENSA I VALLS, GIRALT, *Bibliografia arnaldiana (1994-2003)*.

8. Cf. ZIEGLER, *Arnau de Vilanova: A Case-Study of a Theologizing Physician*.

9. Cf. ARNALDUS DE VILLANOVA, *Protestatio facta Perusii*, ed. PERARNAU, L'«*Ars catholicae philosophiae*», 216-217, lín. 793-827. La darrera obra mencionada (217, lín. 825-827) és la *Protestatio, praesentatio ac supplicatio Benedicto XI*, del 2 de juny de 1304.

10. Cf. ARNALDUS DE VILLANOVA, *Praesentatio facta Burdegaliae*, lín. 89-90.

11. Vegeu la descripció codicològica d'aquest manuscrit dins PERARNAU, L'«*Allocutio christini...*», 10-24, concretament 22.

2. *Circumstàncies i objectiu*

L'*Antidotum* és adreçat al bisbe de Mallorca Guillem de Vilanova.¹² Al començament de l'obra, Arnau de Vilanova recorda les dificultats que varen tenir a Perusa per aconseguir el tractat que Martín de Ateca havia escrit contra les seves 'denunciaciones'.¹³ No se'n varen sortir. Una vegada retornat a Catalunya, però, Arnau de Vilanova va poder disposar de l'opuscle: un seu còmplice va aprofitar la circumstància que un dels 'custodes' d'aquella obra dormia per apoderar-se'n i fer-la arribar a mans de mestre Arnau.¹⁴

Llegit el tractat de Martín de Ateca, Arnau de Vilanova constata que les objeccions que el frare aragonès planteja en aquell opuscle ja han estat respostes en l'*Apologia de versutiis atque perversitatibus pseudotheologorum*,¹⁵ la *Denuntiatio Gerundensis*,¹⁶ el *Gladus iugulans Thomatistas* i la *Carpinatio poëtriae theologi deviantis*,¹⁷ obres totes elles presentades pel metge català a la Seu Apostòlica.¹⁸ Per aquesta raó, Arnau de Vilanova no es proposa ara de respondre a aquelles objeccions, sistemàticament, amb un plantejament global, sinó que tan sols vol exposar els passatges del tractat de Martín de Ateca «in quibus a rectitudine deuiavit»,¹⁹ mostrar-ne les seves incoherències i contradiccions, fer veure, en definitiva, que tota l'obra de Martín de Ateca és un 'deliri'. Aquest és l'objectiu de l'*Antidotum*. Mentrestant, un 'àngel' innominat, explica Arnau de Vilanova,²⁰ ja havia reaccionat contra l'opuscle de Martín de Ateca.

12. Sobre Guilelmus de Villanova, bisbe de Mallorca de 1304 fins a 1318, vegeu aparat de comentaris, lín. 2-3.

13. Cf. ARNALDUS DE VILLANOVA, *Antidotum*, lín. 4-14. Cf. l'aparat de fonts corresponent a les línies 1-2.

14. Cf. *Antidotum*, lín. 15-21.

15. En l'*Apologia*, escrita a Girona a darreries de l'any 1302, Arnau de Vilanova es defensa de les acusacions que li fan els dominics. Per a l'edició, vegeu PERARNAU, *L'«Apologia...» d'Arnau de Vilanova*.

16. La *Denuntiatio Gerundensis*, de finals de l'any 1302 o començaments de 1303, fou editada per CARRERAS I ARTAU, *La polémica gerundense*, 44-52.

17. El *Gladus* i la *Carpinatio* foren redactats contra els dominics de Marsella, el mes de febrer de 1304. Ambdós escrits foren presentats respectivament al bisbe de Marsella juntament amb la *Prima denuntiatio facta Massiliae* i la *Denuntiatio secunda facta Massiliae*. Encara hi hagué una *Denuntiatio tertia facta Massiliae*. Les denúncies han estat editades per SANTI, *Teologia per immagini e mistica*; en canvi, les obres romanen inèdites. Del *Gladus*, en la seva tesi de laurea, REHO, *La polemica*, 104-138, en preparà l'edició, però dissortadament encara no va vist la llum pública.

18. Cf. *Antidotum*, lín. 22-34. Foren presentades en la *Protestatio facta Perusii*. Cf., *infra*, *Estudi introductori de la Praesentatio facta Burdegaliae*, apartat VI.1 i *Quadre 1*.

19. Cf. *Ibid.*, lín. 35-40. El text citat és el de la lín. 38.

20. Cf. *Ibid.*, lín. 18-21.

3. Context històric

Ja en el mateix íncipit,²¹ Arnau de Vilanova fa saber el tema de l'obra de Martín de Ateca: «aduersus denunciationes finalium temporum». I en el decurs de l'*Antidotum* va quedant clar que aquestes denúnciacions són aquelles que Arnau de Vilanova divulgà en dos tractats seus,²² normalment anomenats «primus tractatus» i «secundus tractatus».²³ Arnau de Vilanova té cura de no esmentar-los mai pel seu títol. Dues citacions literals del «secundus tractatus» fan possible, però, d'identificar-lo sense cap mena de dubte amb el *De mysterio*.²⁴ I si el 'segon tractat' és el *De mysterio*, el 'primer' ha de ser necessàriament el *De tempore*, és a dir, l'única obra arnaldiana escrita abans del *De mysterio* sobre aquesta temàtica.²⁵ El *De tempore* i el *De mysterio* són les dues obres d'Arnau de Vilanova relatives a la polèmica escatològica que va sostenir amb els teòlegs de París en el pas del segle XIII al XIV.²⁶ Efectivament, aprofitant una ambaixada que li encomanà Jaume II davant el rei de França sobre la qüestió de la Val d'Aran,²⁷ Arnau de Vilanova va lliurar al Cancellier de la Universitat de París

21. Cf. *Antidotum*, lín.1-3.

22. Cf. *Ibid.*, lín. 53: «[...] illi duo tractatus, contra quos inuehitur [...]»; 119-120: «[...] in duobus tractatus, contra quos predictus inuehitur»; 999-1000: «[...] in tractatibus meis, contra quos ipse inuehitur».

23. Cf., per exemple, *Antidotum*, lín. 384-385, 390-398.

24. *Ibid.*, lín. 663-664, 836-838. Cf. aparats de fonts i de comentaris corresponents a aquestes línies.

25. Altres elements també ho confirmen. En les lín. 384-385, Arnau de Vilanova nega haver dit «quod secundus tractatus meus fuit bullatus». Efectivament, sabem que el *De mysterio* fou enviat des de la residència papal a dotze destacats destinataris. I a Arnau de Vilanova li agradava de remarcar-ho! Així, per exemple, en la lletra als *Fratribus Ordinis Praedicatorum qui sunt Parisius*, ed. SCAVIZZI, 87, lín. 55-56, llegim: «de thesauro Summi Pontificis emanavit opusculum». Ara bé, ben segur que aquest opuscle (*De mysterio*) i la lletra que l'acompanyava no foren enviats per la cancelleria pontificia, amb la corresponent 'bulla'. Ho confirma també la referència de les lín. 845-846. Efectivament, tant en el *De tempore* com en el *De mysterio*, Arnau de Vilanova explica que Agustí d'Hipona (*Epistula CXCIX de fine saeculi ad Hesychium*) nega que es puguin conèixer els darrers temps per conjectures humanes, però no per revelació divina, «sicut et in primo et in secundo tractatum est declaratum». Cf. aparat de fonts corresponent a les línies esmentades.

26. Per a una presentació general de la polèmica escatològica entre Arnau de Vilanova i els teòlegs professionals (1297-1305), vegeu el meu *Les raons d'un anunci apocalíptic*, en el qual hom trobarà la bibliografia bàsica sobre el tema. Cf. també POTESTÀ, *Dall'annuncio*, 293-305. Pel que fa concretament a la polèmica amb els professors de París, vegeu PERARNAU, *Introducció al «De tempore aduentus Antichristi»*, dins AVOTHO, V, 23-168 (estudi molt complet des de diversos punts de vista, amb edició dels textos conservats de teòlegs de París relatius a la polèmica i bibliografia a les pàgines 9-22); i GERWING, *Vom Ende der Zeit*. Quant al text de *De tempore*, vegeu AVOTHO, V, 169-276.

27. Hom trobarà la documentació, la informació i la bibliografia referida a aquesta ambaixada en l'Apèndix IV, *La intervenció d'Arnau de Vilanova en la reintegració de la Val d'Aran a la Casa de Barcelona (1298-1300)*, dins PERARNAU, *Introducció al «De tempore aduentus Antichristi»*, AVOTHO, V, 138-167.

el *De adventu Antichristi*,²⁸ és a dir, la primera versió del *Del tempore*, escrita l'any 1297.²⁹ Els teòlegs varen reaccionar, algun positivament,³⁰ acceptant les tesis arnaldianes, d'altres —la majoria— negativament, rebutjant-les;³¹ i l'autoritat del bisbat de París va decidir d'obrir un procés «in causa fidei» que va acabar condemnant l'obra per temerària. Arnau de Vilanova va apel·lar a Bonifaci VIII i alhora va revisar el tractat afegint-hi la resposta a les objeccions dels teòlegs de París. El Papa va confirmar la condemna de temerària, va fer abjurar Arnau de Vilanova, fins i tot el va empresonar, però va rebaixar la gravetat del cas en qualificar les tesis condemnades de simples disquisicions acadèmiques («dicta scholastica»).32

28. Segons PERARNAU, *Introducció*, 66, probablement a començaments de la tardor de 1299, Arnau de Vilanova presenta el *De adventu Antichristi* al Cancellier de l'Estudi de París i en la nit de Nadal a Sant Esteve fou implicat en un procés inquisitorial, detingut i empresonat. Va ésser alliberat després de pagar una fiança de tres mil lliures torneses. Per l'octubre de 1300, retornà a París. Segons McVAUGH, *Arnau de Vilanova and Paris*, no haurien estat dos viatges els que Arnau de Vilanova va fer a París, sinó un de sol, a la tardor de 1300.

29. El *De adventu Antichristi* (que coincidiria amb les línies 1-892 i 1588-1648 del *De tempore*, ed. PERARNAU, AVOTHo, V, 169-225 i 273-276) fou escrit l'any 1297 i divulgat posteriorment a París. A la tardor de 1300, Arnau de Vilanova hi afegí una secció nova (línies 893-1587, AVOTHo, V, 226-273) de resposta a les objeccions plantejades pels teòlegs de París contra la seva proposta apocalíptica. El nou conjunt és anomenat per Arnau de Vilanova *Tractatus de tempore adventus Antichristi*.

Que la part més antiga fou escrita l'any 1297, ho anuncia explícitament el mateix Arnau de Vilanova: «[N]unc ab aduentu Domini computamus ·M·CC·XCVII· annos», *De tempore*, ed. PERARNAU, AVOTHo, V, 191-192, lín. 382-383. Un cop més les dades que trobem en les obres arnaldianes d'autoria indiscutible divergeixen de les que ofereix el dubtós *Tractatus quidam*, ed. PERARNAU, 243, lín. 1783-1790.

30. Arnau de Vilanova, *Antidotum*, lín. 555-556, n'esmenta dos: «frater Ferricus de Auria, et frater Iohannes Parisiensis». Del primer no en conservem l'escrit favorable a Arnau de Vilanova, ni tan sols és possible d'identificar-lo amb seguretat (cf. *infra*, apartat de comentaris). JOAN DE PARÍS va escriure un *Tractatus de Antichristo*, amb unes pàgines dedicades a Arnau de Vilanova. Cf. GERWING, *Jobannes Quidort von Paris* († 1306), 134-229, concretament 212-229; i AVOTHo, V, ed. PERARNAU, 385-397. Cf. POTESTÀ, RIZZI, *L'Anticristo*, III, 188-213, amb algunes correccions al text de Gerwing.

31. Sobre les diverses reaccions davant l'anunci apocalíptic d'Arnau de Vilanova, cf. MENSA I VALLS, *Les raons d'un anunci apocalíptic*, 207-225 i 235-241.

32. Hom trobarà una presentació general d'aquests fets i de la significació del *De mysterio* dins PERARNAU, *El text primitiu del «De mysterio cymbalorum Ecclesiae»*, 7-52. Sobre la relació entre Arnau de Vilanova i Bonifaci VIII, vegeu: FINKE, *Aus den Tagen Bonifaz VIII.*, 191-226; MANSELLI, *Arnaldo da Villanova e i papi del suo tempo*, 146-161; LERNER, *The Pope and the Doctor*; PERARNAU, *Bonifacio VIII fra Raimondo Lullo e Arnaldo da Villanova*, 428-432.

La suposada actitud de connivència de Bonifaci VIII envers Arnau de Vilanova fou motiu d'acusació contra el papa en el seu procés de condemna. Cf. *Procès-verbaux*, §15, dins COSTE, *Boniface VIII en procès*, 146-147: «Item quendam librum compositum per magistrum Arnaldum de Villanova, medicum, continentem sive sapientem heresim, per episcopum Parisiensem, et per magistros theologicæ facultatis Parisiensis reprobatum, condemnatum et combustum, postmodum rescriptum, idem vitium continens, revocavit et etiam approbavit».

L'any 1301, a la mateixa residència papal de l'Sgurgola, Arnau de Vilanova tornarà a escriure sobre la temàtica apocalíptica —«sub alio stilo», és a dir, de forma menys cantelluda, més acadèmica—, en el *De mysterio* i l'enviarà a dotze distingits destinataris: Papa, reis, dignitats eclesiàstiques i destacades comunitats religioses.³³

Al final del *De tempore*, el mateix Arnau de Vilanova sintetitza en nou tesis el nucli doctrinal de la seva proposta apocalíptica.³⁴ Primera: pertoca als 'speculatores' de l'Església, d'acord amb el precepte de Déu, investigar la sagrada Escripura i exposar al poble cristià les revelacions sobre els darrers temps. Segona: efectivament, convé que el poble cristià preconeixi els darrers temps, especialment els de la persecució de l'Anticrist, per tal que s'hi pugui preparar millor. Tercera: aquests temps són inassolibles per conjectures humanes. Així cal interpretar la resposta que Jesucrist va donar als apòstols (Actes 1,7): «Non est vestrum nosse tempora vel momenta, que Pater posuit in sua potestate» (i l'exegesi que sant Agustí en va fer). Quarta: Déu, però, va revelar aquests temps en el llibre de Daniel (xii,11): «A tempore cum ablatum fuerit iuge sacrificium et posita fuerit abhominatio desolationem, dies ·M·CC·XC·»,³⁵ i va voler que els homes en tinguessin coneixement, perquè (cinquena) altrament no els hauria revelat a la Bíblia («nichil in sacra Scriptura sit ociosum aut frustra»).³⁶ Sisena-vuitena: els 'dies' de Daniel s'han d'entendre com a 'anys' (Ez iv,6b: «diem pro anno, diem, inquam, pro anno, dedi tibi») i s'han de començar a comptar en el temps en què el poble d'Israel «perdidit terram promissionis», de tal manera que el termini de 1.290 dies s'acompleix «infra decimum quartum centenarium annorum a Christi natiuitate circiter [septua]gesimum [octauum] annum illius centenarii». ³⁷ Novena: aquest còmput concorda amb la profecia de la Sibila Eritrea i amb Agustí, *De civitate Dei*, XX.³⁸

En l'*Antidotum*, Arnau de Vilanova no esmenta mai —almenys de manera inequívoca— el títol de l'obra de Martín de Ateca.³⁹ Sabem que era format per

33. El *De mysterio* ha estat editat per PERARNAU, *El text primitiu del «De mysterio cymbalorum Ecclesiae»*, 53-107. Pel que fa a les lletres, en la seva tesi doctoral SCAVIZZI, *Il «Tractatus epistolarum christini» di Arnaldo di Villanova. Edizione critica*, en va preparar l'edició: la seva publicació és prevista en el volum VI.2 dels AVOTHO. De moment hom pot llegir-ne una transcripció dins CARRERAS I ARTAU, *Del epistolario*. En l'*Ad Benedictum XI*, ed. PERARNAU, 205-207, lín. 306-402, Arnau de Vilanova ofereix una explicació de l'origen del *De mysterio*.

34. *De tempore*, ed. PERARNAU, AVOTHO, V, 273-276, lín. 1588-1648.

35. *Ibid.*, 275, lín. 1628-1630.

36. *Ibid.*, lín. 1631-1632.

37. *Ibid.*, 276, lín. 1643-1645. Sobre el recompte arnaldia, vegeu: GERWING, *Vom Ende der Zeit*, 396-402; POTESTÀ, *L'anno dell'Anticristo*; GERWING, *Johannes Quidort von Paris († 1306)*, 66-73; PERARNAU, AVOTHO, V, 92-106 i 133-136. Vegeu també POTESTÀ, RIZZI, *L'Anticristo*, III, 165-187.

38. *De tempore*, ed. PERARNAU, AVOTHO, V, 276, lín. 1646-1648.

39. L'obra de Martín de Ateca consta en els inventaris de la biblioteca papal de Perusa de 1311 i de 1339. Hi és descrita amb aquestes paraules (EHRLE, *Historia Bibliothecae Romanorum*

un pròleg i dotze capítols. En el primer capítol establia la tesi bàsica de l'obra: «omnes homines indifferenter ignorauerunt et etiam ignorabunt finalia tempora, non solum quantum ad diem et horam iudicii, sed etiam [...] penitus quantum ad omnem temporis acceptionem».⁴⁰ I aquesta tesi s'assentava sobre dues proves: a) «Dominus dixerit de illis: "Nemo scit, neque angeli in celo" [Mc XIII,32]»;⁴¹ i b) Segons Agustí d'Hipona, «etas ultima humani generis, que incipit a Domini aduentu usque in finem seculi, quibus generationibus computetur, incertum est».⁴² D'aquesta manera, tal com va argumentar Tomàs d'Aquino,⁴³ tothom estarà sempre preparat per anar a l'encontre del Senyor.⁴⁴ La resta de capítols s'edificaven sobre aquest fonament.⁴⁵ El segon capítol tenia per objecte discutir la interpretació arnaldiana d'Actes 1,7 i la possibilitat de conèixer prèviament els temps finals. El tercer tractava de l'exposició arnaldiana de la profecia de Daniel, concretament de Daniel XII,11. El capítol quart també criticava l'exegesi arnaldiana de la profecia de Daniel (XII,11). Si Déu

---

Pontificum, 33, núm. 68, recensio Perusina anni 1311): «quidam libellus parvus factus super responsionibus contra ponentes certum tempus finis mundi editus a fratre Martino de Atecha ordinis predicatorum illustris regis Aragonum confessore»; i (PELZER, *Addenda et emendanda*, 61, núm. 360, recensio Assisiensis 1339): «It. quendam tractatum contra ponentes certum tempus finis mundi et adventus antechristi editum a fr. Martino de Atecha ord. pred.». No queda clar, però, si aquestes descripcions ofereixen el títol de l'obra de Martín de Ateca, més aviat sembla que al·ludeixen al seu contigut. En l'*Inventarium de omnibus bonis Magistri Arnaldi*, ed. CHABÁS, *Inventario*, 196, núm. 176, també és esmentat: «Item liber fratris Martini de Theca».

El P. MARTÍ DE BARCELONA, *Regesta*, 280, núm. 92, comenta: «Si és exacta la sospita d'aquest eminentíssim historiador de [sic] que fra Nicolau Eymeric plagia el tractat de fra Martí de Ateca (EHRLE, *Bibli. Paparum Avenion.*, p. 33), no hauríem de lamentar del tot la pèrdua del text de Ateca. Un examen dels mss. que contenen el *Tractatus contra ponentes certum tempus finis mundi* que signa el famós inquisidor gironí potser ens aclariria quelcom d'això». No hem pogut confirmar, però, en la referència indicada pel P. Martí de Barcelona, l'esmentada «sospita». El *Contra presigentes certum terminum finis mundi* de Nicolau Eimeric (Avinyó, 1395-1396), s'ha conservat en els còdexs següents: Madrid, Biblioteca Nacional, 6213, f. 217-242; París, Bibliothèque Nationale, 3171, f. 58-75; Sevilla, Biblioteca Capitular y Colombina, 141-23-14, f. 67r-84r. L'obra de Martín de Ateca era formada per un pròleg i dotze capítols i era escrita expressament contra l'anunci apocalíptic arnaldia; en canvi, la de Nicolau Eimeric consta d'una introducció i vint qüestions i evita personalitzar.

40. *Antidotum*, lín. 75-78. Martín de Ateca segueix de prop les tesis de Tomàs d'Aquino. Cf. THOMAS AQUINAS, *Quaestiones disputatae*, 2, *De potentia*, q. 5, a. 6, ed. PESSION, 146: «tempus determinatum finis mundi omnino nescitur, nisi a solo Deo et ab homine Christo». Per als textos relacionats amb la problemàtica apocalíptica de Tomàs d'Aquino, vegeu: MENSA I VALLS, *Arnau de Vilanova adversario de Tomás de Aquino*, 109-114; i sobre el tomisme de Martín de Ateca: MENSA I VALLS, *El tomismo de Martín de Ateca*.

41. *Antidotum*, lín. 125-126.

42. *Ibid.*, lín. 146-148. Cf. AUGUSTINUS, *De diversis quaestionibus octoginta tribus*, LVIII, 2, ed. MUTZENBECHER, 107, lín. 72-80.

43. THOMAS AQUINAS, *Commentum in quartum librum Sententiarum magistri Petri Lombardi*, IV, d. 43, q. 1, a. 3, q. 2, co., 1064b.

44. *Antidotum*, lín. 160-200.

45. *Ibid.*, lín. 40-41: «[...] totum codicem suum fundat supra ea, que tradit in primo capitulo [...]».

hagués revelat el final dels temps en aquesta profecia, els apòstols (als quals Jesucrist va revelar el sentit de l'Escriptura) ja els haurien conegut. El capítol cinquè era dedicat al sermó escatològic de Mateu xxiv. El sisè i el setè, al suposat càlcul d'Agustí d'Hipona i als anys que van transcórrer des d'Adam fins a Crist. El vuitè, a la profecia de la Sibila Eritrea. El novè reprenia el comentari arnaldia d'Actes 1,7. El desè argumentava que no és convenient conèixer prèviament els temps finals. L'onzè tractava de la incompatibilitat del còmput d'Arnau de Vilanova amb les previsions dels astròlegs. Finalment, el dotzè, de les 'setmanes' de la profecia de Daniel (Dan ix,24-25).

Martín de Ateca havia estat no només un bon amic d'Arnau de Vilanova, sinó també el seu confessor.⁴⁶ Havien parlat personalment dels temes que en l'*Antidotum* són objecte de disputa. Arnau es queixa amargament que Martín de Ateca mai no li hagués dit que pensava escriure, o que havia escrit, una obra contra les seves tesis escatològiques. Quan Arnau de Vilanova va redactar el *Gladius* (1304), ja sabia que Martín de Ateca havia escrit el seu tractat. Arnau de Vilanova no l'havia pogut llegir, ni tan sols veure'l, però, en canvi, Martín de Ateca l'havia fet conèixer fins i tot a clergues seculars:⁴⁷

«Ego enim scio quendam ex illis, qui fuit interdum dux meus spiritualis, et cui liberaliter meas editiones communicavi, qui tamen, [f. 182c] ut fertur a fidedignis, plurima scripsit contra meas assertiones. Et tali stilo, ut aiunt, se legisse quod obiectiones ebulliunt contumeliis et detractationibus, sed efficacia probationis omnino sunt vacue.

Quo uero spiritu pulsaretur ad hec scribenda potestis perpendere tam ex stilo predicto, quam ex modo communicandi. Nam, absente me, etiam secularibus ostentavit, et quibusdam, ut fertur, communicavit. [...]

Sed iudicate si modum seruauerit amici religiosi uel proditoris. [f. 182d] Nam, cum postea me uidisset ac uisitasset frequenter, nullo mihi signo predicta manifestavit. Nec putuimus per interpositas personas, ullo ingenio, que scriperat extorquere».

Amb la batussa entre Arnau de Vilanova i Martín de Ateca la polèmica escatològica que havia començat a París (1300) arriba al paroxisme. Primer van ser els teòlegs de París a denunciar i a enfrontar-se a les tesis profètico-escatològiques d'Arnau de Vilanova; després, els dominics: Bernat de Puigcercós a Girona (1302-1303), Joan Vigorós a Marsella (1304), i ara Martín de Ateca (1304-1305). Tant des del punt de vista argumental com del cos a cos personal, la intensitat de la disputa creix progressivament. L'*Antidotum* reflecteix clarament la complexitat argumental i la commoció personal pròpies d'aquest moment. Poc després, el 24 agost de 1305, Arnau de Vilanova llegirà la seva *Praesentatio facta Burdegaliae* i presentarà totes les seves obres espirituals al

46. Cf. *Antidotum*, lín. 498-499.

47. *Gladius*, Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 3824, f. 182b-182d.

flamant papa Climent V i el pontífex se'n reservà l'examen i el judici. La polèmica quedà aturada tot d'una.⁴⁸

III. EL TÍTOL I EL GÈNERE LITERARI

El títol (incipit) de l'obra en el còdex Vat. lat. 3824 fa:⁴⁹ *Antidotum contra uenenum effusum per fratrem Martinum de Atheca, predicatorem, aduersus denunciations finalium temporum, ad reuerendum patrem episcopum Maioricensem*; en canvi, l'èxplicit, simplement *Antidotum*.⁵⁰ En la taula del manuscrit hi llegim una versió més curta: *Antidotum contra uenenum effusum per fratrem Martinum de Atheca*.⁵¹ El títol en l'altre còdex de l'obra, Oxford, Bodleian Library, Canon. Misc. 370, és pràcticament el mateix: *Antidotum contra uenenum effusum per fratrem Martinum de Acheta, predicatorem, aduersus denunciations finalium temporum, ad reuerendum patrem episcopum Maioricarum*. Quan a la *Praesentatio facta Burdegaliae* Arnau de Vilanova s'hi refereix, ho fa amb el títol *Tyriacale antidotum*.⁵²

No hi ha dubte que l'obra que presentem és, doncs, un 'antidotum', un 'tyriacale antidotum' molt especial.⁵³ Un antídote, certament, que ens recorda les pàgines que Arnau de Vilanova ha escrit sobre aquest tema en els seus tractats de medicina, però que ara l'aplica a un mal de naturalesa més aviat teològica.

La triaga, l'antídote per excel·lència, és un complex medicinal de caràcter universal: tant servia per a tractar la picada de l'escurçó com per a induir una resposta ràpida dels òrgans vitals contra un patogen agressiu. L'*Antidotarium Nicolai* declara que la «[t]yriaca dicitur domina medicinarum». ⁵⁴ La seva invenció és atribuïda a Mitridates del Pont (s. II-I aC). En l'*Speculum medicine*, Arnau de Vilanova també és molt clar:⁵⁵

48. En l'obra de DE LURBE, *Chronique Bourdeloise*, f. 23v, referent a l'any 1306, llegim aquesta notícia: «Arnaud de Villeneuve insigne Medecin, et Dominique de Athera Iacobin, disputent à Bourdeaux deuant le Pape Clement de grandes et serieuses questions». Aquesta notícia imprecisa i amb errors en la manera d'anomenar el frare aragonès no és confirmada per cap altra font. Vegeu també: HAURÉAU, *Arnauld de Villeneuve, médecin et chimiste*, 42.

49. Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 3824, f. 237c (lín. 1-3 de la nostra edició).

50. *Ibid.*, f. 254c (lín. 1103).

51. *Ibid.*, f. VIb.

52. ARNALDUS DE VILLANOVA, *Protestatio facta Burdegaliae*, lín. 84.

53. Vegeu algunes reflexions sobre els títols d'obres arnaldianes i concretament sobre l'*Antidotum*, dins MENSA I VALLS, *Arnau de Vilanova i els títols efectistes*.

54. *Antidotarium Nicolai*, ed. VAN DEN BERG, 145. Cf. MCVAUGH, *Theriac at Montpellier 1285-1325*.

55. ARNALDUS DE VILLANOVA, *Speculum medicine*, ed. MCVAUGH, AVOMO, XIII, 239, lín. 14-19.

«tyriacalis medicina contrariatur veneno a tota specie; propterea liberat venenatum a periculo mortis, quia venenum corrumpit vel a corpore eiicit, et ideo spiritus et sanguinem ac mineras ipsorum non solum a corruptione tuetur, sed etiam corrigit in eis vestigia corruptionis».

Martín de Ateca és presentat per Arnau de Vilanova com un «coluber tortuosus», un serpent esmunyidís,⁵⁶ que tothora cerca la manera de propagar el seu verí i de fer mal amb la seva queixalada rabiosa.⁵⁷ El seu tractat i les seves tesis escampen la metzina pertot arreu.⁵⁸ Contra aquesta mena de mossegades, Arnau de Vilanova ja ha prescrit la medecina més apropiada en obres anteriors,⁵⁹ però ara escriu expressament el seu *Antidotum*. Al final del tractat, mestre Arnau dona gràcies a Déu, tot citant un salm (Ps LVII,7), «quia [Deus] conterit dentes impiorum in ore ipsorum et molas leonum confringit».⁶⁰

Pel contingut, l'*Antidotum* és òbviament una obra de teologia. Arnau de Vilanova, efectivament, respon a les objeccions que Martín de Ateca ha escrit contra les tesis apocalíptiques arnaldianes i vol fer veure els punts que creu febles de l'obra de fra Martín: interpretacions esbiaixades de la Bíblia, tesis teològiques insostenibles, raonaments sofisticats, mala fe. Com a metge, Arnau de Vilanova sap que només una persona que pateix d'un trastorn psiquiàtric ('insania') pot actuar i fer afirmacions com les de Martín de Ateca.⁶¹ L'*Antidotum* és una obra de teologia escrita per un metge de renom, per un metge que es val de la seva extraordinària experiència clínica per a tractar també de temes teològics i concretament per a desqualificar un dels seus adversaris.⁶²

L'*Antidotum* no és un cas insòlit: ens fa pensar, per exemple, en el tractat *De esu carniū* que Arnau de Vilanova ha redactat per tal de defensar amb arguments mèdics i teològics la dieta vegetariana dels monjos cartoixans.⁶³ O en les anàlisis dels processos fisiològics específics de cada tipus d'amor que, en definitiva, corroboren el valor suprem de la 'caritas'.⁶⁴ O en els exemples, con-

56. *Antidotum*, lín. 1002-1003. Cf. Iob xxvi,13.

57. *Ibid.*, lín. 409 i 719-720.

58. *Ibid.*, lín. 37, 313.

59. *Ibid.*, lín. 719-721.

60. *Ibid.*, lín. 1098-1099.

61. Cf. infra, apartat IV.5.2. *Martín d'Ateca, 'insanus'?*

62. El metge Galvano da Levanto també utilitza el concepte 'antidotum' en un sentit teològic en les seves obres *Liber neophytus spiritualis thesauri indulgentiam* i *Liber de amando Deum*. ZIEGLER, *Medicine and Religion*, 82: «Galvano introduces many conventional medical metaphors in this treatise [la primera de les dues obres abans esmentades], as he does in his other spiritual treatises. He is particularly fond of the term 'antidote' (*antidotum*), which is supplied by Christ, the new physician who cured mankind, and which denotes a specific religious text or practice such as indulgences. The antidote offered by the celestial physician to fight the various sorts of sensual paralysis purges the filth of disbelief and cures blindness, bleary eyes, and white spots on the eyes. When the antidote of Scripture, blended by God from matter of the most simple complexion like milk, honey, and balsam oil, trickles through the ears, it affects the soul».

63. ARNALDUS DE VILLANOVA, *De esu carniū*, ed. BAZELL, AVOMO, XI.

64. MENSA I VALLS, *Arnau de Vilanova i les teories medievals de l'amor*, 23-31.

ceptes o idees extrets de l'àmbit mèdic que Arnau de Vilanova utilitza arreu de la seva obra espiritual.⁶⁵ Potser la singularitat de l'*Antidotum* consisteix a fer explícita de forma paradigmàtica una tendència general més o menys latent. L'*Antidotum* és l'obra d'un 'medicus theologitzans'.

IV. ANÀLISI DEL CONTINGUT

1. *Esquema*

- I. (Línies 1-3) Íncipit
- II. (4-45) Circumstàncies i objectiu de l'*Antidotum*
- III. (46-1093) Les desviacions de Martín de Ateca en la seva obra
  - 1. (46-73) En el pròleg va fer judicis d'intencions, falses acusacions i va proferir insults
  - 2. (74-327) En el primer capítol va establir uns fonaments subvertits
  - 3. (328-505) En el segon capítol va caure de disset maneres
  - 4. (506-701) En el tercer capítol va delirar d'onze maneres
  - 5. (702-804) En el quart capítol va delirar de vuit maneres
  - 6. (805-821) En el cinquè capítol va delirar de quatre maneres
  - 7. (822-873) En el sisè capítol va delirar de set maneres
  - 8. (874-900) En el setè capítol va delirar triplement
  - 9. (901-938) En el vuitè capítol va delirar tres [quatre] vegades
  - 10. (939-987) En el capítol novè va delirar de cinc maneres
  - 11. (988-1025) En el desè capítol va delirar de tres maneres
  - 12. (1026-1055) En l'onzè capítol va demostrar que és ignorant en els temes del 'quadrivium' i va delirar de tres maneres
  - 13. (1056-1093) En el dotzè capítol es va cobrir de glòria en referir les setmanes de Daniel (IX,24-25) als temps finals
- IV. (1094-1102) Paraules finals
- V. (1103) ÈxPLICIT

2. *Resum*

[I-II] Arnau de Vilanova adreça l'*Antidotum* al bisbe de Mallorca [Guillem de Vilanova] i li recorda les insuperables dificultats que va tenir per aconseguir el tractat que Martín de Ateca havia escrit contra les 'denunciaciones' d'Arnau de Vilanova (lín. 1-9). Arnau de Vilanova tampoc no se'n va poder sortir (lín. 10-14), però un còmplice seu va aprofitar el son d'una persona que en posseïa

65. En aquest sentit és molt interessant l'estudi de ZIEGLER, *Arnau de Vilanova. Vegeu també SALVADOR DE LES BORGES, Arnau de Vilanova moralista; i CRISCIANI, Exemplum Christi e sapere. L'epistemologia di Arnaldo da Villanova.*

una còpia, li va sostreure l'exemplar i el va lliurar a Arnau de Vilanova (lín. 15-18). Mentrestant, va saber que un 'àngel' ja havia rebut els 'deliris' de Martín de Ateca que contenia aquell tractat (lín. 18-21).

Quan va llegir el tractat de Martín de Ateca, Arnau de Vilanova es va adonar que les objeccions que el frare dominic plantejava ja havien estat respostes en les obres que havia presentat a la Seu Apostòlica, especialment en l'*Apologia*, la *Denunciatio Gerundensis*, el *Gladius* i la *Carpinatio* (lín. 22-34). Per aquesta raó, l'*Antidotum* no tractarà de les objeccions del frare aragonès, sinó que només mostrarà els passatges desviats (lín. 35-45).

[III.1] En el pròleg, Martín de Ateca es va desviar tres vegades de la doctrina de Crist (lín. 46-73). En primer lloc [III.1.1], perquè va qualificar absolutament el seu proïsme d' 'inic'. Com que ningú no és inic sense una intenció perversa, titllar algú d' inic implica fer un judici d'intenció, la qual cosa va contra l'Evangeli [Mt v,1]. I més perquè els dos tractats [*De tempore*, *De mysterio*] contra els quals Martín de Ateca ha redactat el seu manifesten zel de salvació eterna: inciten el proïsme a estimar les coses celestials i menysprear les terrenals (lín. 46-57). En segon lloc [III.1.2], perquè va afirmar que Arnau de Vilanova és un 'lladre de la veritat'. I un lladre és qui obté quelcom per violència. En canvi, Arnau de Vilanova sempre ha exposat les seves 'denunciations' espontàniament i públicament a les autoritats de l'Església i no ha imposat res (lín. 58-64). En tercer lloc [III.1.3], perquè va anomenar 'stultum' el seu proïsme. Encara que tingués raó, hauria de seguir el manament del Salvador (Mt v,22) i evitar de fer aquests judicis. Com a confessor real que és, Martín de Ateca no té el privilegi de tacar la puresa de l'Evangeli (lín. 65-73).

[III.2.1] El primer capítol estableix el fonament de tota l'obra: tothom ha ignorat i tothom ignorarà els temps finals: no només el dia i l'hora, sinó 'el temps' en qualsevol acceptació de la paraula (lín. 74-78).

[III.2.2] Aquesta afirmació anterior de fra Martín contradiu les paraules del Salvador, de Mateu XXIV,33: «cum videritis hec omnia, scitote quoniam prope est» (lín. 79-85); la revelació de l'Apocalipsi, en la qual s'anuncia el temps de la persecució de l'Anticrist (lín. 86-88); l'afirmació d'Agustí d'Hipona, *De Trinitate*, I,12, segons la qual «els temps que el Pare s'ha reservat» d'Actes 1,7, «temporibus oportunitis revelaturus electis», fins i tot el dia i l'hora, tal com Arnau ha explicat en el *Gladius* (lín. 89-93); les paraules de sant Jeroni en el pròleg a la Segona lletra als Tessalonicencs, on afirma que sant Pau hi fa conèixer els temps finals (lín. 93-97); i les revelacions de Metodi, Ciril, Hildegarda, del *Liber Horoscopus* i de Joaquim (lín. 98-110). També contradiu la raó filosòfica i catòlica sobre la qual es fonamenta la interpretació arnaldiana de Daniel: tenint en compte, d'una banda, que «contrariorum eadem sit disciplina» [Aristoteles, *Topica*, I,14-15], i de l'altra, que Crist i Anticrist són principis contraris, la mateixa profecia que anuncia la vinguda de Jesucrist, ha d'innovar també la vinguda de l'Anticrist (lín. 108-122).

[III.2.3] Els arguments i les autoritats amb les quals Martín de Ateca intenta provar la seva tesi no tenen cap valor. [a] De les paraules del Senyor

de Mc XIII,32, segons les quals «nemo scit» el dia i l'hora del judici, no se'n pot inferir absolutament «nemo sciet», com pretén Martín de Ateca (lín. 123-144). [b] De manera semblant, de l'afirmació de sant Agustí següent: «etas ultima humani generis, que incipit a Domini aduentu usque in finem seculi, quibus generationibus computetur, incertum est» (*De diversis quaestionibus octoginta tribus*, LXVIII,2) no se'n pot inferir que sigui incert en el futur (no va dir «incertum erit») o que no es puguin conèixer els anys (una cosa són les generacions i una altra, ben diferent, els anys). A més, sant Agustí només limitava la incertesa a la raó humana, però no a la revelació divina (lín. 145-159). [c] No és cert, com afirma Martín de Ateca —assumint l'argument de Tomàs d'Aquino [*Commentum in quartum librum Sententiarum magistri Petri Lombardi*, IV, d. 43, q. 1, a. 3, qc. 2, co.]—, que si els fidels saben que tindran coneixement de la proximitat dels temps finals, es prepararan menys per a la vinguda del Senyor. Al contrari, coneixent aquell temps, els cristians podran capguardar-se millor (lín. 160-169). [d] Jesucrist, a Actes 1,7, no va negar que, quan fos necessari i convenient, i no per raó natural sinó per revelació divina, es podrien conèixer els temps finals (lín. 170-200). [e] És propi d'un ignorant la seva citació d'Agustí d'Hipona, *De civitate Dei*, XVIII,53, i de l'*Epistula CXCIX*, en el sentit que aquests fragments neguen tot coneixement dels temps finals: en realitat només neguen el coneixement assolit per conjectures humanes, però no l'obtingut per revelació divina, tal com proposa Arnau de Vilanova. Que es pot tenir un cert coneixement dels temps finals, ho proven els quaranta-cinc dies que, segons Daniel XII,11, hi haurà des del moment en què l'Anticrist hagi estat vençut fins a la fi del món (lín. 271-273). [f] Les raons que Martín de Ateca dona per fonamentar la seva tesi consistent a afirmar que Déu no pot revelar els temps finals 'de potentia ordinata' són fraudulentess. Efectivament, Déu no pot fer res inconvenient, però revelar els temps finals i especialment els temps de l'Anticrist no és res inconvenient. I revelar a altres persones allò que Déu no va revelar als apòstols tampoc no és inconvenient ni injust: Déu revela quan vol i a qui vol (lín. 274-322).

[III.2.4] En conclusió: el fonament sobre el qual Martín de Ateca aixeca la seva obra està subvertit i allò que hi vol edificar ja s'ha ensorrat. A continuació, Arnau de Vilanova en farà veure la runa (lín. 323-327).

[III.3] En el segon capítol, Martín de Ateca va caure de disset maneres diferents. [III.3.1] Primera: fent veure que és amic d'Arnau de Vilanova, però, com que en el pròleg l'havia insultat, queda clar que menteix (lín. 328-332). [III.3.2] Segona: afirmant que imita el Mestre de Veritat, però, de fet, profereix mentides i enganys (lín. 332-336). [III.3.3] Tercera: dient que Jesucrist i sant Agustí varen negar que hi pogués haver coneixement dels temps finals. En realitat varen dir que no hi pot haver coneixement dels temps finals per conjectures de la raó humana (lín. 337-343). [III.3.4] Quarta: intentant provar per les paraules de Crist i de sant Agustí que el Pare no només s'havia reservat el coneixement del «dia i l'hora», sinó dels «temps» en general: ni Crist ni sant Agustí no declaren que el coneixement dels temps

finals no serà mai revelat (lín. 244-253). [III.3.5] Cinquena: interpretant malament la regla de dret que diu: «concessum intelligitur quod non est prohibitum» (lín. 353-362). [III.3.6] Sisena: fent mofa del seu adversari. Abans havia dit que imitava Jesucrist, però, Jesucrist mai no es va burlar de ningú (lín. 363-374). [III.3.7] Setena: afirmant que la proposició segons la qual els anys de l'Anticrist «sunt reuelati uel reuelabiles» revoca la certesa de l'asserció. Arnau de Vilanova ho va formular d'aquesta manera per argumentar contra aquells que sostenien que els anys de l'Anticrist no eren «nec reuelati nec reuelandi». I això no implica cap contradicció (lín. 375-383). [III.3.8] Vuitena: escampant el fals rumor —sentit a terceres persones— que Arnau hauria dit que el seu segon tractat (*De mysterio*) «fuit bullatus», és a dir, que fou enviat de manera oficial des de la cancelleria de la Seu Apostòlica [amb la corresponent 'sigillatio'] (lín. 384-389). [III.3.9] Novena: afirmant que el primer i el segon tractat d'Arnau (el *De tempore* i el *De mysterio*) es contradiuen. Si els hagués llegit totalment, Martín de Ateca s'hauria adonat que entre ells no hi ha cap contradicció (lín. 390-398). [III.3.10] Desena: en dir que en l'evangeli de Mateu xxiv Jesucrist també respon a la pregunta per la destrucció del temple d'Israel, com fa Lluc. Mateu només reporta la resposta de Jesucrist a les preguntes sobre la vinguda de l'Anticrist i de la fi del món (lín. 399-409). [III.3.11] Onzena: presentant-se com a 'ull' de l'església. Com que, pel que hem dit, és ben clar que és un ull maligne, deu ser membre, no de l'església de Crist, sinó de la de l'Anticrist (lín. 410-413). [III.3.12] Dotzena: dient que la santa mare església vetlla per ell. En realitat, però, no ha presentat a l'església la seva obra ni l'ha posada a disposició dels Estudis Generals, com Arnau de Vilanova ha fet (lín. 414-422). [III.3.13] Tretzena: en afirmar que Arnau de Vilanova va dir de paraula i no per escrit que morfològicament 'nosse' és pretèrit. En realitat Martín de Ateca mai no li va sentir dir de paraula i, en canvi, consta en les seves obres [les arnaldianes] (lín. 423-429). [III.3.14] Catorzena: intentant provar de manera impertinent que 'nosse' pot tenir sentit de pretèrit i de present: Arnau de Vilanova, però, mai no ho va negar. Si Jesús a Actes 1,7 hagués volgut donar el sentit de present, hauria utilitzat 'scire' o 'noscere', formes que només tenen aquest sentit. Al·lega falsament sant Agustí, *De civitate Dei*, XVIII,53, perquè el bisbe d'Hipona no hi afirma que Jesucrist, en la seva resposta, va utilitzar el pretèrit en sentit de present, sinó que no es poden conèixer els temps finals per conjectures humanes (lín. 430-468). [III.3.15] Quinzena: dient que si els apòstols haguessin tingut notícia dels temps finals per la profecia de Daniel abans que Jesucrist els hagués dit «non est vestrum nosse tempora vel momenta» (Act 1,7), llavors o bé la frase que pronuncià Jesucrist és falsa o bé els apòstols havien oblidat la dita notícia. Efectivament, tenir notícia dels temps finals per revelació (per la profecia de Daniel) no té res a veure amb tenir-ne per conjectures humanes, que és la tesi negada per Jesucrist a Act 1,7 (lín. 469-477). [III.3.16] Setzena: argumentant que la frase d'Arnau de Vilanova «ad ultima duo annorum centenaria sexte etatis mundi procul

dubio venimus, ut probabiliter creditur» (*De tempore*) implica contradicció, perquè manifesta alhora certesa i dubte. En realitat, però, el 'procul dubio' que manifesta la certesa fa referència a la persona que pronuncia la frase (el 'denuntians') i la probabilitat o credulitat, a les persones a les quals s'adreça. Arnau de Vilanova assegura que l'Anticrist ja és nat (lín. 478-494). [III.3.17] Dissetena: revelant secrets que Arnau de Vilanova li havia confiat com a amic (lín. 495-505).

[III.4] En el tercer capítol, Martín de Ateca va delirar d'onze maneres (lín. 506-701). [III.4.1] Primera: repetint el fonament que va establir en el primer capítol (lín. 507-508). [III.4.2] Segona: multiplicant les injúries, les calúmnies i els impropis (lín. 509-513). [III.4.3] Tercera: intentant de rebatre la interpretació arnaldiana dels «dies per anys» de Daniel VIII,14 i XII,11, al·legant que la *Glossa ordinaria* els interpreta literalment com a dies. En la Bíblia hi ha múltiples sentits i la *Glossa* només n'exposa el literal (lín. 514-544). [III.4.4] Quarta: asseverant falsament que cap doctor ha interpretat [l'esmentada profecia de Daniel] com ho fa Arnau de Vilanova. Entre els autors antics, varen exposar com Arnau de Vilanova Beda, [pseudo] Joaquim de Fiore (*De semine scripturarum*) i Gilbert (pròleg a l'*Oracle de Ciril*). Entre els moderns, dos professors de París han acceptat l'exegesi d'Arnau: Joan de París i Ferricus de Auria. Encara, però, que cap autor hagués exposat la profecia de Daniel com Arnau de Vilanova, no hi faria res, a condició que la interpretació complís la regla d'exposició catòlica donada per sant Agustí, és a dir, que no sigui contrària a la fe i els costums i que concordi amb les circumstàncies de la lletra (lín. 545-569). [III.4.5] Cinquena: assegurant que Arnau de Vilanova no demostra la seva lectura amb raons. En realitat, en les seves obres Arnau de Vilanova n'ha donat diverses: [a] Com que la mateixa ciència ha de tractar dels contraris, si la profecia de Daniel anuncia la vinguda de Crist, també ha d'anunciar la vinguda de l'Anticrist. [b] Tant la Bíblia com la *Glossa* afirmen que, quan serà necessari conèixer els temps de l'Anticrist, l'Església els coneixerà. [c] Que cap doctor pot parlar més rectament i més pròpiament que l'Esperit Sant. [d] Que en la Bíblia no hi res en va. La interpretació arnaldiana dels dies per anys concorda amb la «res numerata» (Daniel VIII,14; XII,7; XII,11) i amb les circumstàncies de la lletra. L'exegesi d'Arnau de Vilanova observa, doncs, la regla d'exposició catòlica (lín. 570-641). [III.4.6] Sisena: sostenint que Arnau de Vilanova comenta els textos bíblics «secundum proprium sensum», la qual cosa va contra diversos decrets i contra les paraules de la Segona carta de Pere I,20. Una exegesi pròpia no és aquella que interpreta els textos de manera diferent a altres autors, sinó la que no compleix la regla d'exposició catòlica (lín. 642-657). [III.4.7] Setena: atribuint falsament una contradicció al *De tempore* i al *De mysterio*: el que el primer afirma com a cert, el segon ho considera dubtós (lín. 658-669). [III.4.8] Vuitena: advertint que Arnau de Vilanova promet donar notícia del final del món però després no ho fa. Arnau de Vilanova no s'havia proposat mai de donar notícia del dia i l'hora, sinó únicament del centenari (lín. 670-

676). [III.4.9] Novena: declarant que tan lícit és interpretar Daniel «iuxta *Glossam*» com «extra *Glossam*». Arnau no ho nega, a condició que la lectura compleixi la regla d'exposició catòlica (lín. 677-683). [III.4.10] Desena: declarant que des del començament del món fins a Crist han transcorregut més de cinc mil anys. Jeroni i Vicent [de Beauvais], bons coneixedors de l'hebreu i de la Bíblia, calculen que no arriben a quatre mil anys (lín. 684-694). [III.4.11] Onzena: sostenint que després de la mort de l'Anticrist no hi haurà una purificació del santuari (lín. 695-701).

[III.5] En el quart capítol, Martín de Ateca va delirar de vuit maneres (702-804). Primera: mostrant-se burleta i altiu (lín. 703-706). Segona: referint-se al fonament fantasiós del primer capítol (lín. 707-709). Tercera: resumint un argument sense valor que ja fou utilitzat en el tercer capítol: «Glosatores et comunes doctores aliter dicunt uel exponunt quam uos. Ergo uos non dicitis uerum» (lín. 701-713). Quarta: sostenint que la interpretació d'Arnau de Vilanova d'Act 1,7 atribueix presumpció als apòstols (lín. 714-738). Cinquena: explicant que, tenint en compte que Jesucrist va obrir el sentit de l'Esriptura als seus deixebles (Lc xxiv,45), si la lectura arnaldiana de Daniel xii,11 fos correcta, els deixebles de Jesús l'haurien interpretat en el mateix sentit que Arnau de Vilanova. Jesucrist, en realitat, només els va revelar allò que els era necessari en funció de les necessitats del seu temps (lín. 739-750). Sisena: al·legant unes paraules de sant Agustí, *Ad Hesichium*, en el sentit que els apòstols serien coneixedors de les revelacions dels profetes. Per a Arnau de Vilanova, Agustí d'Hipona en aquest passatge vol remarcar que, segons Actes 1,7, els apòstols no podien conèixer els darrers temps per conjectures humanes (lín. 751-764). Setena: introduint distincions inútils en l'explicació sobre les edats del món d'Agustí d'Hipona i assegurant que la darrera duraria tant com totes les anteriors juntes (765-776). Vuitena: afirmant que si els temps finals foren revelats per la profecia de Daniel, tal com Arnau de Vilanova comenta, seria impossible que algun doctor precedent no ho hagués entès de la mateixa manera. Mestre Arnau recorda que Déu revela quan vol i a qui vol (lín 777-805).

[III.6] En el cinquè capítol, el frare aragonès va delirar de quatre maneres (lín. 805-821). Primera: reiterant calúmnies i impropis (lín. 806-807). Segona: inserint glosses supèrflues a les paraules de Mt xxiv (lín. 808-812). Tercera: adduint la interpretació de sant Hilari com si fos contrària a la d'Arnau de Vilanova, quan en realitat la confirma (lín. 813-816). Quarta: invocant moltes autoritats que no demostren res (lín. 817-821).

[III.7] En el sisè capítol, el frare dominic va caure vilment de set maneres (lín. 822-875). Primera: no parant de calumniar (lín. 823-825). Segona: mentint en atribuir a Arnau de Vilanova les tesis que, segons Agustí d'Hipona, el món s'ha d'acabar en el sisè mil·lenni i que el final del món serà revelat amb indicació d'un nombre d'anys. La primera Arnau de Vilanova no la va reportar «ad principalis probationem», sinó simplement com un exemple. I la segona és falsa (lín. 826-840). Tercera: repetint fragments d'Agustí d'Hipona, *Ad*

Hesichium, que no venen al cas, i afegint-n'hi un de nou. Les paraules d'Agustí, però, només afirmen que ni ell ni ningú no pot conèixer els temps finals per conjectures humanes (lín. 841-846). Quarta: manifestant que Agustí d'Hipona va proposar «opinando et non asserendo» la seva interpretació dels mil anys de l'Apocalipsi. Mestre Arnau simplement va aportar 'el càlcul' de sant Agustí com un exemple d'un autor que ha proposat un pronòstic sobre la fi del món (lín. 847-854). Cinquena: reprovant l'exegesi arnaldiana de 2 Ptr III,8b, perquè no coincideix amb la *Glossa* (lín. 855-861). Sisena: sostenint que Jesucrist no va voler revelar els temps finals als apòstols i que, per tant, no els revelarà a ningú (lín. 862-866). Setena: atribuint a Arnau de Vilanova un argument sobre sant Agustí que mai no ha formulat (lín. 867-873).

[III.8] En el setè capítol Martín de Ateca va delirar triplement (lín. 874-900). En primer lloc, determinant que des del començament del món fins a Crist van transcórrer més de cinc mil anys. Sant Jeroni, Vicent [de Beauvais], el còmput dels jueus, els càlculs dels astròlegs i el text de la Bíblia demostren el contrari (lín. 875-883). En segon lloc, reprovant el recompte basat en les paraules d'Agustí d'Hipona en el sentit que vivia en la sisè mil·lenni del món. Mestre Arnau, però, només l'havia introduït a tall d'exemple i no de prova (lín. 884-892). I finalment, assegurant que en el pronòstic anterior basat en els mil·lennis d'Agustí d'Hipona, Arnau de Vilanova ha comès una fal·làcia del conseqüent, perquè «accipitur potius una ex partibus aliquotis millenarii quam alia» (lín. 894-895). Seria cert si Arnau l'hagués adduït «per modum sillogistici argumenti» i no «per modum exempli», com en realitat va fer (lín. 893-900).

[III.9] En el vuitè capítol Martín de Ateca va delirar tres [en realitat quatre] vegades (lín. 901-938). Primera: reprovant el vaticini de la Sibila Eritrea sense aportar, però, cap prova (lín. 902-910). Segona: assegurant que Agustí d'Hipona (*De civitate Dei*, XVIII,23) no aprova en tot la Sibila Eritrea i que els seus vaticinis poden contenir moltes coses apòcrifes. Per a Arnau de Vilanova tot el que la sibil·la va profetitzar s'ha anat acomplint i [de tots els que va esmentar] només resten tres esdeveniments fins a la fi del món (lín. 911-923). Tercera: adverant que ja ha transcorregut el temps de l'era dels musulmans (havia de durar fins a la vinguda de l'Anticrist), perquè la sibil·la, que era gentil, feia servir anys lunars i no solars (lín. 924-936). Quarta: multiplicant les calúmnies (lín. 937-938).

[III.10] En el capítol novè Martín de Ateca va delirar de cinc maneres (lín. 939-987). Primera: remetent als fonaments del primer capítol i declarant que els darrers temps mai no es podran conèixer per revelació divina. Aquesta tesi no només és falsa, també és herètica (lín. 939-943). Segona: donant per suposat que, quan els apòstols van preguntar pels darrers temps (Act 1,6), Jesucrist els va obrir tots els sentits de l'Escriptura (lín. 944-953). Tercera: argumentant que o bé els apòstols ignoraven que no es podia conèixer el final dels temps per conjectures humanes o bé Crist no els el denegava. Abans de la vinguda de l'Esperit Sant, raona mestre Arnau, els apòstols ignoraven moltes

coses (lín. 954-969). Quarta: adverant que sant Agustí mai no acceptà que els temps finals es poguessin conèixer per revelació. En el *De Trinitate*, però, ho afirma ben clarament (lín. 970-977). Cinquena: en declarar que Jesucrist a Act 1,7 («non est vestrum nosse tempora vel momenta») parlava absolutament de tots els temps. La frase següent, però, limita clarament l'abast dels «tempora vel momenta»: aquests són només els temps «que Pater posuit in sua potestate» (lín. 978-983).

[III.11] En el desè capítol Martín de Ateca va delirar de tres maneres (lín. 988-1025). Primera: reitera declaracions anteriors (lín. 989-990). Segona: en el títol anuncia un tema, és a dir, que no és necessari per a l'Església conèixer els temps finals, però després no el tracta. A més, Arnau de Vilanova no va sostenir que fos necessari a l'Església conèixer els temps finals, sinó els temps de l'Anticrist (lín. 991-1017). Tercera: assevera que si els fidels coneguessin per endavant els temps de la fi del món o de l'Anticrist, mentre aquest temps fos llunyà, podrien lliurar-se als desitjos de la carn. Segons Arnau de Vilanova, però, encara que els fidels coneguessin els temps de l'Anticrist i els de la fi del món, ignorarien els de la pròpia mort (lín. 1018-1025).

[III.12] En l'onzè capítol Martín de Ateca demostra que és ignorant en els temes del 'quadrivium' i delira de tres maneres (lín. 1026-1055). Primera (lín. 1032-1036): asseverant que «per naturam» Déu no pot accelerar el moviment dels astres per tal que el món s'acabi abans. Mestre Arnau, però, no va afirmar «quod fieri posset illud naturali uirtute, sed solum diuina» (lín. 1035-1036). Segona (lín. 1037-1039): fent servir l'argument absurd següent: «Aliter exponuntur ab aliis auctoritates per uos allegate. Ergo uestra expositio est inconueniens» (lín. 1038-1039). Tercera: oposant la tesi arnaldiana «de uelocitate orbium» (cf. el primer 'deliri' d'aquest capítol onzè) a l'autoritat de 2 Ptr III,10 (lín. 1040-1055).

[III.13] En el dotzè capítol Martín de Ateca es cobreix de glòria referint les setmanes de Daniel (Dan IX,24-25), no a Crist, sinó als temps finals (lín. 1056-1093).

[IV] Paraules finals: aquestes 'llagostes' (els pseudoreligiosos) que segons l'Apocalipsi (IX,3.17.18) anuncien els temps finals seran caçades abans de deu anys (lín. 1094-1103).

3. Les fonts

Com que les tesis atacades per Martín de Ateca en la seva obra i defenses per Arnau de Vilanova en l'*Antidotum* són les del *De tempore* i les del *De mysterio*, al llarg de l'*Antidotum* són molt nombroses les referències a aquests dos tractats, els quals, tal com ja sabem, mai no són esmentats pel seu nom, sinó normalment com a «primus tractatus» i «secundus tractatus». I tenint en compte que Arnau de Vilanova ja ha defensat aquestes tesis d'atacs semblants als de Martín de Ateca en escrits com l'*Apologia*, la *Denunciatio Gerundensis*,

la *Carpinatio*, el *Gladius* o les *Denuntiationes Massilienses*, no és estrany que hi trobem aquests títols esmentats diverses vegades.⁶⁶

Els textos més citats són els bíblics, especialment els que serveixen de fonament de la predicció arnaldiana o aquells que d'alguna manera li són contraris: Daniel xii,11; Actes i,7; Mateu xxiv; 2 Thess ii, o l'Apocalipsi.⁶⁷

D'autors antics és citat Aristòtil.⁶⁸ Sant Agustí és sens dubte l'autoritat més anomenada,⁶⁹ juntament amb la *Glossa ordinaria*.⁷⁰ Sant Jeroni també és esmentat diverses vegades.⁷¹ I Tomàs d'Aquino, dues.⁷² Orosi,⁷³ Beda,⁷⁴ Hilarius,⁷⁵ els *Brocardica*,⁷⁶ el *Liber de semine scripturarum* (que Arnau de Vilanova

66. L'*Apologia* és citada en les lín. 28, 314, 693-694, 829, 886; la *Denunciatio Gerundensis*, en les lín. 28-29, 170, 277-278; la *Carpinatio*, en les lín. 29-30, 164, 171, 526; 690; 722, 829, 1025; el *Gladius iugulans thomatistas*, en les lín. 29, 92-93, 159, 278-279, 286, 289, 315, 525, 559, 1025; i les *Denuntiationes Massilienses*, en la lín. 526.

67. Gen xli,34-36: lín. 548; Ruth ii,9-10: lín. 454-457; Job xxvi,13: lín. 1002-1003; Ps xiii,3: lín. 938; Ps ii,19: 824-825; Ps lvii,7: lín. 1098-1099; Sap ii,21b-22a: lín. 800-801; Ez iv,6: lín. 519-520; Dan viii,14: lín. 517-518; Dan viii,17: lín. 630; Dan viii,26: lín. 629; Dan ix,24: lín. 111-113, 575-576, 1061-1062, 1072-1074; Dan ix,25: lín. 1074-1077; Dan xii,7: 615; Dan xii,11: 111-113, 518-519; 575-576; 606, 777; Hab iii,2b: 692; 1 Mach i,21,57: lín. 592; iv,36-61: lín. 592; 2 Mach vi,1-2, x,1-9: lín. 592; Mt v,1: lín. 43-44, 51; Mt v,22: lín. 68; Mt xix,27: lín. 725-726, 734-735; Mt xxiii,5: lín. 1057-1058; Mt xxiv: lín. 808-812; Mt xxiv,4-51: lín. 399-409; Mt xxiv,3b: lín. 724-725, 734; Mt xxiv,33: lín. 79-82; Mt xxiv,36: lín. 126; Lc x,21: lín. 795-797; Lc xxi,20: lín. 404-405, 820; Lc xxii,49: lín. 725, 729; Lc xxiv,45: lín. 741; Io v,17: lín. 139; Io viii,58: lín. 138; Io ix,39: lín. 798-799; Io xvi,12-13: lín. 949-951; Act i,6b: lín. 723-724, 728-729; Act i,7: lín. 90, 171-172, 183-184, 437, 469-471, 756-757, 945-946, 953, 984-985; Act xi,28: 791-792; 1 Cor iv,5: lín. 43-44; 2 Thess ii,8: lín. 227, 271-272; 2 Thess ii,13-17: lín. 227; 1 Tim i,7: lín. 647-648; (2 Tim iii,9): lín. 32-33, 505; 2 Ptr i,20: lín. 644-645; 2 Ptr iii,8b: lín. 856; 2 Ptr iii,10: lín. 1040-1041, 1051-1052; 1 Io ii,18: lín. 1044-1045; Apocalypsis (i,9-iii,22; iv,1-viii,1; viii,2-xi,18; xi,19-xiv,20; xv,1-xvii,18; xviii,1-xx,15; xxi,1-xxii,21): lín. 86-88; Apoc iii,7: 781-782; Apoc xx,6: lín. 841-842, 848-849.

68. *Antidotum*, lín. 115, 438. Sobre les citacions d'Aristòtil sobretot en les obres mèdiques, però també en les espirituals, vegeu l'estudi de GRAU, *Les transformacions d'Aristòtil*. Pel que fa a les citacions de l'*Antidotum*, vegeu 207-212.

69. *De Trinitate*: lín. 89-93, 141-143, 159, 298, 761-762, 974; *De diversis quaestionibus octoginta tribus*: 146-148, 769; *De civitate Dei*: lín. 201-208; 264-268, 461-468, 847-854, 912, 971-972; *Epistula CXCVII*: lín. 751-754; 971-972; *Epistula CXCIX*: lín. 210-216, 841; *Super Genesim*: lín. 562-564, 654.

70. *Antidotum*, lín. 94-96 (= Jeroni d'Estridó) 175-178, 185-186 (= Hugo de Sancto Caro), 191-192, 227, 289 (= Hugo de Sancto Caro), 520-522 (= Jeroni d'Estridó), 529, 540 (= Jeroni d'Estridó), 578-579, 589 (= Jeroni d'Estridó), 621-624 (= Jeroni d'Estridó), 746, 947 (= Hugo de Sancto Caro).

71. *Antidotum*, lín. 94-96 [= *Glossa ordinaria*], 98, 520-522 [= *Glossa ordinaria*], 540 [= *Glossa ordinaria*], 589 [= *Glossa ordinaria*], 621-624 [= *Glossa ordinaria*], 686, 877.

72. *Antidotum*, lín. 159, 192.

73. *Ibid.*, lín. 879.

74. *Ibid.*, lín. 548.

75. *Ibid.*, lín. 813.

76. *Ibid.*, lín. 360.

atribueix a Joaquim de Fiore),⁷⁷ el «Magister Historiarum» (Pere Comestor),⁷⁸ Vincent de Beauvais,⁷⁹ Ferricus de Auria i Joan de París completen la llista dels autors esmentats o citats.⁸⁰

Pel que fa a profecies, són citades les que Arnau anomena 'revelacions' d'Hildegarda, de Metodi, l'*Oracle de Ciril* (i el seu comentarista Gilbert), el *Liber Horoscopus*, la Sibil·la Eritrea i la 'reuelatio Ioachim'.⁸¹

4. El centre de gravetat doctrinal

El centre de gravetat doctrinal de l'*Antidotum* recau en la interpretació dels fragments de les obres d'Agustí d'Hipona i de la *Glossa ordinaria* directament o indirectament relacionats amb la possibilitat i la conveniència de conèixer

77. *Antidotum*, lín. 549.

78. *Ibid.*, lín. 98-99.

79. *Ibid.*, lín. 686, 877.

80. Ambdós són anomenats a les lín. 555-556.

81. «[B]eata Hildegardis»: lín. 105; *Methodius*: lín. 98; «revelatio beati Cirilli»: lín. 102; Gilbertus, *Supra expositionem Cirilli*: lín. 550-551; «revelatio *Horoscopi*»: lín. 108; «revelatio *Ioachim*»: lín. 108; i la «sibila Erithee»: lín. 902-910, 912, 924-936. Hom trobarà identificades aquestes fonts i les respectives edicions en els aparats crítics de les línies corresponents.

Molt probablement, però, les 'revelacions' d'Hildegarda són en realitat una profecia apòcrifa coneguda per l'incipit «Insurgent gentes» i sortida potser del cercle proper de Guillem de Saint-Amour. 'Methodius' és *Pseudo-Methodius*, un text escrit en àmbit siríac al començament de la dominació àrab i traduït al llatí a Occident en el segle VIII. L'*Oraculum angelicum Cyrilli* és una profecia antibonifaciana contemporània d'Arnau de Vilanova. *Horoscopus* és el nom donat a una profecia papal sorgida després de la mort de Bonifaci VIII. El text de la Sibil·la d'Eritrea que coneix Arnau de Vilanova procedeix de l'interior de la Cúria pontificia (mitjan segle XIII). Finalment, la 'revelatio Ioachim' sembla ésser l'obra (pseudojoaquimita) *De semine scripturarum*, redactada per un monjo de Bamberg a començaments del segle XIII. Sobre aquestes profecies, vegeu: TÖPFER, *Das kommende Reich des Friedens*; REEVES, *The Influence of Prophecy in the Later Middle Ages*; LERNER, *Refrigerio dei santi, Scrutare il futuro, The Powers of Prophecy*; POTESTÀ, *L'ultimo messia*; RUSCONI, *Profezia e profeti*. I, concretament, quant a l'ús arnaldia d'aquestes profecies: MENSA, *Les raons d'un anunci apocalíptic*, 148-161, *La vernacularització, Les obres espirituals d'Arnau de Vilanova i la «Revelació de sent Ciril»*. Cf. també POTESTÀ, *Dall'annuncio i sobretot Arnaldo di Villanova collezionista*. En el volum col·lectiu «*Ioachim posuit verba ista*» hom trobarà estudis molt interessants sobre aquestes profecies: MCGINN, *From Joachim to Pseudo-Joachim and Back*; TRONCARELLI, *La diffusione delle opere pseudogiachimite nella prima metà del XIII secolo*; SCHMIEDER, «*Non capit in corde meo ut possim expositioni Joachimi penitus acquiescere in hoc loco*»; KAUP, *Pseudo-Joachim Wanes, as Arnald Waxes*. Pel que fa a la possible relació d'Arnau de Vilanova amb el comentari a l'oracle de Ciril, i concretament a les notes marginals del còdex de la Biblioteca Apostòlica Vaticana, Borgh. 205, són indispensables els estudis de SCAVIZZI, *Abbiamo un autografo di Arnau de Vilanova?*; i BASSETTI, *Note a margine dei presunti autografi di Arnaldo di Villanova*.

Tal com han posat de manifest alguns dels estudis acabats de citar, no hi ha cap mena de dubte no només de l'estima que el metge català tenia per aquestes revelacions i profecies, sinó també de la seva implicació en llur difusió. Metodològicament, però, creiem absolutament necessari de distingir entre les obres arnaldianes indubtablement autèntiques i les d'autoria dubtosa o qüestionada.

prèviament la vinguda de l'Anticrist i dels temps finals i concretament amb els textos bíblics fonamentals sobre aquesta qüestió (la profecia de Daniel, especialment XII,11; Actes 1,7; Mateu XXIV). Com en les obres polèmiques anteriors, aquests textos continuen essent importants, però la discussió s'ha anat desplaçant vers la interpretació que en fan Agustí d'Hipona o la *Glossa*. És legítim interpretar aquests fragments «extra *Glossam*»? Accepta Agustí d'Hipona que els temps finals puguin ser revelats? És compatible la interpretació augustiniana d'Actes 1,7 amb la d'Arnau de Vilanova? Va proposar Agustí d'Hipona algun càlcul que permeti de conèixer els darrers temps? Avala Agustí d'Hipona el còmput de la Sibil·la Eritrea? I encara n'hi podríem afegir una altra derivada d'aquestes: Quants anys varen transcórrer des del temps d'Adam fins a Jesucrist? Les respostes a aquestes preguntes enfronten Arnau de Vilanova i Martín de Ateca.

5. El darrer sentit de l'«*Antidotum*»

El darrer sentit de l'*Antidotum* és la desqualificació de l'obra de Martín de Ateca. I l'estratègia d'Arnau de Vilanova és doble: d'una banda presentar els arguments del frare aragonès com a contraris a la raó. I en segon lloc, explicar-ne la possible causa com a resultat d'un trastorn mental.

5.1. Els arguments de Martín de Ateca reduïts a sofismes

En moments més o menys assenyalats de l'*Antidotum*, Arnau de Vilanova redueix a un sil·logisme el pensament o les objeccions de Martín de Ateca amb la intenció de fer-ne veure clarament la seva incorrecció.

Un primer grup d'aquests sil·logismes té a veure amb la *Glossa ordinaria* o en general amb l'autoritat: és possible exposar la Bíblia de manera diferent de com ho han fet la *Glossa* o altres autoritats? Arnau de Vilanova posa en boca de Martín de Ateca (estil directe) aquests sis sil·logismes:

1. «*Glose communes non sic exponunt ut uos exponitis. Ergo uestra expositio non est uera*».⁸²

2. «*Glosatores et comunes doctores aliter dicunt uel exponunt quam uos. Ergo uos non dicitis uerum*».⁸³

3. «*Glossa communis non exponit sicut uos. Ergo uestra expositio non est uera*».⁸⁴

82. *Antidotum*, lín. 522-523.

83. *Ibid.*, lín. 711-713.

84. *Ibid.*, lín. 858-859.

4. «*Glose communes dant Scripturis allegatis per uos alivm sensum quam uos detis. Ergo uos male exponitis*». ⁸⁵

5. «*Aliter exponuntur ab aliis auctoritates per uos allegate. Ergo uestra expositio est inconueniens*». ⁸⁶

6. «*Glose tales exponunt hoc sic. Ergo non potest aliter intelligi uel exponi*». ⁸⁷

Tots sis sil·logismes consten d'una premissa (la menor) i d'una conclusió introduïda per la partícula 'ergo'. En tots hi manca una premissa (la major). Són, doncs, entimemes. La premissa major, de caràcter general, que és dona per pressuposada és materialment falsa. Aquesta premissa podríem formular-la de diverses maneres: *Només l'exposició de la «Glossa» (o de tal autoritat) és correcta* o *Tota exposició que discrepi de la «Glossa» (o de tal autoritat) és falsa*. Sense que Arnau de Vilanova en digui res, per tal que el raonament tingui sentit, el lector ha de donar per establerta aquesta premissa materialment falsa. El fet que, d'una banda, Arnau de Vilanova posi en boca del mateix Martín de Ateca aquests sil·logismes i que, de l'altra, hi manqui la premissa major (materialment falsa), crea en el lector la necessitat d'implicar-s'hi, de prendre posició contra el raonament de Martín de Ateca.

Els dos arguments següents tenen en comú amb els anteriors el fet que també són posats en boca de Martín de Ateca i comparteixen una estructura clarament sil·logística, formada per una premissa i una conclusió introduïda per la partícula 'ergo'. En aquests dos casos la conclusió és formalment invàlida, perquè generalitza l'afirmació particular de la premissa:

7. «*Dominus uel Augustinus dicit quod finalia tempora non cognoscentur coniecturis humanis. Ergo nullo modo cognoscentur*». ⁸⁸

8. «*Non reuelauit hoc uel illud apostolis. Ergo nullis aliis reuelabit*». ⁸⁹

L'argument següent, des del punt de vista formal, és semblant a l'anterior: la conclusió és invàlida perquè aplica a un cas particular allò que la premissa afirma d'un altre cas particular. Aquest raonament ja no és posat en boca de Martín de Ateca, sinó que és explicat en tercera persona (en estil indirecte):

9. «*Sed bubulcaritas eius patet per argumentum quod trahit ex illa auctoritate. Nam Dominus dixit tunc, quando loquebatur apostolis: "Nemo scit". Non dixit: "Nemo sciet". Vnde, qui ex hoc dicto: "Nemo scit", infert: "Ergo*

85. *Antidotum*, lín. 1015-1017.

86. *Ibid.*, lín. 1038-1039.

87. *Ibid.*, lín. 1086-1087.

88. *Ibid.*, lín. 222-223.

89. *Ibid.*, lín. 865-866.

nemo sciet”, aperte monstrat quod est bubulcus uel studiosus adulterator *Scripture*». ⁹⁰

A més d'aquests sil·logismes, en un parell d'ocasions, Arnau de Vilanova també fa veure que Martín de Ateca ha caigut en una flagrant contradicció. ⁹¹

És ben coneguda la tendència del metge i pensador català a esquematitzar el pensament dels seus adversaris que pretén rebatre, a reduir-lo a un argument formal invàlid, un sofisme; i a presentar les pròpies idees en forma sil·logística. ⁹² Darrere d'aquesta manera de fer s'hi amaga sempre una simplificació reduccionista: ben segur que els seus adversaris (en aquest cas Martín de Ateca) no reconeixien les seves explicacions i raonaments en els sofismes que Arnau de Vilanova els atribuïa. ⁹³ L'ardidesa de mestre Arnau en aquest sentit és màxima: porta a terme l'esquematització, però —en vuit dels nous casos analitzats— posa el resultat final, la formulació del sil·logisme, en boca del seu adversari Martín de Ateca. Un cop s'ha portat a terme l'operació de simplificació i formalització, la refutació de l'argument és fàcil, només cal aplicar les lleis de la lògica. Aquesta tendència d'Arnau de Vilanova arriba al paroxisme en l'*Antidotum*.

5.2. Martín de Ateca, 'insanus'?

Ja de bon començament de l'*Antidotum*, Arnau de Vilanova presenta l'escrit de Martín de Ateca com un conjunt de deliris i en el decurs de l'obra remarca repetidament que el frare aragonès desvarieja constantment. ⁹⁴ La manera

90. *Antidotum*, lín. 131-135.

91. «Nullo modo scire tempus consummationis et aliquo modo scire tempus uicinissime propinquitatis eius contradictoria sunt» (*Antidotum*, lín. 84-85) i «Nullo modo habere noticiam de illis et aliquo modo habere sibi inuicem contradicunt» (lín. 96-97). Una vegada, Arnau de Vilanova defensa les seves tesis de l'acusació de contradicció: «Nam asserere quod aliquid sit alicui reuelatum et dicere quod est reuelatum aut reuelandum uel reuelabile, nullo modo contradicunt» (lín. 381-383).

92. El lector interessat trobarà una anàlisi d'aquest tipus d'arguments utilitzats per Arnau de Vilanova en les obres polèmiques en el meu *Les raons d'un anunci apocalíptic*, 58-91.

93. Per aquesta raó, PERELMAN, OLBRECHTS-TYPECA, *Tratado de la argumentación*, 303-305, els anomena arguments 'quasilògics'. A diferència dels arguments formals o lògics, els 'quasilògics' pressuposen una operació reduccionista de simplificació i esquematització. En definitiva, l'argumentació quasilògica es distingeix pel seu caràcter no formal i per la voluntat d'expressar-la formalment.

94. *Antidotum*, lín. 21, 505, 677, 684, 695, 702, 739, 751, 763, 765, 777, 805, 813, 817, 820, 841, 847, 855, 862, 867, 874, 884, 893, 899, 901, 911, 924, 939, 954, 970, 973, 978, 988.

de raonar de Martín de Ateca (o dels seus còmplices) indica que llur «virtus estimativa» està corrompuda a causa d'una malaltia corporal o psíquica;⁹⁵ que «fuit mente percussus siue alienatus»;⁹⁶ o, fins i tot, que és «amens», sigui per «ebrietate» o per «morbo».⁹⁷ El vocabulari utilitzat, però, per Arnau de Vilanova suggereix més aviat una malaltia mental («egritudo sue mentis»)⁹⁸. Diverses vegades el metge català fa notar que Martín de Ateca pateix d'«stupor aut obliuio».⁹⁹ Tot plegat fa pensar a Arnau de Vilanova en una «litargia» o, més probablement, en una «insania» (o 'vesania').¹⁰⁰ Ambdues malalties són «alienationes», en les quals el subjecte perd la capacitat de raonar i de recordar.¹⁰¹

No és la primera vegada que Arnau de Vilanova suggereix un diagnòstic de malaltia mental per a qui defensa idees equivocades. En l'*Epistola de reprobatione nigromantice fictionis*, escrita abans de 1288, Arnau de Vilanova havia atribuït 'vesania' als practicants de la nigromància.¹⁰² A Girona, durant la seva polèmica amb Bernat de Puigercós, havia tornat a fer insinuacions semblants. Concretament, en l'*Eulogium*, Arnau de Vilanova havia suggerit que només era possible sostenir una opinió com la de Bernat de Puigercós si era «hereticus uel insanus».¹⁰³ En la *Denuntiatio Gerundensis* també havia posat en relació el fet de manifestar una opinió equivocada amb ser «amentes aut insani».¹⁰⁴ I, finalment, en la *Tertia denuntiatio Gerundensis*, havia declarat que els esmentats frares predicadors no podien ser admesos com a part en un judici perquè eren «heretici vel insani vel infames notorii». O que no podien caure

95. *Antidotum*, lín. 276-277.

96. *Ibid.*, lín. 870. Cf. també lín. 263.

97. *Ibid.*, lín. 998.

98. *Ibid.*, lín. 1067-1068.

99. *Ibid.*, lín. 1067-1068. Cf. també 262, 992, 1083.

100. *Ibid.*, lín. 428. Cf. també, pel que fa a la 'insania', les lín. 224, 256, 293 i 574. Sobre aquests conceptes, vegeu respectivament, ARNALDUS DE VILANOVA, *De parte operativa*, f. 263c-264d i f. 270b.

101. ZIEGLER, *Arnau de Vilanova*, 274: «In *Antidotum*, the treatise which is perhaps the most thoroughly saturated with images of sickness, while 'morbus' and 'ebrietas' are possible causes for the outrageous opinions of his opponents, Arnau determines that disease rather than distilled wine explains their behaviour. Thus he makes them fully responsible, since spiritual disease, like physical, is caused by deviation from the correct regimen. Disease ('egritudo mentis') disables their mental capacity to reach or accept the truth. Arnau diagnoses it accurately as the prime cause for their behaviour and then concentrates his criticism on the behavioural flaws which cause it». Cf. també ZIEGLER, *Medicine and Religion c. 1300*, 93-95.

102. ARNALDUS DE VILLANOVA, *Epistola de reprobacione*, ed. GIRALT, 219, lín. 18 (cf. també 224, lín. 117).

103. ARNALDUS DE VILLANOVA, *Eulogium*, ed. D'AMICO *et alii*, 84: «Sed dicere quod non cognoscentur per diuinam reuelationem (si quis hoc non opinabiliter sed pertinaciter affirmaret) uel esset hereticus uel insanus».

104. ARNALDUS DE VILLANOVA, *Denuntiatio Gerundensis*, ed. CARRERAS, 45.

en tals perversitats «nisi possideantur ab insanie spiritu, vel nisi sint heretici vel etiam instriones qui ribaldice sive trutannice locuntur in publico». O, encara, que ell no estava obligat a respondre'ls, «cum insanos et hereticos et trutannos et instriones iura cuncta repellant in hoc casu a beneficio iudicarie actionis».¹⁰⁵

Ja fa una bona colla d'anys, R. I. Moore va analitzar l'ús d'imatges i conceptes de l'àmbit de la medicina (pestilència, lepra) aplicats a l'heretgia en autors del segle XII i va arribar a la conclusió que «the comparison of heresy and disease provided not simply a casual or convenient metaphor, but a comprehensive and systematic model».¹⁰⁶ Més recentment, J. Ziegler ha ressaltat la singularitat d'Arnau de Vilanova:¹⁰⁷

«[A]nalyzing Arnau's use of the language of disease as a whole, a picture emerges of a physician diagnosing spiritual diseases and claiming to be able to cure them. Arnau regards the vocabulary of disease, pestilence, inflammation, poisoning, and bodily corruption as especially useful in attacking those he condemns as pseudo-Christians and his opponents in general».

És justament el que trobem en l'*Antidotum*. Ens podem preguntar, però, si l'ús d'aquest llenguatge mèdic per part d'Arnau de Vilanova amb la intenció de desautoritzar els seus adversaris és un simple recurs retòric, una manera de parlar, o si utilitza aquests conceptes en un sentit propi, genuí. Tot fa pensar que, més que una metàfora retòrica, vol ésser un diagnòstic 'verus et proprius'.¹⁰⁸

105. ARNALDUS DE VILLANOVA, *Tertia denuntiatio Gerundensis*, ed. CARRERAS, 55, 56, 56, respectivament.

106. MOORE, *Heresy as Disease*.

107. ZIEGLER, *Medicine and Religion*, 91-97; la citació és de la pàgina 91.

108. GIRALT, *Introducció*, 50, dins AVOMO, VII.1: «Aquests altres usos en les polèmiques religioses d'Arnau ens posen sobre la pista de les finalitats per les quals acaba el *De reprobacione* amb una diagnosi així. Per desautoritzar les idees dels seus adversaris dialèctics, siguin els interessats en la nigromància, siguin els detractors de les seves obres religioses, el metge català no els pot diagnosticar un dany a la facultat racional sense especificar que és l'únic símptoma visible del seu trastorn, ja que sens dubte aparentaven plena salut a excepció d'unes creences als seus ulls desencaminades. Tot i així no crec que es tracti d'un simple recurs dialèctic per refutar les opinions contràries. Més enllà del seu indubtable valor polèmic, la idea que sostenir opinions contràries a la raó pot ser indicatiu d'una lesió de la facultat racional és explicable en la psicologia arrelada en la tradició galenista arabitxada».

V. LA POLÈMICA ENTORN DE L'ESCATOLOGIA D'AGUSTÍ D'HIPONA¹⁰⁹1. *Martín de Ateca addueix l'autoritat d'Agustí d'Hipona*

1.1. Arguments contra la possibilitat i la conveniència de conèixer els temps finals

Martín de Ateca fa servir diversos arguments extrets de les obres d'Agustí d'Hipona per combatre les tesis proféticoapocalíptiques arnaldianes.¹¹⁰ Quins són aquests arguments?:

a) Martín de Ateca al·lega l'autoritat de sant Agustí, *De civitate Dei*, XVIII,53, per tal de provar la tesi segons la qual tothom ignorarà el final dels temps i no és convenient de conèixer-los.¹¹¹ Efectivament, després d'afirmar que Jesucrist vencerà l'Anticrist amb la seva presència,¹¹² Agustí d'Hipona es pregunta quan succeirà tot això. I la resposta és:¹¹³ «Importune omnino. Si enim hoc nobis nosse prodesset, a quo melius quam ab ipso Deo magistro interrogantibus discipulis diceretur?». I tot seguit recorda que, quan els deïxebles varen preguntar per aquests temps (no només pel dia i l'hora) (Act 1,6), la resposta de Jesucrist fou «non es vestrum scire tempora» (Act 1,7). En conseqüència, el pare de l'església conclou,¹¹⁴ «frustra igitur annos, qui remanent huic saeculo, computare ac definire conamur».

Les persones que fins ara han fet pronòstics sobre els darrers temps, sempre s'han equivocat, perquè «coniecturis quippe utuntur humanis, non ab eis aliquid certum de scripturae canonicae auctoritate profertur».¹¹⁵ Així, doncs, «omnium uero de hac re calculantium digitos resoluit et quiescere iubet ille, qui dicit: "Non est uestrum scire tempora, quae Pater posuit in sua potestate"»

109. Una primera versió d'aquest apartat ha estat publicada amb el títol *La interpretació d'Arnau de Vilanova de l'escatologia d'Agustí d'Hipona en l'«Antidotum contra venenum effusum per fratrem Martinum de Ateca»*, dins «SVMMA. Revista de cultures medievals», 18 (2021), 39-59.

110. Sobre l'escatologia d'Agustí d'Hipona, vegeu: DOODY, KLOOS, PAFFENROTH (ed.), *Augustine and Apocalyptic*; EGER, *Die Eschatologie Augustins*; LEWALTER, *Eschatologie und Weltgeschichte in der Gedankenwelt Augustins*; RAUH, *Das Bild des Antichrist im Mittelalter*, 121-130; VAN OORT, *The End is Now: Augustine on History and Eschatology*.

111. Cf. ARNALDUS DE VILLANOVA, *Antidotum*, lín. 201-209 i 337-343.

112. Que Jesucrist amb la seva pròpia presència posés fi a la persecució de l'Anticrist, significava per a Martín de Ateca que entre ambdós esdeveniments, és a dir, entre la lluita de l'Anticrist i la segona vinguda de Jesucrist, no hi hauria solució de continuïtat i que conèixer un esdeveniment implicava, de fet, conèixer l'altre. Cf. ARNALDUS DE VILLANOVA, *Antidotum*, lín. 261-268.

113. AUGUSTINUS, *De civitate Dei*, XVIII,53, ed. DOMBART, KALB, 652, lín. 5-7.

114. *Ibid.*, lín. 12-13.

115. *Ibid.*, lín. 19-20.

[Act 1,7]». ¹¹⁶ En conseqüència, no és convenient que les persones coneguin aquests temps i, per tant, tothom els ignorarà, perquè el mateix Jesucrist en va denegar el seu coneixement.

b) Les *Epistulae CXC VII* i *CXCIX*, *Ad Hesychium*, ¹¹⁷ forneixen més arguments a Martín de Ateca. En l'*Epistula CXC VII*, Agustí d'Hipona respon a algunes preguntes que li havia fet el bisbe Hesiqui sobre la fi del món. Sant Agustí creu que les setmanes del profeta Daniel (Dn ix,24-25) es refereixen a temps passats, i no a temps futurs. Per tant, no es poden fer servir per a calcular els temps finals. I tot seguit, Agustí d'Hipona afirma: ¹¹⁸

«nam de salvatoris adventu, qui expectatur in fine, tempora dinumerare non audeo nec aliquem prophetam de hac re numerum annorum existimo praefinisse sed illud potius praeualere, quod ipse dominus ait: "Nemo potest cognoscere tempora, quae pater posuit in sua potestate" [Act 1,7]».

I el pare de l'Església encara fa una altra observació a propòsit dels «tempora vel momenta». Contra les persones que identifiquen els «tempora» amb el «dia i l'hora» de Mc XIII,32 («De die autem illa et hora nemo scit») i els interpreten en un sentit absolutament literal, Agustí d'Hipona fa notar que els apòstols a Actes 1,6 varen preguntar pels «temps» finals, en general. Jesucrist, doncs, amb la seva resposta (Act 1,7), no va denegar només el coneixement del dia i l'hora, sinó el de qualsevol unitat de temps. ¹¹⁹

En l'*Epistula CXCIX*, molt més extensa que l'anterior, Agustí d'Hipona amplia algunes informacions sobre aquest darrer aspecte. Martín de Ateca, sembla, va citar dos fragments d'aquesta epístola. En el primer, el pare de l'Església discrepa de l'opinió d'Hesiqui en el sentit que Déu va revelar als profetes els temps finals (no el dia i l'hora, però si «els temps»). ¹²⁰ I sant Agustí li respon: «Quanto maiore admiratione plenum est, si ea, quae prophetae hominibus sunt locuti, haec apostoli uel scire sunt prohibiti uel docere!». ¹²¹ En el segon text citat per Martín de Ateca, Agustí d'Hipona es pregunta si hom pot saber, no el dia i l'hora, sinó el mes o l'any de la segona vinguda del

116. AUGUSTINUS, *De civitate Dei*, XVIII,53, ed. DOMBART, KALB, 652, lín. 21-22.

117. Cf. *Antidotum*, lín. 210-216; i lín. 751-764 i 841-846, respectivament. Sobre aquestes dues lletres d'Agustí d'Hipona i la d'Hesiqui, vegeu: BOUHOUT, *Hesychius de Salome et Augustin (Lettres 197-198-199)*.

118. AUGUSTINUS, *Epistula CXC VII*, ed. GOLDBACHER, 231-232.

119. AUGUSTINUS, *Ibid.*, 232-233, fa notar que els «tempora» i els «momenta» de la versió llatina d'Act 1,7, en l'original grec són χρόνους i καιρός (acusatiu plurals). Afirmar el bisbe d'Hipona que no arribarà el «temps oportú» fins que l'Evangeli no hagi estat predicat arreu de la terra. En Arnau de Vilanova i en bona part de la tradició llatina es perd aquest matís i els «tempora» equivalen a les unitats de temps majors i els «momenta», a les menors.

120. Cf. HESYCHIUS, *Epistula CXC VIII*, ed. GOLDBACHER, 235-236; i AUGUSTINUS, *Epistula CXCIX*, ed. GOLDBACHER, 248.

121. AUGUSTINUS, *Epistula CXCIX*, ed. GOLDBACHER, 248.

Senyor. I a continuació remarca: «si autem neque hoc te comprehendisse praesumis, hoc sentis, quod ego».¹²²

c) Segons Martín de Ateca, Agustí d'Hipona, en les obres esmentades en els punts anteriors (*De civitate Dei* i *Epistulae CIXCVII* i *CXCIX*), exclou la possibilitat que els darrers temps es puguin conèixer per revelació.¹²³

d) Per a Martín de Ateca, Agustí d'Hipona, *De diversis quaestionibus octoginta tribus* (qüestió 58, núm. 2), corrobora que no es poden conèixer els darrers temps.¹²⁴ Efectivament, el món havia de durar sis edats, va afirmar el bisbe d'Hipona, però tot seguir va afegir que «aetas igitur ultima humani generis, quae incipit a domini aduentu usque ad finem saeculi, quibus generationibus computetur incertum est».¹²⁵

e) Martín de Ateca, doncs, està convençut que, segons sant Agustí (i Crist), els temps finals seran ignorats absolutament per tota la humanitat.¹²⁶

1.2. Contra un suposat càlcul d'Agustí d'Hipona

Arnau de Vilanova, en el *De tempore*,¹²⁷ havia afirmat que l'«assertio Augustini vicessimo *De civitate Dei*» concorda amb el seu propi anunci apocalíptic. En el *De mysterio*, havia concretat l'«assertio» augustianiana de la manera següent:¹²⁸

«Nam Augustinus, innitens auctoritatibus sacre Scripture, ·XX· *De civitate Dei*, aperte sub certo numero annorum huius seculi consummationem prenuntiat, dicens quod omne opus creationis complebitur seu finietur in sexto millenario durationis mundi».

Martín de Ateca reacciona contra aquest pronòstic que Arnau de Vilanova atribueix a Agustí.¹²⁹ El frare aragonès argumenta que Agustí d'Hipona només va esmentar aquell càlcul com un exemple d'una opinió, d'un precedent, però que no era cap proposta pròpia ni que ell assumís. Agustí d'Hipona, en el text mencionat (*De civitate Dei*, XX,7), després d'afirmar que els mil anys de l'Apocalipsi (XX,1-2) es poden entendre de dues maneres, estableix que, segons

122. AUGUSTINUS, *Epistula CXCIX*, ed. GOLDBACHER, 257.

123. Cf. *Antidotum*, lín. 970-973.

124. Cf. *Ibid.*, lín. 145-148 i 765-774.

125. AUGUSTINUS, *De diversis quaestionibus octoginta tribus*, ed. MUTZENBECHER, 107, lín. 77-80.

126. Cf. *Antidotum*, lín. 337-343.

127. ARNALDUS DE VILLANOVA, *De tempore*, ed. PERARNAU, AVOTHO, V, 276, lín. 1646-1648.

128. ARNALDUS DE VILLANOVA, *De mysterio*, ed. PERARNAU, 81, lín. 494-498.

129. Cf. *Antidotum*, lín. 769-776, 845-854 i 884-892.

la primera interpretació, «in ultimis annis mille ista res agitur, id est sexto annorum miliario tamquam sexto die, cuius nunc spatia posteriora uoluuntur, secuturo deinde sabbato, quod non habet uesperam».¹³⁰ Martín de Ateca recalca que aquesta interpretació, per a Agustí, és una simple possibilitat. Arnau de Vilanova, doncs, s'equivoca en extreure'n la conclusió que el pare de l'església africà havia vaticinat que el món s'acabaria en el sisè mil·lenari. A més, afegeix Martín de Ateca, segons Agustí d'Hipona (*De diversis quaestionibus octoginta tribus*, LVIII,2), l'última edat, la senectut, tant del món com personal, «posse tam longam esse quam omnes priores aetates».¹³¹

1.3. Agustí d'Hipona i la Sibil·la Eritrea

Arnau de Vilanova en el *De tempore* i en el *De mysterio* havia afirmat que sant Agustí accepta el vaticini de la Sibil·la Eritrea.¹³² Concretament en la primera obra havia dit:¹³³ «A cuius [és a dir, de la Sibil·la Eritrea] dictis, Augustinus et ceteri sacri doctores acceperunt particulariter plenitudinem signorum iudicii». I en la segona, «cuius carmina [els de la Sibil·la] in toto approbat Augustinus».¹³⁴

Martín de Ateca feu notar a Arnau de Vilanova que Agustí d'Hipona (*De civitate Dei*, XVIII,23) no aprova en tot les prediccions de la Sibil·la Eritrea i que la profecia citada per Arnau de Vilanova podria contenir moltes coses apòcrifes. Efectivament, en l'obra augustiniana els vaticinis de la sibil·la només es refereixen a la primera vinguda de Jesucrist.¹³⁵

130. AUGUSTINUS, *De civitate Dei*, XXII,7, ed. DOMBART, KALB, 710, lín. 57-60.

131. AUGUSTINUS, *De diversis quaestionibus octoginta tribus*, ed. MUTZENBECHER, 107, lín. 76-77. Sobre aquest tema, vegeu: ZAHLTEN, *Creatio mundi*; ROTH, «Seis edades durará el mundo»; LUNEAU, *L'histoire de salut chez les Pères de l'Église. La doctrine des âges du monde* (Agustí d'Hipona: 295-407).

132. Cf. *Antidotum*, lín. 902-910. La Sibil·la Eritrea, segons el testimoni d'Agustí d'Hipona, d'Isidor de Sevilla i d'altres autors tardoantics, era originària de Babilònia i contemporània de la guerra de Troia i havia anunciat la vinguda de Jesucrist i els fets més rellevants de la història de la humanitat. El text llatí que arriba a les mans de mestre Arnau (en realitat n'hi ha dues versions, una de més llarga i una altra més breu), però, no és una traducció, sinó un escrit original redactat entre 1240 i 1250 a l'interior de la cúria pontifícia per algú proper al cardenal Juan de Toledo (JOSTMANN, *Sibilla Erithea Babilonica*, 344-368). Sobre aquesta profecia i el seu ús en l'obra d'Arnau de Vilanova, vegeu MENSA I VALLS, *Arnaud de Villeneuve, l'Islam et la prophétie de la Sibylle Érythrée* 163-168.

133. ARNALDUS DE VILLANOVA, *De tempore*, ed. PERARNAU, AVOTHO, V, 222, lín. 833-834.

134. ARNALDUS DE VILLANOVA, *De mysterio*, ed. PERARNAU, 94, lín. 781-782.

135. AUGUSTINUS, *De civitate Dei*, XVIII,23, ed. DOMBART, KALB, 613-615, lín. 1-94.

2. Arnau de Vilanova interpreta Agustí d'Hipona

2.1. Déu revelarà fins i tot «el dia i l'hora» en temps oportú

En darrer terme, tota la interpretació d'Arnau de Vilanova de l'escatologia d'Agustí d'Hipona descansa sobre un fragment del *De Trinitate*.¹³⁶ Sant Agustí comenta el sentit de les paraules de Mc XIII,32 («De die et hora nemo scit neque angeli in caelo neque Filius nisi Pater») sobre els darrers temps: el Fill no sap el «dia i l'hora» en el sentit, observa el pare de l'Església, que llavors no els volia comunicar. Que no els hagués donat a conèixer en aquell moment, però, no significa que no els reveli en un futur. És més: els revelarà amb tota certesa. Per això, Jesucrist en l'Evangeli afirma «omnia quaecumque audivi a Patre meo, nota feci vobis» (Jo xv,15). Els temps verbals són en passat, com si l'acció ja hagués estat realitzada, perquè, ni que sigui una acció futura, la durà a terme amb absoluta seguretat. Efectivament, en l'Evangeli Jesucrist manifesta als apòstols: «multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo» (Jo xvi,12). Entre les coses que Jesucrist els ha d'explicar, assegura Agustí d'Hipona, hi ha el dia i l'hora (Mc XIII,32; Mt xxiv,36) finals. Així, doncs, aquest temps, el dia i l'hora, «dicturus erat discipulis tempore opportuno»,¹³⁷ conclou sant Agustí.

Ja de bon començament, Arnau de Vilanova deixa ben clar que Agustí d'Hipona:¹³⁸ «expresse dicit quod “tempora, que Pater posuerat in sua potestate”, erat «temporibus opportunis reuelaturus electis», etiam, ut exprimit, «de die et hora». I poc després, repeteix que el bisbe d'Hipona «dixit quod diem et horam iudicii erant per reuelationem cognituri electi».¹³⁹ Aquest fragment d'Agustí d'Hipona és fonamental per a Arnau de Vilanova, perquè dona sentit a totes les altres afirmacions profeticoescatològiques del bisbe d'Hipona.¹⁴⁰

2.2. No es poden conèixer els temps finals per les pròpies forces humanes

Quan Martín de Ateca al·lega un text d'Agustí d'Hipona per tal de rebatre la tesi arnaldiana segons la qual es podran conèixer els temps finals, mestre

136. AUGUSTINUS, *De Trinitate*, I,12, ed. MOUNTAIN, GLORIE, 61-62, lín. 1-13.

Per a una presentació general de les referències arnaldianes a les obres d'Agustí d'Hipona en la polèmica escatològica, vegeu: MENSA, *Les raons d'un anunci apocalíptic*, 137-139. Sobre la interpretació arnaldiana de l'escatologia d'Agustí d'Hipona en el *De tempore*, vegeu: PERARNAU, *Introducció al «De tempore adventus Antichristi»*, dins AVOTHO, V, 116-121; i GERWING, *Vom Ende der Zeit*, 193-213. El fragment agustinianà del *De Trinitate*, però, no entra en escena a París, sinó més tard.

137. AUGUSTINUS, *De Trinitate*, ed. MOUNTAIN, GLORIE, 61, lín. 6-7.

138. Cf. *Antidotum*, lín. 89-92.

139. Cf. *Ibid.*, lín. 142-143.

140. A més dels dos fragments citats, en l'*Antidotum* encara trobem quatre referències més a aquest text agustinianà (lín.157-159, 293-298, 761-764, 973-977).

Arnau sempre respon de la mateixa manera: sant Agustí nega que es puguin conèixer aquells temps per les pròpies forces naturals, però, com hem vist en l'apartat anterior, Déu els revelarà, fins i tot amb concreció del dia i l'hora, quan sigui convenient. Vegeu-ho:¹⁴¹

a') Arnau de Vilanova discrepa absolutament de la interpretació de Martín de Ateca del fragment esmentat de *De civitate Dei*, XVIII,53.¹⁴² Segons el metge català, en aquest pas, Agustí d'Hipona nega que es puguin conèixer els temps finals per conjectures o raons humanes, però no exclou una revelació divina.¹⁴³ A més, Agustí d'Hipona no afirma absolutament que és inconvenient conèixer els temps finals, sinó que ho era a les persones de la seva època per la simple raó que no havien de viure la persecució de l'Anticrist.¹⁴⁴

Arnau també refuta la tesi de Martín de Ateca segons la qual els temps de l'Anticrist i els de la segona vinguda de Crist són els mateixos. Aquesta tesi del frare aragonès s'assentava en una observació de sant Agustí: Crist posaria fi a la persecució de l'Anticrist amb la seva presència.¹⁴⁵ Efectivament, enlloc —observa Arnau de Vilanova— no és dit que aquesta 'presència' de Jesucrist sigui la de la seva vinguda en la parusia per a judicar els vius i els morts, ni que sigui una 'presència' personal.¹⁴⁶

b') Pel que fa als fragments citats per Martín de Ateca de les *Epistulae ad Hesygium*, la resposta d'Arnau de Vilanova reproduïx l'esquema anterior. En primer lloc, el pensador català puntualitza algunes afirmacions que Martín de Ateca atribueix al bisbe d'Hipona. Sant Agustí, en el text al·ludit per Martín de Ateca, —remarca de Vilanova— no afirma que 'sap', sinó simplement que 'estima' que cap profeta anterior o del seu temps ha calculat la fi dels temps. I Agustí d'Hipona no parla del futur.¹⁴⁷ En segon lloc, afegeix mestre Arnau, és fals que Agustí d'Hipona (o el mateix Jesucrist) sostingui que, pel que fa a les darreries del món, el Pare s'ha reservat el coneixement no només del dia i de l'hora, sinó en general de qualsevol temps, tal com fa evident el text esmentat de *De Trinitate*, I,12.¹⁴⁸

Contra els dos arguments extrets per Martín de Ateca de l'*Epistula CXCIX*, Arnau de Vilanova replica, en primer lloc, que Agustí d'Hipona no fa referència al que els apòstols sabien o ignoraven, sinó que vol deixar clar que Jesucrist

141. AUGUSTINUS, *De civitate Dei*, XVIII,53, ed. DOMBART, KALB, 613-615, lín. 1-94.

142. Seguirem el mateix ordre d'exposició de l'apartat 1.1, de tal manera que els arguments *a*, *b*, etc., de Martín de Ateca es corresponen amb els arguments *a'*, *b'*, etc., del present apartat.

143. Cf. *Antidotum*, lín. 201-216.

144. Cf. *Ibid.*, lín. 292-298.

145. AUGUSTINUS, *De civitate Dei*, XVIII,53, ed. DOMBART, KALB, 652, lín. 1-2.

146. Cf. *Antidotum*, lín. 264-273.

147. Cf. *Ibid.*, lín. 210-216.

148. Cf. *Ibid.*, lín. 244-251.

només prohibia de conèixer els darrers temps per conjectures humanes.¹⁴⁹ I pel que fa a la segona, igualment, segons Arnau de Vilanova, Agustí d'Hipona en realitat suggereix que ni ell ni ningú pot conèixer els darrers temps per conjectures humanes.¹⁵⁰

c') Contra la tesi de Martín de Ateca segons la qual Agustí d'Hipona (en el *De civitate Dei* i en les *Epistulae ad Hesychium*) nega que els darrers temps puguin ésser objecte de revelació, Arnau de Vilanova simplement constata que la lectura de Martín de Ateca és dementida pel text del *De Trinitate*, I,12.¹⁵¹

d') Pel que fa a l'objecció de Martín de Ateca basada en l'augustiniana *De diversis quaestionibus octoginta tribus*,¹⁵² Arnau de Vilanova raona que de les paraules d'Agustí d'Hipona no se'n pot extreure la conclusió que és impossible calcular el temps que hi haurà entre la primera vinguda de Jesucrist i la fi del món. Sant Agustí simplement indica que no se saben les generacions que hi ha d'haver entre ambdós esdeveniments, però no diu res dels anys, mesos, dies, centenaris o de qualsevol altra unitat de mesura temporal. A més a més, el bisbe d'Hipona en utilitzar la forma verbal de present, limita, segons mestre Arnau, l'abast de les seves afirmacions a la seva època.¹⁵³

e') Així, doncs, com a conclusió, Arnau de Vilanova recalca que Crist i sant Agustí només deneguen el coneixement previ dels temps finals si és obtingut per conjectures humanes, però no si és resultat d'una revelació:¹⁵⁴ «Tercio cecidit in dicendo quod per Christum et Augustinum patet tempora finalia esse incognita hominibus absolute, quia, ut supra patuit, ipsi nusquam dixerunt esse ignota quantum ad reuelationem, sed quantum ad coniecturam humane rationis». I si de la tesi segons la qual «els temps finals no es coneixeran per conjectures humanes» Martín de Ateca i els seus col·legues volguessin extreure'n la conclusió més general que «no es coneixeran de cap manera», caurien en contradiccions lògiques i de tota mena.¹⁵⁵

2.3. Un càlcul de sant Agustí?

Com respon Arnau de Vilanova a les objeccions que li planteja Martín de Ateca sobre el pronòstic que hauria atribuït a Agustí d'Hipona? En primer

149. Cf. *Antidotum*, lín. 751-764; i AUGUSTINUS, *Epistula CXCIX*, ed. GOLDBACHER, 248.

150. Cf. *Antidotum*, lín. 841-846; i AUGUSTINUS, *Ibid.*, ed. GOLDBACHER, 257.

151. Cf. *Antidotum*, lín. 970-977.

152. AUGUSTINUS, *De diversis quaestionibus octoginta tribus*, ed. MUTZENBECHER, 107, lín. 77-80.

153. Cf. *Antidotum*, lín. 145-156.

154. Cf. *Ibid.*, lín. 337-340.

155. Cf. *Ibid.*, lín. 221-226. Cf. *supra*, apartat 5.1. *Els arguments de Martín de Ateca reduïts a sofismes*, núm. 7.

lloc,¹⁵⁶ mestre Arnau remarca que mai no ha afirmat que el món s'ha d'acabar en el sisè mil·lenari. Com que sap que el còmput exposat per Agustí d'Hipona és problemàtic, l'ha introduït en forma condicional.¹⁵⁷ Encara que sant Agustí reportés l'anunci 'opinando', raona Arnau de Vilanova, l'esment que ell en fa conserva tot el valor, perquè no l'havia citat com un recompte genuí, autèntic, que valia per ell mateix, sinó com un simple exemple d'un anunci apocalíptic semblant al seu, com un precedent.¹⁵⁸ És més,¹⁵⁹ anteriorment, en l'*Apologia*,¹⁶⁰ Arnau de Vilanova ja havia reconegut que el càlcul d'Agustí d'Hipona no és ver, perquè des de l'inici del món fins a Crist només van transcórrer, com a màxim, 4.052 anys, i, per tant, sant Agustí no vivia en el sisè mil·lenni o edat del món.

2.4. Agustí d'Hipona i la Sibil·la Eritrea

Pel que fa a les objeccions de Martín de Ateca relatives a les profecies de la Sibil·la Eritrea, Arnau de Vilanova simplement reitera que segons Agustí d'Hipona la Sibil·la forma part de «la ciutat de Déu» i que no hi ha dubte que per a ell era una veritable profetessa:¹⁶¹

«Secundo delirauit dicendo quod Augustinus in toto non approbat carmina *Erithee* et quod multa potest continere apocrypha. Quibus uerbis ostenditur uel fuisse bubulcus uel efrons mentitor. Quoniam Augustinus aperte dicit quod est de numero eorum, qui pertinent ad ciuitatem Dei, et sciebat quod ea, que pre-nunciauerat, procedebant a prophetali reuelatione et non ab ystoriali speculatione. Que duo testari nichil aliud est nisi dicta eius totaliter approbare».

3. *Balanç*

Contra el l'anunci apocalíptic d'Arnau de Vilanova assentat sobre textos bíblics del profeta Daniel (Dan XII,11) i del Nou Testament (Mc XIII,32; Mt XXIV,36), Martín de Ateca va trobar en l'obra d'Agustí d'Hipona, especial-

156. Cf. *Antidotum*, 826-840.

157. ARNALDUS DE VILLANOVA, *De mysterio*, ed. PERARNAU, 88, lín. 654-657: «Nam si verum est quod asserit Augustinus, scilicet quod finietur in sexto millenario et quod suo tempore volvebantur posteriora spatia illius millenarii, probabili estimatione potest cognosci quod duratio huius seculi iam decurrit sub duobus ultimis centenariis». Ara bé, l'anterior frase «[n]am si verum est quod asserit Augustinus» en el *De tempore*, ed. PERARNAU, AVOTHO, V, 254, lín. 1306, era simplement «cum igitur Augustinus asserat»; i no sempre en el mateix *De mysterio*, ed. PERARNAU, 81, lín. 494-498, l'afirmació és introduïda en condicional.

158. Cf. *Antidotum*, 847-854.

159. Cf. *Ibid.*, 884-892.

160. ARNALDUS DE VILLANOVA, *Apologia*, ed. PERARNAU, 87-88, lín. 435-447.

161. Cf. *Antidotum*, 912-917.

ment en les dues lletres adreçades a Hesiqui (*Epistulae CXCVII i CXCIX*) i en el *De civitate Dei*, arguments desqualificadors de tot intent de calcular, ni que només sigui de manera aproximada, la fi dels temps. Les paraules d'Agustí d'Hipona són clares: els textos bíblics no ofereixen informació sobre els darrers temps i tot càlcul està condemnat al fracàs.

Com a resposta, Arnau de Vilanova addueix un text del *De Trinitate* en què el pare de l'Església afirma sense cap mena de dubte que, quan convingui, Jesucrist revelarà als seus deixebles fins i tot el dia i l'hora de la segona vinguda de Jesucrist. D'una banda, aquest fragment li permet de reinterpretar els textos augustinians al·legats pels seus adversaris en el sentit que Agustí d'Hipona només nega la possibilitat de conèixer per endavant els darrers temps per conjectures humanes, però no per revelació. En segon lloc, el seu propi càlcul, si realment li hagués estat revelat pel mateix Jesucrist, com pretenia mestre Arnau, no es veuria afectat per les paraules de sant Agustí que citen els seus adversaris.

En el cas de la Sibil·la Eritrea la crítica moderna ha demostrat que Martín de Ateca tenia raó. Els textos profètics atribuïts a aquesta sibil·la que Arnau de Vilanova tenia a les mans no eren els mateixos que Agustí d'Hipona havia reportat en el *De civitate Dei*. Pel que fa al pretès pronòstic d'Agustí d'Hipona que Arnau de Vilanova havia presentat com a coincident amb el seu en les primeres obres polèmiques, el mateix mestre Arnau, en l'*Antidotum*, el deixa en un segon pla i accepta que està mancat de fonament històric. La controvèrsia sobre aquesta previsió augustiniana deriva en un altre debat: quants anys van transcórrer des d'Adam fins a la primera vinguda de Jesucrist?

La interpretació dels textos augustinians sobre la possibilitat de conèixer prèviament els darrers temps pressuposa una altra qüestió: què és l'anunci profeticoapocalíptic d'Arnau de Vilanova? Si aquest anunci era revelat, tal com Arnau de Vilanova no s'estava d'afirmar, el pensador català tenia tota la raó del món: Agustí d'Hipona ja havia anticipat aquesta possibilitat. Si l'anunci arnaldia era simplement el resultat de les seves cabòries, com pensaven els seus adversaris, aquesta proposta hauria estat afectada per les paraules de sant Agustí desqualificadores de tot anunci apocalíptic que es basés en conjectures humanes. És fàcil ara, passats més de sis segles del temps en què —sempre segons mestre Arnau— s'havia d'acabar el món, donar la raó als seus adversaris. Situat en el seu moment històric, l'anunci apocalíptic d'Arnau de Vilanova suscitava la pregunta que solen plantejar tots els missatges profètics: amb quina autoritat és proferit? No sembla, però, que el concepte de revelació subjacent en el fragment esmentat del *De Trinitate* augustiniana sigui el mateix concepte de revelació que Arnau de Vilanova proposa per a un anunci apocalíptic.

A mesura que les obres polèmiques d'Arnau de Vilanova siguin editades serà possible de conèixer l'evolució de la interpretació arnaldiana de l'escatologia d'Agustí, una interpretació que el pensador català anà elaborant a remolc dels atacs i contraatacs dels teòlegs professionals. Mentrestant, les pàgines de

l'*Antidotum* ens ofereixen el punt d'arribada, la fotografia final, d'aquesta lectura arnaldiana de l'escatologia de sant Agustí.

VI. ELS ANYS TRANSCORREGUTS DES DE L'INICI DEL MÓN FINS A CRIST

Com una derivació de la polèmica entorn de l'escatologia d'Agustí d'Hipona,¹⁶² en l'*Antidotum* apareix dues vegades un altre tema de controvèrsia: els anys que van transcórrer «ab initio mundi usque ad Christum».¹⁶³ Arnau de Vilanova ja havia tractat d'aquest tema en la *Carpinatio* de manera més extensa.¹⁶⁴ Ara en l'*Antidotum* només exposa la conclusió general: l'afirmació de Martí d'Ateca segons la qual des de l'inici de món fins a la vinguda de Crist varen transcórrer més de cinc mil anys és falsa, tal com ho proven Jeroni, Vincent de Beauvais, el calendari jueu, el càlcul dels astròlegs o el mateix text [hebreu] de la Bíblia.¹⁶⁵ Segons aquestes fonts, els anys passats des de l'inici del món fins a Crist no arriben a quatre mil. En aquest cas, sempre segons mestre Arnau, les autoritats de Pau Orosi o Pere Comestor, al·legades per Martí d'Ateca, no són prou fidedignes.¹⁶⁶

162. Efectivament, segons ARNAU DE VILANOVA, *Apologia*, ed. PERARNAU, 87-88, lín. 443-447, l'afirmació d'Agustí d'Hipona segons la qual «suo tempore uoluebantur posteriora spatia millenarii sexti», no és certa, perquè «ab initio mundi usque ad Christum non fluxerunt nisi quatuor millenaria et quinquaginta duo anni ad plus, aut circiter». Els teòlegs professionals varen argumentar contra aquesta tesi.

LUNEAU, *L'histoire du salut chez les Pères de l'Église. La doctrine des âges du monde*, 411, ha fet veure que «[l]a division septénaire occupe chez Augustin une place importante et l'on se fût attendu à la trouver souvent chez les Pères».

163. Cf. *Antidotum*, lín. 684-690, 875-883. Sobre aquest tema, vegeu: MANGENOT, *Chronologie biblique*; i SCHWARZBAUER, *Geschichtszeit*, 125.

164. Cf. *Carpinatio*, Vat. lat. 3824, f. 197d-198d. Joan Vigorós havia sostingut «quod ecclesia tenet usualiter quod ab initio mundi usque ad Christum fluxerint plus quam .V. milia annorum» (f. 198b). Arnau de Vilanova li retreu que sobre aquesta matèria no ha provat res i només ha recitat opinions diverses. I ha caigut en diverses exageracions, com per exemple refiar-se més de Pere Comestor i dels comentadors de la versió bíblica dels Setanta que no pas de sant Jeroni. O que li mereixen més confiança les narracions humanes que el text de la Bíblia. A diferència del poble jueu, assegura mestre Arnau, l'Església no fa servir el còmput «ab initio mundi». Finalment, li fa notar diverses contradiccions: a) D'una banda, Joan Vigorós admet que segons sant Jeroni els anys transcorreguts des d'Adam a Crist són 3.963; i de l'altra, que l'Església creu una cosa diferent; b) d'una banda, accepta que a Metodi li fou revelat el curs del món per mil·lenaris i, de l'altra, que Déu no ha revelat la fi del món.

165. Cf. HIERONYMUS, *Interpretatio chronicae Eusebii Pamphili*, ed. MIGNE, col. 539a-540d; VINCENTIUS BELOVACENSIS, *Speculum historiale*, VI,88, f. 69c; i, sobretot, XXXI,105, f. 462a; *Disputa de Barcelona*, 39; o ABRAHAM BAR HIYYA, *Llibre Revelador*, 175 i 183-252 ('calculatio astrologorum').

166. Cf. PAULUS OROSIUS, *Historiarum libri septem*, ed. MIGNE, col. 1174b; PETRUS COMESTOR, *Historia Scholastica*, col. 1540.

És significatiu que Ponç Carbonell, en el seu tractat *De mundi aetatibus et tentationibus et de Antichristo*, després de reproduir les sis edats de la història segons Agustí d'Hipona, recorda,

VII. LA *GLOSSA ORDINARIA*

Les referències a la *Glossa Ordinaria* són molt freqüents en tot l'*Antidotum*.¹⁶⁷ Martín de Ateca desqualifica l'exegesi arnaldiana de Daniel XII,11, perquè no és «iuxta *Glossam*».¹⁶⁸ Efectivament, la *Glossa* interpreta els 'dies' de Daniel com a dies i no com a anys, tal com fa Arnau de Vilanova.¹⁶⁹ I aquests dies s'acompleixen —sempre segons la *Glossa*— en temps de la profanació del temple de Jerusalem duta a terme per Antíoc Epífanes.¹⁷⁰ Arnau de Vilanova replica, d'una banda, que més enllà del comentari de la *Glossa*, són possibles altres lectures. La *Glossa* sol donar el sentit literal del text bíblic, però és possible també interpretar-lo «extra *Glossam*», cercant-ne el sentit espiritual més profund. És més, la profecia de Daniel XII,11 només adquireix el sentit més ple si els 'dies' s'entenen com a anys i l'«abominació de la desolació» significa l'adveniment de l'Anticrist.¹⁷¹ En l'apartat 5.1. *Els arguments de Martín de Ateca reduïts a sofismes* hem constatat l'esforç d'Arnau de Vilanova per mostrar que els raonaments del tipus la «*Glossa communis* non exponit sicut uos. Ergo uestra expositio non est uera» són fal·laços.¹⁷² Arnau de Vilanova assegura que segueix l'única regla que l'exegega ha d'observar, la «regla d'exposició catòlica»: la glossa d'un text ha de ser fidel a les circumstàncies de la lletra i concordar amb la fe i els costums.¹⁷³

Arnau de Vilanova, però, no només es defensa de l'acusació de Martín d'Ateca, sinó que també li recrimina que, de fet, la seva interpretació d'Actes I,7 és «extra *Glossam*». Mestre Arnau, en canvi, exposa «iuxta *Glossam*» les paraules de Jesucrist als apòstols.¹⁷⁴

VIII. LA NOSTRA EDICIÓ

L'*Antidotum* s'ha conservat en dues còpies manuscrites: Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 3824, f. 237c-254c (V), còdex elabo-

---

però, que d'Adam fins al moment en què escriu (any 1335) han transcorregut 5.200 anys segons el càlcul mínim i 6.400 segons el màxim. Cf. CECINI, *Il trattato «De mundi aetatibus et temptationibus et de Antichristo» di Ponç Carbonell, OFM*, 115, lín. 11-18.

167. En aquest apartat comentarem les referències a la *Glossa* relatives a l'exegesi dels dos passos bíblics principals: Daniel XII,11 i Actes I,7. En l'*Antidotum*, però, n'hi ha moltes més, que el lector interessat pot trobar per la taula d'antropònims.

168. *Antidotum*, lín. 677-678.

169. *Ibid.*, lín. 520-523.

170. *Ibid.*, lín. 539-540.

171. *Ibid.*, lín. 514-544.

172. *Ibid.*, lín. 848-859. En l'*Antidotum* (vegeu *supra*, apartat, 5.2) Arnau de Vilanova esmenta fins a cinc o sis variants d'aquest sofisma.

173. *Ibid.*, lín. 679-683.

174. *Ibid.*, lín. 175, 185-190 i 944-948. Sobre l'exegesi arnaldiana d'Actes I,7, vegeu, *infra*, l'apartat VII, de la introducció a l'edició de la *Praesentatio facta Burdegaliae*.

rat poc després del 24 d'agost de 1305 sota la supervisió del mateix Arnau de Vilanova;¹⁷⁵ i Oxford, Bodleian Library, Canon. Misc. 370, f. 193r-212v (O), de la segona meitat del segle XV.¹⁷⁶ El text d'O depèn del de V. El còdex de Graz, Universitätsbibliothek, 1226, f. 32b-c (G),¹⁷⁷ de la primera meitat del segle XV, en conté un 'excerptum'. No hi ha dubte, doncs, que el text que hem de prendre com a base de la nostra edició és el de V.¹⁷⁸

Com és habitual en els volums dels AVOTHo, hem normalitzat la separació de paraules, la puntuació, l'ús de majúscules o minúscules i de les lletres i/ j, però hem mantingut la grafia u/v tal com la llegim en el còdex V. Hem desplegat les abreviatures d'acord amb els diccionaris de referència, especialment el de Cappelli.¹⁷⁹ Així s'explica que una mateixa paraula (*v. gr.*, 'communes') pugui ésser escrita de manera diferent: «comunes» (lín. 520), quan la trobem d'aquesta manera en el manuscrit, o «communes» si en el còdex és abreviada. Un cas especial és la paraula 'ecclesia': l'hem transcrita amb dues ces quan així consta en el manuscrit (lín 352) i amb una sola ce quan així hi és escrita o abreviada (*v. gr.*, lín. 60). Alguna vegada hem corregit una lectura defectuosa, com per exemple «apte» o «concurrnt», que hem transcrit, respectivament, «ap[er]te» (lín. 103) i «concurr[u]nt» (lín. 573). O hem completat la «P», referida a un sant i autor d'una 'Canonica': P[etrum] (lín. 644 i 648).

Els aparats crítics són els habituals: *a)* L'*apparatus textualis*, en el qual hem donat raó de les variants del còdex O, dels fragments editats que coneixem i de les circumstàncies del text de V (correccions, addicions, particularitats especials). *b)* L'*apparatus fontium*. I, finalment, *c)* l'aparat de comentaris.

Com que els fragments de G tenen unes característiques especials pròpies, en publiquem una transcripció en apèndix.¹⁸⁰ Efectivament, el copista o compilador hi ha introduït canvis estilístics, redaccionals. Així, per exemple, ha modificat l'ordre dels elements de cada 'revelació' o ha destacat el fet que aquestes 'revelacions' han estat 'aprovades'. Per aquesta raó creiem que el nom que li escau és *Excerptum de quibusdam revelationibus ex Arnaldi de Villanova «Antidoto contra venenum effusum per fratrem Martinum de Atheca»*.¹⁸¹

175. Vegeu una detallada descripció del còdex Vat. lat. 3824, de la Biblioteca Apostòlica Vaticana, dins PERARNAU, *L'«Allocutio christini...» d'Arnau de Vilanova*, 10-24. Cf. també FINKE, *Aus den Tagen Bonifaz VIII.*, CXVII-CXXVII; i les observacions del mateix PERARNAU, *Noves dades sobre manuscrits 'espirituals' d'Arnau de Vilanova*, 372-383.

176. Cf. COXE, *Catalogi codicum*, 713-714; BOHIGAS, *El repertori de manuscrits catalans*, 713-714 (i *Sobre manuscrits i biblioteques*, 27-28); i MENSA I VALLS, *Arnau de Vilanova adversario de Tomás de Aquino*, 124-128.

177. Cf. FUSSENEGGER, *Littera septem sigillorum*, 49; KERN, *Die Handschriften*, PERARNAU, AVOTHo, III, 32-36; i MENSA I VALLS, *Observations Concerning two 'excerpta' from Spiritual Works by Arnau de Vilanova preserved in Graz, Universitätsbibliothek, Codex 1226*.

178. Vegeu els criteris d'edició d'AVOTHo, III, ed. PERARNAU, 70-78; AVOTHo, IV, ed. PERARNAU, 70-81; AVOTHo, V, ed. PERARNAU, 122-127, 130-132 i 168.

179. CAPPELLI, *Lexicon abbreviatarum*.

180. Cf. MENSA I VALLS, *Observations Concerning*, 140-141, amb comentaris.

181. MENSA I VALLS, *Ibid.*, 138-139.

EDICIÓ CRÍTICA
DE L'ANTIDOTUM CONTRA VENENUM EFFUSUM
PER FRATREM MARTINUM DE ATHECA, PRAEDICATOREM
D'ARNAU DE VILANOVA

Per a major facilitat del lector, recordem les referències utilitzades en l'edició de l'*Antidotum*:

G = Graz, Universitätsbibliothek, 1226, f. 32b-c [línies 98-109 de la nostra edició].

O = Oxford, Bodleian Library, Canon. Misc. 370, f. 193r-212v.

V = Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 3824, f. 237c-254c.

e = Franz EHRLE, *Arnaldo de Villanova e i «Thomatiste»*. *Contributo alla storia della scuola Tomistica*, dins «Gregorianum», 1 (1920), 487 i 501 [edita les lín. 1-33, 545-548 i 552-577 de la nostra edició].

f = Heinrich FINKE, *Aus den Tagen Bonifaz VIII. Funde und Forschungen* (Vorreformationsgeschichtliche Forschungen, 2), Münster, Aschendorff, 1902, CXXV [edita les lín. 1-7 i 1094-1103 de la nostra edició].

m = Jaume MENSA I VALLS, *El tomismo de Martín de Ateca († 1306) según Arnau de Vilanova*, dins «Revista española de filosofía medieval», 21 (2014), 196-199 [*Antidotum*, lín. 74-163].

n = Jaume MENSA I VALLS, *Arnau de Vilanova adversario de Tomás de Aquino: La polémica sobre la conveniencia de conocer los tiempos finales*, dins «Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Âge», 81 (2014), 137-138 [*Antidotum*, 160-163 i 171-200].

p = Josep PERARNAU I ESPELT, *Noves dades biogràfiques de mestre Arnau de Vilanova*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 7-8 (1988-1989), 277-278 [*Antidotum*, 4-14, 495-504, 1082-1083].

v = Jaume MENSA I VALLS, *Los neologismos «bubulcaritas» (y derivados) y «bovizare» en la obra espiritual latina de Arnau de Vilanova*, dins «Archivum Latinitatis Medii Aevi», 76 (2018), 297-311 [*Antidotum*, lín. 123-124, 131-135, 145-150, 160-163, 170-175, 191-200, 201-203, 217-226, 280-281, 288-298, 478-485, 520-525, 540-544, 684-689, 690-693, 710-713, 722-738, 774-776, 781-786, 855-859, 862-866, 911-916, 954-958, 978-987, 1018-1024, 1040-1055].

ANTIDOTUM CONTRA UENENUM EFFUSUM
PER FRATREM MARTINUM DE ATHECA, PREDICATOREM

Incipit *Antidotum contra uenenum effusum per fratrem Martinum de Atheca, predicatorem, aduersus denunciations finalium temporum, ad reuerendum patrem episcopum Maioricensem.* 1

Credo, karissime pater, quod a uestra memoria non efluxerit cum quanta diligentia Perusii dedissetis operam quod mihi fieret copia de tractatu, quem frater Martinus de Atheca contra denunciations meas ediderat, nec id potuistis cum predicatoribus obtinere, qui tunc ibidem ipsum filiis nationis hinc inde cum boatu iactantie multiplicis ostentabant. 5

---

2 Atheca O Acheta | denunciations O denunciations *ef* denunciations | Maioricensem O Maioricarum

4 Credo O [.]redo *in spat vac add c- pro rubricatore* 5 mihi *ef* michi 6 Atheca O Acheta | denunciations *e* denunciations *p* Denunciations

---

1-2 ‘Martinum de Atheca’: Martín de Ateca era un dominic aragonès que va professar al convent de Calataiud. Fou confessor de Jaume II (cf. *Antidotum*, lín. 72). Gràcies a l’*Antidotum* (lín. 498-499) sabem que havia estat amic i confessor d’Arnau de Vilanova. Segons DE LATASSA, *Bibliotheca antiqua*, 268, Martín de Ateca hauria escrit una *Summa Iuris*, actualment perduda. Va morir l’any 1306. Hom trobarà la bibliografia bàsica sobre aquest autor dins MENSA I VALLS, *El tomismo de Martín de Ateca († 1306) según Arnau de Vilanova*, 189, nota 2. Vegeu també: AYALA, *Pensadores aragoneses*, 160-161; KAEPPELLI, *Scriptores*, III, 106-107; MENSA, *Les raons d’un anunci apocalíptic*, 221-222.

2-3 ‘ad reuerendum patrem episcopum Maioricensem’: Guillem de Vilanova fou bisbe de Mallorca del 15 de març de 1304 fins l’any 1318. Cf. EUBEL, *Hierarchia Catholica*, I, 323. Abans havia estat canonge de Barcelona. Cf. PÉREZ MARTÍNEZ, *Documentos conservados en los registros vaticanos relativos al cuarto pontificado de Mallorca (D. Guillermo de Vilanova 1304-18)*; i NEBOT, *Don Guillermo de Vilanova*.

5 ‘Perusii’: Benet XI va traslladar la cúria pontificia a Perusa. Mort ja el Papa, el 18 de juliol de 1304, Arnau de Vilanova hi llegí la *Protestatio facta Perusii*. A la tardor, Arnau de Vilanova va marxar cap a Sicília.

6 ‘denunciations’ (cf. també lín. 2): sobretot a partir de 1304, Arnau de Vilanova presenta les seves previsions escatològiques com a ‘denunciations’ i ell mateix, com a ‘denuncians’ o ‘nuncius’ que ‘anuncia’ o ‘denuncia’ la imminent arribada de l’Anticrist i que proposa un pla de reforma per combatre’l. Cf., per exemple, *Ad Benedictum XI*, ed. PERARNAU, 203, lín. 258-261; 208, lín. 449; 211, lín. 590-592; 213, lín. 677; 214, lín. 716-721.

10 Ego uero, memor uestre paterne monitionis, post recessum uest-
trum a curia, studui feruenter copiam habere, nec potui. Nam, ex
quo patuit aduersariis quod ego sollicitabam compatriotas meos ut
facerent me habere, nunquam postmodum quisquam eorum potuit
obtinere quod ad legendum per horam ei concederetur.

15 Sed Deus, qui congruis tem-[f. 237d]-poribus cuncta seruat, post
regressum meum de curia fecit quod quidam de seruis suis ingeniatus
est subtilissime, quod, dum custodes illius thesauri dormirent, sub-
traxit eisdem et mihi communicauit. Reperi etiam quod uni de suis
angelis dederat iam sapientie spiritum ad iudicandum de contentis
20 in eo, qui lucide manifestat in scriptura, quam edidit contra illam,
omnia predicti fratris deliramenta.

Ego etiam, cum perlegissem, animaduerti quod omnia quecum-
que dictus frater obiciendo proponit ibidem, euacuantur plenissime
in tractatibus per me scriptis et qui nunc diuina prouisione signa-
25 ti sunt cum publica sollempnitate in thesauro Apostolice Sedis. Et
ideo, si quis uoluerit plene cognoscere defectus scripture iamdicte,
leuissime cognoscet, si perlegerit illos. Et specialiter ista lux traditur

---

10 uero *O* uero | uestre *O* vestre 10-11 uestrum *O* vestrum 11 a curia *O* ac meo
17 dum *O* cum 18 mihi *e* michi | uni *O* vni
22 cum *O* om | perlegissem *V* *praem* legisse *canc* 23 dictus *e* predictus 24 per me
scriptis *O* plenissime scriptis per me 25 sollempnitate *e* sollempnitate 26 uoluerit *O* volu-
erit | defectus *O* de factis | iamdicte *e* iam dicte

---

12 'compatriotas meos': BENTON, *New Light*, 223-224; i *The Birthplace*, 254, va interpretar que Arnau de Vilanova s'estava referint a Martín de Ateca i que aquesta expressió era una prova, doncs, de l'origen aragonès d'Arnau de Vilanova. Pel context sembla ben clar, però, que Arnau de Vilanova al·ludeix a aquelles persones (de la seva mateixa nació) presents a la cort de Perusa per mitjà de les quals intentava d'obtenir còpia de l'obra de Martín de Ateca. Cf. PERARNAU, *Noves dades biogràfiques*, 277-278. La bibliografia sobre el lloc de naixement d'Arnau de Vilanova és molt nombrosa. Tot apunta, però, vers València. Cf., per exemple, MENSA I VALLS, *Arnau de Vilanova* (1997), 13-15; i *Arnau de Vilanova* (2013), 476-477.

18-19 'uni de suis angelis': de la identitat d'aquest 'angelus' que va contestar l'obra de Martín de Ateca no en sabem res.

21 'deliramenta': tal com hom pot veure en la taula de mots, aquesta paraula o derivats surt més de trenta vegades a l'*Antidotum*. L'obra de Martín de Ateca és, segons Arnau de Vilanova, un conjunt de deliris. El deliri —Arnau de Vilanova no s'està de suggerir-ho: lín. 224, 254, 277 i 1067-1068— és un signe o símptoma de certes malalties mentals: cf. ARNALDUS DE VILLANOVA, *De parte operativa*, f. 270d.

24-25 Arnau de Vilanova ha anat presentant les seves obres a la Santa Seu. Cf. ARNALDUS DE VILLANOVA, *Protestatio facta Perusii*, ed. PERARNAU, 215-218.

in *Apologia* et in *Denunciacione facta contra fratrem Bernardum de Podio Cercoso*, et in *Gladio contra thomatistas* et in *Carpinatione contra fratrem Iohannem* [f. 238a] *Uigorosi*. In quibus tractatibus, tanta luce discutiuntur emulorum tenebre, quod non solum in Curia Romana, sed etiam ubique, sequitur eos ridiculum et contemptus, cum «eorum insipientia fiat omnibus manifesta», sicut in *Sacris Eloquiis* Spiritus Sanctus prenunciauerat et in proximo erit notorium toti mundo. 30

Nouerit ergo uestra paternitas quod in presenti opusculo non intendo pertractare obiectiones ipsius, cum in predictis scripturis sufficientissime pertractentur. Sed ad euidentiam uenenose traditionis notificabo uobis passus in quibus a rectitudine deuiauit tam in prolo- 35

---

28 Bernardum O B. 30 Uigorosi O Vigorosi 32 ubique O vbique | et contemptus O iter, prim cano
35 uestra O uestra

32-33 2 Tim III,9: «insipientia enim eorum manifesta erit omnibus».

---

28 'Apologia': l'*Apologia de uersutiis atque peruersitatibus pseudotheologorum et religiosorum ad magistrum Jacobum Albi, canonicum Dignensem*, escrita per Arnau de Vilanova a les darreries de 1302, ha estat editada críticament per PERARNAU, L'*Apologia*», 57-199.

28-29 '*Denunciacione facta contra fratrem Bernardum de Podio Cercoso*': Arnau de Vilanova es refereix segurament a la primera de les tres denúncies presentades contra Bernat de Puigercós davant el bisbe de Girona (a finals de 1302 o començaments de 1303). La primera anava acompanyada de l'*Eulogium de notitia uerorum et pseudoapostolorum*. Les tres denúncies i l'*Eulogium* han estat editats per CARRERAS, *La polémica*, 33-58; l'*Eulogium* (críticament) per D'AMICO et alii, L'*«Eulogium»*, 84-96.

Bernat de Puigercós (1272?-1342?), dominic català destinat a Múrcia, Girona, París, València, Barcelona. Durant la seva estada a Girona (1302-1304), va polemitzar contra les tesis d'Arnau de Vilanova. Fou també inquisidor general.

29 '*Gladio contra thomatistas*': el *Gladius iugulans Thomatistas* fou escrit per Arnau de Vilanova en el mes de febrer de 1304. Cf. REHO, *La polemica*, 104-138.

29-30 '*Carpinatione contra fratrem Iohannem Uigorosi*': la *Carpinatio poetriae teologi deviantis*, redactada a mitjan mes de març de 1304, roman encara inèdita. Joan Vigorós († 1304), dominic, fou lector de teologia a Montpeller i Marsella i va ocupar diversos càrrecs importants a l'interior de l'Orde de Predicadors. Es va enfrontar a Arnau de Vilanova a Marsella durant els mesos de febrer i març de 1304.

34 'et in proximo erit notorium toti mundo': el punt central de discussió entre Arnau de Vilanova i els seus adversaris és la possibilitat i la conveniència de conèixer els temps finals. Arnau de Vilanova afirma que, quan els temps finals s'aproximin, serà possible i convenient conèixer-los: així els fidels podran preparar-se millor per a la lluita contra les forces de l'Anticrist. Arnau de Vilanova estava convençut que aquests temps ja estaven arribant. En aquest sentit, va recomanar als Papes que n'anunciessin la proximitat. Cf. aparat de comentaris de les lín. 489-492.

40 go quam in singulis ·XII· capitulorum, in que distinxit philosophiam suam. Et iterum, quoniam totum codicem suum fundat supra ea, que tradit in primo capitulo, ubi promittit se tradere ueritatem contrariam denunciationibus finalium temporum, repetam de alibi traditis ea, per que patebit quod fecerit fundamentum de puluere, qui a uento rapitur et obcecat ocu-[f. 238b]-los intuentium, hoc est de falsitate
45 dolosa et totam Christi ecclesiam obtenebrante.

Est igitur aduertendum quod in prologo tripliciter deuiauit a sinceritate doctrine Christi et per consequens a puritate sue religionis. Primo, quia de proximo suo, cuius intentionem solus Deus uidet, iudicat absolute quod sit iniquus, cum tamen nemo sit iniquus
50 absque corrupta intentione. Cum ergo iudicet de intentione, quam ignorat, directe contradicit *Euuangelio* prohibenti iudicare de occultis, maxime cum ex manifestis ad hoc nullam habeat coniecturam, quoniam illi duo tractatus, contra quos inuehitur, per totum exprimunt zelum eterne salutis, piis exortationibus proximos excitando
55 ad finem euuangelice doctrine, qui est terrena despiceret et amare celestia. Quam doctrinam qui persequitur, pro certo est hereticus uel paganus.

---

39 in singulis *O* singulis | que *O* quibus | philosophiam *O* prophetiam 41 ubi *O* ubi 42 traditis *V praem* dictis *canc* 44 obcecat *O* obsecat 45 ecclesiam *O* ecclesiam
49 uidet *O* uidet 52 ex manifestis ad hoc *O* ad hoc ex manifestis 57 paganus *O praem*
lit illeg canc

43-44 Cf. Ps I,4; Job XIII,25.

51-52 Cf. Mt v,1; 1 Cor IV,5. 55-56 L'expressió «terrena despiceret et amare celestia» prové de la litúrgia. Cf., per exemple, *Sacramentarium Leonianum*, ed. FELTOE, 55; i *Sacramentarium Gregorianum*, ed. LIETZMANN, 104.

39-40 'philosophiam suam': a la lín. 1036 torna a comparèixer aquesta expressió. Martín de Ateca, a diferència d'Arnau de Vilanova que fonamenta la seva proposta sobre bases bíbliques, edifica tot el seu tractat sobre la «seua filosofia».

53 'illi duo tractatus': les diverses referències i citacions dels dos tractats d'Arnau de Vilanova contra els quals Martín de Ateca va escriure el seu, permeten d'identificar-los amb el *De tempore* ('primer tractat') i amb el *De mysterio* ('segon tractat'). Cf. ARNALDUS DE VILLANOVA, *Antidotum*, lín. 119-120, 384-385, 390-398, 658-669, 835-840, 843-846 i 999-1000. La redacció final de *De tempore*, amb les respostes a les objeccions formulades pels teòlegs de París, és de l'any 1300; el *De mysterio*, de l'any 1301. El tema central d'ambdós tractats són les previsions escatològiques: Arnau hi argumenta que és possible conèixer els temps finals, especialment els de l'Anticrist, quan seran propers; i que aquest coneixement és convenient per a l'Església.

55-56 'terrena despiceret et amare celestia': frase litúrgica, utilitzada i comentada per Joaquim de Fiore (IOACHIM FLORENSIS, *Expositio in Apocalypsim*, f. 162b). Per

Item secundo per hoc quod falso dicit eum esse predonem ueritatis. Nam predo per uiolentiam aufert aliquid. Ego autem id quod denuncio semper spontaneus obtuli summis ecclesie [f. 238c] iudicibus, requirendo cum publicis instrumentis quod cum lima catholice ueritatis discutiant quicquid dico et non per potentiam opprimant uel per astutiam tegant. Vnde, cum talis nequaquam sit predo, constat quod imponitur ei calumpniose. Quod repugnat euangelice puritati. 60

Item tercio per hoc quod uocat proximum suum «stultum». Nam, etsi uerum sit, tamen qui gloriatur de notabili gradu christiane religionis, cauere debet ne uerbum illud Saluatoris contempnat, scilicet: «Qui dixerit fratri suo: “Fatue”, reus erit gehenne ignis». Cum sit igitur uana religio non frenantis linguam suam secundum euangelicam normam, constat eum fuisse loquutum ut uanum religiosum, cum direxerit determinate sermonem suum ad signatam personam. Nec potest credi quod, ut regius confessor, habeat priuilegium maculandi euangelicam puritatem. 65 70

Fundamentum autem quod in primo capitulo introducit, ut ait, ad continendam falsitatem, in summa est hoc, scilicet, quod omnes homines indifferenter ig-[f. 238d]-norauerunt et etiam ignorabunt 75

---

58 falso *O* falsum 59 id *V* add *int lin* 61-62 ueritatis *O* ueritatis 62 per (potentiam) *O* om | uel *O* vel 64 euangelice *O* euangelice

65 uocat *O* uocat | suum *O* s. 66 uerum *O* uerum | qui *O* quia 67 uerbum *O* uerbum | contempnat *O* contempnat 68 dixerit *O* dixerit | suo *O* s. 69 uana *O* uana | frenantis *O* frenam | suam *O* s. 70 ut *O* ut | uanum *O* bonum 71 direxerit *O* dixerit 72 ut *O* ut

74 Fundamentum *O* [.].undamentum *in spat* *vac add f- pro rubricatore* | ut *O* ut 76 ignorauerunt et etiam *O om* | etiam *m* eciam

---

68 Mt v,22.

---

a Arnau de Vilanova el kerigma «terrena despiciere et amare celestia» sintetitzza la finalitat del cristianisme. Cf., per exemple, ARNALDUS DE VILLANOVA, *De tempore*, ed. PERARNAU, AVOTHo, V, 238, lín. 1070-1071; *De mysterio*, ed. PERARNAU, 183, lín. 544-545; *Apologia*, ed. PERARNAU, 69, lín. 156-157; *Philosophia*, ed. PERARNAU, 68, lín. 178. Sobre el sentit d'aquesta frase en la tradició monàstica medieval i en l'anomenat corrent del *mépris du monde*, vegeu: PASCHER, «*Despicere terrena*»; i GRÉGOIRE, «*Terrena despiciere et amare caelestia*».

59-63 Efectivament, aquesta és la forma de procedir d'Arnau de Vilanova. Cf., per exemple, ARNALDUS DE VILLANOVA, *Protestatio facta Perusii*, ed. PERARNAU, 216-217, lín. 793-839; o *Präsentatio facta Burdegaliae*, lín. 34-40 i 349-358.

72 'regius confessor': així consta en la documentació de Jaume II relativa a Martín de Ateca. Cf. MARTÍ DE BARCELONA, *La cultura catalana durant el regnat de Jaume II*, dins «Estudios franciscanos», 91 (1990), 267, doc. 50; 294, doc. 99; «Estudios franciscanos», 92 (1991), 137, doc. 119; 140, doc. 145; i 140-141, doc. 126.

74-78 Aquesta tesi de Martín de Ateca prové de Tomàs d'Aquino. Cf. aparat de fonts corresponent a les lín. 160-161.

finalia tempora, non solum quantum ad diem et horam iudicii, sed etiam, ut ait, penitus quantum ad omnem temporis acceptionem. Quod dictum primo contradicit Saluatori, qui ·xxiv^o. *Matthei*,
 80 primo postquam signa consummationis premisit, statim subiungit: «Itaque, cum uideritis hec omnia, scitote quoniam prope est et in ianuis». Quibus uerbis expresse testatur quod per aliqua signa scietur ab hominibus tempus instantis propinquitatis. Constat autem quod
 85 nullo modo scire tempus consummationis et aliquo modo scire tempus uicinissime propinquitatis eius contradictoria sunt.

Item contradicit reuelationi *Apocalipsis*, in qua per certas differentias temporum ecclesie prenunciatur tempus persecutionis maximi Antichristi.

---

78 ut *O* ut 79-80 *Matthei*, primo *O om* 81 Itaque *O Ita* | uideritis *O uideritis*
 82 uerbis *O uerbis* 83 hominibus *O omnibus* 85 uicinissime *O uicinissime*
 87 ecclesie *Om ecclesie*

81-82 *Mt* xxiv,33.

86-88 *Apoc* i,9-iii,22; iv,1-viii,1; viii,2-xi,18; xi,19-xiv,20; xv,1-xvii,18; xviii,1-xx,15; xxi,1-xxii,21.

82-83 Cf., per exemple, ARNALDUS DE VILLANOVA, *De tempore*, ed. PERARNAU, AVOTHo, V, 203-204, lín. 551-571; *De mysterio*, ed. PERARNAU, 87, aparat textual corresponent a les lín. 641-642. Per als textos arnaldians que comenten *Mt* xxiv, vegeu MENSA I VALLS, *Comparació entre les regles i els principis*, 279-287.

86-88 En la *Philosophia catholica et divina*, ed. PERARNAU, 78-81, lín. 326-355; i en la *Confessió de Barcelona*, ed. BATLLORI, 114-115, Arnau de Vilanova ofereix una síntesi de la seva interpretació dels temps de l'Església tal com creu que són anunciats en l'Apocalipsi. El text de la *Confessió de Barcelona* fa: «En la qual revelació és declarat que lo primer temps de la Sglésia de nostre senyor Jesucrist fo lo temps en lo qual principalment floriren los Appòstols; lo segon, après, fo aquell en lo qual principalment floriren los màrtirs; lo terç fo aquell en lo qual principalment foriren los doctors; lo quart fo aquell en lo qual principalment floriren los hermites; lo ·v· fo aquell en lo qual principalment floriren los claustrals qui renunciaren a propi mas no a comú; lo ·vi· temps és aquell en lo qual principalment floriren los claustrals qui renunciaren a propi e a comú, axí com començaren sent Domingo e sent Ffrancesch; lo ·vii· temps de la Sglésia serà aquell qui·s seguirà après la mort d'Antechrist. Dich, donques, que com la revelació del *Apochalipsi* denuncia appertament que Antechrist regnarà en lo ·vi· temps de la Sglésia, e sia cert que ara siam en aquell temps, és cert que·l temps d'aquell enemich és prop».

Sobre els diversos textos de l'Apocalipsi citats i interpretats per Arnau de Vilanova en les seves obres polèmiques, vegeu MENSA I VALLS, *Sobre la suposada paternitat arnaldiana*, 113-129.

Item contradicit beato AUGUSTINO in libro *De Trinitate*, qui expresse dicit quod «tempora, que Pater posuerat in sua potestate», erat «temporibus oportunitis reuelaturus electis», etiam, ut exprimit, «de die et hora». Cuius uerba textualiter in *Gladio contra thomatistas* iam recitauit. 90

Item contradicit [f. 239a] beato IERONIMO in prologo *Secunde ad Thesalonicenses*, ubi aperte dicit quod ibi Apostolus «notum facit de temporibus nouissimis». Constat autem quod nullo modo habere noticiam de illis et aliquo modo habere sibi inuicem contradicunt. 95

---

91 ut O vt 92 uerba O uerba

94 Ieronimo O Iheronimo 95 Thesalonicenses O Thessalonicenses | ubi O vbi | aperte O apperte

---

90 Act 1,7. 91-93 AUGUSTINUS, *De Trinitate*, I,XII,23, ed. MOUNTAIN, GLORIE, 61, lín. 1-13. Concretament, lín. 6-7: «Nam et illud utique dicturus erat discipulis tempore opportuno». Cf. *Gladius*, Vat. lat. 3824, f. 189c-d.

94-96 Cf. *Glossa ordinaria*, ed. RUSCH (<https://ja.cat/nZwkw>, 24 d'octubre de 2019): «Ad Thesalonicenses secundam scribit epistolam Apostolus et notum facit eis de temporibus nouissimis, et de adversariis deiectione»; cf. també, *Glossa ordinaria*, II, ed. MIGNE, col. 619d.

89-110 Per a una presentació general d'aquestes fonts, vegeu: MENSA I VALLS, *Les raons*, 133-161.

90-91 Arnau de Vilanova construeix una frase a base de dues citacions (Act 1:7 i *De Trinitate*), la qual cosa crea un problema de concondança entre 'tempora' i 'erat' [...] 'reuelaturus'.

92-93 ARNALDUS DE VILLANOVA, *Gladius*, Vat. lat. 3824, f. 189c-d: «Ideo ad nostram purgationem uidimus expedire, quod uerba Augustini super illa materia hic ad literam inserantur. Ait enim primo *De Trinitate*, capitulo ·XI°, circa medium: "Secundum formam Dei omnia, que habet Pater, Filii sunt et e conuerso. Secundum formam serui non est doctrina ipsius, sed illius qui misit eum. Et de die et hora iudicii nemo scit neque angeli in celo neque Filius nisi Pater. Hoc enim nescit quod nescientes facit, id est, quod non ita sciebat ut tunc discipulis indicaret. Sicut dictum est ad Abraham: 'Nunc cognoui quod times Deum' [Gen xxii,12], id est, nunc feci ut cognosceres. Quia et ipse sibi in ipsa temptatione probatus innotuit. Nam et illud dicturus erat discipulis tempore opportuno. De quo futuro, tanquam de preteri-[f. 189d]-to loquens, ait: 'Iam non dicam uos seruos, sed amicos. Seruus enim nescit uoluntatem domini sui. Vos autem dixi amicos, quia omnia quecumque accepi a Patre meo, nota feci uobis' [Io xv,15]. Quod nondum fecerat, sed quia certo tempore facturus erat, quia iam fecisset locutus est. Ipsi enim ait: 'Multa habeo uobis dicere, sed non potestis illa portare modo' [Io xvi,12]. Inter que intelligitur de die et hore". Hec Augustinus».

Item contradicit beato *Methodio*, cui beatus IERONIMUS et MAGISTER YSTORIARUM testimonium perhibent, qui expresse describit in sua reuelatione persecutionem maximi Antichristi in sexto millenario durationis mundi.

Item contradicit reuelationi beati *Cirilli*, que sollempnissima est in ecclesia Romana, vbi ap[er]te per numerum annorum Christi exprimit tempus natiuitatis et etiam crementi eius.

98-109 Item ... ille G Quod beato Methodio fuit reuelatum de persecucione maximi Antechristi in ·VI· millenario durationis mundi, quam reuelationem aprobat beatus Ieronimus. Item, fuit reuelatum beato Cirillo, per numerum annorum Christi, tempus natiuitatis et crementis Antechristi, et istam aprobat romana ecclesia. Item, fuit reuelatum beate Yldegardi [f. 32c] de origine et de persecucione Antechristi per annos Christi, et istam aprobauit papa Eugenius et ipsam canonizauit. Item, fuit reuelatum Horoscopo et Yohacim de tempore illius, et iste reuelationes sunt famose in ecclesia Dei. 98 Ieronimus *O Iheronimus* 99 Ystoriarum *O Historiarum* 100 sexto *O VI*^o

103 ecclesia *Om* ecclesia | ap[er]te *V* apte *O* apperte 104 crementi *O* crementis

---

98-101 Cf. *Sancti Methodii episcopi Paterensis Sermo de regnum cantium et in novissimis temporibus certa demonstratio*, ed. SACKUR, 93-96 (és un sermó apòcrif). En realitat, en aquest sermó el temps de l'Anticrist és situat en el setè centenari (SACKUR, 80: «In novissimum enim miliarum seu septimo [...]»).

Cf. HIERONYMUS, *De viris illustribus*, c. 83, ed. BARTHOLD, 234 (el capítol, però, és dedicat a sant Metodi d'Olimp; i no hi llegim cap referència a una revelació) PETRUS COMESTOR [Magister Historiarum], *Scholastica Historia: Liber Genesis*, 26, ed. SYLWAN, 48, lín. 5-6: «Sed Methodius martyr orauit dum esset in carcere, et reuelatum est ei a spiritu de principio et fine mundi». Cf. també *Historia Scholastica*, ed. MIGNE, col. 1076b.

En el text paral·lel de la *Confessió de Barcelona*, ed. BATLLORI, 111-112, Arnau de Vilanova no esmenta el 'Magister Historiarum', sinó el Mestre de les Sentències [Pere Llobard]: «L'altra scriptura que'n fa fe és la revelació de sent Methodi màrtir, al qual fon revelat lo damunt dit temps per compte de mil·lenars, segons sent Jerònim e'l Maestre de les Sentències e altres savis li porten testimoni».

102-104 *Oraculum angelicum Cyrilli*, ed. PIUR, 221-343; concretament 251-254.

98-101 ARNAU DE VILANOVA, *Confessió de Barcelona*, ed. BATLLORI, 111-112. Sobre la revelació de Metodi, vegeu l'estudi de B. TÖPFER, *Il regno futuro della libertà*, 30.

102-104 Cf. MENSA I VALLS, *Les obres espirituals d'Arnau de Vilanova i la «Revelació de sent Ciril»*. ARNAU DE VILANOVA, *Confessió de Barcelona*, ed. BATLLORI, 112, lín. 2-10: «L'altra scriptura qui'n fa fe és la revelació de sent Ciril, no pas lo màrtir mas lo hermità, lo qual és molt solemne en la Sglésia de Roma e en tots los antics monestirs de sent Benet, e la qual revelació glosaren aquells mateix doctors qui principalment glosaren la Bíblia. En la qual scriptura és revelat lo damunt dit temps per compte dels anys de nostre senyor Jesuchrist e d'alcuns papes».

Item reuelationibus beate YLDEGARDIS, quas omnes papa Eugē- 105
nius canonizauit. In quibus et de origine eius et de tempore sue per-
secutionis aperte prenunciatur per annos Christi.

Item reuelationi *Horoscopi* et reuelationi *Ioachim*, que sollempnes 110
sunt in ecclesia Dei, per quas aperta datur noticia de tempore illius. Et
multis aliis particularibus, que non sunt ita famose ut [f. 239b] ille.

Item huic inimico euangelice pietatis contradicit ratio tam phi-
losophica quam catholica, qua probatur quod *Daniel* prenunciauit
certo numero annorum futurum aduentum Antichristi, sicut pre-
nunciauerat Saluatoris aduentum et passionem. Que ratio est hec,

---

106 quibus et *O* quibus 108 sollempnes *O* solemnes
109 ecclesia *Om* ecclesia 110 ut *O* vt 111 euangelice *O* euangelice | ratio *O* ideo

---

105-107 Les obres completes de l'abadessa Hildegarda de Bingen foren publi-
cades per J.-P. Migne: HILDEGARDIS, ABATISSA, *Opera omnia*, ed. MIGNE. Hom tro-
barà informació actualitzada sobre les obres d'aquesta autora i sobre la bibliografia
secundària en la pàgina web següent: <https://www.geschichtsquellen.de/autor/2821> (3 de
gener de 2022). Arnau de Vilanova, però, segurament es refereix a un opuscle apòcrif,
conegut amb les paraules de l'incipit: «Insurgent gentes». Ell mateix reproduïx
aquesta 'revelació' en la *Confessió de Barcelona* (ed. BATLLORI, 124-127) i la tradueix
al català (127-130). Per a una edició actual de l'obra, vegeu: EMBACH, *Die Schriften
Hildegards von Bingen*, 233-234.

108 *Liber Horoscopus cum commento*, f. 1r-29r-v. Cf. també KAUP, *Der «Liber Horos-
copus»*. Pel que fa a *Ioachim* (de Fiore), segurament Arnau de Vilanova es refereix al *De
semine scripturarum*, obra pseudojoaquimita que ell mateix va comentar (ed. PERARNAU,
AVOTHo, III, 82-119). Cf. *infra*, apartat de fonts corresponent a les línies 548-550.

111-113 Dan IX,24; i Dan XII,11.

105-107 Cf. SANTOS PAZ, *La obra de Gebenón de Eberbach*, CXLVIII. ARNAU DE
VILANOVA, *Confessió de Barcelona*, ed. BATLLORI, 112-113: «L'altra scriptura és la
revelació de huna santa monja en Alemanya, la qual en totes ses revelacions (les quals
scrish de sa mà per manament e per administració del Sant Sperit) canonicà lo papa
sent Eugeni; e les quals revelacions són molt solemnes en la Sglésia de Roma e en tots
los antics monestirs de sent Benet, en Alamanya, e han nom les *Revelacions de senta
Aldegardis*».

109-110 En la *Confessió de Barcelona*, Arnau de Vilanova esmenta també «la reve-
lació de sent Eusebi» (ed. BATLLORI, 112, lín. 11-14) i «les prophesies d'aquelles dues
donzelles gentils, ço és, Erithea e Albanea» (ed. BATLLORI, 113, lín. 6-19).

112-122 Cf. ARNALDUS DE VILLANOVA, *De tempore*, ed. PERARNAU, AVOTHo,
V, 229-233, lín. 938-1009; i *De mysterio*, ed. PERARNAU, 100-101, lín. 915-933. En
l'*Apologia*, ed. PERARNAU, 92, lín. 514-517, Arnau de Vilanova formula aquesta 'ratio'
de la manera següent: «Sextum principium est quod idem propheta, scilicet *Daniel*,
qui prenunciauit aduentum Christi sub tempore determinato secundum rationem ali-
cuius numeri, prenunciauit etiam aduentum Antixristi, ut "contrariorum eadem esset
disciplina"». Sobre el coneixement i l'ús de la filosofia aristotèlica per part d'Arnau de

115 scilicet, quod, cum «contrariorum eadem sit disciplina», et Christus
 et Antichristus sint contraria principia populi fidelis, doctrinaque
 Dei sit perfectior ceteris, necesse est ut eadem prophetia, qua pre-
 nunciatur aduentus unius principii sub certo tempore, prenunciatur
 120 aduentus alterius. Hec est enim ratio supra quam fundatur allegatio
Danielis in duobus tractatibus, contra quos predictus inuehitur.
 Quam rationem tam iste quam sui complices tanquam dolosi omnino
 pretermiserunt.

Ea uero, quibus in suo capitulo primo satagit prelibatum fundamen-
 tum probare, sunt bubulcaria. Et primo quod dicit de die et hora iudi-
 125 cii, nam in summa hoc intendit, scilicet, quod, cum Dominus dixerit de
 illis: «Nemo scit, neque angeli in celo», etc., concludit quod omnibus
 hominibus dies et hora iudicii est ig-[f. 239c]-nota, nec quenquam, ut
 dicit, posse cognoscere nisi Spiritu Sancto illuminatus. Quibus uerbis
 aperte concedit quod per reuelationem Spiritus Sancti possunt prenosci
 130 et in hoc contradicit sibi ipsi, qui paulo ante dixerat quod penitus,
 id est, nullo modo poterant cognosci. Sed bubulcaritas eius patet per
 argumentum quod trahit ex illa auctoritate. Nam Dominus dixit tunc,
 quando loquebatur apostolis: «Nemo scit». Non dixit: «Nemo sciet».
 Vnde, qui ex hoc dicto: «Nemo scit», infert: «Ergo nemo sciet», aperte
 135 monstrat quod est bubulcus uel studiosus adulterator *Scripture*.

---

115 sit *O praem* est *canc* 116 sint *O sunt* | contraria *O om* 117 ut *O vt* | eadem *O*
 de 118 unius *O vnus* 121 iste *O ille*
 123 uero *O vero* 125 hoc *O homo* 127 quenquam *m quemquam* | ut *O vt* 128 posse
O posset 129 aperte *O apperte* | possunt *V corr* possant 131 id est *O et*

---

115 ARISTOTELES, *Topica*, I,14-15, 105b5-6, ed. MINIO-PALUELLO, 20.

126 Mt XXIV,36: «de die autem illa et hora nemo scit, neque angeli caelorum,
 nisi solus Pater».

Vilanova en les seves obres mèdiques, principalment, però també en les espirituals,
 vegeu l'estudi de GRAU, *Les transformacions d'Aristòtil*.

119-120 Cf. aparat de comentaris corresponent a la línia 53.

124 'bubulcaria': els neologismes 'bubulcaritas' i derivats són utilitzats diverses
 vegades en l'*Antidotum* amb l'objectiu de desqualificar Martín de Ateca i els seus raon-
 aments. 'Bubulcus' en sentit literal designa la persona que té cura dels bous, però
 Arnau de Vilanova l'utilitza en sentit figurat: persona summament ignorant, que
 no té coneixements de teologia. Els diccionaris de llatí medieval (per exemple, DU
 CANGE, *Glossarium*; FORCELLINI, *Totius Latinitatis Lexicon*; o *Thesaurus linguae latinae*)
 documenten el mot 'bubulcus' o 'bobulcus', però no les altres formes. Cf. MENSA I
 VALLS, *Los neologismos*.

131 'bubulcaritas': cf. aparat de comentaris, línia 124.

135 'bubulcus': cf. aparat de comentaris, línia 124.

Nec potest dici quod ibi ponatur presens pro toto tempore, quia hoc non habet locum, nisi ubi actus retorquetur ad Creatorem, sicut ibi: «Antequam Abraham fieret, ego sum», uel ibi: «Vsque nunc Pater operatur et ego operor». Nam Creatori omne tempus semper est presens, quod nequit dici de creatura. Hanc autem proprietatem loquendi ad creaturam optime considerauerat AUGUSTINUS in libro *De Trinitate*, quando dixit quod diem et horam iudicii erant per reuelationem cogni-[f. 239d]-turi electi. Cui tamen iste aduersarius contradicit tam in positione quam in probatione. 140

Item patet similis bubulcaritas in eo quod ex AUGUSTINO consequenter introducit, qui ait in libro *LXXXIII. questionum* quod «etas ultima humani generis, que incipit a Domini aduentu usque in finem seculi, quibus generationibus computetur, incertum est». 145

Ex qua auctoritate nichil iste potest ad suum propositum concludere. Quod patet primo per hoc, quia non dixit «quibus annis» uel «quibus mensibus uel diebus uel quibus centenariis annorum aut mensium uel dierum». Constat autem quod alia ratio est generationis et alia temporis. Secundo, quia non dixit: «Incertum erit», sed: «Incertum est». Vnde, qui ex presenti, quo in suo tempore loquebatur, uellet concludere futurum, caderet in inconueniens supradictum. 150

Tercio, quoniam ipse non loquitur ibi de incertitudine nisi per respectum ad lumen humane rationis et non diuine reuelationis, prout expressit in libro *De Trinitate* necnon ibidem patet. 155

---

136 uel O vel 137 hoc O homo | ubi O vbi 138 Abrahan O Habraam 143 iste O ille

145-146 consequenter introducit O *inv* 146 libro O *om* 147 ultima O *ultima* | usque O *vsque* | finem *v* fine 148 incertum O *vt incertum*

149 iste potest O potest ille 151 -bus mensibus uel die- V *add in mg* | uel diebus uel O aut diebus vel | uel quibus V *add int lin* | annorum V *add int lin* 152 mensium V -um *in ras* | uel O vel | dierum V -rum *in ras* 152-153 generationis V -ationis *in ras et in mg* 154 presenti O presente 155 uellet O *uellet*

158 lumen O *lumem*

---

138 Io viii,58. 139 Io v,17. 141-143 Cf. font indicada a les lín. 91-93.

146-148 AUGUSTINUS, *De diuersis quaestionibus octoginta tribus*, LVIII, 2, ed. MUTZENBECHER, 107, lín. 72-80.

159 Cf. font indicada a les lín. 91-93.

139-140 Cf. AUGUSTINUS, *Confessiones*, XI,11,13, ed. VERHEIJEN, 201, lín. 9-10: «non autem praeterire quidquam in aeterno, sed totum esse praesens».

145 'bubulcaritas': cf. aparat de comentaris, lín. 124.

- 160 Quod autem introducit postmodum ex [f. 240a] dictis fratris Thome, monstratum est in *Gladio* «lippis et tonsoribus», quod est bubulcare, tam quoad omnes positiones eius quam quoad modos argumentandi.
- 165 Ostensum est etiam in *Carpinatione* quod fideles, prenoscendo tempus Antichristi, non minus prepararent se ad occurrendum Chris-

---

161 lippis *O* lupis

164 etiam *O* seq quod | fideles *O* fidelis

160-161 THOMAS DE AQUINO, *Quaestiones disputatae*, 2, *De potentia*, q. 5, a. 6, ed. PESSON, 146; *Commentum in quartum librum Sententiarum magistri Petri Lombardi*, IV, d. 43, q. 1, a. 3, qc. 2, s. c. 1; i IV, d. 43, q. 1, a. 3, qc. 2, co., 1063a i 1064b; *Quaestiones disputatae de veritate*, q. 12, a. 8; i q. 8, a. 12, ed. Leonina, 257-260 i 393-394; *Liber contra impugnantes Dei cultum et religionem*, c. 24, ed. Leonina, 159-162.

161-163 Cf. ARNALDUS DE VILANOVA, *Gladius*, Vat. lat. 3824, f. 188a-189a (vegeu-ne transcripció dins MENSA I VALLS, *Arnau de Vilanova adversario de Tomás de Aquino*, 129-131). L'expressió «lippis et tonsoribus» és manllevada a Horaci: HORATIUS, *Satirae*, I,7, ed. RIBAS, RIBER, 29, lín. 2. Sembla que la tesi que Martín de Ateca «postmodum introducit ex dictis fratris Thome» és la següent: «Similiter nec per revelationem haberi potest [notícia dels temps finals], ut omnes semper sint solliciti et praeparati ad Christo occurrendum», THOMAS AQUINAS, *Commentum in quartum librum Sententiarum magistri Petri Lombardi*, IV, d. 43, q. 1, a. 3, qc. 2, co., 1064b.

164 ARNALDUS DE VILANOVA, *Carpinatio*, Vat. lat. 3824, f. 193d-196c (transcrit dins MENSA I VALLS, *Arnau de Vilanova adversario de Tomás de Aquino*, 131-136).

160-163 ARNALDUS DE VILLANOVA, *Gladius*, Vat. lat. 3824, f. 188b: «Vos autem estimo thomatistas uocare, quoscumque sectantes opinionem Thome, quem plures hactenus ut ydolum celebre coluerunt. Et ille absolute pronunciauit quod etiam per reuelationem non prenoscitur a fidelibus finalia tempora. Cuius dicti duas rationes assignat. Primam, quia non expedit eis ideo, sicut ait, ut omnes sint solliciti et parati ad occurrendum Christo. Secundam, que est admirabilis in conspectu uulgi, nam, ut fabulatur, omnes illi qui de noticia finalium temporum determinauerunt hactenus aliquid, inuenti sunt defecisse. Et hoc nititur confirmare per uerba Augustini, non secundum mentem eius accepta, sicut est lucidissime declaratum in premissis operibus, maxime in *Misterio cymbalorum* et in *Denunciatione Gerundensi*». Quant a la posició de Tomàs d'Aquino sobre aquest tema, vegeu MENSA I VALLS, *Arnau de Vilanova adversario de Tomás de Aquino*, 109-114; i sobre l'ús que en fa Martín de Ateca, *El tomismo de Martín de Ateca*.

162 'bubulcare': cf. aparat de comentarís, lín. 124.

164-169 ARNALDUS DE VILLANOVA, *Carpinatio*, Vat. lat. 3824, f. 196a-b: «Ite- rum certum est quod predicare propinquum aduentum Antichristi prodest fidelibus ad cautelam, ne in laqueos incidant deceptoris, et maxime simplicibus, qui de facili possent seduci. Predicare uero contrarium uel quod nemini prenuncianti appropin- quationem aduentus eius credendum sit, est certum quod non prodest fidelibus nec

to, tum quia sciendo illud nescirent singuli tempus durationis sue, tum quia prenoscere tempus future persecutionis non introducit negligentiam preparandi se, ymo uerius diligentiam euitandi periculum hiis, qui timent in illud tempus incidere.

Item declaratur partim in *Denunciatione contra fratrem Bernardum*, 170 partim in *Carpinatione*, quod quicumque diceret quod Dominus per illa uerba: «Non est uestrum nosse», etc., denegauit precise uel absolute noticiam temporum finalium suis electis, uel esset bubulcus in *Sacra Pagina* uel dolosus adulter eius. Quod manifestatur tam per textum quam per *Glosam*. Per textum, quoniam Dominus non 175 dixit: «Non cognoscetis», uel: «Non scietis», sed dixit: «Non est uestrum nosse» uel scire, id est, ui-[f. 240b]-ribus uestre facultatis non potestis cognoscere. Quomodo loquendi utitur etiam quando dicit: «Non estis uos qui loquimini, sed Spiritus Patris», etc. Non enim uoluit dicere quod illi, qui loquebantur, non loquebantur, quia 180 hoc esset implicare contradictionem, sed quod non loquebantur aut loquerentur lumine proprie rationis, sed diuine inspirationis. Simili modo loquitur hic cum dicit: «Non est uestrum nosse», id est, per uos non potestis cognoscere, sequitur aduersatiua: «Sed accipietis»,

---

168 ymo *V praem yn canc* | uerius *O uerius* 169 in illud *V corr voc illeg*

170 Bernardum *O B*. 172 uerba *O uerba* | uestrum *O uestrum* 174 uel *O uel* 176 uel *O uel* 177 uestrum *O uestrum* | uel *O uel* | uiribus *O uiribus* | uestre *O uestre* 178 utitur *O utitur* 179 uos *O uos* 180 uoluir *O uoluit* 183 uestrum *O uestrum* | nosse *O add* etc. 184 uos *O uos*

170-171 ARNALDUS DE VILLANOVA, *Denuntiatio Gerundensis*, ed. CARRERAS, 46-48; i *Carpinatio*, Vat. lat. 3824, f. 196c-197d. Cf. també *De mysterio*, ed. PERARNAU, 76, n. 413-414. 172 Act 1,7: «Dixit autem eis: Non est uestrum nosse tempora uel momenta, quae Pater posuit in sua potestate». 179 Mt x,20: «Non enim uos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris uestri, qui loquitur in uobis».

184-185 Act 1,8a: «sed accipietis uirtutem superuenientis Spiritus Sancti in uos».

---

per hoc ullo modo in Christo edificantur. Igitur, qui hoc predicaret, non quereret que sunt Christi, sed potius prepararet aditum Antichristo» [...] «dies obitus cuiusquemque non dependet a die consummationis seculi nec a persecutione Antichristi. Vnde, dato quod aliquis sciret diem iudicii aut tempus persecutionis Antichristi, non ideo sciret diem sui obitus et ideo per temporum illorum noticiam non efficeretur minus uigil aut minus paratus, cum proprium obitum ignoraret, ymo magis». La tesi contrària fou defensada per Tomàs d'Aquino: cf. *Commentum in quartum librum Sententiarum magistri Petri Lombardi*, IV, d. 43, q. 1, a. 3, qc. 2, cor., 1064b.

El 'tempus durationis sue' (lín. 166) sembla que es refereix al temps de la pròpia vida: ho confirma el text paral·lel, esmentat pel mateix Arnau de Vilanova, que acabem de reproduir.

173 'bubulcus': cf. aparat de comentaris, lín. 124.

- 185 etc., et isto modo ibidem *Glossa* exponit. Nam supra uerbum illud:
«Non est uestrum nosse», dicit *Glossa*: «Non dixit: “Non erit, sed
non est”», vbi aperte notat differentiam supradictam inter presens et
futurum. Et subiungit immediate: «Notans adhuc esse infirmos et ad
secretum non esse ydoneos». Deinde super illo uerbo: «Sed accipie-
190 tis uirtutem Spiritus Sancti», dicit: «Vt quod propter infirmitatem
carnis non potestis, possitis ex uirtute Spiritus Sancti». De qua *Glos-
sa*, cum nullam faciat mentionem iste aduersarius neque suus Thomas
aut ceteri complices, constat quod [f. 240c] aut dolose subticuerunt
in odium alicuius et fraudem euuangelice ueritatis aut fuerunt uel
195 sunt bubulcares theologi, maxime cum sit notum etiam ydiotis quod,
si quis diceret aliquibus episcopis: «Non est uestrum dispensare in
casibus, quos sibi retinuit dominus papa», dementia uel ridiculum
esset per hoc intelligere uel quod episcopi non possent in casu aliquo
dispensare, uel quod papa non posset in retentis casibus eis dare, cum
200 uellet, dispensandi auctoritatem.
- Simili modo patet bubulcaritas in eo quod allegat ex AUGUSTINO,
·XVIII°. *De ciuitate Dei*. Nam, sicut ex uerbis AUGUSTINI patet, nichil
facit ad propositum. Cum enim dicit quod Dominus «resoluit digitos
omnium calculantium» tempus durationis mundi, per hoc quod dicit:
205 «Non est uestrum», uerum quidem est, quia Dominus nichil aliud
uult dicere nisi quod humana cognitione non possunt hoc facere. Et

---

185 ibidem *Glossa* *O* *Glosa* ibidem | uerbum *O* uerbum | illud *O* istud 188 sub-
iungit *O* subiungitur 189 uerbo *O* uerbo 190 uirtutem *O* uirtutem | dicit *V seq* -tur
canc et exp 191-192 *Glossa* *O* *Glosa* 192 mentionem *O* mensionem | iste *O* ille |
neque *O* nec 194 fraudem *O* fraudis | ueritatis *O* ueritatis | ueritatis *O* ueritatis | uel
O uel 195 maxime *V praem n canc* 196 uestrum *O* uestrum 197 casibus *O praem* tali-
bus | quos *O* quod | dementia *O* dementiam 198 uel *O* uel | episcopi *O om* 199 uel *O*
uel 200 uellet *O* uellet

202 uerbis *O* uerbis 205 uestrum *O* uestrum | uerum *O* uerum | quidem *O om* | quia
O quod 206 uult *O* uult

185-189 HUGO DE SANCTO CARO, *Postilla super librum Actuum Apostolorum*, f.
279d: «Nec dicit, non erit, sed non est, etc. In quo notat eos adhuc esse infirmos, et
ad secreta minus idoneos, quasi aliquando erit uestrum, sed non modo».

196-197 Cf. ARNALDUS DE VILLANOVA, *De mysterio*, ed. PERARNAU, 76, n. 413-
414; *Denunciatio Gerundensis*, ed. CARRERAS, 47.

203-204 AUGUSTINUS, *De ciuitate Dei*, XVIII, 53, ed. DOMBART, KALB, 652,
21-23.

205 Act I,7.

---

195 'bubulcares': cf. aparat de comentaris, lín. 124.

201 'bubulcaritas': cf. aparat de comentaris, lín. 124.

sic etiam exprimit AUGUSTINUS, ibi cum dicit: «Coniecturis humanis utuntur», etc., quod nichil facit ad propositum, quoniam per me non asseritur quod finalia tempora possint prenosci per coniecturas uel ratio-[f. 240d]-nes humanas, sed per reuelationem diuinam. Nec obstat, cum dicit AUGUSTINUS: «Nec aliquem prophetam de hac re numerum annorum estimo prefinisse», tum quia non dicit assertiue, sed dubitatiue. Non enim dixit: «Scio», sed: «Estimo», tum quia dixit: «Prefinisse», quia nec ante suum tempus nec etiam suo tempore determinauit aliquis prophetarum sub certo numero annorum finalia tempora, sic, scilicet, quod eidem Augustino innotuisset.

Nam etsi *Daniel* prefinisset, tamen, quia tempus apertionis illius intellectus a Deo statutum nondum aduenerat, non innotuit ei. Nec tunc necessarium fuit quod ipse sciret, sed quod per coniecturas humanas nunquam prenosci queant, hoc solum assertiue testatur. Vnde, si iste aduersarius uel sui complices aut magistri uellent sic arguere: «Dominus uel Augustinus dicit quod finalia tempora non cognoscentur coniecturis humanis. Ergo nullo modo cognoscentur», indubitanter bubulci essent aut uerius belue, nisi per insaniam delirarent, sicut in isto est manifestum quando conatur elidere quod ex [f. 241a] *Sacra Pagina* ei obstat. Quia, ut bene recitat, tam ex textu

---

208 utuntur *O* vtuntur | etc. *O om* 209 asseritur *O* asserit | per *O om* 211 aliquem *O* aliquam 212 prefinisse *O* -fini- *illeg* 213 dixit *O* dicit 214 dixit *O* dicit | etiam *O* in 215-216 finalia tempora *O* tempora finalia

217 apertionis *O* optionis 221 iste *O* ille | uel *O* vel | uellent *O* uellent 224 uerius *O* uerius

225 sicut *O* sic | isto *O* illo 226 ut *O* vt | ex *O om*

207-208 AUGUSTINUS, *De ciuitate Dei*, XVIII, 53, ed. DOMBART, KALB, 652, lín. 19. 210-216 AURELIUS AUGUSTINUS, *Epistula CXC VII*, ed. GOLDBACHER, 231-232: «Ego enim maxime illud de hebdomadibus Danihelis secundum tempus, quod iam transactum est, intellegendum puto; nam de Saluatoris aduentu, qui expectatur in fine, tempora dinumerare non audeo nec aliquem prophetam de hac re numerum annorum existimo praefinisse sed illud potius praeualere, quod ipse dominus ait: "Nemo potest cognoscere tempora, quae Pater posuit in sua potestate"».

217 Dan XII,9: «Vade, Daniel, quia clausi sunt signatique sermones, usque ad praefinitum tempus».

226-228 Cf. Dan XII,11-12; *Glossa ordinaria*, ed. RUSCH (<https://ja.cat/xJNjb>, 24 d'octubre de 2019) [i *Glossa ordinaria*, II, ed. MIGNE, col. 622b]; 2 Thess II,8.13-17.

---

224 'bubulci': cf. aparat de comentaris, lín. 124; 'insaniam': és un concepte mèdic. Cf., per exemple, ARNALDUS DE VILLANOVA, *De parte operatiua*, f. 270b: «Alienatio, in qua tantum aestimatio laeditur, siue, vt loquamur in homine specialiter, in quo dicitur cogitatiua, proprie dicitur vesania, vel insaniam, quasi contraria operatio sanitati, scilicet, rectae rationi». Sobre la 'deliratio', vegeu f. 270d.

Danielis quam ex *Glossa*, ·II^a. *Ad Thesalonicenses*, ·I^o·, post mortem Antichristi concedentur electis ·XLV· dies ad penitentiam. Per quod dictum habetur quod saltem post mortem Antichristi habebitur certa
 230 noticia de tempore consummationis, quod iste negauerat absolute. Quam obiectionem siue contradictionem elidere conatur per hoc, quia, ut dicit, illi ·XLV· dies non sunt expressi cum precisione, quia *Scriptura* non continet expresse quod tantum erunt ·XLV· dies, sed quod erunt ·XLV·. Et ideo, ut dicit, adhuc remanet incertum quan-
 235 tum post illos ·XLV· durabit mundus.

In quibus uerbis aperte includit falsum. Nam, etsi precisio non sit in illis uerbis expressa per hoc uocabulum «tantum» aut «solum», est nichilominus per equipollens dupliciter. Primo, scilicet, per hoc quod dicuntur concedi ad penitentiam. In scola namque catholicorum
 240 etiam ydiote sciunt quod totum tempus uite presentis est electis ad penitentiam. Vnde, uel iste dabit quod, completis illis ·XLV· diebus post mortem Antichristi, egredien-[f. 241b]-tur omnes electi ab ista uita, et hoc erit consummatio seculi, uel, si dixerit quod ultra illos ·XLV· remanebunt in hac uita presentis seculi et non in penitentia,
 245 oportebit quod describat statum medium inter statum penitentiae et statum glorie, quia certum est quod ad statum morientium non pertinet status glorie. Talem autem statum medium inter hec extrema, catholica ueritas nunquam posuit absolute. Haberet ergo fingere ex seipso.

250 Secundo patet hoc clarius in eo quod expresse, post illos ·XLV· dies, promittit beatitudinem, cum dicat aperte quod «beatus erit qui perueniet ad terminum illum». Vnde patet quod hic seipsum non

---

227 *Glossa* *O* *Glosa* | *Thesalonicenses* *O* *Thessalonicenses* 234 ·XLV· *O* *seq* *dies* | *ut* *O* *ut*
 236 *uerbis* *O* *uerbis* | *precisio* *O* *precioso* 237 *uerbis* *O* *uerbis* | *uocabulum* *O* *vocabu-*
 lum 238 *nichilominus* *O* *nihilominus* | *equipollens* *O* *equipollens* 240 *totum* *tempus* *O*
 toto *tempore* 241 *uel* *O* *uel* | *illis* *O* *om* 243 *uita* *O* *vita* | *consummatio* *O* *consumatio* |
uel *O* *uel* | *ultra* *O* *vltra* 244 *remanebunt* *O* *remanebat* | *uita* *O* *vita* 245 *oportebit* *O*
oportebit 247 *medium* *O* *praem* *me* *canc* 248 *ueritas* *O* *veritas*
 252 *patet* *V* *seq* *per* *hoc* *canc* *et* *exp*

251-252 Cf. Dan xii,12.

---

247 'statum medium': no sembla que Arnau de Vilanova es refereixi a l'estat intermedi de les ànimes separades després de la mort i abans del judici final, sinó a un estat intermedi caracteritzat per: a) la «uita presentis seculi»; b) no ser de penitència. La possibilitat de la visió beatífica en l'estat intermedi després de la mort i abans del judici final fou debatut durant aquests anys i, temps a venir (1336), va motivar la intervenció de Benet XII (*Benedictus Deus*). Sobre la constitució apostòlica *Benedictus Deus* i en general sobre l'«estat intermedi», vegeu: GIL, *La benaurança del cel*.

intellexit, aut, si sic, constat quod fraudolenter uoluit arte uerborum obtenebrare ueritatem, sicut infra patebit in pluribus locis.

Dolendum est ualde tamen quod in hoc capitulo primo deliramentum insanie sue nequit ullo modo palliari. Dicit enim circa finem capituli quod tempus finis mundi et aduentus Antichristi est idem, et tamen immediate recitauerat quod post mortem Antichristi [f. 241c] saltem ·XLV· diebus duraret mundus, ita quod ibi asseruit quod Antichristus moreretur ante finem mundi et non in ipso fine, cuius oppositum modo garrat. Proinde, cum in tam paruula distantia sui fuerit immemor, utrobique loquens uel scribens, procul dubio fuit mente percussus. Et id per quod intendit hic suum dictum probare, manifestam exprimit ruditatem. Nam AUGUSTINUS, quando dixit quod «ipse Ihesus extinguet sua presentia persecutionem Antichristi», nec expressit quod illa presentia esset aduentus eius ad iudicium, nec est necessarium quod per illam presentiam intelligatur personalis aduentus eius. Presens enim dicitur esse Christus in *Scriptura* quando sua uirtus aut potentia clare manifestatur quomodo manifestabitur in morte Antichristi, sicut *Glossa* declarat aperte super illo uerbo, *Secunda ad Thesalonicenses*: «Quem Dominus Ihesus interficiet spiritu oris sui», etc. In qua *Glossa* monstratur quod ista probatio est omnino ridiculosa in scola catholicorum.

Quod autem in fine dicit se non estima-[f. 241d]-re quod finalia tempora possint hominibus reuelari aut reuelentur de potentia ordi-

---

253 sic *O* sit | uoluit *O* uoluit 254 ueritatem *O* ueritatem

255 quod *O* quia 257 et *O om* | est *O* et 259 diebus *O* dies 261 paruula distantia *O* paruum distantiam 262 utrobique *O* utrobique | uel *O* uel 266 eius *O om* 269 uirtus *O* uirtus 270 *Glossa O* *Glosa* | aperte *O* aperte 271 *Thesalonicenses O* *Thessalonicenses* | *Quem O* *Quod* 272 *Glossa O* *Glosa* | ista *O* illa

---

264-266 AUGUSTINUS, *De ciuitate Dei*, XVIII, 53, ed. DOMBART, KALB, 652, 1-2: «Illam sane nouissimam persecutionem, quae ab Antichristo futura est, praesentia sua extinguet ipse Iesus».

270-273 *Glossa ordinaria*, ed. RUSCH (<https://ja.cat/pvMJF>, 24 d'octubre de 2019), [i *Glossa ordinaria*, II, ed. MIGNE, col. 622b] fa: «*Spiritu oris sui*. Id est uirtute Spiritus sancti qui dicitur spiritus oris quia ab eo procedit».

271-272 2 *Thess* II,8: «Et tunc reuelabitur ille iniquus, quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, et destruet illustratione aduentus sui eum».

---

256 Cf. aparat de comentaris, lín. 224.

274-279 Sobre la distinció entre «de potentia ordinata» i «de potentia absoluta», cf. COURTENAY, *Capacity and Volition*. THOMAS AQUINAS, *Summa Theologiae*, I, q. 25, a. 5, ad primum, ed. Leonina, 297, comenta: «Et quia potentia intelligitur ut exequens, uoluntas autem ut imperans, et intellectus et sapientia ut dirigens, quod attribuitur potentiae secundum se consideratae, dicitur Deus posse *secundum potentiam absolutam*. Et

nata, pro certo dictum est, manans ab estimatione corrupta uel per infirmitatem corporis uel per uicium mentis, sicut in *Denunciacione contra fratrem Bernardum* et in *Gladio contra thomatistas* apertissime declaratur.

- 280 Rationes uero quibus hic suam extimationem nititur confirmare sunt partim bubulcares, partim etiam fraudulentae. Verum quidem est quod Deus nichil potest facere quod sit inconueniens, quia uere id non est posse. Sed dicere quod «reuelare hominibus finalia tempora, et maxime si hoc dicatur de tempore Antichristi, est inconueniens», hoc
285 non solum est falsum, sed etiam hereticum, quia contradicit *Scripture Sacre*, sicut plene in *Gladio* declaratur, et maxime contradicit scripture *Apocalipsis*, in qua, non solum in una uisione, sed in pluribus, tempus persecutionis Antichristi prenunciatur. Et tota *Scriptura Sacra* tam in textu quam in *Glossa*, sicut in *Gladio* traditur, clamat quod

---

276 estimatione *O* extimatione | uel *O* uel 277 uel *O* uel | uicium *O* uicium 278 Bernardum *O* B. | apertissime *O* apertissime

280 uero *O* uero | quibus *O* praem in | extimationem *V* ex- ex corr lit illeg (ni?); praem ext canc et exp 281 fraudolente *O* fraudulentos 282 uere *O* uere 286-287 Sacre ... scripture *O* om 287 Apocalipsis *O* Apocalypsi

289 Glossa *O* Glosa | sicut in Gladio *O* om | traditur *O* tradit

---

277-279 ARNALDUS DE VILLANOVA, *Denuntiatio Gerundensis*, ed. CARRERAS, 45; i *Gladius*, Vat. lat. 3824, f. 187d-191b.

285-286 Cf., per exemple, Mt XXIV,15; Dan XII,11-12; 1 Thess v,2; 2 Thess II; Act I,7; Ps XXXVIII,5.

286 ARNALDUS DE VILLANOVA, *Gladius*, Vat. lat. 3824, f. 187d-191b.

287 Apoc I,9-III,22; IV,1-VIII,1; VIII,2-XI,18; XI,19-XIV,20; XV,1-XVII,18; XVIII,1-XX,15; XXI,1-XXII,21.

289 Concretament, cf. ARNALDUS DE VILLANOVA, *Gladius*, Vat. lat. 3824, f. 188d-189a; Act I,7 i la seva glossa: HUGO DE SANCTO CARO, *Postilla super librum Actuum Apostolorum*, f. 279d.

---

huiusmodi est omne illud in quo potest saluari ratio entis, ut supra dictum est. Quod autem attribuitur potentiae divinae secundum quod exequitur imperium voluntatis iustae, hoc dicitur Deus posse facere *de potentia ordinata*. Quant a l'ús arnaldia d'aquests dos conceptes en la polèmica amb Bernat de Puigercós, vegeu: FORTUNY, *Arnau de Vilanova i La filosofia*; i PERARNAU, *L'Allocutio christini...*, 40-47.

276 La 'vis estimativa' valora o judica les 'intentiones' (que els sentits no poden copsar). THOMAS AQUINAS, *Summa Theologiae*, I, q. 78, a. 4, cor., ed. Leonina, 256: «Ad apprehendendum autem intentiones quae per sensum non accipiuntur, ordinatur vis aestimativa».

281 'bubulcares': cf. aparat de comentaris, lín. 124.

289 Arnau de Vilanova es pot referir als textos bíblics següents i als respectius comentaris de la *Glossa* (citats en el *Gladius*): a) Eph III,8-10: «Mihî omnium sanctorum minimo data est gratia haec, in gentibus evangelizare investigabiles diuitias

appropinquantibus illi persecuti-[f. 242a]-ioni, qui possent in eam 290
 incidere, ualde proderit ad premuniendum se armis uirtutum quod
 illud tempus precognoscant. Et qui oppositum diceret aut predicaret,
 insanus esset procul dubio uel hereticus. Vnde, cum iste allegat pro se
 Augustinum, bubulcum aut nequam se monstrat, quia AUGUSTINUS
 non dixit quod nullis prodesset scire tempus persecutionis Antichris- 295
 ti, sed quod scire non proderat filiis sui temporis. Nam expresse dixit:
 «Si hoc nobis scire prodesset», etc. Nec dixit absolute quod non pro-
 desset, quia contrarius fuisset sibi in *De Trinitate*, ut patuit supra.

---

290 appropinquantibus *O praem* in | illi *O* illis 291 ualde *O* ualde | proderit *O* pro-
 diderit | uirtutum *O* uirtutum 292 precognoscant *O* prenoscant 293 uel *O* uel | iste *O*
 illi 296 non proderat filiis sui temporis *O* non proderit filiis suis temporis quod scire non
 proderat filiis 297-298 etc. Nec dixit absolute quod non prodesset *O om* | ut *O* vt

---

294-298 AUGUSTINUS, *De civitate Dei*, XVIII,53, ed. B. DOMBART, A. KALB,
 652, lín. 4-7: «Quando istud erit? Importune omnino. Si enim hoc nobis nosse
 prodesset, a quo melius quam ab ipso Deo magistro interrogantibus discipulis dice-
 retur?».

295 AUGUSTINUS, *De Trinitate*, I,XII,23, ed. MOUNTAIN, GLORIE, 61, lín. 1-13.

Christi, et illuminare omnes, quae sit dispensatio sacramenti absconditi a saeculis
 in Deo, qui omnia creauit: ut innotescat principatibus et potestatibus in caelesti-
 bus per Ecclesiam, multiformis sapientia Dei [...]. La *Glossa ordinaria*, ed. RUSCH
 (<https://ja.cat/qXXLb>, 24 d'octubre de 2019), comenta les expressions 'ut innotescat'
 i 'in caelestibus', respectivament, així: «Datum est mihi evangelizare et illuminare.
 Videte quantum est hoc quia per hoc accrevit aliquid angelis qui multa secreta in
 his dedicerunt» i «Quia ibi primitus Ecclesia fuit, quo post resurrectionem et ista
 Ecclesia congreganda est, ut simus equales angelis Dei». Cf. també *Glossa ordinaria*,
 II, ed. MIGNE, col. 593c. *b*) Act 1,7: «Dixit autem eis: Non est vestrum nosse tempo-
 ra vel momenta quae Pater posuit in sua potestate». La *Glossa ordinaria*, ed. RUSCH
 (<https://ja.cat/5Pz8F>, 24 d'octubre de 2019), fa [i *Glossa ordinaria*, II, ed. MIGNE, col.
 427b-c]: «*Non est vestrum nosse*. Non ait, non erit, sed non est notans adhuc esse infir-
 mos et ideo ad secretum non esse idoneos. Cum vero ait: *Non est vestrum nosse* ostendit
 quod ipse sciat cuius sunt omnia que Patris, sed eis non expedit nosse sed ita vivant
 quasi quotidie iudicandi. *Quae Pater*. Illius inquit regni tam secretum est tempus, ut
 tantum scientie Patris pateat *sed accipietis virtutem Spiritus sancti*, ut quod propter infir-
 mitatem carnis non potestis, possitis ex virtute Spiritus sancti. *In sua potestate*. Hoc ut
 verus homo excusabiliter dixit, sed tantum una est Patris et Filii et Spiritus sancti,
 potestas Filius etiam potestas Patris est». *c*) 1 Thess v,2: «*Spiritum nolite extingue-
 re*». I el comentari, ara, és el que ofereix PETRUS LOMBARDUS, *Collectanea in Epistolam
 I ad Thessalonicenses*, ed. MIGNE, 309b: «[...] [Haimo] quia Deus qui os asinae aperuit,
 revelat saepe minori quod melius est».

293 'insanus': cf. aparat de comentaris, lín. 224.

294 'bubulcum': cf. aparat de comentaris, lín. 124.

297 Cf. lín. 140-156, més concretament 152-156.

300 In *Glosis* uero, quas allegat ex *Actibus apostolorum*, aperte ostendit nequiciam fraudulentam, quia subticet illas *Glosas* superius recitatas, quibus aperte exprimitur quod licet tunc, quando Dominus loquebatur apostolis, non profuisset scire finalia tempora, prodesset tamen in futuro. Et recitat duas, quibus nichil aliud exprimitur nisi quod tunc eis hoc scire non proderat.

305 Ex quo clarissime patent duo, scilicet, impius conatus obtenebrandi fideles [f. 242b] ne uideant ueritatem; et stulticia uel temeritas estimandi quod seculares non cognoscerent istum dolum, cum et secularibus liceat perlegere *Sacra Scripta*.

310 Patet igitur non probasse quod prenoscere finalia tempora sit inutile absolute, nec per consequens probauit quod reuelari hominibus sit absolute superfluum. Sed, cum in fine dicit quod iniquum et iniustum esset, si Deus reuelaret aliis quod non reuelauit apostolis, quam abhominabile uenenum effundat per istud dictum, plene declaratur partim in *Apologia*, paragrafo: «Similiter quoque reuelat», 315 partim in *Gladio*, paragrafo: «Nec minus erit argumentatio», etc. Vir

---

299 *Glosis* *O* *Glosas* | uero *O* uero 301 aperte *O* apperte 302 scire finalia tempora *O* finalia tempora scire 303 Et *O om* 304 eis hoc scire non proderat *O* hoc scire eis non proderat

305 clarissime patent *O inv* 305-306 obtenebrandi *V praem o canc et exp* 306 uideant *O* uideant | ueritatem *O* ueritatem | uel *O* uel 308 *Sacra Scripta O Sacram Scripturam*

313 uenenum *O* uenenum 314 paragrafo *O om* 315 paragrafo *O om*

---

314 ARNALDUS DE VILLANOVA, *Apologia*, ed. PERARNAU, 82-83, lín. 355-364: «Similiter quoque reuelat interdum minori, quod non maiori. Quamuis enim Matheus et Johannes fuissent dignitate maiores quam Luchas, hic tamen solus scripsit in *Euangelio* annunciationem Johannis Baptiste Zaccarie factam, et Christi factam Uirgini quoad conceptum et partum, et pastoribus quoad natiuitatem; et cantica, scilicet Uirginis et Zaccarie et angelorum et plura alia. Similiter, existentibus Apostolis in Iudea, nullus ipsorum, sed solus Agabus prophetauit famem uniuerso orbi futuram. In cuius prophetia Paulus ad fratres nuncius extitit ferens collectam cum Barnaba».

315 ARNALDUS DE VILLANOVA, *Gladus*, Vat. lat. 3824, f. 189d-190a: «Nec minus erit argumentatio [f. 190a] bubulcaris, si forte intendat dicere: “Non reuelauit apostolis aut beate Virgini finalia tempora. Ergo nec aliis reuelabit”. Talis enim consequentia dupliciter in scola catholicorum est nulla. Primo, quia supponit falsum, scilicet quod illa tempora non reuelauerit supradictis. Quia etsi non reuelauerat in die ascensionis, tamen postmodum se reuelaturum promisit, ut patet per supradicta et sicut confirmant *Scripturae apostolorum* [Act 1,8]. Secundo, quia dato quod illis non reuelasset, non sequitur quod non esset reuelaturus minoribus, sicut in *Apologia* est sufficienter declaratum per testimonia sacri textus, paragrafo: “Similiter quoque reuelat”. Et *Glosa* super illo uerbo *Ad Thessalonicenses* [1 Thess v,2.19]: “Spiritum

---

300 Cf. lín. 184-192.

etiam euuangelicus non ignorat quod apud Deum non est acceptio personarum, nec ipse suam potentiam creaturis aliquibus alligauit. Proinde in reuelatione suorum secretorum, quam ex mera liberalitate facit quibus uult et non ex merito cuiusquam, iniuriam non facit alicui, si reuelet alii quod sibi placet, nec aliquis propter hoc de iniusticia ipsum [f. 242c] argueret, nisi esset de cetu phariseorum, qui nolunt credere quod «Spiritus ubi uult spirat».

Cum ergo pateat ex predictis, karissime pater, quod fundamentum quod in primo capitulo iactauit se ponere sit subuersum, ut putridum et cenosum, constat quod quicquid in sequentibus capitulis uoluit erigere supra illud est iam dirutum. Et ideo currendo per illa, uobis indicabo ruinas.

Et primo notate in secundo capitulo illam, in qua se innuit esse amicum meum. Nam, cum in prologo iudicauerit me fore iniquum et prebonem et stultum, constat quod hic irrisorie loquitur, quod est contra ueritatem religionis. Et ut irrisor non erubuit hic mentiri, quia non est amicus, studiosus impositor criminum.

Secundo notate illam, qua dixit se imitari Magistrum Ueritatis in perhibendo testimonium ueritati. Nam ab ore Christi nunquam dolus, nunquam iniquitas nec falsum emanauit, sicut ab ore istius manesse patuit supra. Igitur mendose uel falso dicit se imitari Christum.

Tercio cecidit in dicendo quod per Christum et Augustinum patet tempora [f. 242d] finalia esse incognita hominibus absolute, quia, ut supra patuit, ipsi nusquam dixerunt esse ignota quantum ad reuelationem, sed quantum ad coniecturam humane rationis. Et hoc assertit non implicat eos fore mendaces, sed ueritatem pandit in

---

316 acceptio *O* acceptacio 318 quam *O* quod 319 uult *O* uult 322 ubi *O* uui | uult *O* uult

323 karissime *O* carissime 324 ut *O* vt 326 erigere *O* eligere | currendo *O* om 327 ruinas *O* ruynas

328 Et *O* [.]t in spat *vac add e- pro rubricatore* 331 ueritatem *O* mentem | ut *O* vt

333 qua *O* que | Ueritatis *O* Veritatis 334 ueritati *O* ueritati 335 nec *O* vel 336 uel *O* vel

338 tempora finalia *O* *inv* 339 ut *O* vt 341 implicat *V corr* impliccat *exp prim -c-* | ueritatem *O* ueritatem

---

nolite extinguere», etc., dicit [PETRUS LOMBARDUS, *Collectanea*, ed. MIGNE, col. 309b] quod «Deus, qui aperuit os asine, reuelat sepe minoribus quod es melius». 316-317 Cf. Rom II,11; Eph VI,9; Col III,25. 322 Io III,8.

---

335 En diversos passos anteriors Arnau de Vilanova ha acusat Martín de Ateca d'escampar falsedats. Cf., per exemple, *supra*, lín. 40-45, 75, 236, 285.

337-340 Cf. *supra*, lín. 74-93.

339 Cf. lín. 201-236.

dictis eorum, quam iste non intellexit, aut, si sic, est procul dubio fraudulentus.

345 Quarto cecidit quando conatur probare per uerba Christi et Augustini quod Pater non solum retinuerat sue potestati noticiam diei et hore iudicii, sed etiam totum tempus. Nam etsi hoc ostensum sit in aliis operibus esse falsum, nichilominus est impertinens ad propositum, quia nec Christus nec Augustinus expriment quod noticia omnium finalium temporum fuisset a Patre sic retenta, quod nunquam esset
350 eam communicaturus aliquibus, sed pro illo tunc, in quo loquebantur, prout supra est declaratum. Et huic intellectui nec universitas magistrorum, quam allegat, nec Christi ecclesia contradicunt.

Quinto cecidit ubi nititur regulam iuris euacuare. Quoniam, ex quo concedit quod Christus aliquo modo fuit samaritanus, constat
355 quod in eo sensu tacendo concessit [f. 243a] se fore, quia non poterat discolus esse sibi. Et quisque fidelis catholice potest eum uocare samaritanum in eo sensu, quo ipsemet se ipsum comparauit samaritano. Vnde uerbositas super hoc introducta per istum fuit omnino superflua et ex sola contradicendi libidine generata. Per quod etiam
360 patet quod imperite detestatur *Brocardica*, quia, etsi patiantur instantiam in multis particularibus, tamen nunquam patiuntur instantiam in illis casibus, in quibus saluari potest ueritas eorumdem.

---

342 quam *O* quoniam | iste *O* ille

344 quando *O* quoniam | uerba *O* uerba 345 solum *O* solum 347 nichilominus *O* nichilominus 349-350 esset eam communicaturus *O* eam communicaturus esset 351 universitas *O* vniversitas

353 ubi *O* vbi 356 uocare *O* vocare 358 fuit omnino *O* *inv* 362 ueritas *O* veritas

---

347 Cf., per exemple, ARNALDUS DE VILLANOVA, *Gladius*, Vat. lat. 3824, f. 189a-d.

353-356 Cf. Io VIII,48-49: «Responderunt ergo Iudaei, et dixerunt ei: Nonne bene dicimus nos quia Samaritanus es tu, et daemonium habes? Respondit Iesus: Ego daemonium non habeo, sed honorifico Patrem meum, et vos inhonorastis me».

360 En un text paral·lel, ARNALDUS DE VILLANOVA, *De mysterio*, ed. PERARNAU, 78, lín. 451, anuncia aquesta regla de la manera següent: «quod non inuenitur prohibitum intelligitur esse concessum». Cf. també en aquest mateix aparat el text reproduït en la nota corresponent a les línies 373-383. Aquesta regla, efectivament, formava part dels *Brocarda Damasi*, f. 511r: «Concessum intelligitur quod non est prohibitum».

344-346 Arnau de Vilanova atribueix aquesta tesi a Tomàs d'Aquino: *Gladius*, Vat. lat. 3824, f. 189c-199d. Cf. MENSA I VALLS, *Arnau de Vilanova adversario de Tomàs de Aquino*.

351 Cf. *supra*, lín. 89-93, 140-159, 201-216, 293-298.

Sexto cecidit ubi dicit quod hanc disiunctiuam, scilicet, anni quibus persecutio Antichristi futura est, sunt reuelati uel reuelabiles, concedit ridens. Per hoc enim ostendit se fuisse mendacem superius, 365 ubi promisit quod Christum imitaretur. Nam de Christo legitur bene quod sepius fleuerit, nusquam tamen legitur quod riserit seu concedendo ueritatem siue docendo, uel quomodolibet promouendo. Sciebat enim Dominus Ihesus Christus scriptum esse: «Risum reputai errorem». Et iterum quod «stultus in risu exaltat uocem suam». 370 Et iterum quod «stultus quasi per risum operatur scelus». Non igitur

---

363 ubi *O* ubi | dicit *O* dixit 364 reuelati uel *O* om 366 ubi *O* ubi | quod *V* in ras | intimitaretur *V* add -r int lin 368 ueritatem *O* ueritatem | uel *O* vel 369-370 reputai *O* reputauit 370 uocem *O* uocem

---

369-370 Eccl II,2. 370 Eccl XXI,23. 371 Prov X,23. 373-374 Mt XII,34. 373-383 Arnaldi de Villanova, *De tempore*, ed. PERARNAU, AVOTHo, V, 204-205, lín. 572-590: «Sed quia discipuli uoluerunt ab Eo certificari de tempore quo predicta omnia debent contingere, uidendum est qualiter eis responderit ad questionem de tempore, ait enim *Actuum* primo: “Non est uestrum nosse tempora uel momenta, que Pater posuit in sua potestate” [Act I,7]: quod si fuisset intentio sua dicere quod noticiam temporis omnium predictorum retinuerat sibi Pater, frustra quereretur a nobis. Non tamen fuit hec eius intentio, quod per hoc patet quia expresse determinauit illa tempora, que sue tantum noticie Pater seruauerat; inquit enim per *Marchum*: “De die autem illa et hora nemo scit, neque angeli in celo, neque Filius, nisi Pater” [Mc XIII,32]: Filius nesciebat prout loquebatur hominibus, scilicet, ad reuelandum eis tunc. Cum ergo expresserit quod diem et horam et per consequens momenta consummationis seculi et aduentus ipsius Pater noluerit reuelare hominibus, clare nos instruit quod anni consummationis mundi et sui aduentus et anni, in quibus regnabit Antichristus, non sunt reseruati tantum scientie Dei, sed sunt reuelati hominibus uel reuelabiles, quia, ut iura tradunt, “quod non inuenitur prohibitum intelligitur esse concessum”, propterea Dominus, in eo quod non negauit se fore samaritanum, intelligitur concessisse [Io VIII,48-49]».

---

367 BASILIUS CAESARIENSIS, *Regula*, 45: «Ostendit autem et dominus in semet ipso necessarias quidem carnis se habuisse passiones, id est quae uirtutis testimonium ferrent, uelut laborem et fletum ac tristitiam; nusquam autem inuenitur etiam risu usus quantum ad historiam pertinet euangelii, sed et deflere magis inuenitur eos qui rident dicens *Vae uobis qui nunc ridetis, quia flebitis* [Lc VI,25]». Cf. sobre aquest tema: MESA, *De un posible sentido*.

369-374 ARNALDUS DE VILLANOVA, *Apologia*, ed. PERARNAU, 72, lín. 203-204: «Nusquam etiam *Scriptura* testatur quod risus existat effectus alicuius uirtutis, aut signum, sed expresse dicit errorem esse». En la *Lliçó de Narbona*, ed. BATLLORI, 162, lín. 2-4, però, Arnau de Vilanova afirma: «Per Ysach, que vol dir ‘ris’, és significat nostre senyor Jesuchrist, lo qual és ris e joch e goig de vida eternal».

ridens concedit [f. 243b] illud imitatione Christi, sed imitatione stulti et irreligiosi, uolens implere *Scripturam*, que dicit quod «ex habundantia cordis os loquitur».

375 Septimo ostendit se fore nequam dicendo quod per predictam disiunctiuam reuocatur certitudo assertionis, quia non accipit uerba iuxta intentionem loquentis, que ex precedentibus et subsequentibus panditur, quia loquens in illa scriptura pro certo asserit quod iam sub aliqua latitudine numeri sunt reuelati. Sed contra discolos, qui dicunt
380 quod nec reuelati nec reuelandi, per rationes catholicas infert illam disiunctiuam. Nec per hoc implicatur aliqua contradictio. Nam asserere quod aliquid sit alicui reuelatum et dicere quod est reuelatum aut reuelandum uel reuelabile, nullo modo contradicunt.

Item octauo cecidit quando dicit ex relatione quorundam me
385 asserere quod secundus tractatus meus fuit bullatus, quia certum est quod ipse non audiuit illud a me, nec certus erat quod referentes, ut ait, dicerent uerum. Sed constat quod religio Christi non docuit eum referre incerta. Proinde, cum nichil [f. 243c] ad propositum faceret illud referre, constat quod irrisorie fecit ex habundanti nequicia.

390 Nono manifestat ibidem amplius nequiciam suam, dicendo quod in secundo tractatu dicitur uel asseritur contrarium dictis in primo, quia ubi aliquid in secundo uidetur dici uel asseri contra dictum in primo, non dicitur uel asseritur determinando, sed obiciendo, sicut

---

372 illud *O* id 373 irreligiosi *O* ii religiosi
376 uerba *O* uerba 383 uel *O* aut
385 secundus *O* sequens (?) 385 referentes *O* refferentes | ut *O* vt 387 uerum *O*
verum 388 referre *O* refferre 389 referre *O* refferre
391 uel *O* uel 392 uui *O* uui | uidetur *O* uidetur | uel *O* uel 393 uel *O* uel

---

384-386 Cf. aparat de comentaris corresponent a la lín. 53. El 'secundus tractatus' —recordem-ho— és el *De mysterio* (i el primer, el *De tempore*). El *De mysterio* fou enviat a dotze distingits destinataris (*Tractatus epistolarum christini*) des de la residència papal de l'Sgurgola. Una cosa, però, és afirmar que el *De mysterio* ha estat enviat des de la residència papal i una altra ben diferent és que havia estat 'bullatus', és a dir, expedit des de la cancelleria pontifícia amb la corresponent «sigillatio».

390-398 Cf. aparats de comentaris corresponents a les lín. 53 i 384-386. El mateix Arnau de Vilanova (*Protestatio facta Burdegaliae*, lín. 56-57) reconeix que el *De mysterio* arriba a les mateixes conclusions que el *De tempore*, però que és escrit «sub alio stilo», és a dir, de forma menys polèmica, més tècnica i acadèmica. Interpretant sobretot els textos d'Agustí d'Hipona, el *De mysterio* sovint substitueix la forma absoluta del *De tempore* per la condicional. Així, per exemple, el «cum igitur Augustinus asserat [...]» del *De tempore* (ed. PERARNAU, AVOTHO, V, 154, lín. 1306) es transforma en «si verum est quod asserit Augustinus [...]» en el *De mysterio* (ed. PERARNAU, 88, lín. 654).

patet per processum usque ad finem tractatus. Vnde, si totum tractatum legit, constat quod nequam est, cum conclusio illius tractatus secundi sit eadem cum conclusione primi. Aut, si totum non legit, ostendit se uere sophistam esse, qui prius obuiat loquenti quam conclusionem audiuerit. 395

Decimo corrui in dicendo quod *Matheus* ·xxiv^o. posuit expresse responsionem, quam Dominus dedit ad primam questionem factam per apostolos ei. Hic enim non erubuit mentiri. Nam ipse scit quod id proprie dicitur exprimi, quod per literam uel sermonem proprie significatur. *Matheus* autem ad literam nullam facit mentionem ibidem de Iherusalem aut eius destr[ucti]o[n]e, sicut *Luchas*, qui dicit: «Cum uideritis circumdari ab exercitu Iherusalem», etc. Vnde, quamuis ex uerbis *Mathei* possit responsio sententialiter elici, certum est tamen quod literaliter ab eo non exprimitur, ut per *Lucham*. Preterea, cum istud ad propositum nichil faciat, constat quod solum querebat mordendi occasiones. 400 405

·XI°. cecidit dicendo se fore oculum ecclesie. Nam, cum ex predictis pateat quod fuerit oculus nequam, constat quod non fuit oculus ecclesie Christi, sed ecclesie malignantium, in qua regnat procul dubio Antichristus. 410

·XII°. corrui in dicendo quod in eo sancta mater ecclesia prouide uigilauit. Hic enim non erubuit seipsum mendose iactare, quia nec ex commissione ecclesie uniuersalis hec scripsit, nec suam scripturam 415

---

394 usque *O* vsque 397 uere *O* uere
 399 corrui *O* corrupit 403 literam *O* litteram 404 Luchas *O* Lucas 405 uideritis *O*
 uideritis | exercitu *O* exercitu 406 uerbis *O* uerbis 407 ut *O* ut | *Lucham* *O* *Lucam*
 410 ·XI°. *O* Vndecimo | oculum *O* oculum | ecclesie *O* ecclesie 411 oculus *O* occu-
 lus 412 ecclesie *O* ecclesie | ecclesie *O* ecclesie
 414 ·XII°. *O* Duodecimo | ecclesia *O* ecclesia 415 uigilauit *O* uigilauit | enim *O*
 inde 416 ecclesie *O* ecclesie | uniuersalis *O* uniuersalis

---

399-405 Cf. Mt xxiv,4-51. Els deixebles, segons Arnau de Vilanova, pregunten per tres qüestions a Jesús: pel temps de la destrucció del temple, pels signes que precediran la segona vinguda de l'Anticrist i pels senyals de la fi del món. Mateu, a diferència de Lluc, només respon a les dues darreres preguntes. Cf. ARNALDUS DE VILLANOVA, *De tempore*, 201-202, lín. 426-542. 405 Lc XXI,20: «Cum autem uideritis circumdari ab exercitu Ierusalem, tunc scitote quia appropinquauit desolatio eius».

414-417 No sabem en quin moment fou presentada (en tot cas no sembla que Arnau de Vilanova en tingués notícia), tanmateix l'obra de Martín de Ateca era present a la biblioteca papal de Perusa: així consta en els inventaris de 1311 (EHRLE, *Historia Bibliothecae Romanorum Pontificum*, 33, núm. 68) i de 1339 (PELZER, *Addenda*, 61, núm. 360).

eidem aliquo presentavit, ut ego sollempniter feci de omnibus
 meis, nec saltem in stationibus generalium studiorum posuit eam,
 ut ego feci. Et quidam magni de suo statu, interrogati cur aliquod
 420 predictorum duorum ex eo non fecerint, responderunt quod non erat
 opus dignum poni in stationibus [f. 244a], uel matri ecclesie presen-
 tari, quia temeritates atque stulticias plurimas continebat.

.XIII°. cecidit ubi dicit quod non scripto, sed uerbo asserui hoc
 uerbum: «Nosse» fore preteriti temporis. Hic enim non erubuit aper-
 425 te mentiri dupliciter. Primo, quia ipse nunquam a me uerbum illud
 audiuit. Secundo, quia constat illud in editionibus meis pluries memo-
 rari. Vnde, si uidit et perlegit eas, manifeste mentitur, cum neget illud
 quod in eis continetur, nisi per insaniam aut litargiam excusaretur. Si
 uero non perlegit attente, certum est quod inique arguit et non iuste.

430 .XIV°. cecidit, cum probare conatur quod hoc uerbum: «Nosse»,
 quod est preteriti temporis, habet sensum non solum preteriti tem-
 poris, sed presentis, in quo se ostendit impertinenter et nequiter et
 falso loqui. Impertinenter quidem, quia in meis editionibus nus-

417 sollempniter *O* solempniter 419 ut *O* vt 421 uel *O* vel | ecclesie *O* ecclesie
 423 .XIII°. *O* Terciodecimo | uerbo *O* uerbo 424 uerbum *O* uerbum 425 ipse *O* ille |
 uerbum *O* uerbum 427 uidit *O* uidit 429 uero *O* uero
 430 .XIV°. *O* Quartodecimo | uerbu *O* uerbum 431 est *O* om | non *V* praem preteriti
 temporis *canc* 432 meis *O* eis

424 Cf. Act 1,7. 426-427 Cf. *De mysterio*, ed. PERARNAU, 76, aparat textual de
 les lín. 413-414. Cf. infra, aparat de comentaris corresponent a les lín. 433-435.

417-421 Efectivament, Arnau de Vilanova ha anat oferint les seves obres a les
 autoritats eclesiàstiques locals o a l'Església de Roma. Així, per exemple, quan llegeix
 les denúncies al bisbe de Girona (1302) contra Bernat de Puigcercós li lliura l'*Eulogi-*
um; i, a Marsella (1304), torna a fer el mateix, ara amb el *Gladius* i la *Carpinatio*. A
 Lleida (1303) havia presentat la *Confessio Ilerdensis* a l'arquebisbe de Tarragona. I a la
 Santa Seu (Bonifaci VIII, Benet XI i Climent V) consigna reculls dels seus escrits. A
 l'Estudi General de París va dipositar la versió primitiva del *De tempore* i el *De mysterio*
 fou enviat a Jaume II amb el prec que el trametés a l'Estudi General de Lleida.

428 'insaniam': cf. aparat de comentaris, lín. 224; 'litargiam': cf. ARNALDUS DE
 VILANOVA, *De parte operativa*, f. 263c-264d.

433-435 En el *De mysterio*, ed. PERARNAU, 76, aparat textual de les línies 413-
 414 (segurament aquest era el text que Martín de Ateca tenia davant els ulls), Arnau
 afirmava: «Secundo asserit in predicta locutione quod notitia ultimorum temporum
 seculi fuit denegata fidelibus quoad tempus preteritum respectu illius, in quo tunc
 loquebatur, scilicet in die ascensionis, quando interrogatus a discipulis illo modo
 respondit. Et hunc intellectum denotat per uerbum preteriti temporis, cum dixit:
 "Nosse", non: "Noscere"». Més clar és Arnau de Vilanova en la *Denuntiatio Gerun-*

quam negatur quod possit habere sensum presentis, et ideo probare istud impertinens est. Sed asseritur ibi quod in uerbis Domini habet 435 sensum preteriti, qui ei est principalis. Et probatur primo per hoc, quia Dominus absolute dixit: «Nosse» et omne uerbum {f. 244b} absolute prolatum secundum regulam ARISTOTELIS, ·VII°. *Topicorum*, debet retorqueri ad principale significatum. Secundo probatur ibi per 440 hoc, quia, cum Dominus non ignoraret quod «scire», uel «noscere», erat uerbum pure presentis sensus, «nosse» autem preteriti et presentis, tunc, si uoluisset tantum presens significare, non posuisset in sua responsione istud, sed unum de illis, quia nullus potest rectius et proprius exprimere suos conceptus quam ipse. Vnde, cum nichil faciat frustra, constat quod aliquid aliud quam presens tempus uoluit 445 per illud uerbum significare.

---

435 uerbis *V praem* illis *canc* *O* uerbis 437 uerbum *O* uerbum 438 *Topicorum* *O* *Thopicorum* 439 significatum *O* significatum 440 quia *O* que (?) | uel *O* uel 441 uerbum *O* uerbum 441-442 preteriti et presentis *O* presentis et preteriti 442 uoluisset *O* uoluisset | significare *O* significare 443 istud *O* illud | unum *O* vnum 444 cum *O* tamen 445 uoluit *O* uoluit 446 significare *O* significare

---

438 No hem trobat la «regula» citada per Arnau de Vilanova ni en el capítol VII dels *Tòpics*, ni, en general, en les obres d'Aristòtil. Qui sap si podria tenir el seu fonament en la frase d'ARISTOTELES, *Topica*, VII,4, 154a20-21, ed. MINIO-PALUELLO, 152: «Amplius si transferens dixit nomen [...]».

---

densis, ed. CARRERAS, 46: «Quoniam certum est quod noscere pure denotat presens tempus, licet indefinite. Sed 'nosse' non tantum presens, sed principalius pertinet ad preteritum».

438 SINISTRARI DE AMENO, *Practica criminalis illustrata*, 141: «Quia uerbum absolute prolatum, et sententia absolute lata, sumi debet in absoluta et universali significatione, ut notum est».

444-445 'Deus nihil facit frustra' és un principi aristotèlic (cf. *De caelo*, 271a35, *De anima*, 434a31), recollit en els florilegis (*Auctoritates Aristotelis*, ed. HAMESE, 161, núm. 18; i 88, núm. 168), i citat freqüentment pels teòlegs medievals (*v. gr.*, THOMAS AQUINAS, *Summa Theologiae*, III, q. 65, a. 4, vid., ed. Leonina, 61; HENRICUS DE HARCLAY, *Quaestio IX: Utrum anima intellectiva sit immortalis*, ed. HENNINGER, 434, lín. 543). Aquest principi, aplicat al text de la Bíblia i amb formulacions més o menys semblants, fou molt utilitzat per Arnau de Vilanova. Cf., per exemple, *infra*, lín. 582; *Introductio in librum «De semine scripturarum»*, ed. PERARNAU, AVOTHO, III, 89, lín. 142-143; *Allocutio super significatione*, ed. PERARNAU, AVOTHO, III, 150, lín. 230-231; *Alphabetum catholicorum*, ed. PERARNAU, AVOTHO, IV, 110, lín. 310; *De tempore*, ed. PERARNAU, AVOTHO, V, 231, lín. 971-972; 275, lín. 1631-1634; *De mysterio*, ed. PERARNAU, 79, lín. 467; i 85, lín. 590-591; *Apologia*, ed. PERARNAU, 93, lín. 535; 112, lín. 887; *Eulogium*, ed. D'AMICO et alii, 91; *Denuntiatio Gerundensis*, ed. CARRERAS, 46.

Cum igitur iste aduersarius penitus subticuerit huiusmodi rationes nec ad eas respondeat, patet quod hanc obiectionem introduxit tam fraudolenter quam nequiter. Falsitas autem commixta eius nequicie
 450 patet per auctoritates, quibus probare conatur suum intentum. Quarum prima est illa, qua Ruth loquuta est ad Bootz. Nam falso dicit quod ibi hoc uerbum: «nosse» habeat sensum presentis magis quam preteriti, quia contrarium patet per textum. Nam Ruth [f. 244c], quando dixit: «Vnde mihi hoc, ut nosse me dignareris», etc., dicebat
 455 hoc respondendo ad id quod Bootz expresserat ei sub sensu preterito, quando dixit statim ante: «mandauit pueris meis, ut nemo tibi molestus sit». Vt ergo Ruth conformaret eius dictis responsionem suam, dixit «nosse», et non «noscere». Nam uerba Bootz non tantum sensum presentis temporis, sed etiam preteriti exprimebant.

460 Secunda est auctoritas Augustini, quam falso applicat suo proposito. Quoniam, ut patuit supra, non intendit Augustinus dicere quod Dominus posuerit in sua responsione preteritum pro presenti, sed quod significauit per eam quod scire finalia tempora nullo modo pertinebat coniecturis humanis. Ex quibus patet quod iste aduersarius agit recte ut meretrix impudica, que stultis hominibus sepius ostendit artificialem et fantasticam pulcritudinem sui uultus. Ita similiter hic sepius replicat sophisticum et inane fundamentum, quod in primo capitulo posuit.

470 .XV°. deuia-[f. 244d]-uit dicendo quod si apostoli habuerunt certam noticiam finalium temporum per *Danielem*, antequam Dominus dixisset eis: «Non est uestrum», etc., tunc aut Dominus dixit eis falsum aut ipsi fuerunt obliti predictae noticie. Quibus uerbis redit ad nauseam seu uomitum supradictum, quoniam habere noticiam

---

447 iste O om | subticuerit O subiit (?) | huiusmodi O huius 451 Bootz O Boot | dicit O dixit 452 uerbum O uerbum 454 ut O ut | dignareris O dignaretur 455 id O hic | Bootz O Booz 456 ut O vt 458 uerba O uerba

461 ut O vt | dicere O om 462 responsione O conuersione 463 significauit O significauit 464 iste O ille 465 ut O vt 466 uultus O vultus 467 sophisticum O sophisticis 469 .XV°. O Quintodecimo 470 finalium O finalium 471 uestrum O uestrum | dixit eis O om eis 472 uerbis O uerbis | redit O reddit 473 uomitum O nominaliter (?)

---

454 Ruth II,10: «Quae cadens in faciem suam et adorans super terram, dixit ad eum: Unde mihi hoc, ut inuenirem gratiam ante oculos tuos, et nosse me dignareris peregrinam mulierem?». 456-457 Ruth II,9.

461-468 AURELIUS AUGUSTINUS, *De ciuitate Dei*, XVIII,53, ed. B. DOMBART, A. KALB, 652, lín. 19-23.

470-471 Act I,7.

---

461 Cf. *supra*, lín. 201-216.

finalium temporum per prophetiam *Danielis* non est habere per
coniecturam humanam, sed per diuinam reuelationem. Et sic uere
poterat eis Dominus dicere: «Non est uestrum», etc. Per hanc igitur
obiectionem ostendit se fore nequam uel ydiotam. 475

·XVI°. deuiavit dicendo quod in hiis uerbis: «Ad ultima duo
annorum centenaria sexte etatis mundi procul dubio uenimus, ut
probabiliter creditur» implicatur contradictio, scilicet, certitudinis 480
et non certitudinis uel dubietatis. Hoc enim est falsum et bubul-
cariter dictum, quia certitudo, que denotatur per hoc aduerbium:
«Procul dubio», non exprimitur nisi quantum ad denunciante[m],
probabilitas uero credulitatis, quantum ad eos, quibus denunciatur,
que duo sibi nullo modo contradicunt. Nam pos-[f. 245a]-sibile est 485
ut denuncians habeat, de tempore quod denunciat, certitudinem et
quod illi, quibus denunciatur non habeant eam, sed ad credendum
id possint eis proponi probabiles rationes. Et sub ista distinctione
loquitur in predictis uerbis denuncians. Ego enim assero indubitanter
illud et me pro constanti scire quod maximus Antichristus est natus 490
et quod filii huius temporis, uiuendo secundum cursum nature, pos-
sent peruenire ad tempus persecutionis illius. Et dico plus, quod hoc
probabiliter ostendi potest catholicis per scripturas canonicas. Et in
hiis dictis nulla est contradictio.

·XVII°. turpiter cecidit quando dicit se audiuisset a me quod iam 495
natus erat et trium annorum. Verum est enim quod uenit ad cellam
meam et consedit mecum in lecto meo et, omnibus aliis exclusis,

---

475 uere *O* uere 477 uel *O* uel
478 uerbis *O* uerbis | ultima *O* uelima | duo *O* duorum 479 uenimus *O* uenimus | ut
O ut 481 et non certitudinis *O* om | uel *O* uel | enim est *O* inu 484 uero *O* non | denun-
ciatur *O* denunciatur 486 ut *O* ut 489 uerbis *O* uerbis 490 maximus *O* maius 491 et
O om | uiuendo *O* uiuendo
495 dicit *O* dixit 496 uenit *O* uenit 497 exclusis *O* clusis

---

478-480 ARNALDUS DE VILLANOVA, *De tempore*, ed. PERARNAU, AVOTHO, V, 191-192, lín. 380-385: «Per 'nouissima uero tempora' dat intelligere ultima annorum centenaria illius etatis, ad que nos, qui nunc ab aduentu Domini computamus ·M·CC·XCVII· annos, procul dubio uenimus, ut probabiliter credi potest, que ideo ultima reuera dicuntur, quia priusquam duo centenaria compleantur, status presentis seculi finietur».

481-482 'bubulcariter': cf. aparat de comentaris, lín. 124.

489-492 ARNALDUS DE VILLANOVA, *Ad Benedictum XI*, ed. PERARNAU, 211, lín. 593-505: «Et primum est ut facias denunciari cunctis fidelibus quod fur est in ianuis, scilicet Antichristus, quia pro constanti iam natus est, ut se muniant armis christiane religionis».

500 protestatus est mihi quod ut amicus me uisitabat, tum quia fuerat
 aliquando confessor meus, tum quia sciebat me ordinem serenis-
 sime dilexisse, nunquam tamen mihi uerbo uel facto manifestauit
 quod aliquid scriberet contra [f. 245b] meas editiones. Tunc autem,
 interrogatus ab eo quid scirem de Antichristo, respondi ut supra. Ex
 quibus patet quod ad me tunc accessit ut explorator et interrogauit ut
 505 seductor et reuelauit secretum ut proditor. Que omnia de pestilenti-
 bus huius temporis, APOSTOLUS, *Ad Thimothæum*, lucide prophetauit.
 In tercio uero capitulo delirauit in summa ·XI· modis.
 Quorum unus est replicare fantasticum fundamentum quod
 posuit in primo et ad ipsum remittere.
 510 Secundus est multiplicare sepiusque repetere contumelias et
 calumpnias et impropria et despectus, que nichil faciunt ad manifes-
 tationem propositi, sed solum ad manifestationem spiritus in loquen-

---

498 ut O vt | uisitabat O visitabat 500 uerbo O uerbo | uel O nec 502 quid O quod |
 ut O vt 503 ut O vt | ut O vt 504 ut O vt 505 Thimoteum O Thymoteum
 506 In O [.]n in spat vac add i- pro rubricatore | ·XI· O vndecim
 507 unus O vnum 508 remittere O remitere
 510 impropria O impropria

---

505 Cf. 2 Tim III,1-9.

499-500 'quia sciebat me ordinem serenissime dilexisse': a partir de l'any 1302
 els dominics són els principals adversaris d'Arnau de Vilanova. Abans, però, Arnau
 de Vilanova hi havia mantingut una excel·lent relació. En la polèmica de París, Joan
 Quidort i Ferricus de Auria s'havien mostrat favorables a les tesis arnaldianes (cf.,
infra, lín. 553-556); i, encara abans, mestre Arnau havia estudiat hebreu amb Ramon
 Martí. En la lletra de l'any 1301 als *Fratribus Ordinis Praedicatorum qui sunt Parisius*,
 ed. SCAVIZZI, 85, lín. 5-12; i 87-88, lín. 70-76, Arnau de Vilanova afirmava: «Inna-
 tam quasi deuotionem, qua puerilibus annis cor meum incalescebat ac specialiter
 ferebatur ad obsequium ordinis et amplexum, credo indubitanter fuisse scintillam
 supracelestis ignis, que quodam radio gratuiti luminis precurrebat in mente mea
 plenitudinem future noticie de ordinis ueritate, cum etas discretionis a sui primordio,
 postmodum continua successione iuxta mensuram augmenti eius a supremo Distri-
 butore concessam, ostenderit mihi quod ordo ipse, tanquam effigies a sigillo impressa
 ceree puritati, celestis Agni representet ymaginem et in cetu fidelium splendeat uelut
 Christi expressa similitudo» [...] «Mementote uero, carissimi patres mei, quod si
 ueritas euangelica perfecte regnasset in cuneo secularium magistrorum, non utique
 suscitasset Deus ordinis doctoratum, ad quem, cum Filii sui regnum transtulerit cum
 titulis omnimode claritatis, constat reliquum, tanquam sterilitate dampnatum, repro-
 bum extitisse. Nempé, qui genu flexo bibunt aquas uel hauriunt a Gedeonis exercitu
 procul dubio rescinduntur. Et qui nec tubas in manibus gerunt nec lampades neque
 lagenas frangunt ab eiusdem militia multo dignius excluduntur».

502 Cf. lín. 495-496.

te seu scribente, scilicet, ut pateret omnibus quam esset gloriosus in malicia et potens in iniquitate.

Tercius modus consistit in argumento, quo utitur, ad reprobandum expositionem numerorum *Danielis* per me scriptam in tractatibus meis, que est expositio per quam asseritur quod in illis uerbis *Danielis*: «Vsque ad uespere et mane, dies duo [f. 245c] milia trecenti», et iterum in illis: «A tempore, cum ablatum fuerit», etc., «dies mille ·CC·XC.», utrobique Spiritus Sanctus accipit diem pro 515

---

512 seu O siue | ut O vt

514 argumento O articulo | utitur O vtitur 517 uerbis O uerbis | uespere O uespere
518 trecenti O CCC 519 utrobique O vtrobique

517-518 Dan VIII,14a: «Et dixit ei: Usque ad vesperam et mane, dies duo millia trecenti». 518-519 Dan XII,11: «Et a tempore cum ablatum fuerit iuge sacrificium, et posita fuerit abominatio in desolationem, dies mille ducenti nonaginta». 519-520 Cf. Ez IV,6b: «diem pro anno, diem, inquam, pro anno, dedi tibi».

514-520 Cf., per limitar-nos als dos tractats escatològics contra els quals Martín de Ateca va escriure el seu, vegeu: ARNALDUS DE VILLANOVA, *De tempore*, 205-214, ed. PERARNAU, AVOTHo, V, lín. 591-731; i *De mysterio*, ed. PERARNAU, 59-60, lín. 96-124; 89-91, lín. 672-707. Per a d'altres textos arnaldians, cf. MENSA I VALLS, *Les raons d'un anunci apocalíptic*, 189-195, concretament les notes a peu de pàgina 126 i 132. En la *Carpinatio*, Vat. lat. 3824, f. 201b-c, Arnau de Vilanova afirma: «Nam bene scitis quod in *Libro de semine scripturarum*, ubi actor libri confitetur se per reuelationem [f. 201c] scripsisse quecumque traduntur ibi, omnes numeri expressi per Danielem quantum ad dies, exponuntur ibi sicut in *Misterio cimbalarum*, scilicet secundum rationem allegorie, 'diem' accipientis pro anno, quemadmodum ibidem canonicè demonstratur». Efectivament, en el seu comentari d'aquest llibre, Arnau de Vilanova va començar a utilitzar el principi «dies pro anno»: *Introductio in librum*, ed. PERARNAU, AVOTHo, III, 106-107, lín. 453-465. Aquest principi i en general el càlcul apocalíptic d'Arnau de Vilanova (fonamentat en el profeta Daniel), però, també és present en obres d'autors jueus. Vegeu, per exemple, ABRAHAM BAR HIYYA, *Llibre Revelador*, 174-176; *Disputa de Barcelona*, 37-40. Segurament en base a aquestes semblances, HENRICUS DE HARCLAY, *Quaestio I: Utrum astrologi vel quicumque calculatores possint probare 2^m adventum Christi*, ed. HENNINGER, 24, afirmava: «Sequitur alia opinio de adventu Antichristi et est opinio Iudaeorum. Et credo quod iste magister [Arnaldus de Villanova] fuit de professione illorum, occulte tamen propter metum Christianorum. Nam illi fundant se super eandem auctoritatem *Danielis* super quam ipse se fundat, et incipiunt computare, sicut incepit, a tempore ablationis iugis sacrificii factae per Titum et Vespasianum». Cf., també, KRIEGLER, *The reckonings of Nabmanides and Arnold of Villanova*.

- 520 anno. Quam expositionem iste reprobatur ideo, quia *Glose communes* illius libri, secundum modum quo exponunt, accipiunt ibi «diem» pro die usuali et non pro anno. Vnde sic arguit: «*Glose communes* non sic exponunt ut uos exponitis. Ergo uestra expositio non est uera». Quod argumentum quam sit fantasticum et bubulcare nedum proeuctis
- 525 in sacra scientia patet, sed etiam logicalibus pueris, prout in *Gladio* partim et in *Carpinatione* et *Denunciationibus* eius est declaratum. Et

---

520 comunes *Ov* communes 521 accipiunt *O* accipit 522 usuali *v* usuali | sic arguit *O* si arguit 523 ut uos *O* vt vos | uera *O* uera 524 quam *O* non

---

520 '*Glose communes*', en aquesta ocasió, sembla tenir un sentit genèric, que depassa el de la *Glossa ordinaria*. Com veurem *infra*, lín. 539-540, el text citat, però, és el de la *Glossa Ordinaria*, que en aquest cas reporta el comentari de Jeroni. Aquesta interpretació coincideix amb la que ofereix la *Postilla super totam Bibliam* de Nicolau de Lira. 520-522 HIERONYMUS, *Commentariorum in Daniele libri III <IV>*, ed. GLORIE, 855-866, lín. 879-890 (i també MIGNE, col. 537a-b), interpreta així els 2.300 dies de Daniel VIII,14: «Legamus Machabaeorum libros et Iosephi historiam, ibique scriptum reperiemus: centesimo quadragesimo et tertio anno a Seleuco, qui primus regnauit in Syria post Alexandrum, ingressum Antiochum Hierosolymam uniuersam uastasse reuersumque anno tertio in templo posuisse statuam Iouis, et usque ad Iudam Machabaeum, id est usque ad annum centesimum quadragesimum octauum, per annos uastitatis Hierusalem sex, contaminationis autem templi tres, duo milia trecentos dies et tres menses esse completos, post quos templum purgatum est —quidam pro duobus milibus trecentis, duo milia ducentus legunt, ne sex anni tres menses superesse ei uideantur—»; i els 1.290 dies Daniel XII,11, d'aquesta manera (ed. GLORIE, 942-943, lín. 657-669; i també MIGNE, col. 579a-b): «Hos mille ducentos nonaginta dies Porphyrius in tempore uult Antiochi, et in desolatione templi esse completos quam et Iosephus et Machabaeorum, ut diximus, liber tribus tantum annis fuisse commemorant; ex quo perspicuum est: tres istos et semis annos de Antichristi dicit temporibus, qui tribus et semis annis, hoc est mille ducentis nonaginta diebus, sanctos persecuturus est et postea corruiurus in monte inclyto et sancto. A tempore igitur ἐνδελχισμοῦ —quod nos interpretati sumus 'iuge sacrificium'— quando Antichristus orbem obtinens Dei cultui interdixerit, usque ad interfectionem eius, tres semis anni, id est mille ducenti et nonaginta dies, complebuntur». I Nicolau de Lira, *Bibliorum sacrorum tomus quartus cum Glossa ordinaria et Nicolai Lyrani expositionibus*, comenta respectivament aquests versets de Daniel d'aquesta manera: «Duo milia trecenti, id est, sex anni, q. d. per tantum tempus conculcabuntur praedicta», f. 313v; i «Ab illo inquam tempore dies mille ducenti nonaginta qui faciunt tres annos cum dimidio et duodecim dies [...]», f. 327v-328r. 525-526 ARNALDUS DE VILLANOVA, *Gladius*, Vat. lat. 3824, f. 183a-184a; *Carpinatio*, Vat. lat. 3824, f. 200d; *Denuntiatio prima facta Massiliae*, Vat. lat. 3824, f. 180c-d, ed. SANTI, 248-249; *Denuntiatio tertia facta Massiliae*, Vat. lat. 3824, f. 203c-204d, ed. SANTI, 248-249.

---

524 'bubulcare': cf. aparat de comenaris, lín. 124.

breuiter potest clarere per hoc, quia illud argumentum solum recte concluderet, ubi *Scriptura Sacra* uel *Danielis* nullum haberet alium intellectum, nisi illum, quem exprimit *Glosa communis*. Hoc tamen est falsum, sicut per eandem scripturam *Danielis* patet, cum dicat aperte quod «pertransibunt eam plurimi et multiplex erit scientia». Et non dixit «opinio», sed «scientia», per que uerba docet expresse quod multos intellectus [f. 245d] et multas expositiones poterat habere secundum rationem scientie, que est «sincera cognitio ueritatis». Nec est inconueniens quod id quod *Glossa communis* exponit historialiter fuisse completum sub Antiocho Epiphane, fuerit figura eorum, que sunt complenda sub Antichristo. Sicut etiam supra primum numerum, de quo minus uidetur, aperte recitat *Glossa communis*, dicens: «Quidam hoc ad Antichristum referunt et quod sub Antiocho in typo factum est, sub illo dicunt esse complendum». Sicut igitur *Glossa communis* adaptat literam *Danielis* per aliquem modum Antiocho predicto, sic per alium modum consonum *Scripture* potest aplicari ad Antichristum aut finalia tempora. Et qui hec predicta ignoraret, non solum foret in theologia, sed etiam in philosophia bubulcus.

Quartus modus deuiandi consistit in eo quod dicit nullum doctorum exposuisse sicut ego expono. In quo dicto dupliciter deuiat. Primo, quia non dicit uerum, nec quantum ad antiquos, nec quan-

---

528 ubi *O* ubi | uel *O* vel | alium *O om* 530 cum *O* cum 532 opinio *O* oppinio | uerba *O* uerba 533 expositiones *O* oppiniones 534-535 ueritatis *O* ueritatis 536 Epiphane *O* Epifane 538 uidetur *O* non | aperte *O* apperte | *Glossa communis O* *Glosa comunis* 539 referunt *O* referuntur 541 *Glossa communis O* *Glosa comunis* 541-542 Antiocho ... alium modum *O om* 542 aplicari *O* applicari 543 aut *O* at | hec *O* hoc 545-546 doctorum *e* doctorem 547 uerum *O* uerum

---

531 Dan XII,4b. 534 Definiçió genèrica de ciència. Cf. THOMAS DE AQUINO, *In libros Posteriorum Analyticorum*, liber 1, lectio 4, núm. 5, ed. Leonina, 275: «scientia est etiam certa cognitio rei» o «scientia est perfecta cognitio». 537-538 Dan VIII,14a. 539-540 HIERONYMUS, *Commentariorum in Daniele libri III <IV>*, ed. GLORIE, 855-856, lín. 879-885; i MIGNE, col. 537b. Cf. *Bibliorum sacrorum tomus quartus cum Glossa ordinaria et Nicolai Lyrani expositionibus*, f. 313v i 327v-328r.

532-535 La distinció entre 'opinio' i 'scientia' és un lloc comú en tota la tradició filosòfica antiga i medieval. Cf., per exemple, PLATO, *De Republica*, V, ed. BEKKER, 478, lín. 10-20; ARISTOTELES, *Analytica Posteriora (recensio Guillelmi de Moerbeka)*, 88b-89b, ed. MINIO-PALUELLO, DOD, 318-319; AUGUSTINUS, *De magistro*, c. XII, 40, ed. GREEN et DAUR, 197-199. THOMAS AQUINAS, *De ueritate*, q. 11, a. 1, 13, ed. Leonina, 348, lín. 111-113, sintetitza aquesta diferència amb aquestes paraules: «Ad scientiam requiritur cognitio certitudo, alias non est scientia sed opinio vel credulitas».

544 'bubulcus': cf. aparat de comentaris, lín. 124.

tum ad modernos. Nam et BEDA, *Libro numerorum*, et IOACHIM, *Libro de semine* [f. 246a] *scripturarum*, qui etiam supra primum numerum
550 *Danielis* fundat totam reuelationem sibi factam, et GILBERTUS, *Supra*

---

550 Gilbertus V in ras

---

548 No es tracta de l'obra espúria *De numerorum divisione libellus*, ed. MIGNE, col. 681b-684d, ni de l'*Explanatio in quartum librum Moysis*, ed. MIGNE, col. 357b-378d, sinó probablement del *De temporum ratione*, ed. MIGNE, col. 333a-338b. Cf. també *In Esdram et Nebemiam prophetas*, ed. MIGNE, col. 885b-886b; *In Matthaei Evangelium expositio*, ed. MIGNE, col. 102d: «Cum ergo videritis abominationem desolationis, etc. [Mt XXIV,15] Haec de adventu Antichristi intelligi possunt, sicut manifestissime apostolus Paulus praedicabat. Potest et simpliciter aut de Christo accipi, aut de imagine Caesaris, quam Pilatus posuit in templo; aut de Adriani equestri statua, quae in ipso sanctorum loco usque in praesentem diem stetit. Abominatio quoque secundum veritatem Scripturarum idolum nuncupatur». 548-550 El 'primum numerum Danielis' es refereix a Dan VIII,14: «Et dixit ei: usque ad vesperam et mane, dies duo millia trecenti; et mundabitur sanctuarium». El *De semine scripturarum*, que Arnau de Vilanova creia escrit per Joaquim de Fiore, però que és en realitat d'un monjo del monestir de Michelsberg, a Bamberg, fa d'aquest nombre de Daniel l'eix del llibre: «Sub prima littera ·A· Daniel adoleuit, sub secunda obiit, usque ad uesperum et mane, duo milia trecenti», Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 3819, f. 1a; i f. 18b: «Et finit iste liber, cuius principium simile fini; nam in principio dicitur: Sub prima littera ·A· Daniel adoleuit, sub secunda obiit, usque ad uesperam et mane ·2300·. Nam ·A· significat centum, ·B· 200, ·C· 300, ·D· 400, et sic ultra usque ad finem alphabeti, ut quodlibet elementum addat centum supra aliud». Arnau de Vilanova va escriure una *Introductio* al *De semine scripturarum*: ed. PERARNAU, AVOTHO, III, 83-119. 550-551 'Gilbert' és autor d'un comentari a l'*Oraculum angelicum Cyrilli*. D'aquest comentari, només se n'ha conservat una part del pròleg: *Oraculum angelicum Cyrilli*, ed. PIUR, 241-242. En base a aquest fragment no podem establir una coincidència amb la interpretació d'Arnau de Vilanova. Sobre Gilbert, cf. MENSA I VALLS, *Les obres espirituals d'Arnau de Vilanova i la «Revelació de Sent Ciril»*, 242.

---

548 Així resumeix Arnau de Vilanova, en el *De mysterio*, ed. PERARNAU, 105, lín. 1021-1028, el càlcul de Beda: «Quod autem circa numerum supradictum aliqua de expositionibus etiam ordinariis fuerit insufficiens, patet de illa Bede, que ponit quod tempus ablati sacrificii, quod est initium predicti numeri, fuerit tempus, in quo Nabucodonosor transtulit Iudeos in Babylonem; et tempus, quo posita fuit abominatio in desolationem, fuit tempus, in quo Titus et Vespasianus posuerunt imaginem Caesaris in Hierusalem. Secundum quam expositionem tempus ablati sacrificii precessit adventum et passionem Christi». I, ARNAU DE VILANOVA, *De mysterio*, ed. PERARNAU, 106, lín. 1050-1056, en fa aquesta valoració: «Predicta ergo expositio, quamvis fuerit defectiva, non tamen est profananda, quoniam catholica est et typice vera et, inquantum etiam deficit a litterali seu principali, est toleranda, quia per eam elucescit veritas prenuntiata, scilicet quod Scripture auctoritates erant multipliciter exponende secundum rationem scientie, quamvis exquisita seu litteralis aut principalis veritas "usque ad tempus statutum" expositoribus tegetur».

expositionem Cirilli, hanc meam expositionem tetigerunt expresse, nusquam improbantes. Et tamen inter sacros doctores antiquos constat celebres extitisse. De modernis uero certum est quod multi excellentes hanc expositionem acceptant sicut catholicam, etiam precipui sui status, scilicet frater Ferricus de Auria, et frater Iohannes Parisiensis, magistri excellentes Parisius. Et nullus adhuc magistrorum in theologia scripsit quicquam alicubi contra eam. Et est certum quod aliqui eorum scripserunt pro ea. Per quod etiam patet quali spiritu iste scripserit, prout declaratur in prohemio *Gladii*. 555

---

553 uero *O* uero 554 catholicam *V praem* etiam *canc* 558 etiam patet *O inv* 559 iste *O ille*

---

559 ARNALDUS DE VILLANOVA, *Gladius*, Vat. lat. 3824, f. 181c-183a, especialmente 182b-182d: «Ego enim scio quendam ex illis, qui fuit interdum dux meus spiritualis et cui liberaliter meas editiones communicavi, qui tamen [f. 182c], ut fertur a fidedignis, plurima scripsit contra meas assertiones. Et tali stilo, ut aiunt, se legisse quod obiectiones ebullunt contumeliis et detractionibus, sed efficacia probationis omnino sunt uacue. Quo uero spiritu pulsaretur ad hec scribenda potestis perpendere tam ex stilo predicto, quam ex modo communicandi. Nam, absente me, etiam secularibus ostentauit et quibusdam, ut fertur, communicauit. Vos autem scitis quod, si zelo ueritatis quicquam scripsisset obuium dictis meis, non solum de lima iusticie, sed etiam de honestate amicie presentasset prius conceptus suos uel summis iudicibus, sicut ego, uel saltem michi, protestans quod nisi suis obiectionibus redderem sufficientes responsiones, ex tunc illas utique publicaret ad ueritatis tuitionem. Quorum neutrum adhuc fecit. Cum tamen sit certum quod obiectiones quorumli-

---

555 Iohannes Parisiensis, dominic, va escriure un *Tractatus de Anticristo*, ed. GERWING, 134-229 (hom pot veure el fragment relatiu a Arnau de Vilanova dins PERARNAU, AVOTHO, V, 385-397), favorable a Arnau de Vilanova. Sobre Joan de París i la seva obra, cf. GERWING, *Johannes Quidort von Paris* († 1306), 101-121; i *Vom Ende der Zeit*, 254-372 (el lector interessat trobarà en aquesta darrera monografia una bona presentació de la polèmica que Arnau de Vilanova va sostenir amb els teòlegs de París). Vegeu també POTESTÀ, RIZZI, *L'Anticristo*, III, 188-213.

No ens ha estat possible, en canvi, saber amb seguretat qui és Ferricus de Auria. Ja EHRLE, *Arnaldo de Villanova*, 488, es manifestà favorable a identificar-lo amb Ferricus Metensis. Efectivament, a la llista de mestres de teologia dominics a París publicada per DENIFLE, *Quellen*, 211, núm. 49, hi trobem un «frater Ferricus, Metensis, Gallicus», que «llegia» teologia l'any 1301. Llàstima que no hi consti el cognom. Que Ferricus de Auria era un frare, ho sabem per les mateixes paraules d'Arnau de Vilanova («frater»). Que fos dominic, és bastant probable: fins aquells dies Arnau havia mantingut una excel·lent relació amb l'Orde de Predicadors (cf. la lletra *Fratribus Ordinis Predicatorum qui sunt Parisius*, ed. SCAVIZZI, 85-89) i l'altre professor que també el va defensar, Joan de París, pertanyia a l'Orde de Predicadors. Ferricus, de Metz, és l'únic que hi encaixa. Les dates coincideixen. Sobre aquest frare, vegeu: KAEPPELLI, *Scriptores*, I, 382. Només s'ha conservat un sermó d'aquest professor.

- 560 Secundo, quia, dato quod nullus unquam taliter exposuisset, non
obstat, dummodo expositio, que nouiter affertur, non discrepet a
regula expositionis catholice, quam tradit AUGUSTINUS, in princi-
pio *Super Genesim*, scilicet, quod «fidei et moribus non repugnet et
565 quod intellectus et expositiones *Sacrorum Eloquiorum* simul et semel
erumperent in ecclesia, sed potius successiue, secundum tempora sta-
tuta in eius mente, sicut ipsa scriptura *Danielis* testatur et figuratum
fuit in distributione frumenti facta per Ioseph in ·VII· sterilibus
annis.
- 570 Quinto deuiauit in eo quod dicit me non confirmare meam
expositionem aliqua ratione. Nam hic non erubuit mentiri, quia
perspectis editionibus meis, patet intelligentibus quod ad robur

---

563 Genesim O Genesi | et O seq no cano 564 litere O legere 565 Sacrorum Eloquio-
rum e sacrorum eloquiorum 566 ecclesia Oe ecclesia 568 ·VII· O septem

---

bet ubique requirimus, etiam cum atestationibus publicis. Sed iudicate si modum seruauerit amici religiosi uel proditoris [f. 182d]. Nam, cum postea me uidisset ac uisitasset frequenter, nullo mihi signo predicta manifestauit, nec potuimus per interpositas personas, ullo ingenio, que scripserat extorquere». 562-564 AUGUSTINUS, *De Genesi ad litteram libri duodecim*, ed. J.-P. MIGNE, col. 262: «[...] circumstantia Scripturae non impedit, et cum sana fide concordat [...]». 567 Cf. Dan VIII,17: «[...] in tempore finis complebitur visio». 568-569 Cf. Gen XLI,34-36.

562-564 Cf. ARNALDUS DE VILLANOVA, *De tempore*, 181, lín. 207-209; *Eulogium*, ed. D'AMICO et alii, 93; *Confessio Ilerdensis*, ed. MENSA I VALLS, 77, lín. 207-208; *Protestatio facta Burdegaliae*, lín. 116-120. Sobre l'ús d'aquesta regla en l'obra d'Arnau de Vilanova, vegeu MENSA I VALLS, *Comparació entre les regles i els principis*, 230-232. Inicialment, en les obres de la polèmica de París, Arnau de Vilanova enuncia la regla en general, sense atribuir-la a cap autor; en la polèmica de Girona en dona a conèixer l'autor, i ara, en l'*Antidotum*, en concreta l'obra.

567-568 ARNALDUS DE VILLANOVA, *Carpinatio*, Vat. lat. 3824, f. 201a-b: «[...] quecumque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, et que in populo ueteri contingerunt, scripta sunt ad informationem eorum qui erant ad fines seculorum uenturi. Quapropter ystoria Ueteris Testamenti figura fuit similis euentus futuri tempore ecclesie. Nam aliter ystoria de preterito, inquantum preteritum, in nullo prodesset futuris, nisi per illud informarentur ad noticiam futurorum. Propterea clamat Scriptura: "Quid est quod fuit? Ipsum quod futu-[201b]-rum est. Quid est quod factum est? Ipsum quod faciendum est" [Eccl I,9]». Així, doncs, Moisès és 'figura' de Jesucrist (v. gr., *De mysterio*, ed. PERARNAU, 66, lín. 203-204); o les persecucions de Jesucrist són 'figura' de les persecucions de l'Església (per exemple, *Apologia*, ed. PERARNAU, 115-116, lín. 949-955); o els temps de Noè, dels de l'Anticrist (*Apologia*, ed. PERARNAU, 110-111, lín. 846-854). Sobre aquest tema, vegeu: MENSA I VALLS, *Comparació entre les regles i els principis*, 239-240; i LEE, «*Scrutamini Scripturas*».

mearum expositionum concurr[un]t omnes rationes catholice, quibus nullus auderet contradicere nisi hereticus uel insanus aut infidelis. Quarum prima est illa, que superius est expresssa, scilicet, quod sicut *Daniel* prenunciauit sub certo numero tempus, in quo Saluator erat uenturus, sic ad perfectionem diuine doctrine fuit necessarium quod prenunciaret similiter aduentvm proditoris. Secunda ratio, que tam per textum quam per *Glosam* probatur, est quod aliquando erat necessarium ecclesie quod illud tempus prenosceret. Tercia, quod nullus doctor potest rectius [f. 246c] et proprius loqui quam Spiritus Sanctus. Quarta, quod in *Sacriis Eloquiis* nichil est ociosum aut frustra. Ex quibus patet omnibus sane mentis quod expositio, que diem pro anno ponit, non solum est recta, sed etiam multo rector illa, quam iste allegat. Quoniam per illam expositionem non discrepat a numero res numerata. Sed in ista expositione inuenitur manifesta repugnancia unius ad alterum in utroque numero.

---

573 concurr[un]t Vconcurrnt Ocurrunt 574 uelOuel 575 queOquod 577 uenturus O venturus 578 aduentvm O aduentus 579 probatur O probant 580 ecclesie O ecclesie 582 ociosum O ociosum 583 pro O bis prim conc 585 iste O ille 586 ista O illa 587 unius O vnus | utroque O vtrouque

---

575 Cf. lín. 111-122. 575-576 Es refereix a Dan ix,24-27; i Dan xii,11. 578-580 Cf. *supra*, lín. 288-293 i els respectius aparats. 583-584 Al-ludeix als 1.290 dies de Dan xii,11.

---

574 'insanus': cf. aparat de comentaris, lín. 224.

575 Cf. *supra*, lín. 111-114. Vegeu els fragments arnaldians indicats en l'aparat de comentaris corresponent a les lín. 112-122.

578-580 Cf. ARNALDUS DE VILLANOVA, *De tempore*, ed. PERARNAU, AVOTHo, V, 274, lín. 1607-1609: «[...] expedit catholice multitudini precogitare atque prenoscere ultima tempora seculi, et specialiter tempus persecutionis Antichristi»; *De mysterio*, ed. PERARNAU, 84, lín. 561-562: «expedit toti ecclesie de tempore Antichristi specialiter prehabere notitiam»; i 96, lín. 818-820: «Illud autem tempus est, ut superius dicebatur, tempus in quo expedit aut necessarium est ecclesie quod intelligat et divulget ad ruinam fidelium precavendam».

580-582 ARNALDUS DE VILLANOVA, *De mysterio*, ed. PERARNAU, 73, lín. 331-332: «Et ideo, Doctor ille, in cuius verbis nihil potest improprium cadere, notabiliter dixit: "Non est vestrum nosse" [Act I,7]».

582 Cf. aparat de comentaris corresponent a les lín. 444-445. Cf. ARNALDUS DE VILLANOVA, *De tempore*, ed. PERARNAU, AVOTHo, V, 275, lín. 1631-1634: «Quinta, quod cum nichil in sacra Scriptura sit ociosum aut frustra, credibile est quod Deus uelit ut per numerum quo prenuntiatur tempus persecutionis Antichristi, prenoscatur ipsum Ecclesia priusquam adsit, aliter frustra fuisset prenunciatum».

Et in primo quidem patet tam per rem numeratam quam per circumstantias litere. Res enim numerata, ut exponit *Glossa*, est tempus, quod fluxit ab ingressu Antiochi in Iherusalem usque ad restorationem et emendationem templi, factam a Iuda Machabeo, quod tempus neque per *Ystoriam Machabeorum* neque per aliam scripturam inuenietur expressum, quod precise habuerit duo milia trecentos dies usuales, sed iuxta illud. Circumstantia uero litere ostendit illam expositionem esse indirectam per hoc, quia hec dictio: «Usque», proprie non importat succes-[f. 246d]-sionem diei et noctis uel continuationem ipsorum, sed terminum successionis aut temporis. Proinde, Spiritus Sanctus, qui nouit omnes modos proprie loquendi, non ignorauit quod ad significandam continuam successionem temporis inter illos duos terminos fuisset rectius locutus, dicendo: «A tali initio usque ad talem finem successiue et continue erunt dies duo milia trecenti». Cum ergo non dixerit sic, sed: «Vsque ad uespere et mane dies duo milia trecenti», constat quod, cum nichil faciat frustra nec ignoret aliquid, quod aliud uoluit per illa uerba significare quam exprimat *Glossa* dicta.

Idem de secundo numero, cum dicit: «Dies mille ·CC·XC·». Nam, si per hunc numerum uoluisset significare tantum tres annos et

---

589 litere *O praem voc* (mani?) *canc* | ut *O vt* | *Glossa O Glosa* 590 usque *O vsque* 591 templi *O populi* 592 *Ystoriam O Historiam* | *Machabeorum V-orum add int lin* 593 habuerit *O habuit* | milia *O millia* | trecentos *O CCC* 594 uero *O uero* | litere *O littere* 595 Usque *O Vsque* 596 uel *O vel* 600 locutus *O loquutus* 601 usque *O vsque* 602 milia *O mi.* | trecenti *O CCC* 602-603 Cum ergo ... trecenti *O om* 604 quod aliud *O om* | uoluit *O uoluit* | uerba *O uerba* | significare *O significare* 607 uoluisset *O uoluisset* | significare *O significare*

---

589 Cf. *supra*, el text de Jeroni (que en aquest cas és el de la *Glossa*) citat en l'aparat de fonts de les lín. 520-522. 592 Cf. 1 Mach 1,21.57; iv,36-61; 2 Mach vi, 1-2, x,1-9. L'«*aliam scripturam*», segurament, com en el cas de sant Jeroni, fa referència a FLAVIUS IOSEPHUS, *Antiquitates Iudaicae*, ed. G. DINDORFIUS, l. XII, c. 5-7, ed. 456-465. Al final del capítol 7 (465), Flavi Josep comenta: «Accidit enim ut templum ab Antiocho desolatum eo in statu tribus annis permanserit. Nam anno centesimo quadragesimo quinto ista templo contigerunt, vigesima et quinta die Apellaei mensis, Olympiade supra centesimam quinquagesima tertia: instauratum uero erat eadem die, quinta et vigesima Apellaei, octavo et quadragesimo et centesimo anno, Olympiade uero centesima et quinquagesima quarta. Accidit autem ut templi desolatio fieret secundum id quod Danielus ante quadringentos et octo annos praedixerat: ostendit enim ipsum a Macedonibus eversum iri». 595 Cf. Dan viii,14. 602-603 Dan viii,14. 605 Cf. *supra*, aparat de fonts de les lín. 520-522 i 589.

606 Dan xii,11.

---

603 Cf. aparat de comentaris corresponent a les lín. 444-445.

dimidium persecutionis Antichristi, breuius et proprius expressisset per tres annos et dimidium. Constat igitur quod aliud uoluit per illa uerba significare, cum nichil faciat frustra. Et maxime patet per hoc, quia ille numerus continet supra tres [f. 247a] annos et dimidium, ad minus .XIII. dies, qui excessus notabiliter mutat speciem numeri et ideo non potest modicus reputari. 610

Similiter est etiam de tercio numero considerationis istius, qui est «tempus et tempora et dimidium temporis». Nam, si Spiritus Sanctus tantum uoluisset ibi significare tres annos et dimidium, cum proprius potuisset hiis uerbis exprimere quam illis, nec ignorasset istud, constat quod aliud uoluit illo modo significare. Cum ergo expositio, quam iste allegat, discordet cum circumstantiis litere, constat quod non est recta, et maxime ubi non concordat res numerata cum numero, nec hoc debuit iste aduersarius ignorare, cum ipsa *Glossa Danielis*, cui innititur, istam considerationem obseruet. Nam super tercio numero supradicto, *Glosa*, que incipit: «Legimus in Machabeorum libris», refellit expositionem, que numerum illum attribuit pollutioni templi facte sub Antiocho, quoniam non durauit nisi tribus annis, quia non conuenit res numerata numero expresso per Spiritum Sanctum. Et simili modo [f. 247b] refellitur id quod iste aduersarius asserit uel allegat, scilicet, quod expositio uisionis facta per Spiritum, quando dixit: «Et uisio uespere et mane uera est» et «in fine complebitur», intelligitur de complemento temporis illius, quo duratura erat uastatio ciuitatis Iherusalem et templi per Antiochum Epiphanem. Recte enim potest hoc dici quod talis expositio est ficta et uiolenta, quia in toto illo textu nulla fit mentio de Antiocho, 615 620 625 630

---

608 expressisset *O* expressius set 610 uerba *O* uerba | significare *O* significare
 614 qui *O* quod 615 Spiritus Sanctus *O* tempus tunc 616 uoluisset *O* uoluisset | significare *O* significare 617 uerbis *O* uerbis 618 uoluit *O* uoluit | significare *O* significare 619 litere *O* littere 620 ubi *O* ubi 621 Glossa *O* Glosa 622 cui *O* cum | innititur *O* innititur 624 refellit *O* reffellitur 626 conuenit *O* continet 627 refellitur *O* reffellitur | iste *O* ille 628 uel *O* uel | uisionis *O* uisionis 629 uisio *O* uisio | uespere *O* uespere | uera *O* uera 630 intelligitur *V praem* uisio *canc* 631 duratura *O* duraturis | uastatio *V praem* u *canc* et *exp* *O* uastatio 632 enim potest *O* *in* 633 uiolenta *O* uolenta

---

615 Dan XII,7: «Et audiui virum qui indutus erat lineis, qui stabat super aquas fluminis, cum eleuasset dexteram et sinistram suam in caelum, et iurasset per uiventem in aeternum, quia in tempus, et tempora, et dimidium temporis». 623-624 HIERONYMUS, *Commentariorum in Daniele libri III <IV>*, ed. GLORIE, 855-856, lín. 879-890; i MIGNE, col. 537a-b. 629 Dan VIII,26.

630 Dan VIII,17b: «in tempore finis complebitur visio».

---

610 Cf. aparat de comentaris corresponent a les lín. 444-445.

619 Cf. *supra*, aparat de comentaris corresponent a les lín. 562-564.

635 nec ibi finis determinatur per aliquod adiunctum rei aut persone uel
 abominationis aut persecutionis, etc. Sed absolute dicitur: «in fine
 complebitur». Vnde, cum expositio istius faciat de absoluto deter-
 minatum, constat quod circumstantie litere correpugnat et predictas
 640 regulas uiolat. Expositiones uero mearum editionum, si diligenter
 attendantur, clare patebit quod seruant ad unguem limites regularum
 supradictarum et nichil omittunt eorum, que debet seruare catholica
 expositio sacri textus.

Sexto deuiavit, cum dixit quod ego expono *Scripturam* [f. 247c]
 secundum proprium sensum, quod est, ut ait, contra decreta per eum
 allegata, et contra beatum P[ETRUM], in sua *Canonica*, qui dicit quod
 645 propria interpretatione *Scripture* nullus debet facere prophetiam. Hic
 autem ostenditur quod est de illis, de quibus ait APOSTOLUS quod
 «uolunt esse legis doctores non intelligentes, que locuntur, neque
 de quibus afirmant», quoniam nec beatum P[ETRUM] intellexit nec
 650 decreta, que allegauit. Nam interpretatio propria uel expositio pro-
 prii sensus non est illa, per quam *Scriptura* exponitur aliter quam
 exposuerint alii, ut patet per supradicta, sed illa, que fidei aut
 moribus uel circumstantiis litere correpugnat. Que uero consonat

---

634 adiunctum *O* adiectum | aut *O* vel | uel *O* aut 635 aut *O* vel 637 litere *O*
 littere 638 uiolat *O* uiolat | uero *O* uero 639 unguem *O* vnguem 640 omittunt *O*
 obmittunt

642 dixit *O* dicit | ego *O* *praem* exp 643 ut *O* vt 644 P[etrum] *O* Pt. | in *O*
om 647 locuntur *O* loquuntur 648 afirmant *O* affirmant | P[etrum] *O* Petrum | nec *O*
 neque 649 uel *O* vel 651 ut *O* vt | aut *O* *om* 652 uel *O* vel | litere *O* littere | uero *O* uero

---

635-636 Cf. lín. 630.

644-645 Cf. 2 Ptr 1,20: «omnis prophetia Scripturae propria interpretatione non
 fit». 647-648 1 Tim 1,7.

640-641 L'«expositio catholica», derivada de la regla de concordança amb l'Es-
 criptura donada per Agustí d'Hipona (cf. lín. 444-445), es caracteritza per: *a*) Assen-
 tar-se sobre la Sagrada Escriptura; *b*) No ser contrària als principis de la raó natural;
c) Servir a la utilitat de l'Església; *d*) Induir els cristians vers la finalitat del cristi-
 anisme («terrena desplicere, amare celestia»); *e*) Ésser resultat no de la curiositat de
 l'exegeta, sinó únicament de la seva caritat i de la gràcia de Déu. Cf. MENSA I VALLS,
Comparació entre les regles i els principis, 232 (amb indicació dels textos arnaldians més
 significatius que tracten d'aquesta qüestió).

642-645 L'obra d'autoria discutida *Tractatus quidam*, ed. PERARNAU, 233, lín.
 1385-1388, sembla manllevar al nostre *Antidotum* l'explicació sobre una interpretació
 «secundum proprium sensum», però les divergències entre ambdues obres són nota-
 bles. Cf. MENSA I VALLS, *Observacions sobre l'autoria*, 433, nota 164.

651-652 Cf. lín. 444-445 (i el corresponent aparat de comentaris), 582, 603,
 610, 619.

istis tribus indubitanter est a Spiritu Sancto et non a sensu proprio exponentis, ut patet per regulam Augustini superius memoratam. Et tales sunt mee expositiones. Nec aliquis potuit adhuc contrarium demonstrare, quantumcumque multi pseudotheologi et doctores id attemptauerint. 655

Septimo deuiauit per manifestam nequiciam, in dicendo quod in secundo tracta-[f. 247d]-tu reuocauit in dubium id quod in primo dixeram esse certum. Hic enim non erubuit aperte mentiri, quia id quod circa principium secundi tractatus dicitur esse dubium, non dicitur determinando, sed obiciendo et investigando, sicut patet ibidem per adiectionem, quia non dicitur absolute: «dubium est», sed: «dubium est nisi multiplicitas restringatur». Iterum patet in fine 660

---

654 ut *O* vt 655 adhuc *O* ad hec 656 quantumcumque *O* quibuscumque
660 aperte *O* apperte 661 secundi *O* sui 664 restringatur *O* restringatur | Iterum
O Item

---

655 Cf., per exemple, ARNALDUS DE VILLANOVA, *De tempore*, ed. PERARNAU, AVOTHo, V, 249-250, lín. 1216-1249; i *De mysterio*, ed. PERARNAU, 104, lín. 1001-1009. Amb aquestes paraules adreçades a Benet XI i referides a ell mateix i a les seves obres, Arnau de Vilanova posa fi a l'*Ad Benedictum XI*, ed. PERARNAU, 214, lín. 716-721: «Et ut de verbis propositis iudicare possitis plena maturitate, utrum sint sermones Dei vel quasi sermones, ecce lecta sub eodem scripto vobis offero de presenti. Quod, si locutus fuero verba Dei, cum *Scriptura* dicat quod quem Deus misit verba Dei loquitur (Io III,34), cognoscite, quis me misit. Michi enim constat quod, sicut Christus est veritas, vera est hec scriptura».

658-669 Cf. aparats de comentaris corresponents a les lín. 53 i 384-386.

654 Cf. *supra*, lín. 562-564.

659-660 Martín de Ateca podria referir-se a aquests fragments: ARNALDUS DE VILLANOVA, *De tempore*, ed. PERARNAU, AVOTHo, V, 250, lín. 1234-1238: «Cum ergo expositio suprascripta sit catholica et possibilis ueritatis, non est prophananda, sed acceptari debet a fidelibus et seruari sicut ille que defecerunt, non solum ad experiendum in futuro effectum eius, sed insuper ad ueritatem elucidandam propheticæ Scripture prenunciantis multipliciter expositionis ipsius»; *De mysterio*, ed. PERARNAU, 104-105, lín. 1009bis-1014: «Supposito ergo quod expositio foret catholica, dato quod in futuro non consequeretur effectum, non esset ideo detestanda, sed reservanda, sicut alie sanctorum expositiones insufficientes, non solum ad experiendum in futuro effectum eius, sed insuper ad ueritatem elucidandam propheticæ scripture, prenunciantis multipliciter futuram expositionis ipsius».

664 ARNALDUS DE VILLANOVA, *De mysterio*, ed. PERARNAU, 60, lín. 125-129: «Cum igitur tota sit multipliciter in uerbis prophetie *Danielis* de ultimis temporibus seculi, patet ipsius prophetiam esse ambiguam et nimis obscuram, nec per eam posset illorum temporum haberi notitia determinata, nisi restringeretur multipliciter et determinaretur computationis unicuique».

- 665 tractatus, ubi determinando asseritur clarius et expressius id quod prius. Vnde, cum ueritatem circa hoc subticuerit, constat quod eam docere non intendebat, sed impugnare solummodo in odium editoris et preiudicium ueritatis, quod nunquam docuit dominus Ihesus Christus, quem iactauit se imitari.
- 670 Octauo similiter uexauit eum nequicia, quando dixit quod ego defeci in proposito, cum certam noticiam de fine seculi non dederim in illis tractatibus. Et nequicia patet per hoc, quoniam nusquam proposui finem seculi denunciare sub determinato die uel anno, sed tantum sub determinato centenario, quod quidem ibi declaratur tam
- 675 [f. 248a] efficaciter et catholice, quod nullus adhuc quantumcumque garrulet aut uerba multiplicet, id potuit annullare.
- Nono delirauit dicendo quod sic licet ei exponere scripturam *Danielis* iuxta *Glosam*, quam allegat, sicut et mihi extra *Glosam*. Quod quidem fateor, dum tamen sua expositio seruet quod mea, scilicet, quod a regula expositionis catholice non discedat, alias, nedum ei sed etiam angelis non liceret exponere eam contra regulam supradictam, sic, scilicet, quod expositio discordaret fidei uel moribus aut circumstantiis sacri textus.
- 680

---

665 ubi *O* ubi 668 ueritatis *O* ueritatis 669 quem *O* quod
 670 uexauit *O* vexauit | dixit *O* dicit 671 defeci *O* deficio | proposito *O* lect
dub 672 nusquam *O* nunquam 673 uel *O* uel 675 adhuc *O* ad hoc 676 uerba *O* uerba
 680 discedat *O* dicatedat | alias *O* *om* 681 ei *O* eis 682 uel *O* uel

---

---

665 Cf. ARNALDUS DE VILLANOVA, *De mysterio*, ed. PERARNAU, 89-90, lín. 672-690; 104-105, lín. 1009bis-1014; 107, lín. 1057-1061.

672-676 ARNALDUS DE VILLANOVA, *De tempore*, ed. PERARNAU, AVOTHO, V, 193, lín. 397-404: «Etenim Scriptura nos certificat probabiliter de duobus, primo, scilicet, de tempore, quo superueniet ultima persecutio populi fidelis, quam suscitabit filius perditionis. Secundo, de breuitate durationis seculi post tribulationem predicatam, ita quod aperte nobis insinuat quod post eam unum annorum centenarium non restabit, sed constat probabiliter per Scripturam quod in sequenti centenario, quod erit decimum quartum a Saluatoris aduentu, superueniet persecutio Antichristi. Quare, hiis elucidatis, patebit propositum»; *De mysterio*, ed. PERARNAU, 82, lín. 534-537: «Ex predictis igitur patet quod non solum licet scrutari diuinam Scripturam ad habendum per eam notitiam de ultimis temporibus seculi, sed etiam est possibile quod per eam habeatur eorum notitia sub determinata mensura partium temporis magni vel parvi».

682-683 Cf. *supra*, lín. 562-564.

Decimo delirauit dicendo quod ab inicio mundi usque ad Christum fluxerunt plus quam ·V^c. milia anni. Illud enim non tenent nisi bubulci. Sed IERONIMUS et VINCENTIUS et alii, qui nouerunt hebraicam ueritatem in textu *Biblie*, tenent et sciunt quod non fuerunt ·IV^{of}. milia completi, iuxta modum recolligendi annos, quem ipsi obseruauerunt, sicut etiam calculationes astronomice confirmant, ut est in *Carpinatione* iam tactum. Et similiter est bubulcare dicere quod illi anni, de quibus Abacuch loqui-[f. 248b]-tur, quando dixit: «Domine, opus tuum in medio annorum», etc., incipiant ab initio mundi, sicut ostensum est in *Apologia*, paragrafo: «Nec minus concordat cum predictis assertionibus».

---

684 usque O vsque 685 ·V^c. O ·V. | milia O mille | Illud O Id 686 Ieronimus O Iheronimus | Vincentius O Macentius 687 hebraicam O hebraycam | ueritatem O ueritatem 688-689 ·IV^{of}. O quatuor | milia O mille | iuxta ... obseruauerunt V *add in cal* 690 ut O vt 691 Abacuch O Abacuh 692 incipiant O incipiunt 693 ostensum est O *inv*

---

686 HIERONYMUS, *Interpretatio chronicae Eusebii Pamphili*, ed. MIGNE, col. 539a-540d; VINCENTIUS BELLOVACENSIS, *Speculum historiale*, lib. 6, c. 88, f. 69c; i, *sobretot*, lib. 31, c. 105, f. 462a. Els «alii» podrien ser, per exemple, Eusebi i Beda. Cf. SCHWARZBAUER, *Geschichtszeit*, 125. 689 Sobre els càlculs astronòmics que coincideixen amb la cronologia bíblica tal com és interpretada en la tradició jueva, cf. ABRAHAM BAR HIYYA, *Llibre Revelador*, 183-252. 690 ARNALDUS DE VILLANOVA, *Carpinatio*, Vat. lat. 3824, f. 197d-198d. Tanmateix no hi hem sabut trobar cap referència a les «calculations astronomice». 692 Hab III,2b: «Domine, opus tuum in medio annorum vivifica illud; in medio annorum notum facies». 693-694 ARNALDUS DE VILLANOVA, *Apologia*, ed. PERARNAU, 106-107, lín. 779-789: «Nec minus concordat cum dictis assertionibus numerus quem implicite tangit *Abacuch*, dicens: “Domine, opus tuum, in medio annorum vivifica illud”. Et iterum: “In medio annorum notum facies”. Nam illi qui sunt in sacris eloquiis eruditi non ignorant quin opus redemptionis atque salutis humani generis sit illud opus Dei, de quo Scriptura loquitur absolute. Neque ignorant quod anni illius operis, sicut patet ex textu canonis et ex *Glosa*, tunc tantum inchoauerunt, quando promissio facta fuit Abrahae, quod in eius semine cuncte gentes benedicerentur, scilicet, in Salvatore, qui de ipso egrederetur secundum carnem, a quo generationem eius texere *Matheus* incepit».

684-690 Cf. *infra*, lín. 875-883. Sant Jeroni, seguint el còmput hebreu (i el text hebreu de la Bíblia) havia calculat que des de l'inici del món fins a Jesucrist havien transcorregut 3.963 anys. Fou seguit per diversos autors cristians, com per exemple Vincent de Beauvais. Altres autors, com Pau Orosi o Pere Comestor [PETRUS COMESTOR, *Historia Scholastica*, col. 1540] (emparats en el text de la *Septuaginta*) afirmaven que els anys passats eren més de cinc mil. Cf. MANGENOT, *Chronologie biblique*.

686 'bubulci': cf. aparat de comentaris, lín. 124.

690 'bubulcare': cf. aparat de comentaris, lín. 124.

695 .XI°. delirauit dicendo quod in fine mundi uel post mortem
Antichristi non erit aliqua mundatio sanctuarii, quia ueri catholici
non ignorant quod absolutum sanctuarium Dei est eclesia electorum
et quod tunc istud sanctuarium perfecte mundabitur a corruptione,
700 tunc per gloriosam resurrectionem corporum mundabitur ab omni
carnis corruptione.

In quarto capitulo modis octo delirauit in summa.

705 Primus consistit in replicatione frequenti cachinnorum et impro-
periorum atque despectionum, ut ostenderet quod qualis est quisque,
taliam profert, ut ait Dominus, de thesauro suo; et quale est dolium,
tale procul dubio fundit uinum.

Secundus consistit in remittendo sepe ad meretricalem pulcri-
tudinem seu fantasticum fundamentum quod in primo capitulo [f.
248c] posuit.

710 Tercius, in resumendo frequenter argumentum bubulcare, quo
fuit usus in capitulo tercio sic, scilicet: «Glosatores et comunes
doctores aliter dicunt uel exponunt quam uos. Ergo uos non dicitis
uerum».

715 Quartus modus consistit in reprobatione cuiusdam incidentis, ubi
ostendit quod uehementissimo igne malignitatis ardebat et nimium
uexabatur a spiritu gehennali. Nam inter multa salubria et utilia,
que in meis tractatibus continentur, unum modicum non commen-

---

695 .XI°. *O* Vndecimo | uel *O* vel 696 aliqua *O* alia | ueri *O* uiri 697 eclesia *O*
ecclesia 699 sit forte *O* *inv* 700 gloriosam *O* glosam | resurrectionem *O* *lect dub*
702 In *O* [.In *in spat vac add i- pro rubricatore* | summa *O* summantus
703 Primus *O* *om* 704 ut *O* *vt* 705 ut *O* *vt* 706 uinum *O* vinum
710 in *O* *praem* est 711 usus *O* *vsus* | comunes *O* communes 712 uel *O* vel | uos *O*
vos 713 uerum *O* verum
714 ubi *O* *vbi* 716 uexabatur *O* vexabatur | utilia *O* *vtilia* 717 meis *O* *eis* | unum
O *vnum*

---

705 Cf. Mt XII,35: «Bonus homo de bono thesauro profert bona et malus homo
de malo thesauro profert mala». 705-706 Cf. Mc II,22: «Et nemo mittit vinum
novum in utres ueteres: aliquin dirumpet vinum utres, et vinum effundetur, et utres
peribunt: sed vinum novum in utres novos mitti debet».

707-709 Cf. *supra*, lín. 74-78. Pel que fa a l'expressió 'ad meretricalem pulcri-
tudinem', vegeu HUGO DE SANCTO VICTORE, *De nuptiis*, ed. MIGNE, 1207b: «Sic
pulchritudo meretricis igne libidinis inflamat carnem, blandimento uero lenocinan-
tis sermonis suuertit mentem».

710 'bubulcare': cf. aparat de comentaris, lín. 124.

710-713 Cf. *supra*, lín. 522-523.

dauit, sed quesuit non solum in principali, sed in quolibet incidenti
 occasiones fundendi uenenum suum et morsu rabido uulnerandi,
 sicut hic, ubi patet eius nequicia per hoc, quia curiositatem mutat in 720
 presumptionem. Et contra morsum istum iam est medicina perfecte
 scripta in *Carpinatione* contra suum collegam. Sed bubulcaritas istius
 est hic notanda, qui addit hic, dicens quod in hiis dictis: «Domine,
 si in tempore hoc restitues regnum Israel», et: «Dic [f. 248d] nobis,
 quando hec erunt?», et: «Domine, si percutimus gladio», et: «Ecce 725
 nos reliquimus omnia et secuti sumus te, quid ergo erit nobis?», est
 idem modus loquendi, cum tamen rudissimus gramaticus non igno-
 ret quod per istas duas locutiones, scilicet: «Domine, si in hoc tem-
 pore», et: «Domine, si percutimus gladio», ipsa locutio, quantum
 est de ui sermonis et modo interrogationis, indicat quod interrogans 730
 coniecturat quod id, de quo interrogat, debeat fieri, sed tamen dubi-
 tat utrum sit de uoluntate interrogati. Hoc enim importat causalis
 coniunctio de ui sua. In aliis autem duabus locutionibus, scilicet:
 «Dic nobis, quando hec erunt?», et: «quid erit nobis, qui reliquimus
 omnia et secuti sumus?», etc., de ui sermonis non potest percipi quod 735
 interrogans coniecturet aliquid determinate fiendum ex eo, de quo
 interrogat, sed simpliciter querit quid fiet inde. Patet igitur crassa
 ignorantia supradicti uel dolosa nequicia.

Quinto delirauit dicendo quod, cum *Scriptura* testetur in *Lucha*
 quod Dominus aperuit intellectum discipulis ut intelligerent *Scrip-* 740
turas [f. 249a], uidetur quod discipuli Domini saltem intellexerunt
 prophetiam *Danielis* in illo sensu, quo fuit per me exposita. Quod

---

718 in *O* etiam 719 uenenum *O* venenum | rabido *O* rabito | uulnerandi *O* vulneran-
 di 720 ubi *O* non 721 Et *O om* | non *O* cum 724 hoc *O* hic | Israel *O* Ysrahel 726 re-
 liquimus *O* relinquimus | secuti *O* sequuti 727 modus *O* *seq* modo 728 locutiones *O*
 loquationes 729 locutio *O* loquutio 730 ui *O* vi | indicat *O* ibi dicat 732 utrum *O*
 vtrum | causalis *O* casualis 733 ui *O* vi | locutionibus *O* loquutionibus 734 reliquimus
O relinquimus 735 secuti *O* sequuti | ui *O* vi 736 fiendum *V iter in mg* 737 querit *O*
om 738 uel *O* vel

739 *Lucha O Luca* 740 aperuit *O* aperuit | ut *O* vt

721-722 ARNALDUS DE VILLANOVA, *Carpinatio*, Vat. lat. 3824, f. 196c-
 d. 723-724 Act I,6b. 724-725 Mt xxiv,3b. 725 Lc xxii,49. 725-726 Mt
 xix,27. 728-729 Act I,6b. 729 Lc xxii,49. 734 Mt xxiv,3b. 734-735 Mt
 xix,27.

739-741 Cf. Lc xxiv,45: «Tunc aperuit illis sensum ut intellegerent Scripturas».

---

722 'suum collegam': Joan Vigorós (vegeu aparat de comentaris corresponent a
 les lín. 29-30); 'bubulcaritas': cf. aparat de comentaris, lín. 124.

742 Cf., per exemple, *De tempore*, ed. PERARNAU, AVOTHo, V, 208-213, lín.
 647-720; i *De mysterio*, 90-94, lín. 692-783.

dictum adeo friuolum est quod per ipsum in proposito nichil concludi potest, tum quia *Scriptura* non testatur ibi uel alibi quod aperuerit
 745 eis omnes intellectus *Scripturarum*, sed eos, qui eis erant necessarii, uel ad certitudinem sue ueritatis habendam, ut ibidem tangit *Glossa*, uel ad explendum sue predicationis ministerium pro illo tempore; tum quia, dato quod intellexissent *Scripturas* in omni sensu, non erat necessarium quod expressissent nisi congruos tempori, ceteros autem
 750 in figura, sicut fecit IOHANNES in *Apocalipsi*.

Sexto delirauit in allegando AUGUSTINVM, *Prima Epistola ad Esicum*, quando dicit: «Magna admiratione plenum est, si ea, que prophete hominibus sunt locuti, hoc apostoli uel scire sunt prohibiti uel docere, quibus dicitur: “Non est uestrum nosse tempora”, etc.».
 755 Nam Augustinus per hec uerba non asserit quod apostoli cognouerint uel ignorauerint finalia tempora, sed quia per illa uerba: «Non est uestrum nosse», etc., nullus debet intelligere Dominum uoluis-[f. 249b]-se significare quod prohibitum esset illis absolute scire uel docere tempora supradicta, quia, ut supra fuit expositum, non significabat per illa uerba nisi quod eis prohibitum erat scire per coniecturas humanas. Per reuelationem autem, ut ipse AUGUSTINUS exprimit in libro *De Trinitate*, scituri erant. Hic igitur aduersarius aperte cognoscitur delirasse, cum allegauerit auctoritatem, que directe contrariatur suo proposito et conuenit meo.

---

744 non O om | aperuerit O aperuit 745 omnes intellectus Scripturarum O Scripturarum intellectus omnes 746 uel O vel | ueritatis O ueritatis | ut O vt | Glossa O Glossa 747 uel O vel | explendum O exemplum | ministerium O misterium 749 congruos O congruo

754 uel O vel | uestrum O uestrum | etc. O om 755 uerba O uerba 756 uel O vel | uerba O uerba 757 uestrum O uestrum 758 significare O significare | esset O esse | illis O vel | uel O vel 759 ut O vt 759-760 significabat O significabat | uerba O uerba | eis O praem in | prohibitum O praem significatum 761 ut O vt | exprimit O exponit 764 meo O in eo

---

746 Cf. *Glossa ordinaria*, ed. RUSCH (<https://ja.cat/N8M73>, 24 d'octubre de 2019), i *Glossa ordinaria*, II, ed. MIGNE, col. 621d.

752-754 En realitat es tracta de la «segona lletra»: AUGUSTINUS, *Epistula CXCIX de fine saeculi ad Hesychium*, II,5, ed. A. GOLDBACHER, 248, lín. 15-18. 756-757 Act 1,7. 761-762 AUGUSTINUS, *De Trinitate*, I,XII,23, ed. MOUNTAIN, GLORIE, 61, lín. 1-13. Cf. *supra*, lín. 91-92.

---

750 'in figura': cf., *supra*, aparat de comentaris corresponent a les lín. 567-568.
 759 Cf. lín. 201-236.

Septimo delirauit inserendo distinctiones etatum mundi, quia 765
 nichil penitus ad propositum facit, sed uoluit se sciolum ostentare. Nec etiam id quod auctoritate Augustini dicit de ultima etate, facit aliquid ad propositum, ut fuit ostensum supra, capitulo primo, paragrafo: «Item patet similis bubulcaritas». Preter hoc etiam falso 770
 allegat dicta Augustini, quia nusquam asseruit Augustinus quod ultima etas seculi duraret quantum omnes precedentes, sed quod per conformitatem ultime etatis seculi ad ultimam hominum, nunquam poterat coniecturari determinata mensura ultime [f. 249c] etatis mundi, quoniam ultima etas hominum est determinate mesure. Et qui sic non intelligit elegantiam dicti eius, procul dubio est bubulcus 775
 in intellectu.

Octauo delirauit dicendo quod si finalia tempora fuissent *Danieli* reuelata sub illo sensu, quem ego do uerbis eius, impossibile est quin aliquis doctorum precedentium intellexisset. Quod dictum foret satis probabile, si per humanam rationem aut inuestigationem haberetur 780
 intellectus *Sacre Scripture*. Sed quia certum est quod Deus claudit et aperit eam, quando et quantum uult et etiam quibus, constat quod illud argumentum est bubulcare, quoniam secundum hoc magis est oppositum impossibile, scilicet, quod si Deus clauserat intellectus illius *Scripture*, usque ad tempus quo ipse statuerat aperire, impos- 785
 sibile erat quod aliquis doctorum intellexisset acumine rationis. Sed per reuelationem intellexerunt illi, de quibus et quando uoluit Deus, ut superius nominauit. Nec fecit in-[f. 249d]-iuriam illis, quibus non reuelauit, quoniam reuelatio non fit a Deo necessitate nature uel debito meriti, sed mera liberalitate gratie. 790

---

766 uoluit *O* noluit 767 ultima *O* vltima 768 etiam *O* et 771 ultima *O* vltima | quod *O* *om* 772 ultime *O* vltime | ultimam *O* vltimam 773 ultime *O* vltime 774 ultima *O* vltima

778 quem *O* quod 782 aperit *O* apperit | uult *O* vult 785 usque *O* vsque | quo *O* in quo | aperire *O* apperire 786 acumine *O* accumeni 787 uoluit *O* voluit 788 ut *O* vt | nominauit *O* nominauit | Nec *O* non 789 uel *O* vel

---

769 Cf. *supra*, lín. 145-156. AUGUSTINUS, *De diuersis quaestionibus octoginta tribus*, LVIII, 2, ed. A. MUTZENBECHER, 107, lín. 72-80.

777-779 Dan XII,11-12. 781-782 Cf. Apoc III,7.

768-769 Cf. lín. 145-156.

769 'bubulcaritas': cf. aparat de comentaris, lín. 124.

775 'bubulcus': cf. aparat de comentaris, lín. 124.

783 'bubulcare': cf. aparat de comentaris, lín. 124.

788 Cf. lín. 318-322, 337-347, 472-475.

Proinde non fecit iniuriam apostolis, quando reuelauit Agabo, et non eis nisi per eum, famem futuram orbi uniuerso. Nec fecit iniuriam ceteris magnis doctoribus ecclesie, quando reuelauit aliquid beato Francisco et beato Dominico, quod non reuelauerat contemporaneis uel antecedentibus, maxime cum ipse dicat quod secreta Dei «reuelantur paruulis», id est, humilibus, et «absconduntur sapientibus», id est, illis, qui se reputant sapientes et sunt inflati. Nam ipse, ut ait, ad hoc uenit, «ut qui non uident, uideant, et qui uident», id est, uidere se putant, «ceci fiant», quales sunt pseudotheologi et pseudoreligiosi, quoniam «excecauit eos malicia eorum et nescierunt sacramenta Dei». Et tales doctores fuerunt omnes theologi philosophantes aut philosophi theologizantes, de quorum secta et numero certum est hunc fuisse, prout pandunt omnia dicta sua [f. 250a].

---

791 Proinde O Perinde 792 futuram O futuris | uniuerso O uniuerso 793 ecclesie O ecclesie 795 uel O vel | antecedentibus O anterioribus 796 absconduntur O absconduntur 798 ut O ut | uenit O uenit | ut O ut | uident O uident | uideant O uideant 799 uident O uident | uidere O uidere | putant O reputant 801 fuerunt O om 802 theologizantes O theologisantes 803 hunc O om 804 In O [In in spat vac add i- pro rubricatore

---

791-792 Act XI,28. 795-797 Lc x,21. 798-799 Io IX,39. 800-801 Sap II,21b-22a. 802 ARNALDUS DE VILLANOVA, *Apologia*, ed. PERARNAU, 80-81, lín. 307-318: «Per quod etiam illorum deliramentum est euidentius, quando dicunt: “Talis doctor noster famosus et celebris determinat oppositvm, uel in *Quarto Sententiarum*, uel in tali *Summa*, aut in tali scripto”. Duobus modis potestis cognoscere quod delirant propter maliciam supradictam: tum quia non uident quod sicut ipsi respuunt credere quod a paruulis traditur, sic eis obici poterit quod sui doctores non intellexerunt; tum quia scitur quod fuerint aut theologi philosophantes aut philosophi theologizantes, sicut patet ex stilo suarum editionum, et utriusque istorum adulteri sunt in sapientia Christi, et uerbum Dei adulterantes; tum etiam quia ipsi non audebunt asserere nec possent probare quod illis doctoribus suis fuerint patefacti omnes intellectus sacrorum eloquiorum aut principales».

---

802 ‘theologi philosophantes aut philosophi theologizantes’: Martín de Ateca, com Tomàs d’Aquino i els seus seguidors, és un d’aquells ‘theologi philosophantes’ (o un dels ‘philosophi theologizantes’) que adulteren la paraula de Déu amb les seves reflexions simplement humanes. Ja en l’*Apologia*, ed. PERARNAU, 80-81, lín. 313-316, Arnau de Vilanova s’hi havia referit. Cf. sobre aquestes expressions: MENSA I VALLS, *Arnau de Vilanova i els «theologi philosophantes»*; i Arnau de Vilanova, *la filosofia i la sentència condemnatòria de les seves obres*. El dominic Guillem de Luxi ja va utilitzar l’expressió ‘theologus philosophans’ per desqualificar el mètode teològic de Tomàs d’Aquino i la seva tendència a utilitzar la filosofia aristotèlica. Cf. BATAILLON, *Les crises de l’Université de Paris*, 168-169.

- In quinto capitulo deliravit ·IV^{or}· modis. 805
- Primo, replicando calumpnias et impropria, more solito, ut modestia sue religionis nota fieret omnibus hominibus.
- Secundo, inserendo glosas adaptantes uerba *Matthei*, ·XXIV°· capitulo, ad responsionem prime interrogationis, quod est omnino superfluum, tum quia nichil facit ad principale, tum quia, ut fuit tacitum superius in secundo, per me non dicitur quod *Matheus* omiserit eam quantum ad rem, sed quantum ad literalem expressionem. 810
- Tercio deliravit in recitando expositionem beati YLARIJ, super uerbis *Mathei*, ·XXIV°·. Nam illa expositio confirmat meam, et quamuis minus quam mea contineat, tamen tota est pro intento meo et contraria suo. 815
- Quarto deliravit per hoc, quia etsi multas glosatorum expositiones recitauerit, non tamen potest per aliquam illarum ostendere quod literali expressione *Matheus* faciat mentionem de euerisione Iherusalem, sicut facit *Luchas*. Vnde sua reprobatio uana est et delira, cum nec dicto meo nec proposito aduersetur [f. 250b]. 820
- In sexto capitulo cecidit turpiter septem modis.
- Primo, quia calumpniari et impropere non destitit, ut uerificaret illud *Psalmi*: «Os tuum habundauit malicia et lingua tua concinnabat dolos». 825
- Secundo, quia non erubuit mentiri dupliciter. Primo, cum dicit me asserere quod Augustinus determinat mundum esse finiendum in sexto millenario. Hoc enim nusquam in meis editionibus scribitur.

---

805 ·IV^{or}· 0 quatuor
 806 ut 0 vt
 808 uerba 0 uerba | ·XXIV°· 0 XXIV 810 superfluum 0 falsum | tum 0 tamen | ut
 0 vt 812 litteralem 0 litteralem
 814 uerbis 0 uerbis 815 mea 0 in ea
 817 hoc 0 om | etsi 0 si | glosatorum 0 glosorum 818 aliquam 0 aliam 819 literali
 0 litterali | de 0 seq voc illeg canc 820 *Luchas* 0 Lucas | uana 0 uana 821 meo 0 modo
 822 In 0 [·]n in spat vac add i- pro rubricatore
 823 calumpniari 0 calumpniatur | et 0 om | destitit 0 desistit | ut 0 vt 823-
 824 uerificaret 0 uerificaret 824 illud 0 illum 824-825 concinnabat 0 condempnabat

---

809 Cf. Mt xxiv,3. 811 Cf. lín. 399-409.
 813-814 Cf. HILARIUS, *Comentarii in euangelium Matthaei*, ed. MIGNE, col. 1052-1058.
 820 Cf. Lc xxi,20.
 824-825 Ps II,19.

826-828 En els textos indicats en l'aparat de fonts corresponent a la lín. 829, Arnau de Vilanova explica el sentit de la seva interpretació del càlcul d'Agustí, però, en el *De mysterio*, ed. PERARNAU, 81, lín. 494-498, llegim: «Nam AUGUSTINUS,

830 Sed, sicut patet in secundo tractatu et in *Apologia* et in *Carpinatione*
 contra similem calumpniantem, non introducitur dictum Augustini
 ad principalis probationem, scilicet ad determinandum finalia tem-
 835 pora, sed ad manifestandum falsitatem illorum qui, obuiando mihi,
 dicebant quod nunquam aliquis doctorum sacrorum docuerat uel
 expresserat modum determinandi per calculationem finalia tempora
 sub aliqua latitudine. Vnde etiam illud dictum Augustini introdu-
 840 citur in secundo tractatu sub conditione, dicendo: «Si uerum est
 quod dicit Augustinus», etc. Secundo mentitus est in dicendo quod
 in illis tractatibus per [f. 250c] me asseritur quod Augustino fuerit
 finis mundi reuelatus sub certo numero annorum, quia nulla mearum
 editionum continet hoc tacite uel expresse.

Tercio delirauit replicando auctoritates AUGUSTINI, *Ad Esicium*,
 que nichil faciunt ad propositum, ut supra fuit ostensum, nec etiam
 illa, quam hic adiungit, scilicet: «Si non presumis te scire», etc. Nam
 per illa uerba non exprimit aliquid nisi quod nec ipse nec alius scire
 845 possunt finem mundi per coniecturam humanam, sicut et in primo
 et in secundo tractatu est declaratum.

Quarto delirauit dicendo quod Augustinus, opinando et non
 asserendo, dicit quod scripsit super expositione mille annorum *Apo-*
calipsis, quia licet opinando dicat, nichilominus est certum quod

---

829 patet *O om* 831 principalis *O* principalem 832 illorum *O* ipsorum 836 uerum
O uerum 837 etc. *O om*
 842 ut *O* vt 843 quam *O* que | presumis *O lect dub* 844 uerba *O* uerba 845 et *O*
om 846 in *O om*
 849 nichilominus *O* nichillominus

---

829 ARNALDUS DE VILLANOVA, *De mysterio*, ed. PERARNAU, 88-89, lín. 652-671;
Apologia, ed. PERARNAU, 89, lín. 470-475; *Carpinatio*, Vat. lat. 3824, f. 199c. 837-
 838 ARNALDUS DE VILLANOVA, *De mysterio*, ed. PERARNAU, 88, lín. 654.

843 AUGUSTINUS, *Epistula CXCIX de fine saeculi ad Hesygium*, 6,16, ed. A.
 GOLDBACHER, 256-257. 845-846 Cf. ARNALDUS DE VILLANOVA, *De tempore*, 246-
 248, lín. 1175-1196; *De mysterio*, ed. PERARNAU, 75-76, lín. 382-413.

847-854 AUGUSTINUS, *De ciuitate Dei*, XX,7 ed. B. DOMBART, A. KALB, 709,
 lín. 22-33, concretament 31-32: «Quae opinio esset utcumque tolerabilis». 848-
 849 Apoc xx,6.

---

innitens auctoritatibus sacre Scripture, ·xx· *De ciuitate Dei*, aperte sub certo numero
 annorum huius seculi consummationem prenuntiat, dicens quod omne opus crea-
 tionis complebitur seu finietur in sexto millenario durationis mundi». Sembla ser
 justament l'afirmació que Martín de Ateca li atribueix.

835-840 Cf. aparats de comentaris corresponents a les lín. 53 i 384-386.

839-840 Cf. aparat de comentaris corresponents a les lín. 826-828.

842 Cf. *supra*, lín. 751-764.

843-845 Cf. aparats de comentaris corresponents a les lín. 53 i 384-386.

secundum opinionem unam ponebat mundum esse finiendum in sexto millenario, et hoc sufficit ad ostendendum quod aliquis sacrorum doctorum attemptauerit iuxta *Scripture* auctoritates determinare finem mundi sub aliquo numero annorum. Quod per istum aduersarium et complices eius fuerat preci-[f. 250d]-se negatum. 850

Quinto delirauit in reprobando expositionem illius auctoritatis beati *Petri*, scilicet: «Mille anni apud Deum», etc., tum quia negat illud quod Augustinus etiam asserendo super hoc dicit, tum quia utitur argumento bubulcari, quo supra, scilicet: «*Glossa communis* non exponit sicut uos. Ergo uestra expositio non est uera». Quod argumentum non solum me percutit, sed etiam AUGUSTINUM, qui ad literam exponit similiter in eodem libro *De Ciuitate Dei*. 855 860

Sexto delirauit dicendo quod Dominus noluit reuelare finalia tempora apostolis. Hoc enim est falsum, ut supra fuit ostensum etiam per Augustinum. Fuit etiam ostensum tam supra, quam in aliis editionibus, quod inter catholicos bubulcare est dicere: «Non reuelauit hoc uel illud apostolis. Ergo nullis aliis reuelabit». 865

Septimo delirauit, cum dicit: «Esto quod non negaret Augustinus sibi reuelatum fuisse, non ideo sequitur quod ei fuerit reuelatum, quia hoc», ut dicit, «brocardicum est». In quibus uerbis patenter ostendit quod erat mente percussus siue alienatus [f. 251a], quoniam in nulla mearum editionvm fit mentio de hoc tacite uel expresse. 870

---

850 unam *O* vnam 851 sexto *O* VI° 853 Quod *O* om

855 reprobando *v* resprobando 858 utitur *O* vtitur | *Glossa O* *Glosa* 859 sicut uos *O* sic ut | uera *O* uera | Quod *O* per 860 qui *O* quid 861 literam *O* litteram | similiter *O* similis | libro *O* numero

863 ut *O* vt 863-864 etiam ... ostensum *O* om 866 uel *O* vel

869 ut *O* vt | brocardicum *O* brocardum | uerbis *O* uerbis 871 editionvm *O* editionum | uel *O* vel

---

856 2 *Petr* III,8b: «Unus dies apud Dominum sicut mille anni, et mille anni sicut dies unus». 859-861 AUGUSTINUS, *De ciuitate Dei*, XX,7 ed. B. DOMBART, A. KALB, 709, lín. 22-33.

862-864 Cf. *supra*, lín. 89-92, 140-143, 157-159, 293-298, 761-762.

869 'brocardicum est': cf. comentari a la lín. 360.

---

858 'bubulcari': cf. aparat de comentaris, lín. 124. Cf. lín. 526-531.

863 Cf. *supra*, lín. 751-764. Cf., també, lín. 89-92, 140-143, 157-159, 293-298.

864 Cf. *supra*, lín. 309-322.

865 'bubulcare': cf. aparat de comentaris, lín. 124.

870 'alienatus': cf. ARNALDUS DE VILLANOVA, *De parte operativa*, f. 269g-270a.

Proinde constat quod ad signum ymaginarium fantastice dirigebat sagittas cum arcu iniquitatis.

In septimo capitulo deliravit tripliciter.

- 875 Primo in eo quod ponit ab initio mundi usque ad Christum fluxisse plus quam ·V^e milia annorum, quia sicut supra in tercio capitulo fuit tactum, hoc constat esse falsum, sicut IERONIMUS et VINCENTIUS et computatio Hebreorum et calculatio astrologorum et textus *Biblie* probant infallibiliter. Quibus est magis credendum quam OROSIO, 880 qui non nouit hebraicum et fuit gentilitatis ystoriografa. Per quod est nequicia huius fraudulenta manifestissima, quia illud, quod est probabilius et sincerius in ecclesia, omnino subticuit et id quod nullo modo est probabile, sola contradicendi libidine allegauit.

- 885 Secundo delirauit nequiter in reprobando calculationem fundatam in uerbis Augustini, tanquam si ego per illam intendissem probare principale intentum. Nam, sicut in *Apologia* [f. 251b] est declaratum, paragrafo: «Tercium uero adiunctum», positio Augustini, scilicet, quod suo tempore currebat sextum millenarium mundi, non est uera, nec per me introducitur ad probandum principale, sed solum 890 ad exemplum ostendendi quod catholice potest calculatio inchoata a certo initio deducere calculantes ad noticiam finalium temporum sub aliqua latitudine.

---

872 Proinde *O seq* fecit

874 In *O* [.]n in spat vac add i- pro rubricatore

875 quod *O om* | usque *O* vsque 875-876 fluxisse *O* fuisse 876 ·V^e ·*O* V | tercio *O* III 877 Ieronimus *O* Iheronimus 879 est magis credendum *O* magis credendum est 880 ystoriografa *O* historiographa 882 sincerius *O* sincerus | ecclesia *O* ecclesia | subticuit *O* substituit

885 uerbis *O* uerbis 887 paragrafo *O seq* tercio | uero *O* uero 889 uera *O* nam 892 aliqua *O* alia

---

877 HIERONYMUS, *Interpretatio chronicae Eusebii Pamphili*, ed. MIGNE, col. 539a-540d; VINCENTIUS BELLOVACENSIS, *Speculum historiale*, l. 6, c. 88, f. 69c: «De chronici ab initio mundi usque ad illud tempus»; i, sobretot, lib. 31, c. 105, f. 462a.

878 'computatio Hebreorum': vegeu, per exemple, *Disputa de Barcelona*, 39; o ABRAHAM BAR HIYYA, *Llibre Revelador*, 175; i, pel que fa a la 'calculatio astrologorum', cf. ABRAHAM BAR HIYYA, *Llibre Revelador*, 183-252.

879 PAULUS OROSIUS, *Historiarum libri septem*, ed. MIGNE, col. 1174b: «Explicui, adiuuante Christo secundum tuum praeceptum, beatissime pater Augustine, ab initio mundi usque in praesentem diem, hoc est, per annos quinque mille sexcentos et septemdecim [...]».

886-887 ARNALDUS DE VILLANOVA, *Apologia*, ed. PERARNAU, 87, lín. 435-441.

876-877 Cf. lín. 684-690.

Tercio delirauit dicendo quod fallacia consequentis committitur quando, ad calculandum iuxta dictum Augustini, accipitur potius una ex partibus aliquotis millenarii quam alia. Hoc enim esset uerum, si absolute acciperetur. Sed cum ibi accipiatur per modum exempli et non per modum sillogistici argumenti, quod patet per hoc, quia, ut ipsemet recitat, dicitur ibi: «Ponamus», etc. Ex quibus patet quod aut hic delirabat aut, vehementer spiritu nequicie debaccatus, omne rectum peruertere satagebat.

In octauo capitulo delirauit tripliciter.

Primo, in reprobando calculationem temporum per me introductam ex consideratione uaticinorum *Erithee*, quo-[f. 251c]-niam nichil aliud facit nisi negare tantummodo, sicut facit iniqua mulier, id quod dico. Sed nullo genere probationis suam negationem corroborat. Veritas autem dicti mei, scilicet, quod inter duos euentus immediate prenunciatos ab *Erithea*, ut plurimum intercurrunt ·XXIV^{or}. anni, potest unicuique patere, si per ystorias certas uelit euentus prenunciatos ab illa, recta successione distinguere, sicut iam fecerunt plures discreti catholici.

---

895 una O vna | aliquotis O aliquotiens 896 uerum O verum 899-900 debaccatus O debaccatus

901 In O [.].n in spat vac add i- pro rubricatore

903 uaticinorum O vaticinorum 904 facit O om 907 ut O vt | intercurrunt O intercorrunt | ·XXIV^{or}. O XXIV 908 potest O patet | unicuique O vniciue | ystorias O historias | uelit O vel 909 distinguere O distinguuntur

---

898 ARNALDUS DE VILLANOVA, *De mysterio*, ed. PERARNAU, 89, lín. 661-668: «Ponamus igitur ad maiorem euidenciam, quod tempore, quo Augustinus asseruit illud, fluxisset prima pars millenarii, scilicet centum aut decem anni, et recolligantur anni, qui fluxerunt ex tunc: apparebit quod sub ultimis centenariis millenarii, quod dicit esse ultimum, currimus, nam ipse florebat tempore, quo gens wandalorum Africam devastavit, quod fuisse legitur in vita ipsius, et ipse refert ·XX· *De civitate Dei*, quadringentesimo quadragesimo anno a Christi nativitate».

902-910 Cf. ARNALDUS DE VILLANOVA, *De tempore*, ed. PERARNAU, AVOTHO, V, 219-224, lín. 809-865; i *Sibilla Erithea Babilonica*, ed. JOSTMANN, 515, lín. 60; 516, lín. 89-91; 501, lín. 49-51; 517, lín. 108-109 i lín. 123-125; 518, lín. 119-123; 524-527, lín. 250-323.

---

893 En els escrits polèmics d'Arnau de Vilanova trobem diverses referències a la fal·làcia del conseqüent (MENSA I VALLS, *La «fallacia consequentis»*). En aquest cas, però, sembla que Martín de Ateca s'hi refereix en un sentit genèric, no en el sentit pròpi de la fal·làcia. En el *De fallaciis*, atribuït a Tomàs d'Aquino (THOMAS DE AQUINO, *De fallaciis*, ed. Leonina, 416, lín. 6-10), la fal·làcia del conseqüent és definida així: «Est ergo fallacia consequentis deceptio proueniens ex eo quod consequens estimatur omnino esse idem antecedenti; ex hoc enim contingit aliquem credere quod, sicut consequens sequitur ad antecedens, ita e conuerso antecedens sequitur ad consequens».

Secundo delirauit dicendo quod Augustinus in toto non approbat carmina *Erithee* et quod multa potest continere apocrifa. Quibus uerbis ostenditur uel fuisse bubulcus uel efrons mentitor. Quoniam Augustinus aperte dicit quod est de numero eorum, qui pertinent ad ciuitatem Dei, et sciebat quod ea, que prenunciauerat, procedebant a prophetali reuelatione et non ab ystoriali speculatione. Que duo testari nichil aliud est nisi dicta eius totaliter approbare. Sed iniquitas huius aduersarii manifestatur hic etiam ydiotis, quia quecumque prenunciauit usque ad hec tempora [f. 251d], cuncta sciuntur esse uerificata. Quapropter certum est quod in illis nichil apocrife scripsit. Nec restant iam nisi tria futura de prenunciatis ab ea. De quibus, si quis diceret quod apocrife scripsit, constat quod nequissimus factor esset, quoniam probare non posset quod non euenirent.

---

912 apocrifa O apocriffa 913 uerbis O uerbis | ostenditur O ostendit | uel O uel (bis) 916 prophetali O philosophali | et O om | ystoriali O historiali 918 etiam O et 919 usque O vsque 920 uerificata O verificata | Quapropter O Quapropter | apocrife O apocriffe 922 apocrife O apocriffe | constat O *praem* quod *canc*

912-916 AUGUSTINUS, *De ciuitate Dei*, XVIII,23, ed. B. DOMBART, A. KALB, 613-615.

911-912 Agustí d'Hipona, efectivament, exposa els auguris de la sibil·la, però, aquestes prediccions són referides únicament a la primera vinguda de Jesucrist. Les profecies de la Sibil·la Eritrea que circulaven en temps d'Arnau de Vilanova, certament, no podien ser conegudes per Agustí d'Hipona, perquè són molt posteriors: foren escrites a mitjan segle XIII. Així, doncs, sembla que l'observació de Martín de Ateca en el sentit que l'esmentada profecia «multa potest continere apocrifa» (lín. 912) és ben pertinent. Arnau de Vilanova, però, refereix aquestes paraules, no a l'autoria de l'escrit de la sibil·la, sinó al seu contingut («in illis nichil apocrife scripsit», lín. 920-921): no conté res d'apòcrif, argumenta, perquè, les seves profecies en part ja s'han acomplert. Sobre la interpretació arnaldiana d'aquests vaticinis, vegeu: MENSA I VALLS, *Arnaud de Villeneuve, l'islam et la prophétie de la Sibylle Érythrée*.

913 'bubulcus': cf. aparat de comentaris, lín. 124.

916-936 ARNALDUS DE VILLANOVA, *De tempore*, ed. PERARNAU, AVOTHO, V, 221-222, lín. 819-832: «Hec, inquam, discurrens successiue per reges Grecorum et Romanorum, aduentum descripsit bestie, scilicet, Machometi, a principio usque ad finem regni ipsius, et ortum et fructum ordinis fratrum predicatorum atque minorum, et aduentum abhominacionis, scilicet Antichristi, et ultimum aduentum Agni celestis ad iudicium generale. Omnia uero que predixit completa sunt usque ad expulsionem Karoli regis ex regno Sicilie, cuius introitum et exitum et concussionem nostris actam temporibus et quem in proximo finem est habitura, descripsit aperte. Post que non restant nisi quatuor de hiis que predixit, quorum primum est quod Ecclesia Grecorum coacta reuietur Ecclesie Latinorum; secundum est dissipatio barbare nationis, et illi iam regnant in parte, per quos hec implebuntur; tertium est aduentus Antichristi; quartum uero est aduentus Domini ad iudicium».

Tercio delirauit in dicendo quod fluxerit iam tempus quod *Erithea* deputauit ere Sarracenorum, currenti usque ad Antichristum: tum quia principium uerum et non figuratiuum, a quo numerus *Erithee* debet incipere, iste nec exprimit nec ostendit, nec etiam terminum probat, in quem dirigitur ille numerus; tum quia dicit quod *Erithea*, que gentilis erat et non sarracena nec hebrea, loquebatur de annis lunaribus; tum quia non probat quod *Erithea* per tempus abhominati-
 925
 930
 935

onis, de qua loquitur, intelligat solum illud, in quo regnabit personaliter Antichristus uel etiam totum illud, in quo precursores eius palam impugnabunt in populo christiano uitam et ueritatem Christi [f. 252a]. Nam illi, qui Christi religionem in nullo adulterant, aperte cognoscunt quod tempore prenunciato siue expresso per eam, palam cepit abhominatio regnare in precursoribus Antichristi.

Quarto deuiauit multiplicando calumpnias, ut pateret, quoniam «sepulcrum patens est guttur» eius.

In capitulo nono delirauit uno modo, remittendo ad uanitatem, quam in primo capitulo dixit esse totius sue sapientie fundamentum. Alio modo in eo quod satagit probare quod finalia tempora nunquam reuelatione scirentur. Hoc enim non solum falsum, sed hereticum est, ut in primo capitulo supra fuit ostensum multipliciter. 940

Alio modo, quoniam asserit uel supponit quod, quando apostoli fecerunt Domino illam interrogationem: «Domine, si in hoc tempore», etc., aperuerat perfecte eis sensum ad intelligendum *Scripturas*. Quod est directe contra *Glosam* binam in *Actibus* superius recitatam, quam ipse in dolo subticuit, et contra Dominum in *Iohanne*, qui dixit: «Multa habeo uobis dicere, sed non potestis modo portare. Cum autem uenerit il-[f. 252b]-le Spiritus ueritatis docebit uos 945
 950

---

925 usque *O* vsque 926 uerum *O* uerum | figuratiuum *O* figuratum 928 probat *O praem* debet | dirigitur *O lect dub* 932 uel *O* vel 933 uitam *O* uitam | ueritatem *O* ueritatem 934 Nam illi, qui Christi *O om*

937 deuiauit *O* delirauit | ut *O* ut

939 In *O* [.]n in spat vac add i- pro rubricatore | capitulo nono *O inu* | uanitatem *O* uanitatem 943 ut *O* ut

946 aperuerat *O* aperuerat | in *Actibus* *O* iactibus | recitatam *O* recitauit 948 quam *O* quia | in dolo subticuit *O* subticuit in dolo 949 dixit *O* dicit

950 uenerit *O* uenerit | ueritatis *O* ueritatis | uos *O* uos

---

938 Ps XIII,3.

945-946 Act I,7. 949-951 Io XVI,12-13.

---

943 Cf. lín. 86-101 i 283-288.

947 Cf. lín. 185-189 i 288-292.

omnem ueritatem et que uentura sunt annunciabit uobis». Constat autem quod illum Spiritum non receperant, quando Dominus dixit eis: «Non est uestrum», etc., sicut iste conatur astruere.

955 Tercio modo delirauit dicendo, uel quod apostoli non ignorabant se non posse cognoscere finalia tempora per coniecturas humanas, uel quod Christus non denegabat eis id quod sciebat illis a natura fuisse negatum, quia utrumque, ut dicit, fuisset superfluum.

960 Hoc enim est bubulcariter dictum. Primo, quia certum est quod apostoli ante susceptionem Spiritus Sancti, etiam multa de hiis, que naturaliter sciri poterant, ignorauerunt. Secundo, quia propter infirmitatem nature humane non est superfluum etiam illa negare uel prohibere, que prohibet ipsa ratio naturalis. Vnde et Dominus in doctrina sua pluries dixit: «Non occides, non furtum facies, non adulterabis», et similia, que ipsa ratio naturalis ostendit cuilibet esse prohibita. Quapropter qui diceret hanc doctrinam esse superfluum, procul dubio esset qui pre superbia [f. 252c] recusaret condescendere humane infirmitati, qualis phariseus noluit esse Christus, ymo crebro et diligenter uoluit torporem humane infirmitatis excitare suis eloquiis et caligines obliuionis aut ignorantie pellere.

970 Quarto modo delirauit dicendo quod non fuit de intentione AUGUSTINI uel in uerbis suis, in ·XVIII°. *De ciuitate Dei*, uel in *Epistola ad Esicium*, concedere quod finalia tempora possint reuelatione prenosci, quia, ut supra fuit tactum supra deliramenta primi capituli, contrarium asserit AUGUSTINUS in *De Trinitate* ad literam et uerba 975 eius in *Gladio* textualiter sunt iam scripta. Et gramaticus, qui sciret

---

951 ueritatem *O* ueritatem | uentura *O* uentura | uobis *O* uobis 953 uestrum *O* uestrum

954 uel *O* uel 955 uel *O* uel 957 utrumque *O* utrumque
959 apostoli *O* seq non | Sancti *O* sed 960 ignorauerunt *O* ignorauerant 961 uel *O* uel | naturalis *O* naturaliter 965 Quapropter *O* Quapropter | qui *O* que 966 pre *O* om 968 diligenter *O* corr diligenter (?) | uoluit *O* uoluit

970 fuit *O* om 971 uel *O* uel | uerbis *O* uerbis | ·XVIII°. *O* decimo octauo | uel *O* uel 972 possint *O* possit 973 ut *O* ut 974 Augustinus *V add in mg* | literam *O* litteram | uerba *O* uerba

---

953 Act I,7.

963-964 Cf. Mt v,21; XIX,18; Lc XVIII,20.

971-972 Cf. les referències indicades en l'aparat de fonts corresponents a les lín. 203-204, 207-208 i 210-216.

974-975 Cf. AUGUSTINUS, *De Trinitate*, I,XII,23, ed. MOUNTAIN, GLORIE, 61, lín. 1-13; ARNALDUS DE VILLANOVA, *Gladus*, Vat. lat. 3824, f. 189c-d.

---

958 'bubulcariter': cf. aparat de comentaris, lín. 124.

973 Cf. lín. 89-93, 136-144, 157-163, 201-216, 296-298.

construere uerba Augustini, que iste allegat, aperte falsitatem aut ruditatem cognosceret allegantis.

Quinto delirauit, cum dicit quod in illis uerbis: «Non est uestrum nosse tempora», Dominus locutus est absolute seu generaliter de quibuscumque temporibus finalibus. Quod dictum nimis est bubulcare, quia nullus ignorat gramaticus [f. 252d] quin relatiuum contrahat et specificet suum antecedens ad aliquid determinatum et non permittit ipsum stare sub ratione absoluti. Vnde, cum Dominus non solum dixerit: «Non est uestrum nosse tempora», sed addidit: «Que Pater posuit in sua potestate», constat eum esse bubulcum aut nequam, qui dicit quod in illis uerbis fuerit absolute locutus de temporibus supradictis.

In decimo capitulo sunt tria deliramenta.

Primum quidem est quod sepius replicat que superius ymaginatur se declarasse, remittendo ad illa.

Secundum est nimis ridiculosum, quia monstrat aperte uel quod ebrius fuerit uel sui oblitus. Nam in titulo capituli uel rubrica promittit se ostendere quod nullo modo est necessarium ecclesie prenoscere finem mundi. Et tamen in ipso capitulo, pro maiori parte, satagit probare modis et rationibus quibus supra quod finis mundi non prenoscetur ab ipsis fidelibus. Vnde, cum unum protestetur in titulo, et [f. 253a] aliud prosequatur in suo capitulo, iam similiter masticatum, patet quod amens fuit ebrietate uel morbo.

---

976 uerba *O* uerba | que *O* quam | iste *O* ille
 978 uerbis *O* uerbis | uestrum *O* uestrum 979 tempora *O* *add* etc. | locutus *O* loquutus 981 relatiuum *O* reuelaturis 982 specificet *O* specificet 984 uestrum *O* uestrum 986 uerbis *O* uerbis | locutus *O* loquutus
 988 In *O* [.]n in *spat vac add i- pro rubricatore*
 991 aperte *O* apperte | uel *O* uel 992 fuerit *O* fuit | uel *O* uel 993 ecclesie *O* ecclesie 996 unum *O* vnum 998 masticatum *O* mastigatur | uel *O* uel 999 nequiciam *V* nequi- in *ras*

978-979 Act I,7. 984 Act I,7. 984-985 Act I,8.

---

980 'bubulcare': cf. aparat de comentaris, lín. 124.

980-983 Cf., per exemple, ROGERIUS BACONUS, *Summa Grammatica*, ed. STEELE, 37, lín. 11-13.

985 'bubulcum': cf. aparat de comentaris, lín. 124.

998 'amens': cf. ARNALDUS DE VILLANOVA, *De parte operativa*, f. 269f: «Ablatio uero et diminutio scientiae tantum communiter nominatur stoliditas et amentia, licet stoliditas maxime communicat diminutioni, et amentia ablationi: sine mente enim dicuntur tales, quia sola mens hominis per excellentiam dicitur communicatio communis, quasi ista carent».

1000 Cum hoc etiam doli nequiciam non omisit, quoniam in tractati-
 bus meis, contra quos ipse inuehitur, nusquam probatur uel dicitur
 quod sit necessarium ecclesie finem mundi prenoscere, sed tempus
 persecutionis Antichristi. Quamobrem patet quod iste «coluber tor-
 tuosus» dolose peruertit assertiones meas. Cuius doli causa pro certo
 1005 est, quia uidit quod non poterat effugere rationes probantes quod
 ecclesie necessarium est prenoscere aliquando tempus illud. Quapropter
 mutauit considerationem de tempore persecutionis Antichristi ad
 considerationem de fine mundi. Et iniquitas huius astutie precipi-
 tauit ipsum in deliramentum, quod iam superius quasi prouidendo
 sibi expressit, scilicet, quod tempus persecutionis Antichristi et tem-
 1010 pus finis mundi sit penitus idem, sicut hic repetit.

Patet etiam astutie sue dolositas per hoc, quia rationes, quibus
 in meis tractatibus probatur quod est aliquando necessarium ecclesie
 prenoscere dictum tempus, omnino subticuit, nec ad eas quicquam
 respon-[f. 253b]-dit et ad ea, ad que fingit se respondere, dirigit
 1015 uerba cum illo argumento, quo supra, scilicet: «*Glose communes* dant
Scripturis allegatis per uos alivm sensum quam uos detis. Ergo uos
 male exponitis».

Tercivm deliramentum est quando dicit quod, si fideles presci-
 rent tempus finis mundi aut persecutionis Antichristi, multi possent
 1020 prefigere terminum sibi ad desideria carnis usque tunc implenda. In

---

1000 inuehitur *V corr* inhiuehitur *canc prim* -hi- 1001 ecclesie *O* ecclesie | sed
O secundum 1002 patet *O* oportet | iste *O* ille 1004 uidit *O* vidit 1005 ecclesie *O*
 ecclesie 1005-1006 Quapropter *O* Quapropter 1006 Antichristi *O corr* Antichristum
 (?) 1008 in *O om* 1009-1010 tempus *V add in mg*
 1012 ecclesie *O* ecclesie 1015 uerba *O* uerba 1016 alivm *O* alium | uos *O* vos
 1018 Tercivm *Ov* Tercivm 1020 usque *O* vsque

1002-1003 Cf. Iob xxvi,13.

999-1000 Cf. aparats de comentaris corresponents a les lín. 53 i 384-386.

1002-1003 Qualificant Martín de Ateca de «coluber tortuosus», Arnau de Vilanova
 completa la metàfora: el seu tractat és un antídoto (títol) contra el verí (lín. 37, 313) que
 escampa, amb les seves mossegades (lín. 409, 718-719), aquest «coluber tortuosus» que
 és Martín de Ateca. *L'Oraculum angelicum Cyrilli* i el seu comentarista (247, lín. 50; 270,
 lín. 1-2; 308, lín. 2-3) fan servir aquesta expressió per a referir-se al «regne dels grecs».

1009-1010 Cf. *supra*, lín. 257-258.

1012-1013 Cf. ARNALDUS DE VILLANOVA, *De tempore*, ed. PERARNAU, AVOTHO,
 V, 197, lín. 461-463; *De mysterio*, ed. PERARNAU, 96, lín. 818-823.

1015 Cf. lín. 526-531, 858-859.

1018-1020 THOMAS AQUINAS, *Quaestiones disputatae*, 2, *De potentia*, ed. P. M. PES-
 SION, 146-147, afirma que «tempus determinatum finis mundi omnino nescitur» i
 una de les raons que dóna és la següent: «[...] ut homines semper sint parati ad Dei
 iudicium expectandum, dum omnino determinatur tempus nescitur».

quibus uerbis adeo patens est bubulcaritas, quod etiam non lateat ydiotas. Quia presciendo tempus Antichristi uel etiam finis mundi, non ideo sciret aliquis quantum uiueret nec, per consequens, quantum de tempore uite sue posset deliciis carnalibus deputare. Que deliramenta in *Gladio* et in *Carpinatione* plenissime sunt discussa. 1025

In ·xI^o capitulo, parco ei quantum ad philosophiam, quam texit de motibus orbium, quoniam clare monstrat quod in quadruuialibus est ignarus nec orbium respectus didicit nec motuum propositio- nes considerare nouit. Proinde, si loquitur in illis, pro-[f. 253c]-ut locuntur in rethoricis pueri, non condempno. Sed compatiorei, quia delirauit hic tribus modis. 1030

Primo, quia id quod ego de uelocitatione orbium dico quod possit fieri diuina uirtute, satagit probare quod non potest fieri per naturam. Vnde hic credidit facere barbarismum et fecit soloescismum. Ego enim nunquam dixi quod fieri posset illud naturali uirtute, sed solum diuina. Proinde philosophia sua nullatenus obuiat dicto meo. 1035

1021 uerbis *O* uerbis 1022 ydiotas *O* ydiotis | uel *O* uel 1023 uiueret *O* uiue-
ret 1024 uite *O* uite 1024-1025 Que deliramenta *O* Quedam liramenta
1026 In *O* [·]n in spat vac add i- pro rubricatore | quantum *O* quod (?) 1027 monstrat
O monstrat | quadruuialibus *O* quadruuialibus 1028 didicit *O* didiscit 1030 locuntur *O*
loquuntur
1032 uelocitate *O* uelocitate 1033 uirtute *O* uirtute 1034 barbarismum *O* barbariss-
mum | soloescismum *O* solescismum 1035 fieri posset *O* inu | uirtute *O* uirtute

---

1025 Cf. ARNALDUS DE VILLANOVA, *Gladius*, Vat. lat. 3824, f. 188b-189a; i *Carpinatio*, Vat. lat. 3824, f. 193d-197c, concretament f. 197b-c.

1021 'bubulcaritas': cf. aparat de comentaris, lín. 124.

1032-1033 ARNALDUS DE VILLANOVA, *De tempore*, ed. PERARNAU, AVOTHo, V, 224-225, lín. 870-878: «Astrologi uero, qui probant quod motus retardationis octaue spere compleri nequit in paucioribus annis quam in ·XXXVI· milibus, debent scire quod suam potentiam et sapientiam Deus non alligauit naturalibus causis, sed sicut in productione mundi fuit supernaturaliter operatus, sic et in consummatione huius seculi supernaturaliter operabitur. Et si totius retardationis reuolutio necessaria foret, ut asserunt, ad uniuersalem perfectionem, nichilominus Deus est potens motum orbium uelocitare quantum placuerit et reuolutionem complere breuissimo tempore».

1034 'barbarismum', 'soloescismum': cf., per exemple, CONSENTIUS, *Ars Consenti*, ed. KEIL, 386, lín. 8-10: «barbarismus est [...] una pars orationis vitiosa in sermone communi»; 395, lín. 27-30: «Inter barbarismus et soloecismus quaedam illic distantia a scriptoribus posita est, quod barbarismus una orationis parte, soloecismus pluribus constat». Cf. SCHEPSS, *De soloecismo*.

1036 'philosophia sua': cf. comentari a les lín. 39-40.

Secundo delirauit in resumendo bubalicum argumentum, quo superius usus est frequenter, scilicet: «Aliter exponuntur ab aliis auctoritates per uos allegatae. Ergo uestra expositio est inconueniens».

- 1040 Tercio delirauit dicendo quod in illis uerbis: «Adueniet dies Domini sicut fur», etc., beatus *Petrus* obuiat mihi pro tanto, quia ipse non exprimit quod motus celi debeat uelocitari nisi in die Domini et non ante. Que obiectio testis est cecitatis uel dolositatis. Nam nullus theologus ignorat quando dixit IOHANNES: «Nouissima hora est», quin hora sumatur [f. 253d] ibi pro toto tempore simili quoad persecutiones temporis Antichristi. Sic et in *Scriptura* dies Domini potest sumi pro toto illo tempore, quo uirtus Christi adeo manifeste operabitur in creaturis, prout in die iudicii. Proinde totum illud tempus, in quo precedent signa uenturi iudicii, potest dies Domini rationabiliter appellari. Secundum quam considerationem beatus *Petrus* loquitur ibidem aperte, nam expresse dicit quod «in die Domini elementa calore soluentur et terra et omnia, que in ea sunt, exurentur». Constat autem quod ista purificatio elementorum per ignem creditur precedere resurrectionem mortuorum, ante quam, non erit iudicium.
- 1045
- 1050 Quapropter patet quod hic non theologizauit, sed bouizauit.

- In ·xii^o. capitulo gloriam suam clare manifestauit. Nam absque nube ostendit ibi quod est de cetv gigantum illorum, qui «dilatat filacterias suas et magnificent fimbrias». Tum in hoc quod exprimere uoluit differentiam inter hec duo nomina, scilicet: «Ebdomada, ebdomade», et: «Ebdomades, ebdomadis», tum quia textus [f. 254a] et glosas et ystorias illarum ·LXX^a. ebdomadatum, de quibus loquitur *Daniel*, uoluit ibidem inserere, cum hec omnino faciant ad proposi-
- 1055
- 1060

1037 bubalicum *V praem b canc et exp* 1038 usus *O* vsus | Aliter *O* -ter *lect dub* | exponuntur *O* exponuntur 1039 uestra *O* uestra

1040 dicendo *O om* | uerbis *O* uerbis 1042 uelocitari *O* uelocitari | nisi *O* donec 1043 uel *O* uel 1044 dixit *O* dicit 1045 quin *O* quando 1047 sumi *O lect dub* | uirtus *O* uirtus 1049 uenturi *O* uenturi 1051 aperte *O* apperte 1052 soluentur *V praem s canc et exp* 1053 ista *O* illa | purificatio *O* purificatio 1055 Quapropter *O* Quapropter

1056 In *O* [.In in spat vac add i- pro rubricatore | ·xii^o. *O* duodecimo 1058 filacterias *O* filaterias | magnificent *O* magnificent | Tum *V corr voc illeg O* Tam 1059-1060 Ebdomada, ebdomade *O* Ebdomada et ebdomade 1060 Ebdomades, ebdomadis *O* Ebdomades et ebdomadis | Tum *V corr voc illeg O* et 1061 ystorias *O* historias | ·LXX^a. *O* LXX 1062 Daniel, uoluit *O om*

1040-1041 2 *Ptr* III,10. 1044-1045 1 *Io* II,18. 1051-1052 2 *Ptr* III,10.
1057-1058 *Mt* XXIII,5. 1061-1062 *Cf. Dan* IX,24.

1055 'bouizauit': *Gladius*, Vat. lat. 3824, f. 190b: «Et ideo patet eos in sacra scientia bouizare, qui detinentur talibus argumentis». *Cf. MENSA I VALLS, Los neologismos*, 308-309.

tum, quoniam id quod per illas ebdomadas prenunciat *Daniel*, solummodo pertinet illis temporibus, que respiciunt primum Salvatoris aduentum. Tamen, quia bonum opus operatus est erudiendo ignaros, 1065
regraciandum est ei.

Nichilominus est insuper ualde compatiendum egritudini sue mentis, quam stupor aut obliuio taliter compediuit, quod animaduertere non potuit contrarietatem sui ad textum, quem recitauerat. Dicit enim quod ex litera *Danielis* habetur quod ille ·LXX^a· ebdomade tantum extenduntur usque ad Christum ducem. Et tamen paulo ante recitauerat literam *Danielis*, hec continentem, scilicet: «·LXX^a· ebdomade abreuiate sunt super populum tuum et super urbem sanctam tuam», etc. Et paulo post recitat ibi contineri hoc: «Scito et animaduerte: Ab exitu sermonis ut iterum reedificetur Iherusalem, 1070
usque ad Christum ducem, ebdomades ·VII· et [f. 254b] ebdomades ·LXII· erunt». Cum igitur textus expresse dicat quod ille ·LXX^a· ebdomade sunt communes populo et ciuitati Iherusalem et Christo et iterum expresse dicat quod ab illo initio, quod tangit, usque ad 1075
Christum sunt ·LXIX·, patet quod immemor fuit sui, cum dixerit in 1080
textu contineri quod ·LXX· ebdomade currebant usque ad Christum ducem. Ego autem, uolens deferre confessori meo, dico quod hec obliuio processit a morbo et non a mero.

Iterum ei compatiior in duobus. Primum est balbuties argumentandi, quam supra crebro manifestauit. Dicit enim uel arguit sic: 1085
«*Glose* tales exponunt hoc sic. Ergo non potest aliter intelligi uel

---

1064 Saluatoris O Saluatoris 1065 Tamen O Tum

1067 Nichilominus O Nichilominus | ualde O valde 1070 Dicit O *praem* diem
canc | litera O littera | habetur O habentur | quod ille O *om* | ·LXX^a· O LXX 1071 usque
O vsque 1072 literam O litteram | ·LXX^a· O LXX 1073 populum tuum et super
O *om* | urbem O vrbem 1074 etc. O *om* | contineri O contrarium | Scito O Scito-
te 1075 animaduerte O animaduertite | ut O vt | reedificetur O rehedificetur 1076 usque
O vsque 1077 ·LXII· O ·LXXII· | ·LXX^a· O LXX 1081 contineri O continetur | us-
que O vsque 1082 uolens O volens | deferre O defferre 1084 ei O eius 1085 uel O
vel 1086 hoc sit O *om* | aliter O taliter | uel O vel

1072-1074 Dan ix,24.

1074-1077 Dan ix,25.

1067-1068 Des del punt de vista mèdic, l'«stupor» és una «ablatio imaginationis» i l'«obliuio», una «ablatio vero et diminutio memoriae» (ARNALDUS DE VILLANOVA, *De parte operativa*, f. 269e-f).

1067-1093 Sobre la interpretació jueva d'aquests fragments (ben coneguda per Arnau de Vilanova), vegeu: ABRAHAM BAR HIYYA, *Llibre Revelador*, 144-181; *Disputa de Barcelona*, 35-37.

1085 Cf. lín. 526-531, 858-859.

exponi». Quod argumentum, quia bubalicum est, bubalis relinquantur. Secundum est ignorantia. Nam mihi constat per eius dicta quod ipse ignorat duo. Primum est quod in illo passu *Danielis*, quem 1090 hic inseruit, est in tribus locis textus uicio translationis corruptus. Secundum quod ignorat est que sit differentia inter initium [f. 254c] uerum et figurale illius numeri, et quod est utrumque, que iam dominus Ihesus Christus nota fecit paruulis suis.

1089 Primum O Primum 1090 textus O add est | uicio O vicio 1092 utrumque O utroque

---

1090 ARNALDUS DE VILLANOVA, *De tempore*, ed. PERARNAU, AVOTHO, V, 211-214, lín. 694-726: «Quod autem dicit esse futurum post eursionem Ciuitatis et dissipationem Templi, scilicet, “et in Templo erit abhominatio desolationis, et usque ad consummationem et finem perseuerabit desolatio”, recte concordat cum uerbis Domini in *Lucha*, qui post eursionem ciuitatis et captiuationem populi dixit: “Et Ierusalem calcabitur a gentibus” (Lc XXI,24), etc., ut supra. Sic *Daniel* hic dixit quod in Templo dissipato esset abhominatio desolationis, id est, cultus gentilium, quod idem est quod ipsam calcari a gentibus; abhominatio enim desolationis fidelium nichil aliud est nisi cultus abhominabilis Deo, et ideo, per abhominationem desolationis non solum Antichristus personaliter intelligitur, sed etiam omnes imitatores ipsius, propter quod, -XII.º capitulo, cum dixit: “A tempore, cum ablatum fuerit iuge sacrificium”, non dixit: “usque ad tempus quo posita fuerit”, sed dixit “et posita fuerit” (Dan XII,11), coniungendo uel copulando abhominationem desolationis cum ablatione [iugis] sacrificii, ut innueret quod omnibus illis annis, quos a tempore ablationis sacrificii enumerat, esset in Templo reprobe Ierusalem cultus abhominabilis Deo propter dominium quod ibidem est habiturus per totum illud tempus ut plurimum populus sceleratus usque ad ultimum principem talis populi, scilicet, Antichristum. Quod autem in fine noni capituli dicit, scilicet “et usque ad consummationem”, scilicet, eorum que prophetata sunt “et finem”, scilicet, mundi, “perseuerabit desolatio” (Dan IX,27), referendum est ad eursionem Templi et ciuitatis, que nunquam reparabuntur sicut antea fuerant, cuius oppositum Iudei falso expectant. Ibi tamen intentio *Danielis* clare per nostram litteram haberi non potest, quia translatio, sicut patet per hebraicam ueritatem, est in tribus locis manifeste corrupta. Quod nobis tamen hic sufficit istud est, scilicet, quod completis mille ducentis nonaginta annis a tempore quo populus Iudaicus amisit possessionem terre illius, stabit, ut ait Dominus, abhominatio desolationis, scilicet, Antichristus, in loco sancto, quod erit circa [septuagesimum octauum] annum centenarii sequentis, uidelicet, quartidecimi a Salvatoris adventu». I en la *Philosophia*, ed. PERARNAU, 109-113, lín. 812-859, especialment, lín. 816-817 i 825-826, Arnau de Vilanova concreta: «[...] “ut iterum edificetur Hierusalem, usque ad Christum ducem” [Dan IX,25], ubi habet hebraicum: “principaliter”, quod est proprius dictum [...] “Et post hebdomadas sexaginta duas occidetur Christus” [Dan IX,26], ubi in hebraico sequitur: “Tantum et non sibi”».

Et qui uobis, karissimo patri meo, pastori Maioricensi, dedit
 lumen cognoscendi locustas illas, de quibus in *Apocalipsi* fuit prenun- 1095
 ciatum quod diebus hiis pullularent et ebullirent, emittentes ab ore
 fumum ignorantie et prauis exempli et ignem iracundie et sulphur
 carnalis immundicie, cui reddetis gratias incessanter, quia «conterit
 dentes impiorum in ore ipsorum, et molas leonum confringit», et
 quia locustas predictas in populo christiano disperdet uniuersaliter 1100
 infra decennium, ipsi ergo, ut regi seculorum immortalis, sit solum
 laus et gloria in eternum. AMEN.

Explicit *Antidotum*.

1094 karissimo O carissimo 1097 sulphur O suphur 1099 et O om 1100 uniuersaliter O vniuersaliter 1102 ut O vt
 1103 Explicit Antidotum O om

1095-1098 Cf. Apoc IX,3.17.18. 1098-1099 Ps LVII,7.

1094-1098 ARNAU DE VILANOVA, *Confessió de Barcelona*, ed. BATLLORI, 118, lín. 9-16: «En l'altre loch en què parle nostre Senyor en lo *Apochalipsi* [IX,3.17.18], diu que seran lagostes que scuriran lo sol (ço és, la vida e la veritat de Jesuchrist), e guastaran los fruyts spirituals en los christians, gitant per la bocha fochs d'ira e de menaces, e ffum d'escàndol e de diffamació, e soffre de pudor e de carnals cobejaments, concebiments e delits».

1099-1101 ARNAU DE VILANOVA, *Confessió de Barcelona*, ed. BATLLORI, 137, lín. 6-9: «Encara confés haver scrit que les lagostes damunt dites dintre ·X· anys seran caçades e gitades de tot lo poble dels christians, axí que en neguna part no gosaran aparèixer».

TAULA DE MOTS
DE L'ANTIDOTUM CONTRA VENENUM EFFUSUM
PER FRATREM MARTINUM DE ATHECA, PRAEDICATOREM*

Les característiques d'aquesta taula són les habituals dels *Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia*. Els números corresponen als que numeren les línies del text.

<i>a</i> 4, 11, 38, 43, 46, 47, 147, 218, 349, 386, 425, 495, 518, 561, 585, 591, 600, 1083 (<i>bis</i>), 653, 653, 680, 698, 699, 716, 789, 890, 916, 926, 956, 1038	511, 514, 517, 539, 543, 548 (<i>bis</i>), 572, 577, 587, 590, 599, 601, 602, 612, 639, 684, 707, 746, 747, 751, 766, 768, 772, 785, 798, 809, 810, 812 (<i>bis</i>), 831 (<i>bis</i>), 832, 841, 842, 851, 860, 872, 875, 889, 890, 891, 894, 914, 919, 925, 939, 946, 972, 974, 982, 990, 1006, 1013, 1014, 1020, 1026, 1062, 1069, 1071, 1076, 1079, 1081
<i>ab</i> 83, 242, 276, 334, 335, 405, 407, 502, 590, 684, 692, 700, 875, 907, 909, 916, 921, 996, 1075, 1079, 1096	adaptat 541; adaptantes 808 (adapto)
Abacuch 691 (Habacuch)	addit 723; addidit 984 (addo)
abhominabile 313 (abominabilis)	adeo 743, 1021, 1047 (<i>adv.</i>)
abhominatio 936; abhominatio 635, 930-931 (abominatio)	adhuc 188, 234, 556, 655, 675
ablatum 518 (aufero)	adiectionem 663 (adiectio)
Abraham 138	adiungit 843; adiunctum 634, 887 (adiungo)
abreuiate 1073 (abbrevio)	admiracione 752 (admiratio)
absconduntur 796 (abscondo)	aduenerat 218; adueniet 1040 (advenio)
absolute 49, 173, 230, 248, 297, 310, 311, 338, 437, 438, 635, 663, 758, 896, 979, 986 (absolute, <i>adv.</i>)	aduentus 118, 257, 266, 268; aduentum 113, 114, 1065; aduentvm 578; aduentu 147 (adventus)
absolutum 697; absoluti 983; absoluto 636 (absolutus)	aduerbium 482 (adverbium)
absque 50, 1056	aduersarius 143, 192, 221, 447, 464-465, 621, 628, 762; aduersarium 853-854; aduersarii 918; aduersariis 12 (aduersarius)
acceptant 554 (accepto)	aduersatiua 184 (adversativus)
acceptio 316; acceptionem 78	aduersetur 821 (adverso)
accessit 503 (accedo)	aduersus 2 (adversus)
accipit 376, 519; accipiunt 521; accipietis 184, 189; accipitur 894; accipiat 896; acciperetur 896 (accipio)	aduertendum 46 (adverto)
actus 137; actibus 299, 947	adulter 174
acumine 786 (acumen)	adulterant 934; adulterabis 964 (adultero)
<i>ad</i> 2, 14, 19, 37, 52, 55, 71, 75, 77, 78, 94, 137, 141, 149, 158, 165, 188, 203, 208, 227, 228, 239, 240, 246, 252, 266, 271, 291, 339, 340, 347, 388, 394, 400, 403, 408, 439, 448, 451, 455, 473, 478, 483, 484, 487, 492, 496, 503, 505, 508, 510,	adulterator 135
	affertur 561 (affero)
	afirmant 648 (affirmo)

---

* Agraeixo a en Guillem Mensa l'ajuda en la confecció d'aquesta taula de mots.

- Agabo 791 (Agabus)
 agit 465 (ago)
 ait 74, 78, 146, 387, 643, 646, 705, 798
 (aio)
 alibi 42, 744
 alicubi 557
 alienatus 870
 aliquanter 417
 aliquando 499, 579, 1005, 1012
 aliqui 558; aliqua 82, 379, 381, 571, 696,
 835, 892; aliquid 59, 382, 392, 445,
 501, 604, 736, 768, 793, 844, 982;
 aliquod 419, 634; aliquem 211, 541;
 aliquam 818; alicuius 194; alicui 320,
 382; aliquo 84, 97, 198, 354, 853; ali-
 quis 215, 320, 655, 779, 786, 833, 851,
 1023; aliquibus 196, 317, 350
 aliquotis 895 (aliquotus)
 aliter 650, 712, 1038, 1086
 alius 844; alia 152, 153, 895; aliud 205,
 303, 445, 604, 609, 618, 904, 917, 997;
 alium 528, 542; alivm 1016; aliam 592;
 alio 941, 944; alii 320, 651, 686; alias
 680; aliis 110, 312, 346, 497, 733, 864,
 866, 1038
 allegat 201, 293, 299, 352, 585, 619, 628,
 678, 770, 976; allegavit 649, 883; alle-
 gaverit 763; allegando 751; allegantis
 977; allegata 644; allegatae 1039; allega-
 tis 1016 (allego)
 alligavit 317 (alligo)
 alterum 587 (alter)
 amare 55 (amo)
 amen 1102
 amens 998
 amicus 332, 498; amicum 329
 amplius 390
 angeli 19, 126; angelis 681 (angelus)
 animaduerti 22; animaduerte 1075; animad-
 uertere 1068-1069 (animadverto)
 anni 363, 685, 691, 856, 907; anno 520,
 522, 584, 673; annos 107, 607, 609,
 611, 616, 688; annorum 103, 113, 151,
 212, 215, 479, 496, 692, 839, 848, 853,
 876; annis 150, 569, 626, 929 (annus)
 annuntiabit 951 (annuncio)
 ante 130, 214, 260, 456, 699, 959, 1043,
 1054, 1072
 antecedens 982; antecedentibus 795
 antequam 138; 470
 Antichristus 116, 260, 413, 490, 932; Anti-
 christum 539, 543, 925; Antichristi 88,
 100, 113, 165, 228, 229, 242, 257, 258,
 265-266, 270, 284, 288, 295-296, 364,
 608, 696, 936, 1002, 1006, 1009, 1019,
 1022, 1046; Antichristo 502, 537
 antidotum 1, 1103
 Antiochum 631-632; Antiochi 590; Antio-
 cho 536, 539, 541-542, 625, 633 (Antio-
 chus)
 antiquos 548, 552 (antiquus)
 annullare 676 (annullo)
 aperit 782; aperuit 740; aperuerat 946; ape-
 ruerit 744; aperire 785 (aperio)
 aperta 109 (apertus)
 aperte 95, 107, 129, 134, 187, 236, 251,
 270, 299, 301, 424-425, 531, 538, 660,
 762, 914, 934, 976, 991, 1051
 apertionis 217 (apertio)
 apertissime 278
 Apocalipsis 86, 287, 848-849; Apocalipsi
 750, 1095 (apocalypsis)
 apocrypha 912; apocryfe 920, 922 (apocry-
 phus)
 apologia 28, 314, 693, 829,
 apostoli 469, 753, 755, 944, 954, 959
 apostolice 25 (apostolicus)
 apostolus 95, 505, 646; apostolos 401; apos-
 tolorum 299; apostolis 133, 302, 312-
 313, 791, 863, 866
 appellari 1050 (appello)
 applicat 460; aplicari 542 (applico)
 approbat 911-912; approbare 917 (approbo)
 appropinquantibus 290 (appropinquo)
 apud 316, 856
 arcu 873 (arcus)
 ardebat 715 (ardeo)
 arguit 429, 522; argueret 321; arguere
 222 (arguo)
 argumentandi 163, 1084-1085 (argumen-
 tor)
 argumentatio 315
 argumentum 132, 524, 527, 710, 783, 860,
 1037, 1087; argumenti 897; argumento
 514, 858, 1015
 Aristotelis 438 (Aristoteles)
 armis 291 (arma)
 arte 253 (ars)
 artificialem 466 (artificialis)
 assero 489; asserit 341, 378, 628, 755, 944,
 974; asserui 423; asseruit 259, 770; asse-
 ritur 209, 391, 393, 435, 516, 665, 838;
 asserere 381-382, 385, 827; asseri 392;
 asserendo 848, 857
 assertionis 376; assertionibus 694; assertio-
 nes 1003 (assertio)

- assertiue 212, 220 (assertive)
 astrologorum 878 (astrologus)
 astronomice 689 (astronomicus)
 astruere 953 (astruo)
 astutiam 63; astutie 1007, 1011 (astutia)
 Atheca 2, 6
 atque 422, 704
 attemptauerit 852; attemptauerint 657
 (attempo, attento)
 attendantur 639 (attendo)
 attente 429
 attribuit 624 (attribuo)
 auctoritas 460; auctoritatem 200, 763; auc-
 toritatis 855; auctoritate 132, 149, 767;
 auctoritates 450, 841, 852, 1038-1039
 auderet 574 (audeo)
 audiuit 386, 426; audiuerit 398; audiuisse
 495 (audio)
 aufert 59 (aufero)
 Augustinus 141, 207, 211, 222, 264, 294,
 348, 461, 562, 755, 761, 770, 827, 837,
 847, 857, 867, 911, 914, 974; Augusti-
 num 294, 337, 860, 864; Augustinvm
 751; Augustini 202, 344-345, 460, 654,
 767, 770, 830, 835, 841, 885, 887, 894,
 971, 976; Augustino 89, 145, 201, 216,
 838
 Auria 555
 aut 151, 181, 193 (bis), 194, 221, 224, 237,
 253, 269, 275, 292, 294, 342, 383, 396,
 404, 428, 471, 472, 543, 574, 582, 597,
 634, 635, 651, 676, 682, 780, 802, 899
 (bis), 969, 976, 985, 1068, 1019
 autem 59, 74, 83, 96, 140, 152, 160, 247,
 274, 403, 441, 449, 501, 646, 733, 749,
 761, 906, 950, 952, 1053, 1082

balbuties 1084 (*subs.*)
 barbarismum 1034 (barbarismus)
 beatitudinem 251 (beatitudo)
 beatus 98, 251, 1041, 1050; beatum 644,
 648; beati 102, 813, 856; beate 105;
 beato 89, 94, 98, 794 (*bis*)
 Beda 548
 belue 224 (bellua)
 bene 226, 367
 Bernardum 28, 170, 278 (Bernardus)
 Bible 687, 878 (Bíblia)
 binam 947 (binus)
 boatu 8 (boatus)
 bonum 1065 (bonus)
 Bootz 451, 455, 458 (Booz)
 bouizauit 1055 (bovizo)
 breuiter 527 (breuiter)
 breuius 608 (brevis)
 brocardicum 869; brocardica 360
 bubalicum 1037, 1087 (bubalicus)
 bubalis 1087
 bubulcare 162, 524, 690, 710, 783, 865,
 980; bubulcari 858; bubulcares 195,
 281; bubulcaria 124 (bubulcaris)
 bubulcaritas 131, 145, 201, 722, 769, 1021
 bubulcariter 481-482, 958
 bubulcus 135, 173, 544, 775, 913; bubul-
 cum 294, 985; bubulci 224, 686
 bullatus 385

cachinnorum 703 (cachinnus)
 calculantes 891; calculantium 204; calcu-
 landum 894 (calculo)
 calculatio 878, 890; calculationem 834,
 884, 902; calculationes 689
 caligines 969 (caligo)
 calore 1052 (calor)
 calumpniari 823; calumpniantem 830
 (calumnior)
 calumpnias 510, 806, 937 (calumnia)
 calumpniöse 64 (calumpniöse)
 canonica 493, 644
 canonizauit 106 (canonizo)
 capituli 257, 973, 992; capitulo 41, 74,
 123, 255, 324, 328, 468, 506, 702, 708,
 711, 768, 805, 809, 822, 874, 876, 901,
 939, 940, 943, 988, 994, 997, 1026,
 1056; capitulorum 39; capitulis 325-326
 (capitulum)
 carmina 12 (carmen)
 carnalis 1098; carnalibus 1024
 carnis 191, 701, 1020
 carpinatione 29, 164, 171, 526, 690, 722,
 829, 1025 (carpinatio)
 casu 198; casibus 197, 199, 362 (casus)
 catholica 112, 248, 640; catholicam 554;
 catholici 696, 910; catholice 61, 562,
 573, 680; catholicos 865; catholicas 380;
 catholicorum 239, 273; catholicis 493
 (caholicus)
 catholice 61, 356, 675, 890
 cauere 67 (caveo)
 causa 1003
 causalis 732
 .CC.CV. 606
 .CC.XC. 519
 ceci 799 (caecus)
 cecidit 337, 344, 353, 363, 384, 410, 423,
 430, 495, 822; caderet 155 (cado)

- cecitatis 1043 (caecitas)
 celebres 553 (celebris)
 celestia 56 (caelestia)
 celi 1042; celo 126 (caelum)
 cellam 496 (cella)
 cenosum 325 (caenosus)
 centenaria 479; centenario 674; centenariis 151 (centenarius)
 cepit 936 (coepio)
 Cercoso 29 (Cercosus)
 certitudo 376, 482; certitudinem 486, 746; certitudinis 480, 481
 certus 386; certa 229; certum 246, 385, 406, 429, 553, 557, 660, 781, 803, 849, 920, 958; certam 469-470, 67; certo 56, 113, 118, 215, 276, 378, 576, 839, 891, 1003; certas 86, 908
 ceteri 193; ceteros 749; ceteris 117, 793 (ceterus)
 cetu 321; cetv 1057 (coetus)
 christiano 933, 1100; christiane 66 (christianus)
 Christus 115, 268, 348, 354, 369, 669, 956, 967, 1093; Christum 336, 337, 366, 684-685, 875, 1071, 1076, 1080, 1081; Christi 45, 47, 103, 107, 334, 344, 352, 372, 387, 412, 933, 934, 1047; Christo 165-166, 366, 1078
 circa 256, 661, 666
 circumdari 405 (circumdo)
 circumstantia 594; circumstantie 637; circumstantias 589; circumstantiis 564, 619, 652, 683
 Cirilli 102, 551 (Cyrillus)
 ciuitate 202, 861, 971
 ciuitatem 915; ciuitatis 631; ciuitati 1078 (civitas)
 clamat 289 (clamo)
 clare 269, 639, 1027, 1056
 clarere 527 (clareo)
 clarissime 305
 clarius 250, 665
 claudit 781; clauserat 784 (claudio)
 codicem 40 (codex)
 cognitio 534; cognitione 206
 cognoscunt 935; cognoscet 27; cognoscentis 176; cognosceret 977; cognoscerent 307; cognouerint 755; cognoscere 26, 128, 178, 184, 955; cognoscendi 1095; cognitari 143; cognoscitur 762-763; cognoscentur 223 (*bis*); cognosci 131 (cognosco)
 collegam 722 (collega)
 coluber 1002
 commendauit 717-718 (commendo)
 commissione 416 (commissio)
 committitur 893 (committo)
 commixta 449 (commixtus)
 communis 529, 535, 538, 541, 858; communes 520, 1015, 1078; comunes 522, 711
 communicauit 18; communicaturus 350 (communico)
 comparauit 357 (comparo)
 compatiior 1030, 1084; compatiendum 1067
 compatriotas 12 (compatriota)
 compediuit 1068 (compedio)
 complebitur 630, 636
 complemento 630 (complemento)
 completis 241; completum 536; completi 688; complendum 540; complenda 537 (compleo)
 complices 121, 193, 221, 854 (complex)
 computatio 878
 computetur 148 (computo)
 conatur 225, 231, 344, 430, 450, 953; conatus 305 (conor)
 concedit 354, 365, 372; concessi 355; concedere 972; concedendo 368; concedentur 228; concederetur 14; concedi 239 (concedo)
 conceptus 444
 concinnabat 824-825 (concinno)
 concludit 126; concluderet 528; concludere 149, 155; concludi 743-744 (concludo)
 conclusio 395; conclusionem 397-398; conclusione 396
 concordat 620, 693-694 (concordo)
 concurrunt 573 (concurro)
 condempno 1030 (condemno)
 condescendere 967 (condescendo)
 conditio 836 (conditio)
 confessor 72, 499; confessori 1082
 confirmat 814; confirmant 689; confirmare 280, 570 (confirmo)
 conformaret 457 (conformo)
 conformitatem 772 (conformitas)
 confringit 1099 (confringo)
 congruos 749; congruis 15 (congruus)
 coniecturam 52, 340, 475, 845; coniecturas 209, 219, 760, 955; coniecturis 207, 223, 464 (coniectura)
 coniecturat 731; coniecture 736; coniecturari 773 (coniecturo)
 coniunctio 733

- consedit 497 (consido)
 consequens 47, 310, 1023; consequentis 893
 consequenter 145-146
 considerationem 622, 1006, 1007, 1050; considerationis 614; consideratione 903 (consideratio)
 consideraerant 141; considerare 1029 (considero)
 consistit 514, 545, 703, 707, 714 (consisto)
 consonant 652; consonet 564 (consono)
 consonum 542
 constanti 490 (constans)
 constat 63, 70, 83, 96, 152, 193, 252, 325, 330, 354, 387, 389, 395, 408, 411, 426, 445, 552-523, 603, 609, 618, 619, 637, 666, 782, 872, 877, 922, 951, 985, 1085, 1088
 construere 976 (construo)
 consummatio 243; consummationis 80, 84, 230
 contempnat 67; contemptus 32 (contemno)
 contemporaneis 794-795 (contemporaneus)
 conterit 1098 (contero)
 contineat 815; continebat 422; continet 611, 840; continent 233; continere 912; continendam 75; continentem 1072; contentis 19; continetur 428; continentur 717; contineri 1074, 1081 (contineo)
 continuam 599 (continuus)
 continuationem 597 (continuatio)
 continue 601
 contra 1, 6, 20, 28, 29 (*bis*), 53, 92, 120, 170, 278 (*bis*), 331, 379, 392, 501, 557, 643, 644, 681, 721, 722, 830, 947, 948, 1000
 contradicit 51, 79, 86, 89, 94, 98, 102, 111, 129, 130, 144, 285, 286; contradicunt 97, 352, 383, 485; contradicendi 359, 883 (contradico)
 contradictio 381, 480, 494; contradictio-nem 181, 231
 contradictoria 85 (contradictorius)
 contrahat 981 (contraho)
 contrariatur 763 (contrarior)
 contrarietatem 1069 (contrarietas)
 contrarius 298; contraria 116, 816; contrarium 391, 453, 655, 974; contrarium 41-42; contrariorum 115
 contumelias 509 (contumelia)
 conuenit 626, 764 (conuenio)
 copia 5; copiam 11
 cordis 374 (cor)
 corporis 277; corporum 700 (corpus)
 correpuinat 637, 652 (correpugno)
 corroborat 905 (corroboro)
 corrui 399, 414 (corruo)
 corruptione 698, 699, 701 (corruptio)
 corruptus 1090; corrupta 50, 276 (corrum-po)
 crassa 737 (crassus)
 creatorem 137; creatori 139 (creator)
 creatura 140; creaturam 141; creaturis 317, 1048
 crebro 967, 1085
 credo 4; credidit 480, 1034, 1053; credere 322; credendum 487, 879; credi 72
 credulitatis 484 (credulitas)
 crementi 104 (crementum)
 criminum 332
 cuilibet 964; quolibet 718 (quilibet)
 cum 4, 7, 8, 22, 25, 32, 36, 49, 50, 52, 61 (*bis*), 63, 68, 71, 81, 115, 125, 183, 192, 195, 199, 203, 207, 211, 232, 251, 261, 293, 307, 311, 323, 329, 388, 395, 396, 405, 408, 410, 427, 430, 440, 447, 518, 530, 602, 603, 606, 610, 616, 618, 619, 620, 621, 636, 642, 666, 671, 694, 727, 739, 763, 795, 820, 826, 867, 873, 896, 950, 978, 983, 996, 999, 1015, 1062, 1077, 1080
 cuncta 15, 919 (cunctus)
 cur 419
 curia 11, 16, 31
 curiositatem 720 (curiositas)
 currebat 888; currebant 1081; currendo 326; currenti 925 (curro)
 cursum 491 (cursus)
 custodes 17 (custos)
Daniel 112, 217, 576, 1062, 1063; Danie-lem 470; Danielis 120, 227, 474, 515, 517, 528, 530, 541, 550, 567, 622, 678, 742, 1070, 1072, 1089; Danieli 777
 de 1, 6 (*bis*), 16 (*bis*) 18, 19, 28, 42, 43, 44, 48, 50, 51, 66, 89, 92, 106 (*bis*), 109, 124, 125, 140, 142, 157, 159, 191, 202, 211, 230, 275, 284, 298, 320, 321, 366, 404, 417, 419, 443, 486, 502, 504, 538, 549, 553, 555, 606, 614, 630, 633, 636, 646 (*bis*), 648, 671, 691, 705, 730, 731, 732, 733, 735, 736, 762, 767, 787, 802, 819, 861, 871, 914, 921 (*bis*), 929, 931, 959, 970, 971, 974, 9797, 986, 1006, 1007, 1024, 1027, 1032, 1057, 1061, 1095

- debacatus 899-900 (debaccho)
 debet 67, 439, 640, 645, 757, 927; debuit
 621; debeat 731, 1042 (debeo)
 debito 790 (debitus)
 decennium 1101
 decimo 399, 684, 988 (decimus)
 declarat 270; declarasse 990; declaratum
 351, 526, 846, 886; declaratur 170,
 279, 286, 314, 559, 674
 decreta 643, 649 (decretum)
 deducere 891 (deduco)
 defeci 671; (deficio)
 defectus 26
 deferre 1082 (defero)
 deinde 189
 deliciis 1024 (delicia)
 delira 820; delirabat 899; deliravit 506,
 677, 684, 695, 702, 739, 751, 765, 777,
 805, 813, 817, 841, 847, 855, 862, 867,
 874, 884, 893, 901, 911, 924, 939, 954,
 970, 978, 1031, 1037, 1040; delirarent
 224-225; delirasse 763 (deliro)
 deliramentum 255-256, 1008, 1018; delira-
 menta 21, 973, 988, 1025
 dementia 197
 demonstrare 656 (demonstro)
 denegabat 956; denegavit 172 (denego)
 denotatur 482 (denoto)
 dentes 1099 (dens)
 denunciacione 28,170, 277; denunciaciones
 2, 6; denunciacionibus 42, 526 (denun-
 tiatio)
 denuncia 59-60; denunciatur 486; denunciare
 673; denunciatus 486, 489; denunciati-
 onem 483; denunciatur 484, 487
 deputavit 925; deputare 1024 (depoto)
 describit 99; describat 245 (describo)
 desideria 1020 (desiderium)
 despectionum 704 (despectio)
 despicere 55; despectus 510 (despicio)
 distinguere 909 (distinguo)
 destitit 823 (desisto)
 destructione 404 (destructio)
 determinat 827; determinavit 215; deter-
 minare 852; determinando 393, 662,
 665; determinandum 831; determinandi
 834; determinatum 636-637, 982; deter-
 minata 773; determinate 71, 736, 774;
 determinato 673, 674; determinatur 634
 (determino)
 detestatur 360 (detestor)
 deuiat 546; deuiavit 38, 46, 469, 478, 570,
 642, 658, 937; deuiandi 545 (devio)
 Deus 15, 48, 282, 312, 564, 781, 784, 787;
 Deum 316, 856; Dei 109, 117, 202, 697,
 796, 801, 861, 915, 971; Deo 218, 789
 dico 62, 492, 905, 1032, 1082; dicit 58, 90,
 95, 124, 128, 179, 183, 186, 190, 203,
 204, 207, 211, 212, 222, 232, 234, 256,
 274, 311, 336, 363, 373, 384, 405, 423,
 451, 495, 545, 547, 570, 606, 644, 752,
 767, 826, 837, 848, 857, 867, 869, 914,
 928, 957, 978, 986, 1018, 1051, 1070,
 1085; dicitis 712; dicunt 379, 540, 712;
 dicebat 454; dicebant 833; dixi 1035;
 dixit 132, 133, 142, 150, 153, 176, 186,
 213, 214, 264, 295, 296, 297, 333, 437,
 454, 456, 458, 471, 532, 629, 642, 670,
 691, 940, 949, 952, 963, 1044; dixeram
 660; dixerat 130; dixerunt 339; dicat
 251, 530, 795, 849, 1077, 1079; dixerit
 68, 125, 243, 602, 984, 1080; dixisset
 471; diceret 171, 196, 292, 922, 965;
 dicerent 387; dic 724, 734; dicere 180,
 206, 283, 382, 461, 476, 690, 865, 949;
 dicendo 337, 375, 390, 399, 410, 414,
 469, 478, 600, 658, 695, 739, 777, 836,
 837, 847, 862, 893, 911, 924, 954, 970,
 1040; dicens 539, 723; dicitur 268, 391,
 393, 402, 635, 661, 662, 663, 754, 811,
 898, 1000; dicatur 284; dicuntur 239;
 dici 136, 140, 392, 632; dictus 23; dicta
 605, 770, 803, 917, 1088; dictum 79,
 229, 263, 313, 392, 482, 743, 779, 830,
 835, 894, 958, 980, 1013; dicti 775,
 906; dicto 134, 546, 821, 1036; dictis
 160, 342, 391, 457, 494, 723
 dictio 595
 didicit 1028 (disco)
 dies 127, 228, 232, 233, 251, 517, 519,
 594, 601, 603, 606, 612, 1040, 1046,
 1049; diem 77, 142, 519, 521, 583; diei
 345, 596; die 92, 124, 522, 673, 1042,
 1048, 1051; dierum 152; diebus 151,
 241, 259, 1096
 differentia 1091; differentiam 187, 1059;
 differentias 86-87
 digitos 203 (digitus)
 dignareri 454 (digno)
 dignum 421 (dignus)
 dilatant 1057 (dilato)
 dilexisse 500 (diligo)
 diligenter 638, 968
 diligentia 5; diligentiam 168
 dimidium 608, 609, 611, 615, 616
 directe 51, 763, 947

- dirigit 928, 1014; dirigebat 872; direxerit 71 (dirigo)
 dirutum 326 (diruo)
 discedat 680 (discedo)
 disciplina 115
 discipuli 741; discipulis 740 (discipulus)
 discolus 356; discolos 379 (dyscolus)
 discordet 619; discordaret 682 (discordo)
 discrepant 585; discrepet 561 (discrepo)
 discreti 910 (discerno)
 discutiant 62; discutiuntur 30-31; discussa 1025 (discuto)
 disiunctuam 363, 376, 381 (disiunctivus)
 dispensare 196, 199; dispensandi 200 (dispensare)
 disperdet 1100 (disperdo)
 distantia 261
 distinctione 488; distinctiones 765 (distinctio)
 distinxit 39 (distinguo)
 distributione 568 (distributio)
 diuina 24, 1033, 1036; diuinam 210, 475; diuine 158, 182, 577 (divina)
 do 778; dant 1015; dedit 400, 1094; dederat 19; dabit 241; detis 1016; dederim 671; dedissetis 5; dare 199; dato 560, 748; datur 109
 docet 532; 387; docuit 668; docuerat 833; docebit 950; docere 667, 754, 759; docendo 368 (doceo)
 doctor 581; doctores 552, 647, 656, 712, 801; doctorum 545-546, 779, 786, 833, 852; doctoribus 793
 doctrina 116, 963; doctrinam 56, 965; doctrine 47, 55, 577
 dolendvm 255 (doleo)
 dolium 705
 dolositas 1011; dolositatis 1043
 dolosus 174; dolosa 45, 738; dolosi 121; dolose 193, 1003
 dolus 334; dolum 307; doli 999, 1003; dolo 948; dolos 825
 Dominico 794 (Dominicus)
 Dominus 125, 132, 171, 175, 197, 203, 205, 222, 271, 301, 369, 400, 437, 440, 462, 470, 471, 476, 668, 705, 740, 862, 952, 962, 979, 983; 1093; Domine 692, 723, 725, 728, 729, 945; Dominum 757, 948; Domini 147, 435, 741, 1041, 1042, 1046, 1049, 1051; Domino 945
 dormirent 17 (dormio)
 duas 303, 728; duabus 733 (duae)
 dubietatis 481 (dubietas)
 dubitat 731-732 (dubito)
 dubitatiue 213 (dubitative)
 dubium 659, 661, 663, 664; dubio 262, 293, 342, 412, 479, 483, 706, 775, 966
 ducem 1071, 1076, 1082 (dux)
 dum 17, 679
 dummodo 561
 duo 53, 305, 478, 485, 517, 593, 601, 603, 916, 1059, 1089; duos 600, 906; duorum 420; duobus 120, 1084
 dupliciter 238, 425, 546, 826
 durationis 101, 166, 204 (duratio)
 durauit 625; durabit 235; duraret 259, 771; duratura 631 (duro)
 ea 40, 43, 123, 558, 752, 915, 921, 1014, 1052; id 7, 59, 131, 177, 183, 263, 282, 402, 455, 488, 535, 627, 656, 659, 660, 665, 676, 731, 767, 796, 797, 799, 883, 904, 956, 1032, 1063; eum 58, 70, 356, 387, 643, 670, 792, 985; eam 290, 350, 418, 463, 487, 531, 557, 666, 681, 782, 812, 935; eas 427, 448, 1013; eius 85, 104, 106, 131, 162, 174, 266, 268, 404, 449, 457, 526, 567, 720, 775, 778, 854, 917, 932, 938, 975, 1088; ei 14, 64, 218, 226, 401, 436, 455, 677, 681, 868, 1026, 1030, 1066, 1084; eo 20, 145, 201, 250, 355, 357, 407, 414, 420, 502, 545, 570, 736, 875, 941; eos 32, 341, 484, 745, 800; eorum 13, 32, 342, 537, 558, 640, 800, 914; eis 199, 304, 428, 471 (*bis*), 476, 488, 745 (*bis*), 760, 792, 946, 952, 956
 ebdomada 1059; ebdomade 1059-1060, 1070-1071, 1073, 1078, 1081; ebdomas 1063; ebdomadarum 1061 (hebdomada)
 ebdomas 1060, 1076 (*bis*); ebdomadis 1060 (hebdomas)
 ebrietate 998 (ebrietas)
 ebrius 992
 ebullirent 1096 (ebullo)
 ecce 725
 ecclesia 352; ecclesia 103, 109, 414, 566, 697, 882; ecclesiam 45; ecclesie 60; ecclesie 87, 410, 412 (*bis*), 416, 421, 580, 793, 993, 1001, 1005, 1012
 edidit 20; ediderat 7 (edo)
 editiones 501; editionum 638, 840; editio-nvm 871; editionibus 426, 433, 572, 828, 864-865 (editio)

- editoris 667-668 (editor)
 efficaciter 675
 effugere 1004; effundat 313; effusum 1
 (effugio)
 effluxerit 4 (effluo)
 efrons 913 (effrons)
 ego 10, 12, 22, 59, 138, 139, 417, 419,
 489, 546, 642, 670, 778, 885, 1032,
 1034, 1082; me 13, 24, 208, 329, 384,
 386, 425, 454, 490, 495, 498, 499,
 503, 515, 570, 742, 811, 827, 838,
 860, 889, 902; mei 906; mihi 5, 18,
 454, 498, 500, 678, 832, 1041, 1088;
 mecum 497
 egredientur 242 (egredior)
 egritudini 1067 (aegritudo)
 electi 143, 242; electorum 697; electis 91,
 173, 228, 240 (electus)
 elegantiam 775 (elegantia)
 elementa 1051-1052; elementorum 1053
 (elementum)
 elici 406 (elicio)
 elidere 225, 231 (elido)
 eloquiorum 565; eloquii 33, 582, 968 (elo-
 quium)
 emanauit 335 (emano)
 emendationem 591 (emendatio)
 emitentes 1096 (emitto)
 emulorum 31 (aemulus)
 enim 180, 203, 213, 256, 268, 365, 369,
 401, 415, 424, 481, 489, 496, 589, 632,
 660, 685, 732, 828, 863, 895, 942, 958,
 1035, 1070, 1085
 Epiphanem 632; Epiphane 536 (Epiphanes)
 episcopum 3; episcopis 196; episcopi 198
 (episcopus)
 epistola 751, 971-972
 equipollens 238 (aequipollens)
 ere 925 (aera)
 ergo 35, 50, 134, 223, 248, 323, 457, 523,
 602, 618, 712, 726, 859, 866, 1016,
 1039, 1086, 1102
 erigere 326 (erigo)
 Erithea 903, 907, 912, 924, 926, 928, 930
 errorem 370 (error, *subs.*)
 erubuit 331, 401, 415, 424, 571, 660, 826
 (erubesco)
 erudiendo 1065 (erudio)
 erumperent 566 (erumpo)
 Esicium 752, 841, 972 (Hesiquius)
 estimatione 276 (aestimatio)
 estimo 212, 213; estimare 274; estimandi
 307 (aestimo)
- et 18, 24, 25, 27, 28, 29 (*bis*), 32, 34, 40, 44,
 45, 47, 55, 62, 76, 77, 81, 84, 92, 97, 98,
 104, 106 (*bis*), 108, 109, 114, 115, 116,
 124 (*bis*), 127, 130, 139, 142, 153, 158,
 161, 185, 187, 188 (*bis*), 194, 206, 234,
 243, 244, 245, 257, 258, 260, 263, 278,
 283, 286, 288, 292, 303, 306, 307, 312,
 319, 325, 326, 328, 330 (*bis*), 331, 337,
 340, 344, 345, 351, 356, 359, 370, 371,
 373, 377, 382, 419, 427, 432 (*bis*), 434,
 436, 437, 441, 444, 458, 466, 467, 475,
 481 (*bis*), 486, 488, 490, 491, 492, 493,
 496, 497 (*bis*), 503, 504, 508, 509, 510
 (*bis*), 513, 517, 518, 522, 524, 526 (*ter*),
 531, 532, 533, 539, 543, 548, 549, 550,
 552, 555, 556, 557, 563 (*bis*), 565 (*bis*),
 567, 581, 588, 591, 596, 601, 602, 607,
 608, 609, 610, 611, 613, 615 (*bis*), 616,
 620, 627, 629 (*ter*), 631, 633, 637, 640,
 644, 653, 655, 656, 662, 665, 668, 672,
 675, 678, 686 (*bis*) 687, 690, 698, 703,
 705, 711, 715, 716, 719, 721, 724, 725
 (*bis*), 726, 729, 730, 734, 735, 764, 774,
 781, 782 (*bis*), 787, 791, 794, 796, 797,
 798, 800, 801 (*bis*), 803, 806, 814, 815,
 820, 823, 824, 829 (*bis*), 845, 846, 847,
 851, 854, 877, 878 (*ter*), 880, 882, 883,
 897, 912, 915, 916, 926, 929, 933, 948,
 951, 962, 964, 968, 969, 974, 975, 981,
 982, 994, 995, 997, 1007, 1009, 1014,
 1025, 1034, 1043, 1046, 1052 (*bis*), 1058,
 1060 (*bis*), 1061, 1071, 1073, 1074 (*bis*),
 1076, 1078 (*bis*), 1079, 1083, 1092 (*bis*),
 1094, 1096, 1097 (*ter*), 1099 (*bis*), 1102
 etas 146, 771, 774; etatis 479, 772, 773;
 etate 767; etatum 765 (aetas)
 etc. 126, 172, 179, 185, 208, 272, 297,
 315, 405, 454, 471, 476, 518, 635, 692,
 735, 754, 757, 837, 843, 856, 898, 946,
 953, 1041, 1074 (et cetera)
 eternum 1103; eterne 54 (aeternus)
 etiam 18, 22, 31, 76, 78, 91, 164, 178, 195,
 207, 214, 240, 281, 285, 316, 346, 359,
 459, 525, 537, 544, 549, 554, 558, 584,
 614, 681, 689, 767, 769, 782, 835, 842,
 857, 860, 863, 864, 918, 927, 932, 959,
 961, 999, 1011, 1021, 1022
 etsi 66, 217, 236, 346, 360, 699, 817
 euacuare 353; euacuatur 23 (evacuo)
 euenirent 923 (evenio)
 euentus 906, 908 (eventus)
 euersione 819 (eversio)
 Eugenius 105-106

- euidentiā 37 (evidentiā)
 euitandi 168 (evito)
 euuangelicus 316; euuangelicam 69-70, 73;
 euuangelice 55, 194; euangelice 64, 111
 (euangelicus)
 Euuangelio 51 (Euangelium)
 ex 11, 52, 132, 134, 145, 149, 154, 160,
 191, 201, 202, 225, 226, 227, 248, 299,
 305, 318, 319, 323, 353, 359, 373, 377,
 384, 389, 406, 410, 416, 420, 464, 502,
 583, 736, 895, 898, 903, 1070
 exaltat 370 (exalto)
 excecauit 800 (excaeco)
 excellentes 553-554, 556 (excellens)
 excessus 612
 excitare 968; excitando 54 (excito)
 exclusis 497 (excluso)
 excusaretur 428 (excuso)
 exemplum 890; exempli 897, 1097
 exercitu 405 (exercitus)
 exitu 1075 (exitus)
 exortationibus 54 (exhortatio)
 explendum 747 (expleo)
 explicit 1103
 explorator 503
 expono 546, 642; exponitis 523, 1017; expo-
 nent 521, 523, 712, 1086; exposuerint
 651; exposuisse 546; exposuisset 560;
 exponere 677, 681; exponentis 654; expo-
 sita 742; expositum 759; exponitur 650;
 exponuntur 1038; exponi 185, 535, 589,
 859, 861, 1087
 expositio 516, 523, 561, 583, 618-619, 628,
 632, 636, 641, 649, 679, 682, 814, 859,
 1039; expositionem 515, 520, 551 (*bis*),
 554, 571, 585, 595, 624, 813, 855;
 expositione 586, 848; expositionis 562,
 680; expositiones 533, 565, 638, 655,
 817-818; expositionum 573
 expresse 82, 90, 99, 233, 250, 296, 399,
 532, 551, 871, 1051, 1077, 1079 (*adv.*)
 expressionem 812; expressione 819 (expres-
 sio)
 expressius 665 (expressus)
 exprimit 91, 103-104, 207, 264, 529, 761,
 844, 927, 1042; exprimunt 53-54, 348;
 exprimebant 459; expresserat 455, 834;
 expressi 232; expressit 159, 266, 1009;
 exprimat 605; expressisset 608; expres-
 sissent 749; exprimere 444, 617, 1058;
 exprimitur 301, 303, 407, 483; exprimi
 402; expressa 237, 575; expressum 593;
 expresso 626, 935 (exprimo)
 extenduntur 1071 (extendo)
 extimationem 280 (extimatio)
 extinguet 265 (extinguo)
 extitisse 553 (exsisto)
 extra 678
 extrema 247 (extremum)
 exurentur 1052 (exuro)
 facit 95, 203, 208, 319 (*bis*), 403, 766, 768,
 810, 820, 904 (*bis*); faciunt 510, 842; feci
 417, 419; fecit 16, 389, 750, 788, 791,
 792, 1034, 1093; fecerunt 909, 945;
 faciat 192, 408, 445, 603, 610, 636, 819;
 faciant 1062; faceret 388; facerent 13;
 fecerint 420; fecerit 43; facies 963; facere
 206, 282, 645, 1034; facta 28, 568, 628;
 factam 400, 550, 591; factum 540; factio
 500; facte 625 (facio)
 facultatis 177 (facultas)
 fallacia 893
 falsitas 449; falsitatem 75, 832, 976; falsi-
 tate 44
 falsum 236, 285, 335, 347, 472, 481, 530,
 863, 877, 942; falso 58, 336, 433, 451,
 460, 769 (falsus)
 famem 792 (fames)
 famose 110 (famosus)
 fantasticam 466; fantasticum 507, 524, 708
 (phantasticum)
 fantastice 872 (phantastice, *adv.*)
 fateor 679
 fatue 68 (fatuus)
 Ferricus 555
 feruenter 11 (ferventer)
 ficta 633 (fictus)
 factor 922
 fidei 563, 651, 682 (fides)
 fidelis 116, 356; fideles 164, 306, 1018;
 fidelibus 996
 figura 536, 750
 figurale 1092 (figuralis)
 figuratuum 926 (figurativus)
 figuratum 567 (figuro)
 filacterias 1058 (phylacteria)
 filii 8, 296, 491 (filii)
 fimbrias 1058 (fimbriae)
 finalia 77, 209, 215, 222, 274, 283, 302,
 309, 338, 463, 543, 756, 777, 831, 834,
 862, 941, 955, 972; finalium 2, 42, 173,
 349, 474, 891; finalivm 470; finalibus
 980 (finalis)
 fingit 1014; fingere 248 (fingo)
 finiendum 827, 850 (finio)

- finis 257, 634, 839, 995, 1010, 1019, 1022;
 finem 55, 147, 257, 260, 394, 601, 673,
 845, 853, 994, 1001; fine 260, 274, 311,
 630, 635, 665, 671, 695, 1007
 fit 633, 789, 871; fiet 737; fiat 33; fiant 799;
 fieret 5, 138, 807; fieri 731, 1033 (*bis*),
 1035; fiendum 736 (fio)
 fleuerit 367 (fleo)
 fluxit 590; fluxerunt 685; fluxerit 924;
 fluxisse 875-876 (fluo)
 forte 699
 Francisco 794 (Franciscus)
 frater 6, 23, 555 (*bis*); fratrem 1, 28, 29,
 170, 278; fratris 21, 160; fratri 68
 fraudem 194 (fraudes)
 fraudolenter 253, 449
 fraudulentus 343; fraudulenta 881; fraudo-
 lentam 281, 300; fraudolente 281
 frenantis 69 (freno)
 frequenter 710, 1038
 frequentia 703 (frequens)
 friuolum 743 (frivolus)
 frumenti 568 (frumentum)
 frustra 445, 582, 603, 610
 fumum 1097 (fumus)
 fundamentum 43, 74, 123-124, 323-324,
 467, 507, 708, 940
 fundat 40, 550; fundatam 884 (fundo, -as)
 fundit 706; fundendi 719 (fundo, -is)
 fur 1041
 furtum 963
 futura 364, 921; futurum 113, 155, 188;
 futuram 792; future 167; futuro 303
 (futurus)
garrit 261; *garrulet* 676 (*garrio*)
 gehennali 716 (gehennalis)
 gehenne 68 (gehenna)
 generaliter 979
 generalium 418 (generalis)
 generata 359 (generatus)
 generationis 152-153; generationibus 148
 (generatio)
 generis 147; genere 905 (genus)
 genesim 563 (genesis)
 gentilis 929
 gentilitatis 880 (gentilitas)
 gigantum 1057 (gigas)
 Gilbertus 550
 gladii 559; gladio 29, 92, 161, 278, 286,
 289, 315, 525, 725, 729, 975, 1025
 (gladius)
 gloria 1102; gloriam 1056; glorie 246, 247
 gloriatur 66 (glorior)
 gloriosus 512; gloriosam 700
 glosatores 711; glosatorum 817 (glossator)
 glossa 185, 186, 191-192, 227, 270, 272,
 289, 535, 538, 541, 589, 605, 621, 746,
 858; glosa 529, 623; glosam 175, 579,
 678 (*bis*), 947; glose 520, 522, 1015,
 1086; glosas 300, 808, 1061; glosis 299
 gradu 66 (gradus)
 gramaticus 727, 975, 981 (grammaticus)
 gratie 790; gratias 1098 (gratia)
 guttur 938 (guttur)
habeo 949; habet 137, 431, 435; habuerunt
 469; habuerit 593; habeat 52, 72, 452,
 486; habeant 487; haberet 248, 528;
 habere 11, 13, 96, 97, 434, 473, 474,
 534; habendam 746; habetur 229, 1070;
 habebitur 229; haberetur 780
 habundanti 389 (abundans)
 habundantia 374 (abundantia)
 habundavit 824 (abundo)
 hebraicam 687; hebraicum 880 (hebraicus)
 hebraea 929; hebreorum 878 (hebraeus)
 hereticus 56, 293, 574; hereticum 285, 942
 (haereticus)
 hic 183, 252, 263, 280, 330, 331, 401, 415,
 424, 467, 571, 645, 660, 720, 723 (*bis*),
 762, 843, 899, 918, 1010, 1031, 1034,
 1055, 1090; hec 81, 114, 247, 416, 543,
 595, 725, 734, 755, 919, 1059, 1062,
 1072, 1082; hoc 44, 52, 58, 65, 75, 125,
 130, 134, 137, 150, 181, 198, 204, 206,
 220, 231, 237, 238, 243, 250, 255, 284
 (*bis*), 297, 304, 320, 341, 346, 358, 365,
 381, 423, 430, 436, 440, 452, 454, 455,
 481, 482, 492, 527, 529, 539, 595, 610,
 621, 632, 666, 672, 720, 724, 728, 732,
 753, 769, 783, 798, 817, 828, 840, 851,
 857, 863, 866, 869, 871, 895, 898, 942,
 945, 958, 999, 1011, 1058, 1074, 1086;
 hunc 607, 607; hanc 140, 363, 448, 476,
 551, 554, 965; huius 491, 505, 881,
 918, 1007; huic 111, 351; hac 211, 244;
 hiis 169, 478, 494, 617, 723, 959, 1096
 hinc 8
 historialiter 536
 homines 76; hominum 772, 774; hominibus
 83, 127, 275, 283, 310-311, 338, 465,
 753, 807 (homo)
 hora 92, 124, 127, 1044, 1045; horam 14,
 77, 142; hore 345
 Horoscopi 108 (Horoscopus)

- huiusmodi 447
humana 206; humanam 475, 780, 845;
humani 147; humane 158, 340, 961,
967, 968; humanas 210, 220, 761, 955;
humanis 207-208, 223, 464
humilibus 796 (humilis)
- iactantie* 8 (iactantia)
iactauit 324, 669; iactare 415 (iacto)
iam 19, 93, 326, 378, 495, 690, 721, 909,
921, 924, 975, 997, 1008, 1092
iamdicte 26 (iamdictus)
ianuis 82 (ianua)
ibi 95, 136, 138 (*bis*), 157, 207, 259, 435,
439, 452, 521, 616, 634, 674, 744, 896,
1045, 1057, 1074
ibidem 8, 23, 159, 185, 390, 403-404, 663,
746, 1051, 1062
idem 258, 606, 727, 1010; eadem 115,
117, 396; eandem 530; eidem 216, 417;
eodem 861; eorundem 362; eisdem 18
ideo 26, 234, 326, 434, 520, 613, 868,
1023
Ieronimus 98, 686, 877; Ieronimo 94 (Hie-
ronymus)
igitur 46, 69, 309, 336, 371, 447, 476, 540,
609, 737, 762, 1077
ignarus 1028; ignaros 1065
ignis 68; ignem 1053, 1097; igne 715
ignorantia 738, 1088; ignorantie 969, 1097
ignorat 51, 316, 981, 1044, 1089, 1091;
ignorant 697; ignorabant 954; ignorauit
599; ignorauerunt 76, 960; ignorabant
76; ignorauerint 756; ignoret 604, 727-
728; ignoraret 440, 543; ignorasset 617;
ignorare 621; ignota 127, 339 (ignoro)
Iherusalem 404, 405, 590, 631, 819-820,
1075, 1078 (Ierusalem)
Ihesus 265, 271, 369, 668, 1093
·II°. 227; ·II°. 227
ille 110, 611, 928, 950, 1070, 1077; illa
132, 172, 266, 327, 378, 451, 575,
584, 604, 609, 650, 651, 756, 760,
814, 843, 844, 909, 961, 990; illud
67, 166, 169, 185, 292, 326, 372,
386, 389, 425, 426, 427, 446, 490,
527, 580, 594, 685, 783, 824, 835,
857, 866, 881, 931, 932, 1005, 1035,
1048; illum 252, 529, 624, 952; illam
20, 267, 328, 333, 380, 585, 594, 885,
945; illius 17, 109, 217, 395, 492, 520,
630, 785, 855, 1092; illi 53, 232, 290,
487, 691, 787, 934; illo 189, 270, 350,
540, 618, 633, 742, 747, 778, 1015,
1047, 1079, 1089; illos 27, 235, 243,
250, 600; illas 300, 1063, 1095; illo-
rum 832, 1057; illarum 818, 1061; illis
97, 126, 237, 241, 362, 443, 516, 518,
617, 646, 672, 758, 788, 797, 838,
920, 956, 978, 986, 1029, 1040, 1064
illuminatus 128
imitaretur 366; imitari 333, 366, 669
(imito)
imitatione 372 (*bis*) (imitatio)
immediate 188, 258, 906
immemor 262, 1080
immortali 1102 (immortalis)
immundicie 1098 (immunditia)
imperite 360
impertinens 347, 435
impertinenter 432, 433
impius 305; impiorum 1099
implere 373; implenda 1020 (impleo)
implicat 341; implicare 181; implicatur
381, 480
imponitur 64 (impono)
importat 596, 732 (importo)
impositor 332
impossibile 778, 784, 785-786 (impossibi-
lis)
improbantes 552 (improbo)
improperare 823 (impropero)
improperia 510, 806; improperiorum 703-
704 (improperius)
impudica 465 (impudicus)
impugnabant 933; impugnare 667 (impug-
no)
in 20 (*bis*), 24, 25, 28 (*bis*), 29 (*bis*), 30, 31,
33, 34, 35, 36, 38 (*bis*), 39 (*bis*), 41, 46,
74, 75, 81, 86, 89, 90, 92, 94, 99, 100,
103, 106, 109, 120, 123, 125, 126, 140,
141, 144 (*bis*), 145, 146, 147, 154, 155,
159, 161, 164, 169, 170, 171, 174, 194,
196, 198, 199, 201, 225, 236, 237, 239,
244 (*bis*), 250, 254, 255, 260, 261, 268,
270, 272, 273, 274, 277, 278, 286, 287
(*ter*), 289 (*ter*), 290, 298, 299, 302, 311,
314, 315, 318, 324, 325, 328 (*bis*), 329,
333, 337, 341, 346, 350, 355, 357, 361,
362 (*bis*), 370, 378, 391 (*bis*), 392 (*bis*),
399, 412, 414 (*bis*), 418, 421, 426, 428,
432, 433, 435, 442, 462, 468, 478, 489,
493, 497, 506 (*bis*), 508, 511, 512, 513,
514, 515, 516, 518, 525 (*bis*), 526, 540,
544 (*bis*), 545, 546, 556, 559, 562, 566,
567, 568 (*bis*), 570, 576, 582, 586, 587,

- 588, 590, 623, 630, 633, 635, 644, 658
(*bis*), 659 (*bis*), 664, 667, 671, 672, 687,
690, 692, 693, 695, 702 (*bis*), 703, 707,
708, 710, 711, 714, 717, 718 (*bis*), 720,
722, 723, 724, 728, 733, 739, 742, 743,
748, 750 (*bis*), 751, 761, 776, 805, 811,
813, 822, 827, 828, 829 (*ter*), 836, 837
(*bis*), 845, 846, 850, 855, 861, 864, 869,
871, 874, 875, 876, 882, 884, 885, 886,
901, 902, 911, 920, 924, 928, 931, 932,
933, 934, 936, 939, 940, 941, 943, 945,
947, 948 (*bis*), 963, 971 (*ter*), 974, 975,
978, 985, 986, 988, 992, 994, 996, 997,
999, 1008, 1012, 1025 (*bis*), 1026, 1027,
1029, 1030, 1037, 1040, 1042, 1046,
1048 (*bis*), 1049, 1051, 1052, 1056,
1058, 1080, 1084, 1089, 1090, 1095,
1099, 1100, 1102
- inane 467 (inanis)
incertitudine 157
incertum 148, 153, 154, 234; incerta 388
(incertus)
incessanter 1098
inchoata 890 (inchoatus)
incidere 169, 291; incidentis 714; incidenti
718
incipit 1, 147, 623; incipiant 692; incipere
927 (incipio)
includit 236 (includo)
incognita 338 (incognita)
inconueniens 155, 282, 284, 535, 1039
(inconueniens)
inde 8, 737 (*adv.*)
indicat 730; indicabo 327 (indico)
indifferenter 76
indirectam 595 (indirectus)
indubitanter 224, 489, 653
infallibiliter 879
infert 134, 380 (infero)
infidelis 574
infirmiorem 190, 277, 961; infirmitatis
968; infirmitati 967 (infirmitas)
infirmos 188 (infirmus)
inflati 797 (inflatus)
infra 254, 1101
ingeniatus 16
ingressu 590 (ingressus)
inimico 111 (inimicus)
inique 429 (*adv.*)
iniquitas 334-335, 917-918, 1007; iniqui-
tatis 873; iniquitate 513
iniquus 49 (*bis*); iniquum 311, 329; iniqua
904
- initium 1091; initio 601, 692, 875, 891,
1079; inicio 684
iniuriam 319, 788, 791, 792-793 (iniuria)
iniusticia 321 (iniustitia)
iniustum 312 (iniustus)
innititur 622 (innitor)
innotuit 218; innotuisset 216 (innotesco)
innuit 328 (innuo)
insaniam 224, 428; insanie 256 (insania)
insanus 93, 574
inseruit 1090; inserere 1062; inserendo 765,
808 (insero)
insipientia 32-33
inspirationis 182 (inspiratio)
instantiam 360-361, 361 (instantia)
instantis 83 (insto)
instrumentis 61 (instrumentum)
insuper 1067
intellectus 218, 533, 565, 745, 784; intel-
lectum 529, 740; intellectui 351; intel-
lectu 776
intelligit 775; intellexit 253, 342, 648;
intellexerunt 741, 787; intelligat 931;
intelligerent 740; intellexisset 779, 786;
intellexissent 748; intelligere 198, 757;
intelligendum 946; intelligentes 647;
intelligentibus 572; intelligi 1086; intel-
ligitur 630; intelligatur 267 (intelligo)
intendo 36; intendit 125, 263, 461; inten-
debat 667; intendissem 885
intentionem 48, 377; intentione 50 (*bis*),
970 (intentio)
intantum 450, 886; intento 815 (intentus)
inter 187, 245, 247, 552, 600, 716, 865,
906, 1059, 1091
intercurrunt 907 (intercurro)
interficiet 271 (interficio)
interpretatio 649; interpretatione 645
interrogat 731, 737; interrogauit 503; inter-
rogans 730, 736 (interrogo)
interrogationem 945; interrogationis 730,
809 (interrogatio)
interrogatus 502; interrogati 419, 732
introducitur 74, 146, 160, 167; introduxit
448; introducitur 830, 835-836, 889;
introduca 358; introductam 902-903
(introduco)
intuentium 44 (intueor)
inuehitur 53, 120, 1000 (inveho)
inuenitur 586; inuenietur 593 (inuenio)
inuestigationem 780 (investigatio)
inuicem 97 (invicem)
inutile 310 (inutilis)

- investigando 662 (investigo)
 Ioachim 108, 549 (Ioachim)
 Iohannes 555, 750, 1044; Iohanem 30;
   Iohanne 948 (Ioannes)
 Ioseph 568
 ipse 157, 219, 265, 317, 386, 401, 425,
   444, 761, 785, 795, 798, 844, 948,
   1000, 1041, 1089; ipsa 567, 621, 729,
   962, 964; ipsum 8, 321, 357, 508, 743,
   983, 1008; ipsius 36; ipsi 130, 339, 472,
   689, 1102; ipso 260, 994; ipsorum 597,
   1099; ipsis 996
 ipsemet 357, 898
 iracundie 1097 (iracundia)
 irreligiosi 373 (irreligiosus)
 irrisor 331
 irrisorie 330, 389
 is *cf.* ea
 Israel 724
 iste 121, 143, 149, 192, 221, 230, 241,
   293, 342, 447, 464, 520, 559, 585, 619,
   621, 627 (*bis*), 953, 976, 1002; ista 27,
   242, 272, 488, 586, 1053; istud 313,
   408, 434, 443, 617, 698; istum 307,
   358, 721, 853; istam 622; istius 335,
   614, 636, 722; isto 185, 225; istas 728;
   istis 653
 ita 110, 259, 466
 itaque 81
 item 58, 65, 86, 89, 94, 98, 102, 105, 108,
   111, 145, 170, 384, 769
 iterum 40, 370, 371, 518, 664, 1075, 1079,
   1084
 .IV^{or.} 688; 805
 Iuda 591
 iudicat 49; iudicauerit 329; iudicet 50; iudi-
   care 51; iudicandum 19
 iudicibus 60 (iudex)
 iudicium 266, 1054; iudicii 77, 124-125,
   127, 142, 346, 1048, 1049 (iudico)
 iuris 353 (ius)
 iuste 429
 iuxta 377, 594, 678, 688, 852, 894

karissime 4, 323; karissimo 1094 (carus)

lateat 1021 (lateo)
 latitudine 379, 835, 892 (latitudo)
 laus 1102
 lecto 497 (lectus, *subs.*)
 legis 647 (lex)
 legit 395, 396; legimus 623; legendum 14;
   legitur 366, 367 (lego)
 leonum 1099 (leo)
 leuissime 27 (levis)
 liberalitate 318, 790 (liberalitas)
 libidine 359, 883 (libido)
 libro 89, 141, 146, 159, 548, 549, 762,
   861; libri 521; libris 624 (liber, libri)
 licet 301, 677, 849; liceat 308; liceret 681
 lima 61
 limites 639 (limes)
 lingua 824; linguam 69
 lippis 161 (lippus)
 litargiam 428 (lethargia)
 litera 1070; literam 403, 403, 541, 861,
   974, 1072; litere 564, 589, 594, 619,
   637, 652 (littera)
 literalem 812; literali 819 (litteralis)
 literaliter 407 (litteraliter)
 locum 137; locis 254, 1090 (locus)
 locustas 1095, 1100 (locusta)
 locutio 729; locutiones 728; locutionibus
   733
 logicalibus 525 (logicalis)
 loquitur 157, 183, 330, 374, 451, 489, 691,
   931, 1029, 1051, 1061; loquimini 179;
   locuntur 647, 1030; loquebatur 133,
   154-155, 301-302, 929; loquebantur
   180 (*bis*), 181, 350; loquentur 182;
   loqui 433, 581; loquendi 141, 178, 262,
   598, 727; loquens 378; loquentis 377;
   loquenti 397; loquente 511-512; locutus
   600, 979, 989; loquutum 70; locuti 753
   (loquor)
 Luchas 404, 820; Lucham 407; Lucha 739
   (Lucas)
 lucide 20, 505
 lumen 158, 1095; lumine 182
 lunaribus 930
 lux 27; luce 30
 .LXII. 1077
 .LXIX. 1080
 .LXX. 1081
 .LXX^a. 1061, 1070, 1072, 1077
 .LXXXIII. 146

Machabeo 591 (Macchabaeus)
 machabeorum 592, 623-624 (macchabaeus)
 maculandi 72-73 (maculo)
 magis 452, 783, 879
 magister 98-99; magistrum 333; magistri
   221, 556; magistrorum 351-352, 556
 magna 752; magni 419; magnis 793 (mag-
   nus)
 magnificent 1058 (magnifico)

- maiori 994 (maior)
 Maioricensem 3; Maioricensi 1094 (Maio-
 ricensis)
 male 1017
 malicia 513, 800, 824 (malitia)
 malignantium 412 (maligno)
 malignitatis 715 (malignitas)
 mandauī 456 (mando)
 mane 517, 603, 629 (*adv.*)
 manesse 335; manans 276 (mano)
 manifesta 33, 586; manifestum 225; mani-
 festam 264, 658; manifeste 427, 1047;
 manifestis 52; manifestissima 881 (mani-
 festus)
 manifestat 20, 390; manifestauī 1085;
 manifestauit 500, 1056; manifestandum
 832; manifestatur 174, 269, 918; mani-
 festabitur 269 (manifesto)
 manifestationem 510-511, 511 (manifestatio)
 Martinus 6; Martinum 1
 masticatum 998 (masticatus)
 mater 414; matri 421
 Matheus 399, 403, 811, 819; Mathei 79,
 808; Mathei 406, 814 (Matthaeus)
 maxime 52, 195, 284, 286, 610, 620, 795
 maximus 490; maximi 87, 100
 medicina 721
 medium 245, 247; medio 692
 memor 10
 memorari 426-427; memoratam 654
 (memoro)
 memoria 4
 mendacem 365; mendaces 341 (mendax)
 mendose 336, 415
 mensium 152; mensibus 150 (mensis)
 mensura 773; mesure 774
 mentio 633, 871; mentionem 192, 403,
 819
 mentis 277, 583, 1068; mente 263, 567,
 870 (mens)
 mentitor 913
 mentitur 427; mentiri 331, 401, 425, 571,
 660, 826; mentitus 837 (mentior)
 mera 318, 790 (merus)
 meretricalem 707 (meretricalis)
 meretrix 465
 meriti 790; merito 319 (meritus)
 mero 1083 (merum)
 Methodio 98 (Methodius)
 meus 385, 499; mea 679, 815; meum 16,
 329; meam 497, 551, 570, 814; mee
 655; meo 497, 764, 815, 821, 1036,
 1082, 1094; meos 12; meas 7, 501,
 1003; mearum 573, 638, 839, 871; meis
 418, 426, 433, 456, 516, 572, 717, 828,
 1000, 1012
 milia 517, 593, 602, 603, 685, 688, 876
 mille 519, 606, 848, 856
 millenarium 888; millenarii 895; millenario
 100, 825, 851 (millenarius)
 ministerium 747
 minus 165, 315, 538, 612, 693, 815
 modernos 548; modernis 553 (modernus)
 modestia 807
 modicus 613; modicum 717
 modo 261 (*adv.*)
 modus 514, 454, 714, 727; modum 521,
 541, 542, 688, 834, 896, 897; modo 84
 (*bis*), 96, 97, 131, 178, 183, 185, 201,
 223, 256, 354, 383, 463, 485, 618, 178,
 627, 730, 883, 939, 941, 944, 949, 954,
 970, 993; modos 162, 598; modis 506,
 702, 805, 822, 995, 1031
 molas 1099 (mola)
 molestus 457
 monitionis 10 (monitio)
 monstrat 135, 294, 991, 1027; monstratum
 161; monstratur 272 (monstro)
 morbo 998, 1083 (morbus)
 mordendi 409 (mordeo)
 more 806; moribus 563, 652, 682 (mos)
 moreretur 260; morientium 246; mortuo-
 rum 1054 (moriens)
 morsum 721; morsu 719 (morsus)
 mortem 227, 229, 242, 258, 695; morte
 270 (mors)
 motus 1042; motuum 1028; motibus 1027
 mulier 904
 multa 716, 912, 949, 959; multi 553, 656,
 1019; multo 584; multos 533; multas
 533, 817; multis 110, 361 (multus)
 multiplex 531
 multiplicet 676; multiplicare 509; multi-
 plicando 937 (multiplico)
 multiplicis 8-9 (multiplicus)
 multiplicitas 664
 multipliciter 943
 multus *cf.* multa
 mundabitur 698, 700; mundatum 699
 (mundo)
 mundatio 696
 mundus 235, 259; mundum 827, 850;
 mundi 102, 204, 257, 260, 479, 684,
 693, 695, 765, 774, 839, 845, 853, 875,
 888, 994, 995, 1001, 1007, 1010, 1019,
 1022; mundo 34

- mutat 612, 720; mutauit 1006 (muto)
- nam* 11, 59, 66, 125, 132, 139, 185, 202, 217, 236, 264, 296, 334, 346, 366, 381, 401, 410, 451, 453, 458, 485, 548, 564, 571, 607, 615, 622, 649, 716, 755, 798, 814, 843, 886, 834, 992, 1043, 1051, 1056, 1088
- namque* 239
- nationis* 8 (natio)
- natiuitatis* 104 (nativitas)
- natura* 956; *naturam* 1033; *nature* 491, 789, 961
- naturalis* 962, 964; *naturali* 1035
- naturaliter* 960
- natus* 490, 496
- nauseam* 473
- ne* 67, 306
- nec* 7, 11, 72, 127, 136, 210, 211, 214 (*bis*), 218, 266, 267, 297, 310, 315, 317, 320, 335, 348 (*bis*), 351, 352, 380 (*bis*), 381, 386, 415, 416, 418, 448, 535, 547, 548, 604, 621, 634, 648 (*bis*), 655, 693, 767, 788, 792, 821 (*bis*), 842, 844 (*bis*), 889, 921, 927 (*ter*), 929, 1013, 1023, 1028 (*bis*)
- necessarium* 219, 267, 577, 579-580, 749, 993, 1001, 1005, 1012; *necessarii* 745 (necessarius)
- necesse* 117
- necessitate* 789 (necessitas)
- necnon* 159
- nedum* 524, 680
- negat* 856; *negauerat* 230; *neget* 427; *negaret* 867; *negare* 904, 961; *negatum* 854, 957; *negatur* 434 (nego)
- negationem* 905 (negatio)
- negligentiam* 168 (negligentia)
- nemo* 49, 126, 133 (*bis*), 134 (*bis*), 456
- nequam* 294, 375, 395, 411, 477, 985
- nequaquam* 63
- neque* 126, 192, 592 (*bis*), 647
- nequicia* 88, 389, 670, 672, 720, 738; *nequiciam* 300, 390, 658, 999; *nequicie* 449, 899 (nequitia)
- nequissimus* 922
- nequit* 140, 256 (nequo)
- nequiter* 432, 449, 884
- nescierunt* 801; *nescirent* 166 (nescio)
- nichil* 149, 202, 205, 208, 282, 303, 388, 408, 444, 510, 582, 603, 610, 640, 743, 766, 810, 842, 903, 917, 920 (nihil)
- nichilominus* 238, 347, 849, 1067 (nihilominus)
- nimis* 980, 991
- nimum* 715 (nimius)
- nisi* 128, 137, 157, 206, 224, 303, 321, 428, 483, 529, 574, 625, 664, 686, 749, 760, 792, 844, 904, 917, 921, 1042
- nititur* 280, 353 (nitor)
- noctis* 596 (nox)
- nolunt* 322; *noluit* 862, 967 (nolo)
- nomina* 1059 (nomen)
- nominaui* 788 (nomino)
- non* 4, 31, 35, 47, 69, 77, 110, 133, 137, 150, 153, 157, 158, 165, 167, 172, 175, 176 (*ter*), 178, 179 (*bis*), 180, 181, 183, 184, 186 (*ter*), 187, 189, 191, 196, 198, 199, 205, 206, 209, 212, 213, 218, 222, 232, 233, 236, 244, 246, 253, 260, 274, 282, 285, 287, 295, 296, 297, 301, 304, 307, 309, 312, 316 (*bis*), 319 (*bis*), 331, 332, 341, 342, 345, 355, 371, 376, 386, 387, 393, 396, 401, 407, 411, 415, 420 (*bis*), 423, 424, 429 (*bis*), 431, 440, 442, 458 (*bis*), 461, 471, 474, 476, 481, 483, 487, 522 (*bis*), 523, 532, 544, 560, 561, 563, 564, 570, 571, 584, 585, 596, 599, 602, 613, 620 (*bis*), 625, 626, 647, 650, 653, 660, 661, 663, 667, 671, 680, 681, 685, 587, 696, 697, 712, 717, 718, 727, 735, 744, 748, 754, 755, 756, 759, 775, 789 (*bis*), 791, 792, 794, 798, 811, 818, 823, 826, 830, 843, 844, 847, 859, 860, 865, 868, 880, 888, 897, 911, 916, 923 (*bis*), 926, 929, 930, 942, 949, 952, 953, 954, 955, 956, 961, 963 (*ter*), 970, 978, 982, 983, 984, 996, 999, 1004, 1021, 1023, 1030, 1033, 1042, 1043, 1054, 1055, 1069, 1083, 1086
- nondum* 218
- nono* 390, 677, 939 (nonus)
- normam* 70 (norma)
- nos* 726; *nobis* 297, 724, 726, 734 (*bis*)
- notabili* 66 (notabilis)
- notabiliter* 612
- notat* 187; *notate* 328, 332; *notans* 188; *notanda* 723 (noto)
- noticia* 109, 230, 348; *noticiam* 96-97, 173, 345, 470, 473, 671, 891; *noticie* 472 (notitia)
- notificabo* 38 (notifico)
- notorium* 34

- nouissima 1044; nouissimis 96 (novus)
 nouit 598, 880, 1029; nouerunt 686; nouerit 35; noscere 440, 458; nosse 172, 177, 183, 186, 424, 430, 437, 441, 452, 454, 458, 754, 757, 979, 984; nota 807, 1093; notum 95, 195 (nosco)
 nouiter 561 (noviter)
 nube 1057 (nubes)
 nullatenus 1036
 nullus 443, 556, 560, 574, 580, 645, 675, 757, 981, 1044; nulla 494, 633, 839, 871; nullum 528, 545; nullam 52, 192, 403; nullo 84, 96, 131, 223, 383, 463, 485, 883, 905, 934, 993; nullis 295, 866
 numerata 586, 589, 620, 626; numeratam 588 (numero, *verb.*)
 numerus 611, 926, 928; numerum 103, 212, 538, 549, 607, 624; numeri 379, 612, 1092; numero 13, 215, 576, 585, 587, 606, 614, 621, 623, 626, 803, 839, 853, 914; numerorum 515, 549
 nunc 24, 138
 nunquam 13, 220, 248, 334 (*bis*), 349, 361, 425, 500, 668, 772, 833, 941, 1035 (numquam)
 nusquam 339, 367, 433, 552, 672, 770, 828, 1000

obcecat 44 (obcaeco)
 obciendo 23, 393, 662 (obicio)
 obiectio 1043; obiectionem 231, 448, 477; obiectiones 36
 oblitus 992; oblitus 472 (obliviscor)
 obliuio 1068, 1083; obliuionis 969 (obliuio)
 obseruauerunt 689; obseruet 622 (obseruo)
 obstar 211, 226, 561 (obsto)
 obtenebrare 254; obtenenbrandi 305-306; obtenebrante 45 (obtenebro)
 obtinere 7, 14 (obtimeo)
 obtuli 60 (obfero)
 obuiat 397, 1036, 1041; obuiando 832 (obvio)
 occasiones 409, 719 (ocasio)
 occides 963 (occido)
 occultis 51-52 (occultus)
 occurrendum 165 (occurro)
 ociosum 582 (otiosus)
 octauo 384, 670, 777, 901 (octavus)
 octo 702
 oculus 411 (*bis*); oculum 410; oculos 44
 odium 194, 667
 omittunt 640; omisit 999; omiserit 811 (omitto)
 omne 139, 437, 900; omnem 78, 951; omni 700, 748; omnes 75, 105, 162, 242, 573, 598, 745, 771, 801; omnia 21, 22, 81, 504, 726, 735, 803, 1052; omnium 204, 348; omnibus 33, 126, 417, 497, 512, 583, 807
 omnino 121, 272, 358, 809, 882, 1013, 1062
 operabitur 1048
 operam 5 (opera)
 operor 139; operatur 139, 371; operatus 1065 (opero)
 opinando 847, 849 (opino)
 opinio 532; opinionem 850
 oportebit 245 (oportet)
 oportunis 91 (opportunus)
 oppositum 261, 292, 784 (oppositus)
 opprimant 62
 optime 141
 opus 421, 692, 1065; operibus 347
 opusculo 35 (opusculum)
 orbi 792; orbium 1027, 1028, 1032 (orbs)
 ordinata 275-276 (ordinatus)
 ordinauit 564 (ordino)
 ordinem 499 (ordo)
 origine 106 (origo)
 Orosius 879
 os 374, 824; oris 272; ore 334, 335, 1096, 1099
 ostendi 493; ostendit 299, 365, 375, 397, 432, 466, 477, 594, 715, 870, 927, 964, 1057; ostenderet 704; ostendere 818, 993; ostendendi 890; ostendendum 851; ostensum 164, 346, 693, 768, 842, 863, 864, 943; ostenditur 646, 913 (ostendo)
 ostentabant 9; ostentare 766-767 (ostento)

paganus 57
 pagina 174, 226
 palam 933, 935
 palliari 256 (pallio)
 pandit 341; pandunt 803; panditur 378 (pando)
 papa 105, 197, 199
 paragrafo 314, 315, 693, 769, 887 (paragraphus)
 parco 1026 (parcus)
 Parisiensis 555-556
 Parisius 556
 parte 994; partibus 895 (pars)
 particularibus 110, 361 (particularis)

- partim 170, 171, 281 (*bis*), 314, 315, 526
 paruula 261; paruulis 796, 1093 (*parvulus*)
 passionem 114 (*passio*)
 passus 38; passu 1089
 pastori 1094 (*pastor*)
 patenter 869
 pater 4, 90, 139, 323, 345, 984; patrem 3;
 patris 179; patri 1094; patre 349
 paterne 10 (*paternus*)
 paternitas 35
 patet 131, 145, 150, 159, 201, 202, 250,
 252, 309, 338, 360, 394, 448, 450,
 453, 464, 503, 525, 530, 558, 610, 651,
 654, 662, 664, 672, 720, 737, 769, 829,
 897, 899, 998, 1002, 1011, 1055, 1080;
 patuit 12, 298, 335, 339, 461; patebit
 43, 254, 639; pateat 323, 411; pateret
 512, 937; patere 908; patens 305, 938,
 1021 (*pateo*)
 patiantur 360, 361 (*patio*)
 paulo 130, 1071, 1074
 pellere 969 (*pellio*)
 penitentia 244; penitentiam 228, 239, 241;
 penitentia 245 (*poenitentia*)
 penitus 78, 130, 447, 766, 1010
 per 1, 14, 24, 43, 47, 53, 58, 59, 62 (*bis*),
 65, 82, 85, 103, 107, 109, 129, 131,
 142, 150, 157, 172, 175 (*ter*), 183, 198,
 204, 208, 209, 210, 219, 224, 228,
 231, 237, 238 (*bis*), 263, 267, 276, 277,
 310, 313, 326, 337, 344, 358, 359,
 365, 371, 375, 380, 381, 394, 401,
 402, 407, 428, 436, 439, 446, 450,
 453, 463, 470, 474 (*bis*), 475, 476, 482,
 493, 515, 516, 527, 530, 532, 541,
 542, 558 (*bis*), 592 (*bis*), 595, 604, 607,
 609 (*bis*), 610, 626, 629, 631, 634, 643,
 650, 651, 654, 658, 663, 672, 700,
 720, 728, 742, 743, 755, 756, 760 (*bis*),
 761, 771, 780, 787, 792, 811, 817,
 818, 834, 838, 844, 845, 853, 863,
 880, 885, 889, 896, 897, 898, 902,
 908, 930, 935, 955, 1011, 1016, 1023,
 1033, 1039, 1053, 1063, 1088
 percipi 735 (*percipio*)
 percussus 263, 870 (*ferio*)
 percutit 860; percutimus 725, 729 (*per-*
cutio)
 perfecte 698, 721, 946
 perfectionem 577 (*perfectio*)
 perfectior 117 (*perfectus*)
 perhibent 99; perhibendo 333 (*perhibeo*)
 periculum 168-169
 perlegit 427, 429; perlegerit 27; perlegis-
 sem 22; perlegere 308 (*perlego*)
 permittit 982 (*permitto*)
 persecutio 364; persecutionem 100, 265;
 persecutionis 87, 106-107, 167, 288,
 295, 492, 608, 635, 1002, 1006, 1009,
 1019; persecutioni 290; persecuciones
 1046
 persequitur 56 (*persequor*)
 personalis 267
 personaliter 931-932
 personam 71; persone 634; personarum 317
 (*persona*)
 perspectis 572 (*perspectus*)
 pertinet 246-247, 1064; pertinent 914; per-
 tinebat 464 (*pertineo*)
 pertractentur 37; pertractare 36
 pertransibunt 531 (*pertranseo*)
 perueniet 252; peruenire 492 (*peruenio*)
 peruertit 1003; peruertere 900 (*perverto*)
 Perusii 5 (*Perusia*)
 pestilentibus 504-505 (*pestilens*)
 Petrus 1041, 1050; Petrum 644, 648; Petri
 856
 phariseus 967; phariseorum 321
 philosophantes 802 (*philosophor*)
 philosophi 802 (*philosophus*)
 philosophia 544, 1036; philosophiam 39,
 1026
 philosophica 111-112 (*philosophicus*)
 pietatis 111 (*pietas*)
 piis 54 (*pius*)
 placet 320 (*placeo*)
 plene 26, 286, 313 (*adu.*)
 plenum 752; plenissime 23, 1025 (*plenus*)
 plures 909; pluribus 254, 287
 pluries 426, 963
 plurimum 907; plurimi 531; plurimas 422
 (*plurimus*)
 plus 492, 685, 876
 podio 28 (*podium*)
 pollutioni 625 (*pollutio*)
 ponit 584, 875; ponebat 850; posuerat 90;
 posuit 248, 399, 418, 468, 508, 709,
 985; posuerit 462; ponamus 898; posuis-
 set 442; ponere 324; poni 421; ponatur
 136 (*pono*)
 populum 1073; populi 116; populo 933,
 1078, 1100 (*populus*)
 portare 949 (*porto*)
 positio 887; positione 144; positiones 162
 possibile 485 (*possibilis*)
 possum *cf.* potest

- post 10, 15, 227, 229, 235, 242, 250, 258, 695, 1074
 postmodum 13, 160
 postquam 80
 potentia 269, 275; potentiam 62, 317
 potest 72, 136, 149, 282, 356, 362, 443, 493, 527, 542, 581, 613, 632, 735, 744, 818, 890, 908, 912, 1033, 1047, 1049, 1086; potestis 178, 184, 191, 949; possunt 129, 206, 845; poterat 355, 476, 533, 773, 1004; poterant 131, 960; potui 11; potuit 13, 655, 676, 1069; potuistis 7; possit 406, 434, 1032; possitis 191; possint 209, 275, 488, 972; possent 198, 290, 491-492, 1019; posset 199, 923, 1024, 1035; potuisset 617; posse 128, 283, 955; potens 513 (possum)
 potestati 345; potestate 90, 985 (potestas)
 potius 566, 894
 pravi 1097 (pravus)
 pre 966 (prae)
 precedent 1049; precedere 1054; precedentes 771; precedentium 779; precedentibus 377 (praecedo)
 precipitavit 1007-1008 (praecipito)
 precipui 554 (praecipuus)
 precise 172, 593, 854 (praecise)
 precisio 236; precisione 232 (praecisio)
 praecognoscant 292 (praecognosco)
 praecursores 932; praecursoribus 936 (praecursor)
 predicaret 292; predictus 120; predicta 543; predictam 375; predicti 21; predicte 472; predicto 542; predictas 637, 1100; predictorum 420; predictis 36, 323, 410-411, 489, 694 (praedico)
 predicationis 747 (praedicatio)
 predicatorum 2; predicatoribus 7 (praedicator)
 predo 59, 63; predonem 58, 330 (praedo)
 prefigere 1020 (praefigo)
 prefinisset 217; prefinisse 212, 214 (praefinio)
 preiudicium 668 (praediudicium)
 prelibatum 123 (praelibito)
 premisit 80 (praemitto)
 premuniendum 291 (praemunio)
 prenosceret 580; prenoscere 167, 309, 993-994, 1001, 1005, 1013; prenoscendo 164; prenosci 129, 209, 220, 973; prenossetur 996 (praenosco)
 prenucciaret 578
 prenucciaret 1063; prenucciavit 112, 576, 919; prenucciaverat 34, 113-114, 915; prenucciatum 1095-1096: prenucciato 935; prenucciatos 907, 908-909; prenucciatis 921; prenucciatur 87, 107, 117, 288; prenucciatur 118 (praenuccio)
 prepararent 165; preparandi 168 (praeparo)
 prescirent 1018-1019; presciedo 1022 (praescio)
 presens 136, 140, 187, 268, 442, 445; presenti 35, 154, 462; presentis 240, 244, 432, 434, 441, 441-442 (*bis*), 452, 459 (praesens)
 presentavit 417; presentari 421-422 (praesento)
 presentia 265, 266; presentiam 267 (praesentia)
 presumis 843 (praesumo)
 presumptionem 721 (praesumptio)
 preter 769 (praeter)
 preterea 408 (praeterea)
 preteritum 462; preteriti 424, 431 (*bis*), 436, 441, 453, 459; preterito 455-456 (praeteritus)
 pretermiserunt 122 (praetermitto)
 primo 48, 78, 80, 124, 150, 238, 425, 436, 547, 806, 823, 826, 875, 958, 1032 (*adv.*)
 primus 703; prima 451, 575, 75; primum 537-538, 549, 989, 1064, 1084; primvm 1089; primam 400; primi 396, 973; prime 809; primo 41, 74, 79, 123, 255, 324, 328, 391, 393, 468, 508, 588, 659, 708, 768, 845, 902, 940, 943
 principalis 436, 831; principali 718; principale 439, 810, 886, 889
 principium 661, 926; principii 118; principio 562-563; principia 116
 priuilegium 72
 prius 397, 666
 pro 56, 136, 276, 293, 350, 378, 462, 490, 519, 521, 522, 558, 583, 747, 815, 994, 1003, 1041, 1045, 1047
 probabile 780, 883; probabiles 488; probabilius 882 (probabilis)
 probabilitas 484
 probabiliter 480, 493
 probat 928, 930; probant 879; probavit 310; probare 124, 263, 344, 430, 434, 450, 885, 923, 941, 995, 1033; probasse 309; probandum 889; probantes 1004;

- probatur 112, 436, 439, 579, 1000, 1012 (probo)
 probatio 272; probationem 831; probationis 905; probatione 144
 procedebant 915; processit 1083 (procedo)
 processum 394 (processus)
 procul 262, 293, 342, 412, 479, 483, 706, 775, 966
 proderat 296, 304; proderit 29; prodesset 295, 297, 297-298 (*bis*), 302; profuisset 302 (prossum)
 proditor 504; proditoris 578
 profert 705 (profero)
 prohemio 559 (proemium)
 prohibet 962; prohibere 962; prohibenti 51; prohibitum 760; prohibita 965; prohibiti 753 (prohibeo)
 proinde 261, 318, 388, 598, 791, 872, 1029, 1036, 1048
 prolatum 438 (profero)
 prologo 38-39, 46, 94, 329 (prologus)
 promittit 41, 251, 993; promisit 366 (promitto)
 promouendo 368 (promoveo)
 prope 81
 prophetali 916 (prophetalis)
 prophetam 211; prophete 753; prophetarum 215 (propheta)
 prophetauit 505 (propheto)
 prophetia 117; prophetiam 474, 645, 742
 propinquitatis 83, 85 (propinquitas)
 proponit 23; proposui 673; proponi 488 (propono)
 propositiones 1028-1029 (propositio)
 propositum 149, 203, 208, 347, 388, 408, 766, 768, 842, 1062-1063; propositi 511; proposito 460-461, 671, 743, 764, 821 (propositus)
 proprietatem 140 (proprietas)
 proprius 444, 581, 608, 616-617; propria 645, 649; proprium 643; proprii 649-650; proprie 182, 402 (*bis*), 596, 598; proprio 653
 propter 190, 320, 960
 prosequatur 997 (prosequor)
 protestetur 996; protestatus 498 (protesto)
 prouectis 524 (provectus)
 prouide 414 (provide)
 prouidendo 1008 (provideo)
 prouisione 24 (provisio)
 prout 159, 351, 525, 559, 803, 1029, 1048
 proximum 65; proximo 34, 48, 54 (proximus)
 psalmi 824 (psalmus)
 pseudoreligiosi 800 (pseudoreligiosus)
 pseudotheologi 656, 799-800 (pseudotheologus)
 publica 25; publicis 61 (publicus)
 pueris 456, 525; pueri 1030 (puer)
 pulcritudinem 466, 707-708 (pulchritudo)
 pullularent 1096 (pullulo)
 puluere 43 (pulvis)
 pure 441
 purificatio 1053
 puritatem 73; puritati 64; puritate 47 (puritas)
 putant 799 (puto)
 putridum 325 (putridus)

quadruuialibus 1027 (quadruualis)
 qualis 704, 967; quale 705; quali 558; quales 799
 quamobrem 1002
 quamuis 406, 814-815 (quamvis)
 quando 133, 142, 178, 225, 264, 268, 301, 344, 384, 454, 456, 495, 629, 670, 691, 725, 734, 752, 782, 787, 791, 793, 894, 944, 952, 1018, 1044
 quantum 77, 78, 234-235, 339, 340, 483, 484, 547-548, 729, 771, 782, 812 (*bis*), 1023, 1023-1024 (*bis*), 1026
 quanta 5 (quantus)
 quantumcumque 656, 675
 quapropter 920, 965, 1005-1006, 1055
 quartus 545, 714; quarta 582; quarto 344, 702, 817, 847, 937, 970
 quasi 371, 1008
 queant 220 (queo)
 querit 737; querebat 409; quesiiuit 718 (quaero)
 questionum 146; questionem 400 (quaestio)
 qui 7, 15, 20, 24, 43, 55, 56, 66, 68, 79, 89, 99, 130, 134, 146, 154, 169, 179, 180, 251, 290, 292, 322, 340, 379, 397, 404, 436, 543, 549, 598, 612, 614, 644, 686, 723, 734, 745, 775, 797, 798 (*bis*), 832, 860, 880, 914, 934, 948, 965, 966, 975, 986, 1057, 1094; que 39, 40, 43, 90, 102, 108, 110, 114, 147, 373, 377, 465, 482, 485, 504, 510, 516, 532, 534, 537, 561, 575, 578, 583, 623, 624, 640, 647, 649, 651, 652, 717, 752, 763, 842, 915, 916, 929, 951, 960, 962,

- 964, 976, 984, 989, 1014, 1024, 1043, 1052, 1064, 1091, 1092; quod 4, 5, 12, 14, 16, 17, 18, 22, 31, 35, 43, 46, 49, 58, 59, 61, 63, 64, 65, 72, 74, 74, 79, 82, 83, 90, 95, 96, 112, 155, 124, 125, 126, 129, 130, 132, 135, 136, 140, 142, 145, 146, 150, 152, 160, 161, 164, 171 (*bis*), 174, 180, 181, 190, 193, 195, 198, 199, 201, 203, 204, 206, 208, 209, 216, 219 (*bis*), 222, 225, 228, 229, 230, 233, 234, 239, 240, 241, 243, 245, 246, 250, 251, 252, 253, 255, 256, 258, 259, 260, 263, 265, 266, 267, 272, 274 (*bis*), 281, 282, 283, 289, 291, 295, 296, 297, 301, 303, 307, 309, 310, 311, 312, 316, 320, 322, 323, 324, 325, 330 (*bis*), 337, 345, 348, 349, 354, 355, 359, 360, 363, 366, 367 (*bis*), 370, 371, 375, 378, 380, 382 (*bis*), 385, 386 (*bis*), 387, 389, 390, 395, 399, 401, 402, 407, 408, 411 (*bis*), 414, 420, 423, 428, 429, 430, 431, 434, 435, 440, 445, 452, 455, 463, 463 (*bis*), 464, 468, 469, 478, 486, 487, 490, 491, 492, 495, 496, 498, 501, 503, 507, 516, 523, 531, 533, 535 (*bis*), 539, 545, 553, 557, 558, 560, 563, 565, 570, 572, 575, 577, 579, 580 (*bis*), 582, 583, 590, 591, 593, 599, 603, 604, 609, 618, 620, 627, 628, 632, 637, 639, 642, 643, 644, 646 (*bis*), 658, 659, 661, 665, 666, 668, 670, 674, 675, 677, 679 (*bis*), 680, 682, 684, 691, 695, 697, 698, 704, 708, 715, 723, 728, 730, 731, 735, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 748, 749, 758, 760, 767, 770, 771, 777, 779, 781, 782, 784, 786, 794, 795, 809, 811, 818, 827, 833, 837 (*bis*), 838, 844, 847, 848, 849, 851, 853, 857, 859, 862, 865, 867, 868, 870, 872, 875, 880, 881, 883, 888, 890, 893, 897, 899, 904, 906, 911, 912, 914, 915, 920, 922 (*bis*), 923, 924 (*bis*), 928, 930, 935, 941 (*bis*), 944, 947, 952, 954, 956 (*bis*), 958, 970, 972, 978, 980, 986, 989, 993, 995, 998, 1001, 1002, 1004 (*bis*), 1008, 1009, 1012, 1018, 1021, 1032 (*bis*), 1033, 1035, 1040, 1042, 1051, 1053, 1055, 1057, 1058, 1063, 1068, 1070 (*bis*), 1077, 1079 (*bis*), 1080, 1081, 1082, 1087, 1089 (*bis*), 1091, 1092, 1096; quem 6, 271, 529, 669, 688, 778, 928, 1069, 1089; quam 20, 39, 50, 56, 112, 121 (*bis*), 144, 162, 175, 227, 231, 289, 313, 318, 342, 352, 397, 400, 444, 445, 449, 452, 460, 512, 516, 520, 524, 562, 579, 581, 584, 588, 504, 617, 619, 650 (*bis*), 678, 685, 712, 815, 843, 864, 876, 879, 895, 940, 1016, 1026, 1050, 1054, 1068, 1085; cuius 48, 92, 261, 1003; cui 98, 143, 622, 1098; quo 12, 154, 178, 305, 350, 354, 357, 432, 514, 521, 538, 546, 576, 631, 710, 731, 736, 742, 785, 858, 926, 931, 932, 1015, 1037, 1047, 1049; qua 86, 112, 117, 149, 191, 272, 287, 328, 333, 412, 451, 931; quos 53, 120, 197, 1000; quas 105, 109, 299; quorum 507, 802; quarum 450-451, 575; quibus 30, 38, 82, 106, 123, 128, 148, 150 (*bis*), 151, 236, 280, 301, 303, 319, 362, 364, 450, 465, 472, 484, 487, 503, 573, 583, 646, 648, 691, 754, 782, 787, 788, 869, 879, 898, 912, 921, 995, 1011, 1021, 1061, 1095
- quia 48, 136, 150, 153, 166, 167, 180, 205, 212, 213, 214, 217, 226, 232 (*bis*), 246, 282, 285, 294, 298, 300, 332, 339, 348, 355, 360, 376, 378, 385, 392, 415, 422, 425, 426, 433, 437, 440, 443, 453, 482, 498, 499, 520, 527, 547, 560, 571, 595, 611, 626, 633, 660, 663, 696, 720, 744, 748, 756, 759, 765, 770, 781, 810 (*bis*), 817, 823, 826, 839, 849, 856, 857, 869, 876, 881, 898, 918, 926, 928, 930, 957, 958, 960, 973, 981, 991, 1004, 1011, 1022, 1030, 1032, 1041, 1060, 1065, 1087, 1098, 1100
- quicquam 557, 1013
- quicquid 62, 325 (quisquis)
- quicumque 171; quecumque 22-23, 918; quibuscumque 979-980
- quidam 16, 419, 539; cuiusdam 714; quorumdam 384
- quidem 205, 281, 433, 588, 674, 679, 989
- quilibet *cf.* cuilibet
- quin 778, 981, 1045
- quinto 353, 570, 739, 805, 855, 978 (quintus)
- quis 26, 196, 922; quid 502, 726, 734, 737
- quisquam 13; quenquam 127; cuiusquam 319
- quisque 356, 704; quoque 314
- quoad 162 (*bis*), 1045
- quomodo 269
- quomodolibet 368
- quoniam 40, 53, 81, 157, 175, 208, 353, 461, 473, 585, 625, 648, 672, 699, 774,

- 783, 789, 800, 870, 903, 913, 923, 937, 944, 999, 1027, 1063
- rabido* 719 (*rabidus*)
- rapitur* 44 (*rapio*)
- ratio* 111, 114, 152, 578, 962, 964; *rationem* 121, 534, 780; *rationis* 158, 182, 340, 786; *ratione* 571, 983; *rationes* 210, 280, 380, 447, 448, 488, 1004, 1011, 573; *rationibus* 995
- rationabiliter* 1049-1050
- receperant* 952 (*recipio*)
- recessum* 10 (*recessus*)
- recitat* 226, 303, 538, 898, 1074; *recitauit* 93; *recitauerat* 258, 1069, 1072; *recitauerit* 818; *recitando* 813; *recitatam* 947; *recitatas* 300 (*recito*)
- recolligendi* 688 (*recolligo*)
- recta* 584, 620, 909; *rectum* 900; *recte* 465, 527, 632; *rectior* 584; *rectius* 443, 581, 600 (*rectus*)
- rectitudine* 38 (*rectitudo*)
- recusaret* 966 (*recuso*)
- redit* 472; *reddetis* 1098 (*reddo*)
- reedificetur* 1075 (*reaedifico*)
- refellit* 624; *refellit* 627 (*refello*)
- referunt* 539; *referre* 388, 389; *referentes* 386 (*refero*)
- regi* 1102 (*rego*)
- regius* 72
- regnat* 412; *regnabit* 931; *regnare* 936 (*regno*)
- regnum* 724
- regraciandum* 1066 (*regratio*)
- regressum* 16 (*regressus*)
- regula* 562, 680; *regulam* 353, 438, 654, 681; *regulas* 638; *regularum* 639
- relazione* 384 (*relatio*)
- relatiuum* 981 (*relativus*)
- religio* 69, 387; *religionem* 934; *religionis* 47-48, 67, 331, 807
- religiosum* 70 (*religiosus*)
- reliquimus* 726, 734; *relinquatur* 1087-1088 (*relinquo*)
- remanet* 234; *remanebunt* 244 (*remaneo*)
- remittere* 508; *remittendo* 707, 939, 990 (*remitto*)
- reperi* 8 (*reperio*)
- repetit* 1010; *repetam* 42; *repetere* 509 (*repeto*)
- replicat* 467, 989; *replicare* 507; *replicando* 806, 841 (*replico*)
- replicazione* 703 (*replicatio*)
- reprobat* 520; *reprobando* 855, 884, 902; *reprobandum* 514-515 (*reprobo*)
- reprobatio* 820; *reprobatione* 714
- repugnantia* 586
- repugnat* 64; *repugnet* 563 (*repugno*)
- reputant* 797; *reputauit* 369-370; *reputari* 613 (*reputo*)
- requirendo* 61 (*requiro*)
- res* 586, 589, 620, 626; *rem* 588, 812; *re* 211; *rei* 634
- resoluit* 203 (*resolvo*)
- respectus* 1028; *respectum* 158
- respiciunt* 1064 (*respicio*)
- respondi* 502, 1014; *responderunt* 420; *respondeat* 448; *respondere* 1014; *respondendo* 455 (*respondeo*)
- responsio* 406; *responsionem* 399, 457, 809; *responsione* 443, 462
- restant* 921 (*resto*)
- restaurationem* 590-591 (*restauratio*)
- restitues* 724 (*restituo*)
- restringatur* 664 (*restringo*)
- resumendo* 710, 1037 (*resumo*)
- resurrectionem* 700, 1054 (*resurrectio*)
- rethoricis* 1030 (*rhetorica*)
- retinuit* 197; *retinuerat* 345; *retenta* 349; *retentis* 199 (*retineo*)
- retorquetur* 137; *retorqueri* 439 (*retorqueo*)
- reuelabile* 383; *reuelabiles* 364 (*reuelabilis*)
- reuelat* 314; *reuelauit* 312, 504, 789, 791, 793, 865; *reuelauerat* 794; *reuelabit* 866; *reuelet* 320; *reuelaret* 312; *reuelare* 283, 862; *reuelari* 275, 310; *reuelandi* 380; *reuelandum* 383; *reuelatus* 839; *reuelata* 778; *reuelatum* 382 (*bis*), 868 (*bis*); *reuelati* 364, 379, 380; *reuelaturus* 91; *reuelantur* 796; *reuelentur* 275 (*revelo*)
- reuelatio* 789; *reuelationem* 129, 143, 210, 340, 475, 550, 761, 787; *reuelationis* 158; *reuelationi* 86, 102, 108 (*bis*); *reuelatione* 100, 318, 916, 942, 972; *reuelationibus* 105 (*reuelatio*)
- reuerendum* 2-3 (*reuerendus*)
- reuocauit* 659; *reuocatur* 376 (*revoco*)
- reus* 68
- ridiculosa* 273; *ridiculosum* 991 (*ridiculosus*)
- ridiculum* 32, 197
- riserit* 367; *ridens* 365, 372; *risu* 370; *risum* 369, 371 (*rideo*)
- robur* 572
- romana* 31, 103 (*romanus*)
- rubrica* 992

- rudissimus 727 (rudus)
 ruditatem 264, 977 (ruditas)
 ruinas 327 (ruina)
 Ruth 451, 453, 457
- sacra* 174, 226, 288, 308, 525, 528; sacri 641, 683; sacre 286, 781; sacros 552; sacrorum 565, 833, 851-852; sacriis 582; sacris 33 (sacer)
 sacramenta 801
 sagittas 873 (saggita)
 saltem 229, 259, 418, 741 (*adv.*)
 saluari 362 (salvo)
 Saluator 576; Saluatoris 67, 114; Salvatoris 1064; Saluatori 79 (Salvator)
 salubria 716 (saluber)
 salutis 54 (salus)
 samaritanus 354; samaritanum 357; samaritano 357-358
 sanctuarium 697, 698; sanctuarii 696
 sanctus 33, 519, 581-582, 598, 615; sancta 414; sanctum 627; sanctam 1074; sancti 129, 190, 191, 959; sancto 128, 653
 sane 583 (sanus)
 sapiens 797; sapientibus 797 (sapient)
 sapientie 19, 940 (sapientia)
 sarracena 929; sarracenorum 925 (sarracenus)
 satagit 123, 941, 995, 1033; satagebat 900 (satago)
 satis 779
 scelus 371
 scientia 525, 531, 532; scientie 534
 scilicet 75, 115, 125, 216, 238, 305, 363, 480, 512, 555, 563, 575, 628, 679-680, 682, 711, 728, 733, 784, 831, 843, 856, 858, 887, 906, 1009, 1015, 1038, 1059, 1072
 scio 213; scit 126, 133, 134, 401; sciunt 240, 687; sciebat 369, 499, 915, 956; sciet 133, 134; scietis 176; scirem 502; sciret 219, 975, 1023; scito 1074; scitote 81; scire 84 (*bis*), 177, 295, 296, 297, 302, 304, 440, 463, 490, 753, 758, 760, 843, 844; sciri 960; sciendo 166; scituri 762; sciuntur 919; scietur 82; scirentur 942
 sciolum 766 (sciolus)
 scola 239, 273
 scripsit 416, 557, 848, 920-921, 922; scriperunt 558; scripserit 559; scriberet 501; scribens 262; scribente 512; scripta 722, 975; scriptum 369; scriptam 515; scripto 423; scriptis 24; scribitur 828 (scribo)
- scriptura 20, 233, 268, 288, 308, 378, 528, 567, 650, 739, 744, 1046; scripturam 373, 416, 530, 592, 642, 677; scripture 26, 135, 285, 286-287, 542, 645, 781, 785, 852; scripturas 493, 740-741, 748, 946; scripturarum 549, 745; scripturis 36, 1016
 se 41, 165, 168, 274, 291, 293, 294, 324, 328, 333, 336, 355, 357, 365, 375, 397, 410, 432, 477, 495, 669, 766, 797, 799, 955, 990, 993, 1014; sibi 97, 130, 197, 298, 320, 356, 485, 550, 868, 1009, 1020; sui 121, 221, 262, 272, 296, 466, 555, 992, 1069, 1080
 secretum 189, 504; secreta 795; secretorum 318 (secretus)
 secta 803
 seculares 307; secularibus 308 (saecularis)
 seculi 148, 243, 244, 671, 673, 771, 772; seculorum 1102 (saeculum)
 secundo 58, 153, 250, 328, 332, 426, 439, 560, 808, 826, 837, 884, 911, 960, 1037 (*adv.*)
 secundum 69, 438, 491, 534, 566, 643, 783, 850, 1050
 secundus 385, 509, 707; secunda 271, 460, 578; secundum 521, 991, 1088, 1091; secunde 94; secundi 396, 661; secundo 325, 391, 392, 606, 659, 811, 829, 836, 846
 sed 15, 31, 37, 77, 131, 153, 176, 179, 181, 182, 184, 186, 189, 210, 213 (*bis*), 219, 233, 283, 285, 287, 296, 311, 340, 341, 346, 350, 372, 379, 387, 393, 412, 423, 432, 435, 443, 459, 463, 475, 487, 511, 525, 532, 544, 566, 584, 586, 594, 597, 602, 635, 651, 662, 664, 667, 673, 681, 686, 718 (*bis*), 722, 731, 737, 745, 756, 766, 771, 781, 786, 790, 812, 829, 832, 860, 889, 896, 905, 917, 942, 949, 984, 1001, 1030, 1035, 1055
 sedis 25 (sedes)
 seductor 504
 seipsum 252, 415; seipso 249 (seipse)
 semel 565
 semine 549 (semen)
 semper 60, 139
 sensus 441, 650; sensum 431, 434, 435-436, 452, 459, 643, 946, 1016; sensu 355, 357, 455, 653, 742, 748, 778
 sententialiter 406
 sepe 707 (saepe)
 sepius 367, 465, 467, 509, 989 (saepius)

- septem 822
 septimo 375, 658, 765, 867, 874 (*adv.*)
 septimo 874 (septimus)
 sepulcrum 938
 sequentibus 325; secuti 726, 735; sequitur 32, 184, 868 (sequor)
 serenissime 499-500
 sermonem 71, 402; sermonis 730, 735, 1075 (sermo)
 seruat 15; seruant 639; seruet 679; seruare 640 (servo)
 seruis 16 (servus)
 seu 367, 473, 512, 708, 979
 sexto 100, 363, 642, 751, 822, 828, 851, 862 (*adv.*)
 sextum 888; sexte 479 (sextus)
 si 26, 27, 196, 221, 243, 253, 284, 297, 312, 320, 342, 394, 396, 427, 428, 442, 469, 607, 615, 638, 724, 725, 728, 729, 752, 777, 780, 784, 836, 843, 885, 896, 908, 922, 945, 1018, 1029
 sic 207, 216, 221, 253, 342, 349, 475, 522 (*bis*), 542, 577, 602, 677, 682, 711, 775, 1046, 1085, 1086
 sicut 33, 113, 137, 202, 225, 254, 270, 277, 286, 289, 335, 393, 404, 530, 537, 540, 546, 554, 567, 575, 662, 678, 689, 693, 720, 750, 820, 829, 845, 859, 876, 877, 886, 904, 909, 953, 1010, 1041
 signatam 71; signati 24-25 (signatus)
 significabat 759-760; significauit 463; significare 442, 446, 604, 607, 610, 616, 618, 758; significandam 599; significatum 439; significatur 403 (significo)
 signum 872; signa 80, 82, 1049
 sillogistici 897 (sillogisticus)
 similis 145, 769; similem 830; simili 182, 201, 627, 1045; similia 964
 similiter 314, 467, 578, 614, 670, 690, 861, 997
 simpliciter 737
 simul 565
 sincera 534; sincerius 882 (sincerus)
 sinceritate 47 (sinceritas)
 singuli 166; singulis 39 (singulus)
 siue 231, 368, 870, 935 (sive)
 solito 806 (solitus)
 sollempnes 108; sollempnissima 102 (sollemnis)
 sollempniter 417 (sollemniter)
 sollepnitate 25 (sollemnitas)
 sollicitabam 12 (sollicito)
 soloescismum 1034 (soloescismus)
 soluentur 1052 (solvo)
 solummodo 667, 1063-1064
 solus 48; sola 359, 883; solvm 345; solum 31, 77, 220, 237, 285, 287, 408, 431, 511, 527, 544, 584, 718, 860, 889, 931, 942, 983, 1035, 1102
 sophistam 397 (sophista)
 sophisticum 467 (sophisticus)
 specialiter 27
 speciem 612 (species)
 specificet 982 (specifico)
 speculatione 916 (speculatio)
 spirat 322 (spiro)
 spiritus 33, 129, 179, 190, 191, 322, 511, 519, 581, 598, 615, 699, 950, 959; spiritum 19, 627, 629, 952; spiritu 128, 271, 558, 653, 716, 899
 spontaneus 60
 stare 983 (sto)
 statim 80, 456
 stationibus 418, 421 (statio)
 statuerat 785 (statuo)
 status 247, 555; statum 245 (*bis*), 246 (*bis*), 247; statu 419
 statutum 218; statuta 566-567
 sterilibus 568 (sterilis)
 studiorum 418 (studium)
 studiosus 135, 332
 studui 11 (studeo)
 stulticia 306; stulticias 422 (stultitia)
 stultus 370, 371; stultum 65, 330; stulti 373; stultis 465
 stupor 1068
 sub 118, 215, 378, 455, 488, 536, 537, 539, 540, 576, 625, 673, 674, 778, 835, 836, 839, 853, 891, 983
 subiungit 80, 188 (subiungo)
 subsequentibus 377 (subsequor)
 subticet 300; subticuit 883, 948, 1013; subticuerit 447, 666; subticuerunt 193 (subticeo)
 subtilissime 17 (subtilis)
 subtraxit 17-18 (subtraho)
 subuersum 324 (subverto)
 successionem 596, 599; successionis 597; successione 909 (successio)
 successiue 566, 601 (successivus)
 sufficientissime 37 (sufficiens)
 sufficit 851 (sufficio)
 sulphur 1097
 sum 138; est 17, 44, 46, 55, 56, 75, 81, 102, 114, 117, 127, 131, 135, 140, 148, 152,

- 154, 161 (*bis*), 164, 172, 176, 177, 183 (*bis*), 186, 187, 196, 205 (*bis*), 225, 238, 240, 246, 255, 257, 267, 272, 276, 281, 283, 284, 285, 316, 326, 331, 332, 342, 347, 351, 364, 382, 385, 395, 407, 429, 431, 435, 436, 451 (*bis*), 460, 471, 474, 476, 481, 485, 490, 494, 496, 498, 507, 509, 516, 523, 526, 530, 534, 540, 553, 557, 575 (*bis*), 579, 582, 584, 589, 614 (*bis*), 620, 629, 632, 643, 646, 650, 653, 663, 664, 690 (*bis*), 693, 697, 704, 705, 721, 723, 726, 730, 743, 752, 754, 756, 774, 775, 778, 781, 783 (*bis*), 796, 797, 799, 803, 809, 815, 820, 836, 837, 837, 846, 849, 859, 863, 865, 869, 879, 881 (*bis*), 883, 886, 888, 914, 917, 920, 938, 942, 947, 953, 958 (*bis*), 961, 978, 979, 980, 984, 989, 991, 993, 1004, 1005, 1012, 1018, 1021, 1028, 1038, 1039, 1043, 1045, 1057, 1065, 1066, 1067, 1084, 1087, 1088, 1089, 1090, 1091, 1092; sumus 726, 735; estis 179; sunt 25, 85, 109, 110, 124, 195, 232, 281, 364, 379, 537, 655, 753 (*bis*), 951, 975, 988, 1025, 1073, 1078, 1080; erat 91, 386, 420, 441, 496, 576, 579, 631, 748, 760, 786, 870, 929; erant 142, 745, 762; fuit 219, 262, 354, 358, 385, 411, 568, 577, 711, 742, 759, 768, 810-811, 842, 863, 864, 877, 880, 943, 970, 973, 998, 1080, 1095; fuerunt 194, 472, 688, 801; fuerat 498, 854; erit 34, 68, 153, 186, 243, 251, 315, 531, 696, 726, 734, 1054; erunt 233, 234, 601, 725, 734, 1077; sit 1, 49 (*bis*), 63, 66, 68, 115, 117, 195, 237, 282, 309, 311, 324, 346, 382, 396, 457, 524, 699, 732, 1010, 1091, 1102; sint 116; esset 173, 181, 198, 266, 293, 312, 321, 349, 512, 758, 895, 923, 966; essent 224; fore 329, 341, 355, 375, 410, 424, 477; foret 544, 779; fuerit 262, 411, 518, 536, 838, 868, 986, 992; fuisset 298, 349, 600, 957; fuissent 777; esto 867; esse 58, 188, 189, 268, 328, 338, 339, 347, 356, 369, 397, 540, 595, 647, 660, 661, 827, 850, 877, 919, 940, 964, 965, 967, 985; fuisse 70, 365, 536, 803, 868, 913, 956
sumatur 1045; sumi 1047 (sumo)
summa 75, 125, 506, 702; summis 60 (summus)
super 189, 270, 358, 563, 622, 813, 848, 857, 1073 (*bis*)
superbia 966
superflua 359; superfluum 311, 810, 957, 961; superfluam 965 (superfluus)
superius 300, 365, 575, 654, 788, 811, 947, 989, 1008, 1038
supponit 944 (suppono)
supra 40, 185, 298, 326, 335, 339, 351, 461, 502, 537, 549, 550, 611, 759, 768, 842, 858, 863, 864, 876, 943, 973 (*bis*), 995, 1015, 1085
supradicta 651, 759; supradictum 155-156, 473; supradictam 187, 681-682; supradicti 738; supradicto 623; supradictarum 640; supradictis 987 (supradictus)
susceptionem 959 (susceptio)
suus 192; sua 90, 100, 265, 269, 443, 462, 644, 679, 733, 804, 820, 963, 985, 1036; suum 40, 65, 71, 149, 214, 263, 450, 719, 722, 982; suam 40, 69, 280, 317, 370, 390, 416, 458, 905, 1056; sue 47, 106, 166, 256, 345, 746, 747, 807, 940, 1011, 1024; suo 48, 68, 123, 154, 214, 419, 460, 705, 764, 816, 888, 997; suos 444; suas 1058; suorum 318; suis 16, 18, 173, 968, 971, 1093
tacendo 355 (taceo)
tacite 840, 871
talis 63, 632; tale 706; talem 247, 601; tali 601; tales 655, 801, 1086; talia 705
taliter 560, 1068
tam 38, 111, 121, 144, 162, 174, 226, 261, 289, 448, 578, 588, 674, 864
tamen 49, 66, 143, 217, 255, 258, 302, 361, 367, 407, 500, 529, 552, 679, 699, 727, 731, 815, 818, 994, 1065, 1071
tangit 746, 1079; tetigerunt 551; tactum 690, 811, 877, 973 (tango)
tanquam 121, 885
tanta 30; tanto 1041 (tantus)
tantum 233, 237, 442, 458, 607, 616, 674, 1071 (*adv.*)
tantummodo 904
te 726, 843; tibi 456 (tu)
temeritas 306-307; temeritates 422
templi 591, 625, 631 (templum)
tempus 83, 84, 84-85, 87, 104, 139, 165, 166, 167, 169, 204, 214, 217, 240, 257, 288, 292, 295, 346, 445, 492, 576, 580, 589, 592, 615, 785, 924, 930, 1001, 1005, 1009, 1009-1010, 1013, 1019, 1022, 1048-1049; temporis 78, 153, 296, 424, 431, 431-432, 459, 491, 505, 597, 599-600, 615, 630, 1046; tempori

- 749; tempore 106, 109, 118, 136, 154, 214, 230, 284, 486, 518, 724, 728-729, 747, 888, 935, 945-946, 1006, 1024, 1045, 1047; tempora 77, 90, 209, 216, 222, 275, 283, 302, 309, 338, 463, 543, 566, 615, 754, 756, 759, 777, 831-832, 834, 863, 919, 941, 955, 972, 979, 984; temporum 2, 42, 87, 173, 349, 470, 474, 891, 902; temporibus 15, 91, 96, 980, 986, 1064
- tenebre 31 (tenebrae)
- tenent 685, 687 (teneo)
- tercio 65, 157, 337, 506, 813, 841, 893, 924, 954, 1040 (tertio, *adv.*)
- tercius 514, 710; tercia 580; tercium 887; tercivm 1018; tercio 614, 623, 711, 876 (tertius)
- terminos 600; terminum 252, 597, 927, 1020 (terminus)
- terra 1052
- terrena 55 (terrenus)
- testatur 82, 220, 567, 744; testetur 739; testari 917 (testor)
- testimonium 99, 333-334
- testis 1043
- textit 1026; tegant 63 (tego)
- textualiter 92, 975
- textus 641, 683, 878, 1060, 1077, 1090; textum 175 (*bis*), 453, 579, 1069; textu 226, 289, 633, 687, 1081
- theologia 544, 557
- theologizauit 1055; theologizantes 802 (theologizo)
- theologus 1044; theologi 195, 802
- thessalonicenses 95, 227, 271 (thessalonicensis)
- thesauro 25, 705; thesauri 17 (thesaurus)
- Thimotheum 505 (Timotheus)
- Thomas 192-193; Thome 161
- thomatistas 29, 92, 278 (thomatista)
- timent 169 (timeo)
- titulo 992, 997 (titulus)
- tonsoribus 161 (tonsor)
- topicorum 438 (topicus)
- torporem 968 (torpor)
- tortuosus 1002-1003
- tota 288, 815; totum 40, 53, 240, 346, 394, 396, 932, 1048; totam 45, 550; totius 940; toti 34; toto 136, 633, 911, 1045, 1047 (totus)
- totaliter 917
- tractatus 53, 385, 394, 395, 661, 665; tractatu 6, 391, 659, 829, 836, 846; tractatum 394-395; tractatibus 24, 30, 120, 515-516, 672, 717, 838, 999-1000, 1012
- tradit 41, 562; tradere 41; traditis 42; traditur 27, 289 (trado)
- traditionis 37 (traditio)
- trahit 132 (traho)
- translationis 1090 (translatio)
- trecenti 518, 602, 603; trecentos 593
- tres 607, 609, 611, 616; tria 921, 988; trium 496; tribus 626, 653, 1031, 1090
- Trinitate 89, 142, 159, 298, 762, 974 (Trinitas)
- tripliciter 46, 874, 901
- tua 824; tuum 692, 824, 1073; tuam 1074 (tuus)
- tum 166, 167, 212, 213, 498, 499, 744, 748, 810 (*bis*), 856, 857, 925, 928, 930, 1058, 1060
- tunc 7, 132, 219, 301, 303, 350, 442, 471, 501, 503, 698, 700, 1020
- turpiter 495, 822
- typo 540 (typos)
- .V. 685, 876
- ualde 255, 291, 1067 (valde)
- uana 69, 820; uanum 70 (vanus)
- uanitatem 939 (vanitas)
- uastatio 631 (vastatio)
- uaticinorum 903 (vaticinus)
- ubi 41, 95, 137, 322, 353, 363, 366, 392, 423, 528, 620, 665, 714, 720; vbi 103, 187
- ubique 32
- vehementer 899
- uehementissimo 715 (vehemens)
- uel 56, 62, 135, 150 (*bis*), 151, 152, 172, 173, 174, 176, 177, 194, 197, 198, 199, 210, 221, 222, 241, 243, 262, 276, 277, 293, 306, 336, 364, 368, 383, 391, 392, 393, 402, 421, 440, 477, 481, 500, 528, 574, 596, 628, 634, 649, 652, 673, 682, 695, 712, 738, 744, 746, 747, 753, 754, 756, 758, 789, 795, 833, 840, 866, 871, 913 (*bis*), 932, 944, 954, 955, 962, 971 (*bis*), 991, 992, 998, 1000, 1022, 1043, 1085, 1086 (vel)
- uelocitari 1042 (velocit)
- uelocitatione 1032 (velocitatio)
- uenenose 37 (venenosus)
- uenenum 1, 313 (venenum)
- uenit 496, 798; uenimus 479; uenerit 950 (venio)

- uento 43 (ventus)
 uenturus 577; uentura 951; uenturi 1049
 (uenturus)
 uera 523, 629, 859, 889; verum 281, 496;
 uerum 66, 205, 387, 547, 713, 836,
 896, 926, 1092; ueri 696; uerius 168,
 224 (verus)
 uerbositas 358
 uerbum 67, 185, 424, 425, 430, 437, 441,
 446, 452; uerbo 189, 270, 423, 500;
 uerba 92, 172, 344, 376, 458, 532, 604,
 610, 676, 755, 756, 760, 808, 844, 974,
 976, 1015; uerborum 253-254; uerbis
 82, 128, 202, 236, 237, 406, 435, 472,
 478, 489, 517, 617, 778, 813, 869,
 885, 913, 971, 978, 986, 1021, 1040
 (verbum)
 uere 282, 397, 475 (vere, *adv.*)
 uerificaret 823-824; uerificata 920 (verifi-
 co)
 veritas 906; ueritas 248, 362; ueritatem 41,
 254, 306, 331, 341, 368, 666, 687, 933,
 951; ueritatis 58, 61-62, 194, 333, 534-
 535, 666, 746, 950; ueritati 334
 uero 10, 123, 280, 299, 429, 484, 506, 553,
 594, 638, 652, 887 (vero, *adv.*)
 verus *cf.* vera
 uespere 517, 602, 629 (vesperus)
 uestra 4, 35, 523, 859, 1039; uestrum 10-
 11, 172, 177, 183, 186, 196, 205, 471,
 476, 754, 757, 953, 978, 984; uestre 10,
 177 (vester)
 uexauit 670; uexabatur 716 (vexo)
 ·VII· 568, 1076
 ·VII°· 438
 ui 730, 733, 735; uiribus 177 (vis)
 Vincentius 686, 877
 uicinissime 85 (vicinus)
 uicium 277; uicio 1090 (vitium)
 uidet 49; uident 798, 799; uidit 427, 1004;
 uideritis 81, 405; uideant 306, 798; uide-
 re 799; uidetur 392, 538, 741 (video)
 uigilauit 415 (vigilo)
 Uigorosus 30 (Vigorosus)
 uinum 706 (vinum)
 uiolat 638 (violo)
 uiolenta 633 (violentus)
 uiolentiam 59 (violentia)
 vir 315
 uirtus 269, 1047; uirtutem 190; uirtute
 191, 1033, 1035; uirtutum 291 (virtus)
 uisio 629; uisionis 628; uisione 287 (visio)
 uisitabat 498 (visito)
 uita 243, 244; uitam 933; uite 240, 1024
 (vita)
 uiueret 1023; uiuendo 491 (vivo)
 ullo 256 (ullus)
 ultima 147, 478, 767, 771, 774; ultimam
 772; ultime 772, 773 (ultimus)
 ultra 243
 unde 63, 134, 154, 221 241, 252, 293, 358,
 394, 405, 427, 444, 454, 522, 636, 666,
 820, 835, 962, 983, 996, 1034 (unde)
 unguem 639 (unguis)
 unicuique 908 (unusquisque)
 uniuersalis 416 (universalis)
 uniuersaliter 1100 (universaliter)
 uniuersitas 351
 uniuerso 792 (uniuersus)
 unquam 560
 unus 507; una 287, 895; unum 443, 717,
 996; unam 850; unius 118, 587; uni 18;
 uno 939
 uocabulum 237 (vocabulum)
 uocat 65; uocare 356 (voco)
 uocem 370 (vox)
 volo *cf.* vult
 uoluntate 732 (voluntas)
 uomitum 473 (vomitus)
 uos 179, 184, 523, 712 (*bis*), 859, 950, 1016
 (tri), 1039; uobis 38, 327, 949, 951,
 1094 (vos)
 urbem 1073 (urbs)
 usque 147, 394, 590, 595, 601, 684, 785,
 875, 919, 925, 1020, 1071, 1076, 1079,
 1081; vsque 138, 517, 602
 usus 711, 1038
 usuali 522; usuales 594 (usualis)
 ut 12, 70, 72, 74, 78, 91, 110, 117, 127,
 226, 232, 234, 298, 324, 331, 339, 386,
 407, 417, 419, 454, 456, 461, 465, 479,
 486, 498, 502, 503 (*bis*), 504, 512, 523,
 589, 643, 651, 654, 690, 704, 705, 740,
 746, 759, 761, 768, 788, 798 (*bis*), 806,
 810, 823, 842, 863, 869, 898, 907, 937,
 943, 957, 973, 1075, 1102; vt 190,
 457
 utilia 716 (utilis)
 utitur 178, 514, 858; utuntur 208 (utor)
 utrobique 262, 519
 utroque 587
 utrum 732
 utrumque 957, 1092
 uulnerandi 719 (vulnero)
 uult 206, 319, 322, 782; uolunt 647; uoluit
 180, 253, 326, 445, 604, 609, 618, 766,

- 787, 968, 1059, 1062; uoluerit 26; uelit 908; uellet 155, 200; uellent 221; uoluisset 442, 607, 616; uoluisse 757-758; uolens 373, 1082 (volo)
- uultus 466 (vultus)
- .XI. 506
 .XI°. 1026
 .XI°. 410
 .XI°. 695
 .XII. 39
 .XII°. 414, 1056
 .XIII. 612
 .XIII°. 423
 .XIV°. 430
 .XLV. 228, 232, 233, 234, 235, 241, 244, 250, 259
 .XV°. 469
 .XVI°. 478
- .XVII°. 495
 .XVIII°. 202, 971
 .XXIV°. 79, 399, 808, 814
 .XXIV^{or}. 907
- ydiotam* 477; ydiote 240; ydiotas 1022; ydiotis 195, 918 (idiota)
 ydoneos 189 (idoneus)
 Ylarii 813 (Hilarius)
 Yldegardis 105 (Hildegardis)
 ymaginabatur 989-990 (imagino)
 ymaginarium 872 (imaginarium)
 ymo 168, 967 (immo)
 ystoriali 916 (historialis)
 ystoriam 592; ystorias 908, 1061; ystoriarum 99 (historia)
 ystoriografa 880 (historiographa, *subs. masc.*)
- zelum* 54 (zelus)

APÈNDIX:
{EXCERPTUM DE QUIBUSDAM REVELATIONIBUS
EX ARNALDI DE VILLANOVA *ANTIDOTO CONTRA VENENUN EFFUSUM*
PER FRATREM MARTINUM DE ATHECA}¹
(Graz, Universitätsbibliothek, 1226, f. 32b-c)

- Quod beato Methodio fuit reuelatum de persecucione maximi Antechristi in ·VI·º millenario durationis mundi, quam reuelationem aprobat beatus Ieronimus. 1
- Item, fuit reuelatum beato Cirillo, per numerum annorum Christi, tempus natiuitatis et crementi Antechristi, et istam aprobat romana ecclesia. 5
- Item, fuit reuelatum beate Yldegardi [f. 32c] de origine et de persecucione Antechristi per annos Christi, et istam aprobauit papa Eugenius et ipsam canonizauit.
- Item, fuit reuelatum Horoscopo et Yohacim de tempore illius, et iste reuelationes sunt famose in ecclesia Dei. 10

---

1. Cf. *Antidotum*, lín. 98-109.

PRAESENTATIO FACTA BURDEGALIAE

ESTUDI INTRODUCTORI

I. PRESENTACIÓ

El 24 d'agost de 1305, al palau arxiepiscopal de Bordeus, davant el papa Climent V, en audiència pública, Arnau de Vilanova va llegir un document i va presentar a la Santa Seu les seves obres de teologia.¹ Destacades personalitats foren presents a l'acte: el bisbe d'Agen i el de Besiers, els abats dels monestirs benedictins de Sant Pere de Joncels i de Sant Pere de Bel Luec, prop del riu Dordogne, el prior de Sant Macari, un canonge d'Agen, a més d'una «copiosa multitud».² L'acta que el notari va estendre de la sessió, juntament amb la transcripció del document que Arnau de Vilanova hi va llegir, és la *Praesentatio facta Burdegaliae*.

En la resposta, recollida també en l'acta notarial, Climent V es va reservar per a ell i la Santa Seu l'examen i el judici de les obres d'Arnau de Vilanova.³ Aquesta decisió és d'una transcendència enorme, perquè va aturar tot d'una la campanya que els teòlegs professionals havien emprès contra Arnau de Vilanova.⁴ Es va obrir així un nou període en la vida del metge català, més tranquil, serè i espiritual. La *Praesentatio facta Burdegaliae* va cloure, doncs, una etapa i va marcar un punt d'inflexió en la vida d'Arnau de Vilanova.

La llista de les obres que Arnau de Vilanova va presentar a Climent V, amb l'ordre cronològic ben fixat, i amb indicacions sobre el seu contingut i la seva finalitat, és una font d'informació extraordinària. La significació de la *Praesentatio facta Burdegaliae*, però, depassa l'àmbit dels estudis arnaldians i documenta un acte solemne —no conegut per cap altra font— presidit per Climent V, amb la presència d'una destacada concurrència, dos mesos i mig després de ser elegit Papa i quan encara no havia estat coronat.⁵

---

1. ARNALDUS DE VILLANOVA, *Praesentatio facta Burdegaliae*, lín. 2-10, 91-93. En els aparats crítics identifiquem els personatges.

2. *Ibid.*, 385-390.

3. *Ibid.*, 373-274.

4. Per a una presentació general de la polèmica, vegeu el meu *Les raons d'un anunci apocalíptic*. Hom trobarà la bibliografia actualitzada en l'article de MENSA, GIRALT, *Bibliografia arnaldiana (1994-2003)*.

5. No hem sabut veure cap referència a aquest acte ni en cap de les sis antigues biografies de Climent V (cf. *Vitae paparum Avenionensium*, ed. BALUZIUS, col. 2-112), ni en les modernes (p. ex., MENACHE *Clement V*), ni en cròniques de la ciutat de Bordeus (p. ex., DE LURBE, *Chronique Bourdeloise*). En la *Chronique Bourdeloise*, f. 23v, s'esmenta una disputa entre Arnau de Vilanova i

L'obra sencera es conserva en un sol manuscrit (Biblioteca Apostòlica Vaticana, Vat. lat. 3824), un segon manuscrit (Graz, Universitätsbibliothek, 1226) n'ofereix una 'abbreviatio';⁶ com a tal, la *Praesentatio facta Burdegaliae* no ha estat mai editada.⁷ Només M. Menéndez y Pelayo, F. Ehrle i sobretot H. Finke en publicaren fragments;⁸ i segurament per aquesta raó no ha estat objecte de cap estudi monogràfic.⁹

II. CIRCUMSTÀNCIES HISTÒRIQUES

La *Praesentatio facta Burdegaliae* ens informa exactament del dia (el 24 d'agost de 1305), del lloc (Bordeus, palau arxiepiscopal), dels protagonistes (Arnau de Vilanova, Climent V), del notari (Bernardus Caprarii) i de la resta de testimonis d'aquest acte tan important en la vida d'Arnau de Vilanova.¹⁰ Efectivament, feia aproximadament cinc anys que les tesis profeticoapocalíptiques d'Arnau de Vilanova eren combatudes pels teòlegs professionals.¹¹ A París, els professors de la Universitat el varen denunciar al bisbe i després, tal com el mateix Arnau de Vilanova explica en la *Praesentatio facta Burdegaliae*,¹² l'assumpte va anar a parar a mans de Bonifaci VIII, el qual va acabar condemnant una part del *De tempore* del metge català. Després, els dominics de Girona (Bernat de Puigcercós), Marsella (Joan Vigorós), Barcelona (Martín

---

Martín d'Ateca, esdevinguda l'any 1306, que no sembla que es pugui identificar amb la nostra *Praesentatio*.

6. Sobre aquests dos manuscrits, vegeu allò que n'hem dit a l'apartat VIII. *La nostra edició, de l'Estudi introductori de l'Antidotum*.

7. Cf. SANTI, *Gli «Scripta spiritualia»*, 991, núm. 33; i, del mateix autor, *Arnau de Vilanova. L'obra espiritual*, 261, núm. 33.

8. MENÉNDEZ Y PELAYO, *Arnaldo de Vilanova*, 71; EHRLE, *Historia Bibliothecae Romanorum Pontificum*, I, 10-11; FINKE, *Aus den Tagen Bonifaz VIII.*, CCI-CCXI.

9. MENÉNDEZ Y PELAYO, *Arnaldo de Vilanova*, 69; EHRLE, *Historia Bibliothecae Romanorum Pontificum*, I, 10-11; i FINKE, *Aus den Tagen Bonifaz VIII.*, CXXVI; POU, *Visionarios*, 39-40, informen breument de l'acte de Bordeus. Més extensa és la notícia de DIEPGEN, *Arnald von Villanova als Politiker und Laienbeologe*, 45-46. Aquesta primera generació d'arnaldistes va donar a conèixer l'acte de Bordeus i va publicar fragments de la *Praesentatio facta Burdegaliae*. Aquestes informacions s'han anat repetint en els estudis arnaldians posteriors. En els darrers anys, Josep Perarnau ha fet aportacions molt útils per tal de reconstruir la llista de les obres arnaldianes de la *Praesentatio factae Burdegaliae* (en el Vat. lat. 3824 manca el foli 256) i determinar, d'una banda, la seva novetat respecte de la llista de la *Protestatio facta Perusii* (cf., *infra*, apartat V) i, de l'altra, la seva relació amb el còdex Vat. lat. 3824. Cf. PERARNAU, *Noves dades sobre manuscrits 'espirituals' d'Arnau de Vilanova*, 372-383; *Estudi introductori*, dins AVOTHO, III, 32-38; *Estudi introductori*, dins AVOTHO, IV, 71-77. En la nostra introducció tindrem especialment en compte aquestes aportacions.

10. ARNALDUS DE VILLANOVA, *Praesentatio facta Burdegaliae*, lín. 2-10 i 385-396.

11. Cf. MENSA I VALLS, *Les raons d'una anunci apocalíptic*. Hom trobarà la bibliografia bàsica sobre la polèmica d'Arnau de Vilanova amb els teòlegs professionals a l'*Estudi introductori de l'Antidotum*, concretament a l'apartat II.3. *Context històric*.

12. ARNALDUS DE VILLANOVA, *Praesentatio facta Burdegaliae*, lín. 48-55.

de Ateca) combateren doctrinalment les tesis d'Arnau de Vilanova i ell se'n va defensar presentant denúncies als corresponents prelats (de Girona i Marsella), confessant el seu veritable pensament davant els bisbes de la Tarraconense, reunits a Lleida, i protestant i presentant les seves obres a la Santa Seu: davant Benet XI, davant el camarlenc (en seu vacant) i ara davant Climent V.¹³ La decisió de Climent V de reservar-se per a ell i la Seu Apostòlica l'examen i el judici de les obres d'Arnau de Vilanova va posar fi a aquest període tan turbulent de la vida de mestre Arnau.

Arnau de Vilanova ja havia enviat el *De mysterio* a Bertrand de Got quan era arquebisbe de Bordeus;¹⁴ ara, que fa poc que ha estat elegit Papa, mestre Arnau hi diposita les seves esperances. Comença una col·laboració que cada cop serà més estreta.¹⁵

III. UNA 'PRAESENTATIO'

El títol de la nostra obra és inequívoc en la taula del manuscrit Vat. lat. 3824: *Presentatio facta Burdegalie coram summo pontifice domino Clemente quinto*.¹⁶ En el cos del còdex l'escrit comença directament amb una invocació i no porta títol. I l'èxplicit fa: *Praesentatio Burdegalensis*.¹⁷ Formalment, més que una obra d'Arnau de Vilanova pròpiament dita, la *Praesentatio facta Burdegaliae* és un document oficial (en el Vat. lat. 3824, la còpia d'un document oficial) estès per un notari (Bernardus Caprarii) d'un acte, una audiència pública, presidida pel pontífex Climent V.¹⁸ En el decurs de l'audiència pública mestre Arnau de Vilanova va llegir un escrit, que és transcrit en estil directe en l'acta aixecada pel notari,¹⁹ i va presentar les seves obres de teologia al papa Climent.²⁰ Aquestes obres són anomenades i descrites en el document llegit per Arnau de Vilanova i transcrit pel notari. A Bordeus, Arnau de Vilanova 'protesta i confessa' una sèrie de fets (en definitiva, els antecedents de l'actual 'presentació' i algunes de les seves idees), però sobretot 'presenta' les seves obres. Per aquesta raó, la paraula que passa al títol és 'praesentatio'. De fet,

13. Sobre aquestes presentacions anteriors d'obres d'Arnau de Vilanova, vegeu, *infra*, apartat V d'aquest *Estudi introductori*.

14. Cf. ARNALDUS DE VILLANOVA, *Dominis Auxitano et Burdegalensi*, ed. SCAVIZZI, II «*Tractatus epistolarum christini*», 101-106.

15. Sobre les relacions d'Arnau de Vilanova amb Climent V, vegeu: MANSELLI, *Arnaldo da Villanova e i papi del suo tempo*. Cf. també MENACHE, *Clement V*; PARAVICINI BAGLIANI, *Clemente V*.

16. Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 3824, f. VIb.

17. Cf. ARNALDUS DE VILLANOVA, *Praesentatio facta Burdegaliae*, lín. 1 i 397, respectivament.

18. Cf. *Ibid.*, lín. 1-10 i 364-398.

19. Cf. *Ibid.*, lín. 11-363.

20. Cf. *Ibid.*, lín. 41-100.

és la tercera 'presentació' d'Arnau de Vilanova a la Santa Seu. La primera és la *Protestatio, praesentatio ac supplicatio Benedicto XI*, del 2 de juny de 1304, i la segona la *Protestatio facta Perusii coram domino camerario summi pontificis*, del 14 de juliol de 1304. A diferència de la que ara presentem, la primera, *Ad Benedictum XI*, no és un document oficial, signat per notari, ni hi ha la llista de les obres que Arnau de Vilanova ofereix al Papa. En canvi, des del punt de vista formal la *Protestatio facta Perusii* és molt semblant a la nostra *Praesentatio facta Burdegaliae*, per bé que els respectius títols i documents accentuen aspectes diferents.

La *Confessio Ilerdensis* i la *Confessio de Barcelona* tenen en comú amb la *Praesentatio facta Budegaliae* que són documents notarials, actes de sessions públiques, presidides respectivament per l'arquebisbe de Tarragona i pel rei Jaume II, però Arnau de Vilanova no els presenta cap altra obra seva tret de la 'confessió' que hi llegeix, sinó que els exposa les seves conviccions i idees.²¹

IV. EL CONTINGUT

1. *Esquema*

- I. (Línies 1-10) Introducció del notari
- II. (11-363) L'escrit llegit per Arnau de Vilanova
  1. (11-33) Antecedents
  2. (34-100) Reitera la protesta, presentació i súplica a la Santa Seu
  3. (101-120) Protesta i confessa haver dit que les seves obres concorden amb la Sagrada Escriptura
  4. (121-246) Protesta i confessa haver dit que repudiar unes obres per ser escrites per un metge va contra l'Evangelí. La interpretació d'Actes 1,7 dels pseudoteòlegs és equivocada
  5. (247-301) Protesta i confessa haver dit que qui edifica per Crist ho fa sobre quatre pedres: la pobresa, la humilitat, la caritat i la castedat. Arnau de Vilanova va afirmar i afirma que la persona a la qual n'hi manca alguna és un falsari
  6. (302-337) Protesta i confessa haver dit i diu que denunciar els falsaris és un deure de tot fidel
  - 7 (338-348) Ofereix les seves obres al sant pare per tal que les examini
  - 8 (349-369) Peticions finals al Papa i al notari

21. Dins MENSA I VALLS, *Les raons d'una anunci apocalíptic*, 29-55, hom trobarà classificades en diversos grups les obres arnaldianes relatives a la polèmica escatològica, amb una presentació general de cadascuna.

III. (364-396) Cloenda del notari

1. (364-384) Resposta del sant pare: lloa Arnau de Vilanova, remarca que l'assumpte d'Arnau és greu perquè toca la fe i es reserva l'examen i el judici de les seves obres
2. El notari n'aixeca acta. Esmenta els testimonis

IV. (397-398) ÈxPLICIT i benedicció final

2. *Resum*

[I] El notari manifesta que per la present escriptura es fa públic que el dia 24 d'agost de 1305, al palau arxiepiscopal de Bordeus, en audiència pública, davant Climent V, del notari i dels testimonis esmentats al final de l'escriptura, Arnau de Vilanova va protestar i llegir l'escrit següent (lín. 1-10).

[II.1] Davant Climent V, Arnau de Vilanova proposa i confessa que va escriure molts tractats sobre la veritat evangèlica, la major part dels quals foren guardats per Climent V en la Cambra de la Seu Apostòlica (lín. 11-19), i consignats en l'inventari dels béns de la Cambra Apostòlica dreçat després de la mort de Benet XI per una comissió de cardenals (lín. 20-25). Després, en situació de seu vacant, Arnau de Vilanova, davant del camarlenc, Iohannes de Penestra, i mitjançant escriptura pública, va tornar a sotmetre les seves obres a l'examen i el judici de la Seu Apostòlica i va elaborar-ne una llista amb els títols i els incipits (lín. 26-33).

[II.2] Ara que la Seu Apostòlica brilla amb nova llum, Arnau de Vilanova reitera la protesta, la presentació i la súplica (lín. 34-40). I afirma que entre els tractats consignats a la Seu Apostòlica, el primer s'intitula *Dyialogus de elementis catholicae fidei* [és a dir, l'*Alphabetum catholicorum*] i comença amb les paraules «Es tu fidelis?» (lín. 41-43).

El segon és el *De prudentia catholicorum scolarium*, perquè informa els escolars catòlics sobre la manera d'estudiar amb prudència les ciències, seculars o divines, i comença així: «Qui indiget sapientia postulet a Deo» (lín. 44-47).

El tercer s'intitula *De tempore aduentus Antichristi* i el seu incipit és: «Constitui super uos speculatores». És el tractat que els teòlegs de París van enviar a Bonifaci VIII, sense la primera part, que contenia els principis de prova (lín. 48-54), i que el Papa va fer cremar «més per la ignomínia dels teòlegs que no pas per la contumèlia de l'editor» (lín. 54-55).

El quart tractat és el *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*, en el qual amb un altre estil es proven les mateixes conclusions (del *De tempore*). Fou escrit a la residència de Bonifaci VIII, el qual no només el va acceptar sinó que el va lloar. I les primeres paraules del qual són: «Qui interrogant, interrogent in Abela» (lín. 56-60).

El cinquè tractat s'intitula *Philosophia catholica*, perquè demostra per mitjà de textos de l'Antic Testament que Jesús de Natzaret és el Messies promès, dona a conèixer la perversitat de l'Anticrist i exposa un art que serveix per a

reconèixer i combatre els seus seguidors. També explica les diferents èpoques de l'Església segons el testimoni de l'Esriptura. El seu íncipit és: «Homines pestilentes dissipant civitatem» (lín. 61-68).

El sisè tractat és l'*Apologia de pseudoteologis et pseudoreligiosis* i dona notícia infal·lible dels pseudoteòlegs i pseudopredicadors per mitjà de les Sagrades Esriptures i respon a les objeccions contra l'anunci dels temps finals fet per Arnau de Vilanova. Comença amb les paraules: «Ad ea, que per uestras literas intimastis» (lín. 69-73).

El setè tractat porta per títol *Eulogium de noticia uerorum et pseudoapostolorum*, perquè explica, per mitjà de textos sagrats, la manera de conèixer els vers i els falsos predicadors. El seu íncipit és: «Ja que l'Apòstol, en l'epístola als Tessalonicencs» (lín. 74-78).

El vuitè tractat s'intitula *Denunciatio Gerundensis contra fratrem Bernardum de Podio*. I la frase s'interromp sobtadament perquè manca un foli (f. 256).

En les primeres línies del foli següent (f. 257a), Arnau de Vilanova fa esment del tractat que porta per títol *Tyriacale antidotum* [és a dir, l'*Antidotum contra venenum effusum per fratrem Martinum de Atheca, praedicatorum*], l'íncipit del qual és: «Credo, karissime pater, quod a uestra memoria non effluxerit» (lín. 81-85). Arnau de Vilanova presenta aquest tractat, juntament amb els altres esmentats, a Climent V i a la Seu Apostòlica, de la mateixa manera que va fer a la protesta interposada davant el camarlenc Joan de Penestra, i hi afegeix aquell escrit [*Protestatio facta Perusii*] i el llegeix (lín. 86-90).

I tal com ja va fer a Perusa, hi adjunta tres tractats més: el *De interpretatione nominis Thetagramaton* [*Allocutio de significatione nominis Tetragrammaton*], el *De prophetis dormientibus* [*Introductio in librum «De semine scripturarum»*] i el *Tractatus ·XII· epistolarum* [*Tractatus epistolarum christini*], amb el qual envià el *De mysterio* a reis catòlics, prelats i 'studia' de teologia (lín. 91-100).

[II.3] Arnau de Vilanova protesta i confessa haver dit que les seves obres concorden en matèria, forma i fi amb la Sagrada Esriptura (lín. 116-120); qui repudia, doncs, les esmentades edicions o les persegueix demostra ésser un enemic de la veritat evangèlica i un membre de l'Anticrist (lín. 101-115).

[II.4] Protesta i confessa haver dit que si algú repudia les seves obres per ser escrites per un metge, no roman en l'esperit de Jesucrist. Els pseudoteòlegs inflats per la seva ciència magistral no viuen en caritat i estan privats no només del coneixement dels secrets de Déu, sinó de sentit comú, tal com queda clar en la seva interpretació d'Actes 1,7, passatge d'on extreuen equivocadament la conclusió que Jesucrist denega el coneixement de l'Anticrist i dels temps finals (lín. 121-246). Contra aquesta interpretació equivocada, cal afirmar que: [a] La pregunta dels apòstols no demanava per la vinguda de l'Anticrist, sinó per la restitució del regne d'Israel (lín. 152-167); [b] «Est» no es refereix al futur, sinó al present, és a dir, als apòstols (lín. 168-186); [c] «Vestrum» al·ludeix a les pròpies forces humanes (lín. 187-203); [d] «Nosse» és pretèrit i significa que Jesús de Natzaret no dirigia la seva resposta al futur (lín. 204-209); [e] «Que» és un relatiu que restringeix l'abast del seu antecedent (lín. 210-225).

[II.5] Arnau de Vilanova protesta i confessa haver dit que la persona que viu en l'esperit de Crist construeix en si mateix el temple de Crist amb les quatre pedres que ell mateix va ensenyar que eren el fonament de la fe (lín. 247-250):

[a] La primera és la pobresa voluntària: qui no només de paraula, sinó de veritat estima el Crist no desitja l'opulència terrenal i, en cas que posseeixi béns, els destina a la glòria de Déu i a la consolació del proïsme (lín. 251-255).

[b] La segona pedra és la humilitat vera: qui segueix el Crist, no es considera millor per tenir alguna gràcia temporal, com per exemple la bellesa, la fortalesa, la salut, la riquesa, les dignitats o ser de bona nissaga, o espiritual, com la intel·ligència o la ciència, ni menysprea aquelles persones que no les posseeixen, perquè sap que tot bé procedeix de Déu (lín. 256-264).

[c] La caritat és la tercera pedra: estima de tal manera el proïsme i Crist que no s'oblida de cap dels seus preceptes (lín. 265-269).

[d] La quarta pedra és la castedat íntegra, tant de cor com de conversa (lín. 270-271).

Tot seguit (lín. 272-279), Arnau de Vilanova indica els fonaments bíblics de cadascuna d'aquestes quatre pedres.

Arnau de Vilanova va dir i diu que qualsevol persona o qualsevol grup, als quals manqui alguna de les anteriors pedres, no edifica l'Església de Crist, sinó la de l'Anticrist (lín. 280-281). En conseqüència, si algú diu a un metge cristià: «Intromitte te de medicina et non de theologia» (lín. 284), és un falsari de la veritat catòlica. La sagrada ciència és comuna a tots els fidels i només depèn de la mesura de donació de Crist. Només se l'apropien els que circulen pel camí de la supèrbia i els que s'envaneixen de la seva ciència. Si algú parla així, no hi ha dubte que és la boca del drac de l'Apocalipsi (Apoc XVI,13) (lín. 283-293). I si aquesta persona pertany a un orde regular, és aquell hipòcrita del qual parla Job amb la metàfora de l'estruç (Job XXXIX,13-18). I si és un predicador, la seva paraula és abusiva (Act XIV,3) (lín. 284-301).

[II.6] Protesta i confessa haver dit i diu que la custòdia de la veritat evangèlica no només és pròpia de les autoritats instituïdes canònicament, sinó que qualsevol fidel, sigui quina sigui la seva edat, sexe, estat o condició, n'ha de tenir cura, perquè el zel essencial de la religió catòlica comporta aquesta obligació (lín. 302-317). I ho pot fer per un doble privilegi: per pertànyer a un grup legal (és a dir, que no és herètic) i pel «priuilegium monete regalis» (lín. 327), perquè Crist és el rei de tots els fidels, als quals ha donat la «moneda de la veritat evangèlica» (lín. 332). Els falsaris d'aquesta moneda, tinguin les excel·lències que tinguin, poden ser denunciats per tothom, fins i tot per un nen. Tot això Arnau de Vilanova ho va dir, i ho diu, per refrenar aquells que suggerien sofisticament a Benet XI que usurpava l'ofici d'altri (lín. 318-337).

[II.7] Com que Arnau de Vilanova no es vol arrogar la notícia de la veritat evangèlica, protesta i confessa que ofereix i presenta totes les seves afirmacions

contingudes en les obres abans mencionades a l'examen i el judici del sant pare i de la Seu Apostòlica; només vol sostenir i pensar el que el sant pare decreti que s'ha de sostenir i pensar (lín. 338-348).

[II.8] En conseqüència, demana al sant pare que li faci arribar les objeccions que els teòlegs puguin fer contra les seves obres i ell s'obliga a respondre-hi (lín. 349-358) i demana al notari que estengui acta pública del que Arnau de Vilanova ha llegit i en faci còpia a qui la demani (lín. 359-363).

[III.1] El notari reporta les paraules de Climent V. El Papa anomenà Arnau «fill seu dilecte» i afirmà que l'assumpte proposat per Arnau de Vilanova era important, perquè tocava la fe i la veritat evangèlica; que rebia l'obra d'Arnau de Vilanova i que en reservava el seu examen i judici a ell mateix i a la Seu Apostòlica. Fet aquest examen, si calgués corregir alguna cosa dels escrits d'Arnau de Vilanova, ho faria; si en canvi, la seva doctrina fos trobada sana, útil i necessària, els aprovaria solemnement. Finalment, el Papa lloà la ciència i l'enginy d'Arnau de Vilanova i la seva vida, conversa i devoció, que semblen circular pels camins de la simplicitat, humilitat i obediència a la Seu Apostòlica (lín. 364-384).

[III.2] El notari, Bernardus Caprarii, data l'acta, esmenta els testimonis: els bisbes d'Agen i Besiers, els abats de Sant Pere de Joncels i de Sant Pere del Bel Luec, el prior de Sant Macari, un canonge d'Agen i una multitud de persones; dona fe dels fets continguts en l'escriptura i la signa (lín. 385-396).

[IV] Èxplícit (lín. 397) i benedicció (lín. 398).

V. *L'Abbreviatio praesentationis factae Burdegaliae*

Hem constatat que manca un foli de l'únic manuscrit conegut de la *Praesentatio facta Burdegaliae*, el de la Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 3824.²² És justament un foli relatiu a la llista d'obres arnaldianes, concretament a les que van de la *Denuntiatio Gerundensis* a la *Protestatio facta Perusii*. Sortosament, l'*Abbreviatio praesentationis factae Burdegaliae* (en endavant, *Abbreviatio*) i sobretot la *Protestatio facta Perusii* ens aporten la informació necessària per tal de refer tots els títols de la llista de Bordeus.

L'*Abbreviatio* s'ha conservat en còpia única a Graz, Universitätsbibliothek, manuscrit núm. 1226, f. 32v. La secció arnaldiana del manuscrit (f. 18d-32d) és formada per les obres *De prudentia* (f. 18d-21a), *Alphabetum catholicorum* (f. 21b-26b) i per la *Introductio in librum «De semine scripturarum»* (f. 26c-32b). En les darreres línies del foli 32b i en les primeres del foli 32c, hi llegim uns fragments extrets de l'*Antidotum* referents a les profecies de Metodi, Ciril, Hildegarda, el *Liber Horoscopus* i Joaquim de Fiore.²³ L'*Abbreviatio* és un extret

22. Seria el foli 256 (BAV, Vat. lat. 3824).

23. *Antidotum*, lín. 98-110. Hom pot llegir aquests fragments, que hem intitulat *Excerptum de quibusdam revelationibus ex Arnaldi de Villanova «Antidoto contra venenum effusum per fratrem*

de caràcter sintètic de la *Praesentatio facta Burdegaliae*. A diferència de la *Praesentatio facta Burdegaliae*, que alterna les parts redactades en tercera persona pel notari amb l'escrit llegit per Arnau de Vilanova en primera persona, l'*Abbreviatio* és tota ella escrita en tercera persona, també la llista de les obres presentades que en la *Praesentatio facta Burdegaliae* és redactada en primera persona. L'*Abbreviatio* perd també la forma d'acta notarial i no esmenta el notari.

L'*Abbreviatio* és formada per tres parts clarament diferenciades: *a*) la introducció (lín. 1-6), que contextualitza tòpicament i cronològicament els fets, molt semblant a la que trobem en la *Praesentatio facta Burdegaliae*, però no ofereix informació sobre el document que Arnau de Vilanova hi va llegir, ans simplement fa saber que Arnau de Vilanova va presentar les obres que a continuació detalla, ordenades cronològicament; *b*) la llista de les obres (lín. 7-41), amb el títol i l'incipit, però sense cap més detall; i *c*) la benedicció final (lín. 42-43).

L'*Abbreviatio* copia força fidelment el títol i l'incipit dels tractats que formen part de la llista pròpiament dita, però en canvi omet aquelles obres que no són anomenades explícitament pel títol o per l'incipit, ans descrites amb una breu explicació. I em sembla que això passa dues vegades:

Primera omisió: la *Protestatio facta Perusii*. Efectivament, llegim en la *Praesentatio facta Burdegaliae*: «Quam protestationem [factam per me coram domine Ioanne de Penestra, Sedis Apostolice camerario], ad pleniorum fidem uestre sanctitati, offero de presenti et lego ad euidentiam clariorem».²⁴ És evident que, a Bordeus, Arnau de Vilanova no només va presentar la *Protestatio facta Perusii*, sinó que també la va llegir, però, en canvi, aquest opuscle no va passar a formar part de la llista de l'*Abbreviatio*.

Segona omisió: les *Denuntiationes Massilienses*. En la *Protestatio facta Perusii*, després d'esmentar per ordre les 'onze' obres que presenta, Arnau de Vilanova hi afegeix: «Post hos vero tractatus secuntur tres *Denuntiationes publice facte Massilie* coram diocesano contra quosdam Predicatores adulterantes et pervertentes doctrinam evangelice veritatis, sicut ibidem per sacras et canonicas *Scripturas* ostenditur».²⁵ Arnau de Vilanova, en la *Praesentatio facta Burdegaliae*, va tornar a presentar aquestes obres, de la mateixa manera que ho havia fet a Perusa.²⁶ Doncs bé, les *Denuntiationes Massilienses* tampoc no són a la llista de l'*Abbreviatio*.

Martinum de Atbeca», en l'apèndix de la primera part d'aquest llibre i en l'article de MENSA I VALLS, *Observations Concerning*, 140-141. La informació que tot seguit oferim sobre el còdex i concretament sobre els *excerpta* arnaldians prové bàsicament d'aquest article. Cf. també PERARNAU, *Estudi introductori*, dins AVOTHo, III, 32-35.

24. ARNALDUS DE VILLANOVA, *Praesentatio facta Burdegaliae*, lín. 89-90.

25. ARNALDUS DE VILLANOVA, *Protestatio facta Perusii*, ed. PERARNAU, 217, lín. 816-819.

26. ARNALDUS DE VILLANOVA, *Praesentatio facta Burdegaliae*, lín. 86-89. Les obres presentades a Perusa no estaven a disposició del nou Papa i de la Seu Apostòlica a Bordeus en aquests

VI. RECONSTRUCCIÓ DE LA LLISTA D'OBRES ARNALDIANES DE LA *PRAESENTATIO FACTA BURDEGALIAE* I ANÀLISI DIACRÒNICA

L'aspecte central de la *Protestatio facta Burdegaliae* és la confecció de la llista de les obres espirituals de mestre Arnau i del consegüent oferiment d'aquestes obres a Climent V. De fet, ja és la segona llista que Arnau de Vilanova elabora. A Perusa, l'any anterior (1304), Arnau de Vilanova ja n'havia fet una (amb indicació de les obres presentades a Benet XI i al cambrer papal), i ara (1305) la reprèn i la completa. No és encara el recull definitiu. Segurament com a resultes de la *Protestatio facta Burdegaliae* (i de les observacions que el Papa, algun cardenal o algun curial li podien haver fet en el sentit que aquella llista i aquell recull d'obres no eren absolutament complets), Arnau de Vilanova aplegarà totes les seves obres (teològiques) en un sol 'volumen': és el Vaticanus latinus 3824 de la Biblioteca Apostolica Vaticana; i les enumerarà en un índex (f. VIa-b). Com que en el text de la *Praesentatio facta Burdegaliae* hi manca justament un foli on hi havia escrita bona part de la llista, en aquest apartat intentarem de reconstruir l'esmentada llista (a partir de la *Praesentatio facta Perusii* i de l'*Abbreviatio*) i l'analtzarem, tot situant-la en el lloc que li correspon en el procés de compleció progressiva de la llista d'obres arnaldianes.²⁷ El *Quadre 1*, al final de l'apartat, en sintetitza sinòpticament la informació.

1. La llista de la «*Protestatio facta Perusii*»

Tot just una setmana després de la mort de Benet XI, el 18 de juliol de 1304, a Perusa, davant el cambrer papal o camarlenc, de testimonis i del notari que n'aixeca acta, Arnau de Vilanova demana que la Santa Seu faci examinar les obres que havia presentat a Benet XI i que ara torna a presentar. És aquest un acte ben diferent de l'anterior presentació a Benet XI. Efectivament, la presentació a Benet XI no fou oficial: cap notari en va estendre acta ni el mateix Arnau de Vilanova va fer una relació de les obres que presentava.²⁸ Benet XI es va quedar algunes obres («per modum prede»,²⁹ diu el metge català), però en va deixar d'altres. A Perusa (*Protestatio facta Perusii*), Arnau de Vilanova ja

moments. Sobre el tresor de Perusa, què i quan va anar a parar a Avinyó, vegeu: EHRLE, *Historia Bibliothecae Romanorum Pontificum*, I, 11-16; *Regestum Clementis Papae V*, xxx-xxxvi.

27. Els estudis de PERARNAU, *Noves dades sobre manuscrits 'espirituals' d'Arnau de Vilanova*, 372-383; i *Estudi introductori*, dins AVOTHO, IV, 71-77, ens han fet un gran servei.

28. En aquest sentit cal puntualitzar l'afirmació de PERARNAU, *Noves dades sobre manuscrits 'espirituals' d'Arnau de Vilanova*, 373, en parlar dels «documents notarials llegits davant Benet XI, Climent V, i el cambrer papal». Efectivament, tant la *Praesentatio facta Burdegaliae* com la *Protestatio facta Perusii* són documents notarials, però, l'*Ad Benedictum XI* és un document o opuscle redactat de dalt a baix per Arnau de Vilanova en primera persona.

29. *Praesentatio facta Burdegaliae*, lín. 17.

havia après la lliçó: va lliurar per escrit una llista de les obres que presentava i va fer certificar l'acte per notari.

La llista de Perusa és formada per onze unitats numerades i ordenades cronològicament. Mestre Arnau descriu cada obra amb el títol i l'incipit. A més, hi afegeix sense numerar les tres *Denuntiationes Massilienses* (sense els incipits) i l'opuscle de presentació a Benet XI, esmentat únicament amb l'incipit. Hom pot llegir la llista d'aquestes obres en la primera columna del *Quadre 1*.

Les onze obres numerades més les *Denuntiationes Massilienses* i el mateix escrit que Arnau de Vilanova llegeix davant Benet XI (*Ad Benedictum XI*) i que presenta tant al Papa, primer, com al cambrer apostòlic, després —en aquest darrer cas també hi hem d'afegir el document relatiu a l'acte de presentació a Perusa: la *Protestatio facta Perusii*—, tenen a veure amb la decisió de Bonifaci VIII, respecte d'Arnau de Vilanova, de fer-lo «abnegare et abiurare» d'una part del *De tempore* «in secreto consistorio», per bé que públicament afirmés que el tractat només era presumptuós o temerari.³⁰ Com que Arnau de Vilanova creia que l'abjuració que li va imposar Bonifaci VIII no s'ajustava a dret (es va veure obligat a acceptar-la), va demanar a Benet XI i al cambrer papal que revisessin el judici injust de Bonifaci VIII.³¹ Mestre Arnau, doncs, va presentar a Perusa «tam opus memoratum superius [és a dir, el *De tempore*] quam alia multa, que postmodum edidi super evangelica veritate».³² Aquestes «alia multa» són les obres que tracten principalment sobre els aspectes controvertits del *De tempore* i dues obres anteriors: l'*Alphabetum catholicorum* i el *De prudentia*.

2. La llista de la «*Praesentatio facta Burdegaliae*»

Un any i un mes després de la *Protestatio facta Perusii*, el 24 d'agost de 1305, Arnau de Vilanova va repetir l'operació de presentar les seves obres a la Santa Seu, davant el nou papa Climent V. Aquesta nova llista és formada per les onze obres numerades i per les dues no numerades de Perusa. Encara que, dissortament, manqui el foli 256 del Vat. lat. 3824, podem estar segurs de les obres que aquest foli ara perdut esmentava, perquè Arnau de Vilanova hi estava fent la llista de les obres que ja havia presentat a Perusa i que a Bordeus torna a presentar. Són les obres escrites en color gris de la llista de la segona

30. ARNALDUS DE VILLANOVA, *Protestatio facta Perusii*, ed. PERARNAU, 216, lín. 761-768: «[...] fecit me capi et incarcerari, sequens vestigia predictorum et minis ac terroribus, dum ab eo detineret, coegit me in secreto consistorio abnegare et abiurare predictum opus. In publico tamen solum pronuntiavit quod tanquam presumptuosum aut temerarium fuisset a Pariensibus reprobatum et quod eorum reprobationem ratificabat, nec tamen predictum opus anathem[ati]zavit sed potius in fine sue pronuntiationis testatus est alta voce, quod ego in nullo feclleram, nisi quia prius eidem non presentaveram dictum opus».

31. *Protestatio facta Perusii*, ed. PERARNAU, 216, lín. 769-775 i 782-792.

32. *Ibid.*, ed. PERARNAU, 216, lín. 795-796.

columna del *Quadre 1: Confessio Ilerdensis, Gladius, Carpinatio, Denuntiationes Massilienses, Ad Benedictum XI*. A més, Arnau de Vilanova va completar la llista de Perusa, agregant-hi el títol de la mateixa *Protestatio facta Perusii* i les obres i els títols d'un opuscle nou, l'*Antidotum*, i de tres més: el *De prophetis dormientibus (Introductio in librum De semine scripturarum)*, el *De interpretatione nominis Thetagramaton (Allocutio super significatione nominis Thetagramaton)* i el *Tractatus .XII. epistolarum (Tractatus epistolarum christini)*.

Resumint, a Bordeus Arnau de Vilanova ha ampliat la llista de Perusa, d'una banda, adjuntant-hi les noves obres que tracten directament de la mateixa temàtica i, de l'altra, completant les obres redactades abans del *De tempore*. El nucli de la llista de Bordeus continua essent el mateix que el de la llista de Perusa (que bàsicament és el mateix que ja havia presentat a Benet XI), tal com podem comprovar per la numeració. I a aquesta llista hi afegim, sense numerar, les noves obres.

3. La llista de l'«*Abbreviatio praesentationis factae Burdegaliae*»

Recordem en primer lloc que, a diferència de les llistes anteriors, aquesta no ha estat elaborada per Arnau de Vilanova, ans és extreta de la *Praesentatio facta Burdegaliae* per una altra persona, que hauríem de considerar el veritable autor de l'*Abbreviatio*. El copista o compilador ha inclòs en la seva llista les obres que en el seu antígraf (la *Praesentatio facta Burdegaliae*) eren elencades amb el títol o amb l'incipit, però no les que eren esmentades amb una descripció genèrica: les 'denuntiationes publice facte Massilie' i la 'protestatio facta coram domino Ioanne de Penestra'.

4. Les obres del còdex Vat. lat. 3824 de la Biblioteca Apostolica Vaticana

Semblaria que una llista com la de Bordeus hauria de ser definitiva. Però no és així. A la llista de Bordeus hi ha, certament, tots els tractats escrits per Arnau de Vilanova sobre l'adveniment de l'Anticrist o de la fi dels temps o sobre aspectes derivats d'aquests o a ell referits. També hi ha les quatre obres teològiques redactades abans del *De tempore* i alguns escrits de caràcter oficial, més jurídics que teològics, com les tres denúncies de Marsella i la presentació que mestre Arnau havia fet davant el camarlenc a Perusa. O les dotze lletres amb què acompanyà el *De mysterio*. Però no hi és tot.

Segurament, de resultes d'una decisió tan transcendental per a Arnau de Vilanova com la que va prendre Climent V, en l'audiència de Bordeus, de reservar-se per a ell i la Santa Seu l'examen i el judici de les seves obres, el metge català fa elaborar el còdex Vaticanus Latinus 3824 i l'ofereix a Climent V. És un 'volumen' —fins llavors, *v. gr.* a Benet XI, a Perusa o a Bordeus, només havia presentat 'opuscula'— de les seves «editiones seu tractatus», uns veri-

tables *opera omnia* de les obres escrites fins aquell moment. Quines són les novetats que aporta aquest manuscrit?

a) En primer lloc, Arnau de Vilanova va refer de nou la llista seguint un ordre estrictament cronològic. La llista, doncs, ja no comença pel *Dyalogus de elementis catholice fidei*, ans per la primera obra teològica, la *Introductio in librum Ioachim De semine scripturarum* (el *De prophetis dormientibus* de les altres llistes), seguida de l'*Allocutio super significatione nominis Thetagramaton* (o *De interpretatione nominis Thetagramaton*). També el *Tractatus epistolarum christini* és situat al seu lloc natural, després del *De mysterio*. Aquestes tres obres eren esmentades en la llista de Bordeus després de la llista numerada d'obres. De manera semblant, les tres *Denuntiationes Massilienses* són situades, cadascuna, al lloc que els correspon: la primera abans del *Gladus*, la segona abans de la *Carpinatio* i la tercera després d'aquesta obra.

b) En segon lloc, mestre Arnau va completar la llista (vegeu la taula del foli VIa-b) amb nous títols, més secundaris des del punt de vista teològic. Lògicament incorpora a la llista el títol (no òbviamment l'obra, que ja l'havia presentat a Bordeus) de la mateixa *Praesentatio facta Burdegaliae*. També hi ha la segona i la tercera denúncies de Girona, molt breus, o les epístoles amb què acompanyà la *Philosophia catholica* quan l'adreçà al Papa i als cardenals. També hi afegeix l'*Allocutio christini*, tractat de caràcter reformístic que Arnau de Vilanova havia escrit per a Frederic III de Sicília; un poema que Jaume II havia compost en occità amb el comentari llatí d'Arnau de Vilanova; o un tractat mig mèdic mig teològic, el *De esu carniuum*, en què el metge català defensava la dieta vegetariana dels cartoixans. I finalment, dues lletres de caràcter espiritual dirigides al senyor de Montferrer i a Bartomeua Montaner. Són escrits no escatològics, alguns fins i tot de caràcter personal.

c) Finalment, hi fa copiar l'*Epistola ad gerentes zonam pelliceam*. És lletra d'una altra mà. No sabem exactament la data de composició d'aquesta *Epistola*, però és més tardana que la resta d'obres que conté el manuscrit. Fou redactada abans de la primavera de 1310.

d) Notem que no hi ha tres escrits (que òbviamment no són «editiones seu tractatus») de caràcter oficial: l'*Instrumentum alterum appellationis magistri Arnaldi de Villanova a processu Parisiensium ad Apostolicam Sede*, la *Notificatio, protestatio ac requisitio ad regem Francorum*, documents relacionats amb els fets de París, i l'*Epistola nuncupatoria tractatus Philosophia catholica et divina ad Iacobum, Aragonum regem*.

El Vaticanus Latinus 3824 és un volum confeccionat sota el control d'Arnau de Vilanova i conté totes les obres ('editiones') teològiques llatines d'Arnau de Vilanova escrites fins l'any 1305, ordenades cronològicament.³³

33. Cf. BILLOTTA, *Produzione libraria*.

<i>Protestatio facta Perusii</i> (ed. PERARNAU, 216-217, lín. 793-827) ³⁴	<i>Praesentatio facta Burdegaliae</i> (lín. 41-100)	<i>Abbreuiatio praesentationis factae Burdegaliae</i> (lín. 7-41)	BAV, Vat. lat. 3824 (f. VIa-b)
	[18.] <i>De prophetis dormientibus</i>	[15.] <i>De prophetis dormientibus</i>	1. <i>Introductio in librum Ioachim De semine scripturarum</i>
	[19.] <i>De interpretatione nominis Thetagramaton</i>	[14.] <i>De interpretatione nominis Tetragramaton</i>	2. <i>Allocutio super significatione nominis Thetagramaton</i> ³⁵
1. <i>Dyalogus de elementis catholice fidei</i>	1. <i>Dyalogus de elementis catholice fidei</i>	1. <i>De elementis catholice fidei</i>	[3.] <i>Dyalogus de elementis catholice fidei</i> ³⁶
2. <i>De prudentia catholicorum scolarium</i>	2. <i>De prudentia catholicorum scolarium</i>	2. <i>De prudentia catholicorum scolarium</i>	[4.] <i>Tractatus de prudentia catholicorum scolarium</i>
3. <i>De tempore aduentus Anticristi</i>	3. <i>De tempore aduentus Anticristi</i>	3. <i>De tempore aduentus Anticristi</i>	[5.] <i>Tractatus de tempore aduentus anticristi</i>
4. <i>De misterio cymbalorum</i>	4. <i>De misterio cymbalorum ecclesie</i>	4. <i>De misterio cymbalorum ecclesie</i>	[6.] <i>Tractatus de misterio cymbalorum</i> ³⁷
	[20.] <i>Tractatus XII. epistolarum</i>	[16.] <i>De XII. epistolis</i>	[7.] <i>Tractatus epistolarum christini</i> ³⁸
5. <i>Philosophia catholica</i>	5. <i>Philosophia catholica</i>	5. <i>De philosophia catholica</i>	[8.] <i>Philosophia catholica et diuina</i> ³⁹
6. <i>Apologia de pseudotheologis et pseudo-religiosis</i>	6. <i>Apologia de pseudotheologis et pseudo-religiosis</i>	6. <i>Appologia de pseudotheologis et pseudo-religiosis</i>	[9.] <i>Apologia</i> ⁴⁰

34. Tal com explica el mateix ARNAU DE VILANOVA, *Protestatio facta Perusii*, ed. PERARNAU, 217, lín. 819-820, les obres que havia presentat a Benet XI són les mateixes que va lliurar després al camarlenc. Sabem per la *Protestatio facta Burdegaliae*, lín. 15-17, que la major part d'aquestes obres (però no totes!) foren dipositades a la Cambra Apostòlica. Aquesta és la raó per la qual Arnau de Vilanova les torna a presentar «ex abundantia cautela» al cambrer papal.

35. No en la taula, sinó en la pròpia obra (Vat. lat. 3824, f. 13a), el títol és més extens: *Allocutio super significatione nominis Thetagramaton, tam in lingua hebrayca quam latina et super declaratione misterii trinitatis euidentibus rationibus atque signis*.

36. En l'obra, Vat. lat. 3824, f. 29a, el títol fa: *Alphabetum catholicorum ad inclitum dominum Regem Aragone pro filiis erudiendis in elementis catholice fidei*.

37. En l'obra, Vat. lat. 3824, f. 78d: *Tractatus de misterio cymbalorum ecclesie ad priorem et monachos Scale Dei*.

38. Vat. lat. 3824, f. 98b: *Tractatus epistolarum christini ad principes catholicos et precones*.

39. Vat. lat. 3824, f. 110d: *Philosophia catholica et diuina tradens artem adnichilandi uersutias maximi anticristi et omnium membrorum ipsius ad sacrum collegium Romanorum*.

40. Vat. lat. 3824, f. 135d: *Apologia de uersutiis atque peruersitatibus pseudotheologorum et religiosorum*.

7. <i>Eulogium de noticia uerorum et pseudoapostolorum</i>	7. <i>Eulogium de noticia uerorum et pseudoapostolorum</i>	7. <i>Eulogium de noticia uerorum et pseudoapostolorum</i>	[10.] <i>Eulogium</i> ⁴¹
8. <i>Denunciatio Gerundensis contra fratrem B. de Podio Cercoso, predicatorem</i>	8. <i>Denunciatio Gerundensis contra fratrem B. de Podio</i> [...]]	8. <i>Denunciatio Gerundensis contra fratrem B. de Podio Cercoso, predicatorem</i>	[11, 12, 13.] <i>Tres Denuntiationes Gerundenses</i> ⁴²
9. <i>Confessio Ylerdensis de spurcitiis pseudoreligiosorum</i>	[9. <i>Confessio Ylerdensis</i>]	9. <i>Confessio Ylerdensis</i>	[14.] <i>Confessio Ylerdensis</i> ⁴³
			[15.] <i>Prima denunciatio facta Massilie</i> ⁴⁴
10. <i>Gladius iugulans thomatistas</i>	[10. <i>Gladius iugulans thomatistas</i>]	10. <i>Gladius iugulans thomatistas</i>	[16.] <i>Gladius iugulans thomatistas</i> ⁴⁵
			[17.] <i>Secunda denunciatio facta Massilie</i> ⁴⁶
11. <i>Carpinatio poe-trie theologi deuiantis</i>	[11. <i>Carpinatio poe-trie theologi deuiantis</i>]	11. <i>Carpinatio theologi poe-trie deuiantis</i>	[18.] <i>Carpinatio poe-trie theologi deuiantis</i> ⁴⁷
[12, 13, 14.] <i>Denuntiationes publice facte Massilie</i>	[12, 13, 14. <i>Denuntiationes publice facte Massilie</i>]		[19.] <i>Tercia denunciatio facta Massilie</i> ⁴⁸
[15.] <i>Inc.: Reuerendissime patrum mortalium</i>	[15. <i>Inc.: Reuerendissime patrum mortalium</i>]	12. <i>Inc.: Reuerendissime patrum mortalium</i>	[20.] <i>Tractatus qui incipit: Reuerendissime</i> ⁴⁹

41. Vat. lat. 3824, f. 161a: *Eulogium de noticia uerorum et pseudoapostolorum*. Immediatament abans, f. 160b, trobem el *Casus eulogii subsequentis*.

42. En el cos del manuscrit, aquestes tres denúncies són intitolades de la manera següent: *Denunciatio Gerundensis contra fratrem Bernardum de Podio Cercoso, predicatorem* (f. 166c), *Denunciatio secunda contra eundem fratrem Bernardum de Podio Cercoso, predicatorem* (f. 170d) i la tercera no porta títol i comença directament (f. 172c): «Coram uobis, reuerendo uiro domino Guillelmo Raymundi de Flaciano».

43. Vat. lat. 3824, f. 175a: *Confessio Ylerdensis de spurcitiis pseudoreligiosorum*.

44. Vat. lat. 3824, f. 180b: *Denunciatio prima facta Massilie cum Gladio*.

45. Vat. lat. 3824, f. 181c: *Gladius iugulans thomatistas ad magistrum Iacobum Albi, canonicum Dignensem*.

46. Vat. lat. 3824, f. 192b: *Denunciatio secunda facta Massilie cum Carpinatione*.

47. Vat. lat. 3824, f. 193c: *Carpinatio poe-trie theologi deuiantis ad dominum Marcellum canonicum Cardonensem*.

48. Vat. lat. 3824, f. 192b: *Denunciatio tertia facta Massilie*.

49. Sense títol també en el cos del còdex (f. 204c). Aquest opuscle, per analogia amb els documents de Perusa i Bordeus, se sol conèixer amb el títol *Protestatio, praesentatio ac supplicatio Benedicto XI*, però, en relació amb aquells, només és una 'protestatio', una 'praesentatio' i una 'supplicatio' en un sentit ampli i no propi. Formalment no és una escriptura pública. Potser aquesta diferència explicaria la dificultat d'Arnau de Vilanova per posar-li un títol.

	[16.] Protestatio facta coram domino Ioanne de Penestra		[21.] <i>Protestatio facta Perusii</i> ⁵⁰
			[22.] <i>Allocutio christini de hiis que conueniunt homini secundum propriam dignitatem creature rationalis</i> ⁵¹
			[23.] Tractatus qui incipit: Adversum me loquebantur ⁵²
			[24.] <i>Epistola domini Bonifacii</i> ⁵³
			[25.] <i>Epistola dominorum cardinalium</i> ⁵⁴
			[26.] <i>Epistola domini Bremundi</i> ⁵⁵
			[27.] <i>Epistola Bartholomee Montaneri</i> ⁵⁶
			[28.] <i>Dancia illustris domini regis Aragonum cum comento</i> ⁵⁷
	[17.] <i>Tyriacale antidotum</i>	13. <i>Antidotum contra uenenum effusum per fratrem Martinum de Atbeca, predicatorem</i>	[29.] <i>Antidotum contra uenenum effusum per fratrem Martinum de Atbeca</i> ⁵⁸

50. Vat. lat. 3824, f. 214d: *Protestatio facta Perusii coram domino camerario Summi Pontificis*.

51. Vat. lat. 3824, f. 217c: *Allocutio christini de hiis que conueniunt homini secundum propriam dignitatem creature rationalis ad inclitum dominum tercium Fredericum, Trinacrie regem illustrem*.

52. És el tractat *De esu carniū in Carthusia*.

53. Vat. lat. 3824, f. 230c: *Domino Bonifacio Summo Pontifici*. És la lletra coneguda com *Epistola nuncupatoria tractatus Philosophia catholica et diuina ad Bonifacium VIII*.

54. Vat. lat. 3824, f. 231d: *Collegio dominorum Cardinalium*. És la coneguda amb el títol *Epistola nuncupatoria tractatus Philosophia catholica et diuina ad Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinales*.

55. Vat. lat. 3824, f. 232d: *Domino Bremundo domino Montisferrarii*.

56. Vat. lat. 3824, f. 233d: *Bartholomee Montanerii*.

57. Vat. lat. 3824, f. 235a: *Dancia illustris regis Aragonum cum comento domestici serui eius*.

58. Vat. lat. 3824, f. 237c: *Antidotum contra uenenum effusum per fratrem Martinum de Atbeca predicatorem, aduersus aduersiones finalium temporum ad reuerendum episcopum Maioricensem*.

			[30.] <i>Presentatio facta Burdegalie coram Summo Pontifice domino Clemente quinto</i> ⁵⁹
			[31. <i>Inc.: [C]unctis uiuere uolentibus</i>] ⁶⁰

Quadre 1. *Llistes de les obres teològiques d'Arnau de Vilanova*

VII. EXEGESI ARNALDIANA D'ACTES 1,7

Segurament l'aspecte doctrinal de més rellevància de la *Praesentatio facta Burdegaliae* és l'exegesi d'Actes 1,7.⁶¹ Arnau de Vilanova hi ofereix una síntesi completa de la seva interpretació d'aquest important versicle del Nou Testament, com no la trobem en cap altra obra seva.⁶² Els seus adversaris, primer els professors de París, després els dominics, han fet servir les paraules de Jesucrist d'Actes 1,7 («non es vestrum nosse tempora vel momenta, quae Pater posuit in sua potestate») per a negar la possibilitat i la conveniència de conèixer per endavant els temps finals i d'anunciar-los públicament, és a dir, les principals tesis arnaldianes. Arnau de Vilanova anava contestant les invectives dels teòlegs que tenien com a fonament el text d'Actes 1,7, i ara, davant el papa Climent V, recull els diversos elements que configuren la seva exegesi d'aquest pas bíblic, per tal de desactivar una de les principals objeccions que hom podia presentar contra la seva proclamació apocalíptica: la mateixa negativa de Jesucrist de donar a conèixer els darrers temps.

59. Vat. lat. 3824, f. 254d: «In nomine Domini nostri. Amen» (comença directament amb l'incipit).

60. Aquesta obra, que resulta ésser l'*Epistola ad gerentes zonam pelliceam*, fou copiada posteriorment en el Vat. lat. 3824, f. 262a-263d, amb lletra clarament diferent de la del copista que ha escrit la resta del volum. Ni el seu títol ni el seu incipit consten en la taula del f. VI. En el cos del volum tampoc no hi ha títol.

61. En aquest apartat seguim l'article de MENSA I VALLS, *Arnau de Vilanova's Interpretation of Acts 1:6-8 in the «Praesentatio facta Burdegaliae»*.

62. *Praesentatio facta Burdegaliae*, lín. 121-246. En les obres anteriors, tal com hom pot veure en els corresponents aparats crítics d'aquestes línies, mestre Arnau de Vilanova s'havia referit múltiples vegades a aquest passatge bíblic, sovint a remolc de les observacions dels seus adversaris, però ara exposa de manera ordenada, sistemàtica, amb un to serè, el sentit tal com ell l'entén de la pregunta dels apòstols (Act 1,6) i de la resposta de Jesucrist (Act 1,7-8). Com que els adversaris d'Arnau de Vilanova al·leguen l'autoritat d'Agustí d'Hipona per tal de justificar la seva pròpia interpretació d'Actes 1,7, la controvèrsia sobre la correcta exegesi d'aquest versicle bíblic està relacionada amb la polèmica entorn d'Agustí d'Hipona. Cf. l'apartat V, de l'*Estudi introductori* a l'edició de l'*Antidotum*. És molt interessant l'article de GERWING, «*Non est vestrum nosse tempora vel momenta*», dedicat, però, a Joan de París.

Per a Arnau de Vilanova, extreure de les paraules d'Actes 1,7 la conclusió que Jesucrist denega tot coneixement dels temps finals va contra el seny natural, perquè els apòstols no preguntaven per res més que pel «regne d'Israel»: «Domine, si in tempore hoc restitues regnum Israhel?» (Act 1,6).⁶³ I, doncs, de cap manera, ni en sentit literal ni en sentit espiritual, el «regnum Israhel» pot significar el «regnum Antichristi». A més, com que el regne de l'Anticrist encara no ha existit, no es pot restituir. La resposta de Jesucrist, doncs, no té res a veure amb els darrers temps.⁶⁴

A més a més, sempre segons Arnau de Vilanova, l'exposició dels teòlegs professionals demostra un greu desconeixement de la gramàtica, tal com mostra l'anàlisi dels mots principals del fragment citat:

a) «Est»:⁶⁵ l'Etern Gramàtic, tal com ja va suggerir la *Glossa ordinaria*,⁶⁶ fa servir el temps present i no el futur («erit»), donant a entendre que denega la notícia dels «tempora vel momenta» als apòstols, per la raó que aquells coneixements no els eren necessaris, però no a les persones futures que hauran de viure les tribulacions finals. Arnau de Vilanova recorda que Agustí d'Hipona, tot comentant les paraules de Mc XIII,32 («De die autem illa et hora nemo scit, neque angeli caelorum, nisi solus Pater») en el primer llibre del *De Trinitate*, va declarar que aquest temps (el dia i l'hora) «dicturus erat discipulis tempore opportuno».⁶⁷

b) «Vestrum»:⁶⁸ aquest pronom es refereix en aquest cas a les «capacitats humanes» i reforça la idea anterior. Jesucrist no va dir «non cognoscetis», ans «non est vestrum nosse», recalcant als apòstols que no podien conèixer aquells temps per les seves pròpies capacitats naturals. Tal com fa notar la

---

63. El text grec és molt més clar que el llatí: τὴν βασιλείαν τοῦ Ἰσραὴλ. «Israel» és datiu. Els apòstols pregunten, doncs, pel temps en el qual el regne o la sobirania serà restituïda al poble d'Israel (llavors sota dominació romana). Més enllà d'una interpretació «literal», aquest versicle pot ser entès, i així ho fa la *Glossa* (ed. RUSCH (<https://ja.cat/5Pz8F>, 29 de desembre de 2020) [i *Glossa ordinaria*, II, ed. MIGNE, col. 427c]) o sant Agustí (cf. sobretot *Epistula CXC VII*, ed. GOLDBACHER, 231-234, i *Epistula CXCIX de fine saeculi ad Hesychium*, ed. GOLDBACHER, 243-282), 'al·legòricament', com a regne de Déu. Per als adversaris d'Arnau de Vilanova, els temps de l'Anticrist formen part dels temps finals (*Gladius*, Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 3824, f. 188a); en canvi, per a Arnau de Vilanova conèixer els temps de l'Anticrist no implica saber els temps finals, perquè hom ignora quant durarà el temps de l'Anticrist (*Antidotum*, lín. 165-166).

64. *Praesentatio facta Burdegaliae*, lín. 152-167.

65. *Ibid.*, lín. 168-186.

66. La *Glossa ordinaria* és en aquest cas la d'HUGO DE SANCTO CARO, *Postilla super librum Actuum Apostolorum*, f. 279d.

67. AUGUSTINUS, *De Trinitate*, ed. MOUNTAIN, GLORIE, 61-62, lín. 1-13. Actes 1,7 no concreta els temps que «el Pare s'ha reservat», però segons Mc XIII,32, semblen ésser «el dia i l'hora». Sant Agustí, però, no interpreta el dia i l'hora en un sentit estricte, sinó en general com a «temps». Cf. AUGUSTINUS, *Epistula CXC VII*, ed. GOLDBACHER, 232.

68. *Praesentatio facta Burdegaliae*, lín. 187-203.

Glossa ordinaria,⁶⁹ la frase adversativa següent (Act 1,8b: «sed accipietis virtutem supervenientis Spiritus Sancti in vos») ho abona: els temps que no es poden conèixer per les pròpies forces humanes l'Esperit Sant els revelarà. En conseqüència, l'ús del pronom «vestrum» indica clarament que Jesucrist no denegava el coneixement d'aquells temps per revelació divina, sinó únicament l'obtingut per les pròpies forces humanes.

c) «Nosse»:⁷⁰ aquesta forma verbal té més sentit de passat que no pas de present i futur. Jesucrist, que no fa res en va, va utilitzar aquesta forma per donar a entendre que la negativa al coneixement d'aquells temps afectava el passat, però no el present ni, molt menys, el futur.

d) «Que»:⁷¹ qualsevol gramàtic sap que un pronom relatiu restringeix l'abast del seu antecedent. Així, per exemple, si algú digués a un bisbe o abat la frase «non est vestrum dispensare in casibus, quos papa retinuit sue potestati», seria absurd entendre que no pot dispensar absolutament: no pot dispensar únicament en el casos reservats al papa. I seria absurd entendre també que el papa, si volgués, no podria concedir a un bisbe o un abat la facultat de dispensar fins i tot en els casos que té reservats. De la mateixa manera, doncs, les paraules d'Actes 1,7 no deneguen absolutament el coneixement de qualsevol temps, ans només del dia i l'hora (Mc XIII,32 o Mt XXIV, 36).

Així, doncs, per a Arnau de Vilanova les paraules de Jesucrist d'Actes 1, 7 responen, no a una pregunta sobre els temps de l'Anticrist, sinó sobre la restitució del «regnum Israhel» (Act 1,6). En realitat, Jesucrist només denega «aquells temps» als apòstols, però no a les persones que havien de viure en el futur. I els els denega si els pretenen conèixer «per les pròpies capacitats humanes», però no si procedeixen d'una revelació. L'Esperit Sant (Act 1,8) podrà revelar-los. I Jesucrist no denega absolutament tots «aquells temps», sinó només els que el Pare s'ha reservat, és a dir, el dia i l'hora. L'anunci de la vinguda de l'Anticrist d'Arnau de Vilanova, fonamentat no en especulacions naturals, sinó en la revelació divina, per a mitjan segle XIV, i encara amb concreció de l'any (no del dia i l'hora), és perfectament compatible, doncs, amb les paraules pronunciades per Jesucrist a Act 1,7.

En la seva exegesi d'Act 1,7, Arnau de Vilanova al·lega l'autoritat de la *Glossa ordinaria* (dues vegades) i de sant Agustí d'Hipona. Pel que fa a la *Glossa*, n'extreu, en primer lloc, l'observació que «est» no és futur, sinó present i que l'ús d'aquest temps verbal no és casual. I, en segon lloc, la constatació que hi ha una clara oposició entre l'afirmació d'Act 1,7 i la d'Act 1,8, en el sentit

69. Cf. *Glossa ordinaria*, ed. RUSCH (<https://ja.cat/5Pz8F>, 29 de desembre de 2020) [i *Glossa ordinaria*, II, ed. MIGNE, col. 427c].

70. *Praesentatio facta Burdegaliae*, lín. 204-209.

71. *Ibid.*, lín. 210-225.

que l'Esperit Sant revelarà el coneixement que les pròpies forces naturals no puguin assolir. Més enllà d'aquestes coincidències, hi observem diferències remarcables, a saber, que en la *Glossa* els «tempora vel momenta» signifiquen tots «els temps finals» i que el darrer sentit de l'expressió «non est vestrum nosse» és el d'advertir que «non est hominum diem iudicii nosse ut quasi suspensi semper iudicium expectent».⁷² Considerada globalment, la *Glossa* no ofereix una exposició coincident amb la d'Arnau; ara bé, ambdues interpretacions no s'exclouen mútuament.

Pel que fa a Agustí d'Hipona, la qüestió és força més complicada. Tant Arnau de Vilanova com els seus adversaris, recolzats en el mateix Tomàs d'Aquino,⁷³ tracten de comptar l'autoritat d'Agustí d'Hipona entre les favorables a les pròpies tesis. Arnau de Vilanova, com hem vist, esmenta el fragment del *De Trinitate* en el qual el bisbe d'Hipona, comentant el sentit del temps que el Pare s'havia reservat (el dia i l'hora de Mateu XXIV,36), afirma que «dic-turus erat discipulis tempore opportuno».⁷⁴ Déu Pare, doncs, fins i tot revelarà, quan convingui, el temps que s'havia reservat. La coincidència en la interpretació d'Actes 1,8, en el sentit que Déu pot donar a conèixer els temps finals, és compartida per Arnau de Vilanova i Agustí d'Hipona.⁷⁵ Més problemàtica, però, és la referida a Actes 1,7. L'exposició més detallada del pare de l'església africà d'aquest passatge bíblic la trobem en les lletres 197 i 199, *Ad Hesy-chium*.⁷⁶ Com Arnau de Vilanova, Agustí d'Hipona interpreta que Jesucrist (Act 1,7) està negant que sigui pertinent fer càlculs sobre els temps finals. Ara bé, sant Agustí, a diferència de mestre Arnau, assegura que:

a) El dia i l'hora signifiquen els temps en general.⁷⁷ És més, els apòstols no preguntaven tant pel temps que es pot calcular, com pel temps oportú, convenient. El bisbe d'Hipona fa notar que els «tempora» i els «momenta» d'Act 1,7 en grec són χρόνους i καιροῦς. Els «temps oportuns» (καιροί) no s'esdevindran fins que l'Evangeli no s'hagi predicat arreu del món.⁷⁸

72. Cf. la *Glossa ordinaria*, ed. RUSCH (<https://ja.cat/5Pz8F>, 29 de desembre de 2020) [i *Glossa ordinaria*, II, ed. MIGNE, col. 427c].

73. Vegeu, per exemple, THOMAS AQUINAS, *Commentum in quartum librum Sententiarum magistri Petri Lombardi*, IV, d. 43, q. 1, a. 3, qc 2, co. 1064b; o *Quaestiones disputatae*, 2, *De potentia*, q. 5, a. 6, s.c. 2, ed. PESSON, 146.

74. AUGUSTINUS, *De Trinitate*, ed. MOUNTAIN, GLORIE, 61, lín. 6-7.

75. *Ibid.*, 62, lín. 11-13.

76. AUGUSTINUS, *Epistula CXC VII*, ed. GOLDBACHER, 231-234, i *Epistula CXCIX de fine saeculi ad Hesy-chium*, ed. GOLDBACHER, 243-282.

77. *Ibid.*, 232: «soleant scripturae diem uel horam etiam pro tempore ponere». Agustí d'Hipona no fa tampoc la distinció d'Arnau de Vilanova entre els temps de l'Anticrist i els temps finals.

78. *Ibid.*, 233: els apòstols preguntaven «utrum iam esset opportunum tempus».

b) La negativa de Jesucrist no es limita als apòstols, ans va dirigida absolutament a tothom.⁷⁹ En conseqüència, és inútil intentar de calcular els anys que resten per a la fi del món.⁸⁰

c) No és útil als fidels saber quan arribaran els temps finals, el que els convé és vigilar.⁸¹ En aquest sentit, la coincidència de Tomàs d'Aquino i d'Agustí d'Hipona és clara.

En general i en abstracte, la interpretació d'Act 1,7 d'Agustí d'Hipona i d'Arnau de Vilanova són compatibles: Jesucrist hi afirma que no pertoca (als apòstols per a Arnau, a la humanitat sencera per a sant Agustí) calcular els temps finals, però que Déu els revelarà quan sigui convenient («en temps oportú», diu Agustí d'Hipona). El gran problema, però, és saber si en l'època de mestre Arnau s'acompleix ja el «temps oportú» i, sobretot, si Déu revela aquests temps finals per mitjà d'Arnau de Vilanova.

VIII. CONCLUSIÓ: EL FINAL D'UNA ETAPA

24 d'agost de 1305: és una data transcendental en la vida d'Arnau de Vilanova. Després de la lectura que feu Arnau de Vilanova del seu document i amb les seves obres davant del seus ulls, Climent V va proclamar que «recipiebat ea et examini ac iudicio suo et Sedis Apostolice reseruabat».⁸² Són justament les paraules que Arnau de Vilanova volia sentir des de feia temps! S'acabaren cinc anys difícilíssims per a mestre Arnau. L'espasa de Dàmocles que amenaçava el seu cap de la condemna de París ençà, ratificada per Bonifaci VIII, queda definitivament desactivada. S'acaben les polèmiques. S'obren nous horitzons.

Durant aquests anys Arnau de Vilanova havia anat preparant les llistes de les seves obres i les havia anat presentant a les respectives autoritats. La darrera

79. Fins al punt que sant Agustí, potser citant de memòria, transforma el «[n]on est vestrum nosse» d'Act 1,7 en «[n]emo potest cognoscere». Cf. AGUSTINUS, *Epistula CXC VII*, ed. GOLDBACHER, 232.

80. AGUSTINUS, *De civitate Dei*, XVIII,53, ed. DOMBART, KALB, 652, lín. 12-13: «frustra igitur annos, qui huic saeculo remanent, computare ac definire conamur». Agustí d'Hipona viu en la sisena edat del món, afirma, però en canvi no és possible de concretar el nombre de generacions que resten fins a la fi del món. Cf. *De civitate Dei*, XXII,30, ed. DOMBART, KALB, 865, lín. 136-138.

81. Cf. *Epistula CXCIX de fine saeculi ad Hesychium*, ed. GOLDBACHER, 249.

82. *Praesentatio facta Burdegaliae*, lín. 373-374. Precisament per aquesta reserva de Climent V no només personal sinó a la Santa Seu, el procés inquisitorial de Tarragona de 1316 (cf. SANTI, *Arnau de Vilanova. L'obra espiritual*, 283-289), que va condemnar diverses tesis extreteres de diverses obres arnaldianes, fou protestat pels marmessors d'Arnau de Vilanova perquè «fuerit iuri contrarius et a non suo iudice factus». Cf. CHABÁS, *Arnaldo de Vilanova y sus yerros teológicos*, 377. En el meu *Confrontació de les tesis condemnades*, 306, nota 3, hom trobarà la bibliografia sobre el testament i la marmessoria d'Arnau de Vilanova.

fou la *Protestatio facta Burdegaliae*: contenia totes les obres que directament o indirectament tenien a veure amb la condemna de París i amb les conseqüents polèmiques. Però hi faltaven encara alguns escrits. De resultes de la decisió del papa Climent V abans esmentada, mestre Arnau va fer elaborar el còdex (ara sí, un còdex!) conegut actualment com a Vat. lat. 3824: els *opera omnia* arnaldians («de evangelica veritate»). Ara el papa Climent V i la Santa Seu podran judicar les obres arnaldianes amb ple coneixement de causa.

Per als estudiosos i editors d'Arnau de Vilanova l'existència del còdex Vat. lat. 3824 i de les llistes que el pensador català ha anat elaborant de les seves obres és un veritable luxe. Sabem exactament quines obres ha escrit (i quines no pot haver escrit de cap manera) fins al 24 d'agost de 1305 i quin és el seu ordre cronològic. I podem estar segurs que després d'aquesta data Arnau de Vilanova no tornarà a escriure sobre la mateixa temàtica (profeticoapocalíptica) que havia estat objecte de controvèrsia i que ara Climent V s'ha reservat. Aquest còdex i aquestes llistes constitueixen uns criteris externs ineludibles i inestimables per tractar de manera rigorosa el problema de les obres d'autoria dubtosa.

Els nous horitzons que se li obren a Arnau de Vilanova a partir del 24 d'agost de 1305 i de la decisió de Climent V creen les condicions propícies per a la redacció d'obres genuïnament espirituals, redactades normalment en llengua catalana.⁸³ Arraconades les previsions escatològiques, el gran tema dels darrers anys de la vida de mestre Arnau no és altre que «el ver christianisme».

IX. LA NOSTRA EDICIÓ

La *Praesentatio facta Budegaliae* s'ha conservat en un sol manuscrit, el del Vaticà, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 3824, f. 254d-261d (V). Dis-sortadament, hi manca el foli 256.⁸⁴ Oferim, doncs, el text d'aquest manuscrit, d'acord amb les normes habituals dels AVOTHO: normalitzem la separació de paraules, la puntuació, l'ús de majúscules o minúscules i de les lletres i/j, però hem mantingut la grafia u/v tal com la llegim en el còdex V. Hem desplegat les abreviatures d'acord amb els diccionaris de referència, especialment el de Cappelli.⁸⁵ Una observació: cap de les cinc vegades que apareix en el text de V, la paraula 'Burdegalia, -ae' o 'Burdegalensis, -e' (lín. 8, 385, 388-389, 391,

83. Una de les preocupacions d'Arnau de Vilanova és la difusió de les seves obres a tota mena de públic. Josep Perarnau ha estudiat l'escriptori que hi havia a casa de Pere Jutge, mercader, apotecari i marmessor del testament de mestre Arnau. Cf. PERARNAU, L'«*Alia Informatio Beguinorum*», 122-126; i *Inventarium de omnibus bonis Magistri Arnaldi*, ed. CHABÁS, *Inventario*, 180-203.

84. Sobre el Vat. lat. 3824, vegeu el que n'hem dit a l'apartat VIII. *La nostra edició*, de l'*Estudi introductori* de l'*Antidotum*.

85. CAPPELLI, *Lexicon abbreviatarum*.

397) és escrita *in extenso*. Tampoc en la taula (f. VIb). Utilitzem el locatiu 'Burdegaliae' (també en el títol) i l'adjectiu 'Burdegalensis'.⁸⁶ En apèndix, publiquem l'*Abbreuiatio praesentationis factae Burdegaliae*, conservada també en còpia única, en aquest cas en el còdex de Graz, Universitätsbibliothek, 1226, f. 32c-d, seguint les mateixes normes acabades d'esmentar.⁸⁷ Tant el text de la *Praesentatio facta Burdegaliae* com el de l'*Abbreuiatio* van acompanyats dels aparats crítics habituals.

---

86. Cf. GRAESSE *et al.*, *Orbis Latinus*, I, s. v. 'Burdegala'.

87. Cf. apartat VIII. *La nostra edició*, de l'*Estudi introductori* de l'*Antidotum*.

EDICIÓ CRÍTICA
DE LA *PRAESENTATIO FACTA BURDEGALIAE*
D'ARNAU DE VILANOVA

Per a major facilitat del lector, recordem les referències utilitzades en l'edició de la *Praesentatio facta Burdegaliae*:

V = Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 3824, f. 254d-261d.

G = Graz, Universitätsbibliothek, 1226, f. 32c-d.

e = Franz EHRLE, *Historia Bibliothecae Romanorum Pontificum*, vol. I, Roma, Typis Vaticanis, 1890, 10-11 [línies 11-33 de la nostra edició].

f = Heinrich FINKE, *Aus den Tagen Bonifaz VIII. Funde und Forschungen* (Vorreformationsgeschichtliche Forschungen, 2), Münster, Aschendorff, 1902, CCI-CCXI [línies 1-148, 247-271 i 280-398 de la nostra edició].

m = Marcelino MENÉNDEZ Y PELAYO, *Arnaldo de Vilanova, médico catalán del siglo XIII. Ensayo histórico*, Madrid, M. Murillo, 1879, 71 [línies 1-10 de la nostra edició].

p = Josep PERARNAU, *Estudi introductori*, dins AVOThO, III, 33-34.

ARNALDI DE VILLANOVA

PRESENTATIO FACTA BURDEGALIE
CORAM DOMINO SUMMO PONTIFICE CLEMENTE V

[BERNARDUS CAPRARII, PUBLICUS NOTARIUS]

In nomine Domini nostri. Amen.

1

Vniuersis per presens publicum instrumentum pateat manifeste quod anno eiusdem ·M^o·CCC^o·V^o, indictione tertia, pontificatus sanctissimi patris et domini domini Clementis, diuina prouidentia pape quinti, anno primo, mensis augusti die ·XXIV^a, in presentia predicti domini Clementis, summi pontificis, et ipso sedente pro tribunali, ad audientiam publicam celebrandam in aula palatii archiepiscopalis Burdegalensis, et mei, notarii, ac testium subscriptorum personaliter constitutus, magister Arnaldus de Uillanoua, protestatus est et legit quandam scripturam, cuius tenor sequitur in hec uerba:

5

10

[ARNALDUS DE VILLANOVA]

Coram uobis, sanctissimo patre domino Clemente quinto, Dei prouisione summo pontifice, propono et confiteor ego, magister Arnaldus de Uillanoua, me scripsisse multa opuscula super euangelica ueritate, secundum lumen mihi concessum a Domino Iesu Christo.

1-10 In nomine ... scripturam m In nomine Domini uniuersis per praesens publicum instrumentum pateat quod anno ejusdem MCCCv, indictione tertia Pontificatus S. S. Domini Clementis V ... et ipso sedente pro tribunali ad audientiam publicam celebrandam in aula palatii archiepiscopalis Bordegaliae et mei notarii et testium subscriptorum personaliter magister Arnaldus de Villanova protestatus est et legit quandam scripturam 3 ·M^o·CCC^o·V^o V ·M^o·CCC^o· quinto

13 Uillanoua e Villa nova 14 mihi e michi

---

6 Bertrand de Got (1264-1414) fou escollit Papa el dia 5 de juny de 1305. El dia 24 de juliol anuncià públicament que prendria el nom de Climent (V). Fou coronat a Lió el 14 de novembre. Cf. MENACHE, *Clement V*, 13-16; i PARAVICINI BAGLIANI, *Clemente V*. L'any 1301 Arnau de Vilanova ja li havia enviat còpia del seu *De mysterio*. Cf. SCAVIZZI, *Il «Tractatus epistolarum christini»*, 101-106. Sobre les relacions d'Arnau de Vilanova amb Climent V, i en general amb els papes del seu temps, vegeu MANSELLI, *Arnaldo da Villanova e i papi del suo tempo*.

8 'et mei notarii': Bernardus Caprarii era clergue de la diòcesi de Bordeus i «publicus imperiali auctoritate notarius» (cf. lín. 391-392 i 360-361).

- 15 Quorum opusculorum pars maior fuit per dominum Benedictum, olim papam, et immediatum anteces-[f. 255a]-sorem uestrum in camera Sedis Apostolice collocata, licet per modum prede silenter occupasset omnes scripturas, quas ego spontaneus ad presentandum eidem portaueram.
- 20 Deinde, post obitum eius, per dominos cardinales, scilicet, dominum Theodericum, Urbeuetanum, et dominum Robertum, cisterciensem, et dominum Iacobum Guayethani, constitutos per

---

15 'Benedictum': Benet XI fou Papa des de l'octubre de 1303 fins al 7 de juliol de 1304. Poc abans de morir, el dia 2 de juny de 1304, en presència seva Arnau de Vilanova va llegir la *Protestatio, praesentatio ac supplicatio Benedicto XI*. Sobre la relació entre Arnau de Vilanova i Benet XI, vegeu: MANSELLI, *Arnaldo da Villanova e i papi del suo tempo*. Sobre aquest Papa, vegeu: WALTER, *Benedetto XI*, i *Benedetto XI, Papa*. Cf. també el volum col·lectiu *Benedetto XI, frate Predicatore e Papa*, editat per BENEDETTI.

17 'per modum prede': en la *Ad Benedictum XI*, Arnau de Vilanova no va fer una llista de les obres que presentava (cf. *Ad Benedictum XI*, ed. PERARNAU, 212, lín. 631-646) ni va fer registrar la mateixa *Protestatio* per via oficial. Benet XI va agafar algunes d'aquestes obres, la «pars maius» (lín. 15), però en en va deixar d'altres. Havent après la lligó, Arnau de Vilanova en la *Protestatio facta Perusii* (cf. ed. PERARNAU, 216-217, lín. 793-827) i en la *Protestatio facta Burdegaliae* (lín. 41-100) fa la llista de les obres que presenta i llegeix els escrits en audiència pública o en un acte oficial, amb testimonis i acta notarial.

20-25 EHRLE, *Historia Bibliothecae Romanorum Pontificum*, I, 10, a propòsit de les obres que Arnau de Vilanova va lliurar a Benet XI i que foren consignades en l'inventari *post mortem*, manifesta: «Arbitror ea in "quaternis sive cartapellis" conclusa esse, quae in indice Perusino sub n. 68 recensentur». El text esmentat de la recensió Perusina de l'any 1311 fa: «Item plures quaternos sive cartapellos, quorum aliqui sunt scripti in cartis bambacinis et alii in pecudinis, et sunt de diversis materiis», ed. EHRLE, *Historia*, I, 33, núm. 68. I a continuació esmenta l'obra de Martín de Ateca que ja coneixem. Hom hi trobarà també indicacions sobre l'inventari *post mortem* (9-13).

21 'dominum Theodericum, Urbeuetanum': Theodoricus Rainieri († 1306), d'Orvieto, fou creat cardenal per Bonifaci VIII l'any 1298. Va exercir el càrrec de camarlenc (1295-1300). Cf. EUBEL, *Hierarchia Catholica*, I, 12, 37, 41 i 400; CARDELLA, *Memorie*, II, 55-56; CHACÓN, *Vitae*, II. col. 328-329.

21-22 'dominum Robertum, cisterciensem': Robert de Pontigny († 1306), abat del monestir de Pontigny (1285) i abat general del Cister. Amic de Felip el Bell i de Carles d'Anjou, fou creat cardenal per Celestí V l'any 1294. Cf. EUBEL, *Hierarchia Catholica*, I, 12 i 46; CARDELLA, *Memorie*, II, 44-45; CHACÓN, *Vitae*, II. col. 290; DUCHESNE, *Histoire*, II, 333-334.

22 'dominum Iacobum Guayethani': Giacomo Caetani Stefaneschi (c. 1260-1341) fou creat cardenal per Bonifaci VIII (1295). Cf. EUBEL, *Hierarchia Catholica*, I, 12 i 50; CARDELLA, *Memorie*, II, 51-53; CHACÓN, *Vitae*, II. col. 324-325.

collegium ad recognoscendum et consignandum bona papalis camere simul cum camerario Sedis Apostolice, domino Ioanne de Penestra, electo Spoletano, fuerunt predicta opuscula consignata. 25

Postmodum, uero, ex habundanti cautela, coram eodem camerario, ego ipse, cum attestatione publica distinxi predicta opera uel tractatus, non solum titulis, sed iniciis omnium, rememorando et explicando zelum meum et diligentem sollicitudinem presentandi et subiciendi omnia dicta opera uel tractatus examini et iudicio Apostolice Sedis, prout apparet per publicum instrumentum inde confectum per manum Ioannis de Gar-[f. 255b]-cino, dicti Rici, publici auctoritate Sedis Apostolice notarii. 30

Nunc autem, quia diuina largiente clementia, Sedes Apostolica rutilat claritate pontificis et ea clarius elucescunt, quorum substantiam plenior lux informat, idcirco, sub plenitudine uestre lucis ac temporis uestri serenitate, uolo sollicitudinem meam atque deuotionem ad Sedem Apostolicam super opusculis prelibatis, reiteratis protestatione, presentatione ac supplicatione, ad Christi gloriam renouare. 35 40

---

30 dicta *V seq mea canc* 32 publici e publica

26-33 ARNALDUS DE VILLANOVA, *Protestatio facta Perusii*, ed. PERARNAU, 217, lín. 833-839: «Ego enim, sicut apparet per instrumenta superius memorata iam subieci et iterum de presenti subicio totaliter omnia prelibata examini et ordinationi predicte matris, nichil in illis uolens tenere sive sentire, nisi quod ipsa decreuerit tenendum et sentiendum. Matri namque predicte incorporari et indissolubiliter adherere uolens atque detestabiliter horrens ab eius unitate discedere, cuncta opera mea super evangelica ueritate deuotione catholica presento et offero scrutinio sue lucis».

---

24 'domino Ioanne de Penestra': va ésser camarlenc de 1301 a 1305 i bisbe electe d'Spoletto (1303-1307). Va morir abans de prendre possessió d'aquest darrer càrrec. Cf. EUBEL, *Hierarchia Catholica*, I, 461; UGHELLUS, *Italia Sacra*, col. 1265; BURKART, *Das Verzeichnis als Schatz*, 206.

26-33 Cf. *Protestatio facta Perusii*, ed. PERARNAU, 215-218, lín. 723-882. En la *Confessió de Barcelona*, ed. BATLLORI, 102-103, Arnau de Vilanova explica així la presentació d'obres a la Santa Seu: «e sia cert que la Sglésia de Roma ha vist e reebut e segellat en son tresaur ·XI· obres e moltes cartes públiques, les quals sobre aquesta matèria he scrites e fetes fer en diverses lochs, axí que totes aquelles scriptures he retengudes a sa coneixença e a son juhí».

32 'Ioannis de Garcino, dicti Rici': *Protestatio facta Perusii*, ed. PERARNAU, 218, lín. 878-881.

34 'diuina largiente clementia': joc de paraules Clemens/clementia.

Dico igitur quod, inter tractatus meos consignatos in camera Sedis Apostolice, primus intitlatur *Dyalogus de elementis catholice fidei*, et incipit: «Es tu fidelis?».

45 Secundus intitlatur *De prudentia catholicorum scolarium*, quoniam informat scolares catholicos ad prudenter studendum in scientiis, tam secularibus quam diuinis, et incipit: «Qui indiget sapientia postulet a Deo».

50 Tercius intitlatur *De tempore aduentus Antichristi*, et incipit: «Constitui super uos speculatores». Et est ille tractatus [f. 255c], cuius medietatem primam, in qua principia probationis continebantur, theologi Parisienses amputauerunt et reliquam, in qua tantum exprimebantur conclusiones, presentauerunt domino Bonifacio, quondam pape ·VIII°. Quam medietatem dictus Bonifacius satis digne comburi fecit magis ad ignominiam presentantium quam contumeliam editoris.

55 Quartus tractatus intitlatur *De misterio cymbalorum Ecclesie*, in quo sub alio stilo probantur eedem conclusiones euidentibus documentis. Et fuit editus in aula summi pontificis sub Bonifacio supradicto. Quem ipse, non solum acceptauit, sed eximie comendauit. Et incipit: 60 «Qui interrogant, interrogent in Abela».

41-80 ARNALDUS DE VILLANOVA, *Protestatio facta Perusii*, ed. PERARNAU, 216-217, lín. 798-811.

46-47 Cf. Iac 1,5: «Si quis autem uestrum indiget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus affluenter, et non improperat: et dabitur ei».

49 Cf. Ier VI,17: «Et constitui super uos speculatores: Audite uocem tubae. Et dixerunt: Non audiemus». 49-53 Cf. ARNALDUS DE VILLANOVA, *Ad Benedictum XI*, ed. PERARNAU, 202, lín. 181-189.

60 Cf. 2 Sam xx,18.

41-43 Cf. AVOTHO, IV, 86-152. El títol en el Vat. lat. 3824, f. 9r, és *Alphabetum catholicorum*, ed. PERARNAU, 87, lín. 1-2.

44-47 Cf. AVOTHO, IV, 205-232.

48-49 Cf. AVOTHO, V, 169-276.

49-55 Sobre la intervenció de Bonifaci VIII en l'afer de París, cf. PERARNAU, *Sobre la primera crisi*, 369-370, n. 39. La «medietatem primam», amb els «principia probationis», que no fou enviada a Bonifaci VIII sembla ser la constituïda per les lín. 1-892, de l'ed. PERARNAU, AVOTHO, V, 169-892.

56-60 Cf. *De misterio*, ed. PERARNAU, 53-133.

59 'non solum acceptauit, sed eximie comendauit': sobre aquesta actitud tan positiva de Bonifaci VIII envers el *De misterio*, Arnau de Vilanova no en diu res a l'*Ad Benedictum XI* o a la *Protestatio facta Perusii*. En la llista d'acusacions presentada

Quintus tractatus intitulatur *Philosophia catholica*, quoniam in eo per textum *Ueteris Testamenti* apertissime demonstratur Iesum Nazarenum fuisse uerum messiam patribus promissum et panduntur ibidem uersutiae maximi Antichristi suorumque pre-[f. 255d]-cursorum et traditur ars infallibilis ad cognoscendum et dissipandum eas et precursores illius. Vbi etiam ecclesiae tempora certis differentiis explicantur iuxta testimonium *Scripturarum*. Et incipit: «Homines pestilentes dissipant ciuitatem».

Sextus tractatus intitulatur *Apologia de pseudotheologis et pseudoreligiosis*, quoniam ibidem per *Scripturas sacras* infallibilis datur noticia predictorum ac dissipantur obiectiones eorum contra denunciationem finalium temporum per me factam. Et incipit: «Ad ea, que per uestras literas intimastis».

Septimus tractatus intitulatur *Eulogium de noticia uerorum et pseudoapostolorum*, quoniam per testimonium sacri textus docentur indubitanter cognosci ueri precones euuangelice ueritatis et pseudo, qui scilicet sunt falsarii ueritatis eiusdem. Et incipit: «Quoniam APOSTOLUS, *Ad Thessalonicenses*».

67-68 Cf. Prov xxix,8.

---

per Plaisians, a París, el 13 i 14 de juny de 1303, contra Bonifaci VIII, ed. J. COSTE, *Boniface VIII en procès*, 146-147, núm. 15, llegim: «Item quendam librum compositum per magistrum Arnaldum de Villanova, medicum, continentem sive sapientem heresim, per episcopum Parisiensem, et per magistros theologicæ facultatis Parisiensis reprobatum, damnatum et combustum, et per ipsum Bonifatium publice et in pleno consistorio cardinalium similiter reprobatum, condemnatum et combustum, postmodum rescriptum, idem vitium continens, revocavit et etiam approbavit». Per l'*Ad Benedictum XI*, ed. PERARNAU, 206, lín. 364-366, també sabem que el 'refrendarius' va dir, admirat, que les paraules del *De mysterio* eren 'celestia'.

61-68 *Philosophia catholica et divina*, ed. PERARNAU, 57-195. La part dedicada a 'demostrar' (amb textos de l'Antic Testament) que Jesucrist és el veritable Messies és la formada per les pàgines 100-148, lín. 644-1379; la dels «Ecclesie tempora», per les pàgines 78-89, lín. 324-477. El tractat en general, i especialment les parts restants, té com a objectiu desemmascarar l'Anticrist i les seves astícies i elaborar una estratègica per a vèncer-lo.

69-73 *Apologia*, ed. PERARNAU, 57-199. Les respostes a les objeccions ocupen les línies 243-900.

74-78 *Eulogium*, ed. D'AMICO et alii, 84-96.

76 Fins a set vegades (lín. 104-105, 303, 309, 314, 338, 354-355) fa servir Arnau de Vilanova l'expressió «euuangelica ueritas» en la *Praesentatio facta Burdegaliae*. Remarquem la centralitat d'aquest concepte en l'univers mental arnaldia.

80 Octavus tractatus intitulatur *Denunciatio Gerundensis contra fratrem Bernardum de Podio* [f. 256a] ...

... [f. 257a] lectibus et erroneis atque catholicarum mentium infectiuis et corruptiuis quemadmodum lucidissime panditur in tractatu, quem publicaui nuper, ut dixi. Pro tanto impressi dicto tractatui titulum *Tyriacalis antidoti*. Et incipit: «Credo, karissime
85 pater, quod a uestra memoria non effluerit».

Quem tractatus, cum ceteris supradictis, uobis et per uos in perpetuum Apostolice Sedi presento sub forma que continetur in protestatione facta per me coram domino Ioanne de Penestra, Sedis Apostolice camerario. Quam protestationem, ad pleniorum fidem
90 uestre sanctitati, offero de presenti et lego ad euentiam clariorem.

Cum predictis etiam scripturis et sub eadem protestatione similiter offero et presento tres alias scripturas, quarum duas diu est edidi.

95 Primo, scilicet, tractatum, qui est *De interpretatione nominis Tetragrammaton tam in lingua hebraica quam latina*.

---

80 Deest folium 256

79-80 *Denunciatio Gerundensis*, ed. CARRERAS, 44-52.

80-81 És una veritable llàstima que manqui el foli 256 del Vat. lat. 3824! La *Protestatio facta Perusii* i l'*Abbreviatio* són útils per tal de refer, almenys en part, el contingut d'aquest foli. Les línies 24-32 de l'*Abbreviatio* es corresponen amb el contingut d'aquest foli que manca (f. 256a-d). Per tant, podem afegir sense cap mena de dubte la *Confessio Ilerdensis*, el *Gladius*, la *Carpinatio*, l'*Ad Benedictum XI*, a la llista que Arnau de Vilanova està elaborant i molt probablement les tres *Denuntiationes Massilienses*. Vegeu, *infra*, *Abbreviatio*, aparat de comentaris corresponent a les lín. 28-32.

81-85 *Antidotum*, editat en aquest mateix volum. Notem, però, la forma del títol: *Tyriacale antidotum*.

86-90 Arnau de Vilanova torna a presentar les obres que ja va lliurar a Perusa ('sede vacante'), el dia 18 de juliol de 1304, davant el camarlenc Iohannes de Penestra, i hi afegeix la *Protestatio facta Perusii*.

94-95 *Allocutio super significatione nominis tetragrammaton*, AVOThO, III, 139-181.

Secundo, tractatum, qui intitulatur *De prophetis dormientibus*, et est expositio enigmatum libri *De semine scripturarum*.

Tercio, *Tractatum ·XII· epistolarum*, quibus libellus *De misterio cymbalorum* missus [f. 257b] fuit ad reges catholicos et prelatos et theologorum collegia, sicut patet per seriem ac titulos earundem. 100

Protestor etiam et confiteor me dixisse quod quicumque aliquam predictarum editionum repudiaret uel abcecaret aut exterminaret uel quomodocumque persequeretur, idcirco quia defluxiones uel lapsus et impuritates catholicorum statuum detegunt, esset inimicus euangelice ueritatis et uere de membris maximi Antichristi. Nam indubitanter est uiciosus qui doctrinam orret, que uicia detestatur. Vnde, cum omnis doctrina scripta siue prolata, que puris eloquiis exprimit euangelicam ueritatem et detestatur dyabolicam prauitatem, sit a Spiritu Sancto, constat quod inimicus Dei foret, qui talem doctrinam persequeretur, et talem dico in meis editionibus contineri. 105 110

Que doctrina per omnes editiones habundat inuentionibus et increpationibus ad detestationem plenissimam uiciorum. Nec per hoc minus digne sunt deuotione catholicorum, cum ille inuentiones atque incre-[f. 257c]-pationes sint euangelice, quoniam ex uerbis utriusque *Testamenti* sincere accipiuntur. Et qui stilum orret *Diuinorum eloquiorum*, Deo inimicatur. Cum igitur editiones predictae conueniant cum *Sacris eloquiis* in materia et in forma et etiam fine, sitque certum quod omnis scriptura, que sacro canoni consonat in hiis tribus 115

101-120 ARNALDUS DE VILLANOVA, *Ad Benedictum XI*, ed. PERARNAU, 212, lín. 631-649; i 214, lín. 716-721; *Protestatio facta Perusii*, ed. PERARNAU, 216, lín. 771-775.

96-97 *Introductio in librum «De semine scripturarum»*, AVOTHO, III, 83-119. Aquest títol i el de les lín. 94-95 no coincideixen amb els que encapçalen les respectives obres en aquest mateix manuscrit Vat. lat. 3824. L'ordre de les obres també està invertit.

98-100 *Tractatus epistularum christini*, ed. SCAVIZZI, 84-115; ed. CARRERAS, 392-406.

101-120 Arnau de Vilanova manifesta estar convençut que les seves obres concorden en matèria, forma i finalitat amb la Bíblia (lín. 116-177); en paraules de l'*Ad Benedictum XI*, ed. PERARNAU, 203, lín. 255-257; 214, lín. 715-717, serien «quasi sermones Dei». Contradir-les significa contradir la mateixa veritat divina. Hi ha un cert binarisme en aquesta manera d'argumentar d'Arnau de Vilanova. Cf. MENSA I VALLS, *Les raons d'un anunci apocalíptic*, 203-204.

120 a Deo est principaliter, constat quod qui tales scripturas persequitur, ex proposito diuine ueritati directe inimicatur.

125 Protestor etiam et confiteor me dixisse quod, si quis predictas scripturas orreret, quia sunt edite per ministerium medici corporalis, non ambularet in spiritu Iesu Christi, quoniam ipse medicos non exclusit ab intelligentia *Sacrorum eloquiorum*, nec unquam apostoli dixerunt beato Luce, quando scripsit *Euuangelium* et *Actus Apostolorum*: «Intromitte te de medicina et non de theologia». Sciebant enim scriptum esse quod omnes fideles sunt docibiles Dei et quod ad intelligentiam *Sacre scripture* non ingreditur nisi cui Christus [f. 257d] aperire dignatur. Quoniam illi aperitur, cui ipse aperit, et clauditur,

---

121-139 Cf. ARNALDUS DE VILLANOVA, *De tempore*, ed. PERARNAU, AVOTHo, V, 262-263, lín. 1404-1422; *Apologia*, ed. PERARNAU, 108-109, lín. 800-826; *Denuntiatio tertia Gerundensis*, ed. CARRERAS, 55-56.

126 ARNALDUS DE VILLANOVA, *Apologia*, ed. PERARNAU, 107, lín. 793-794: «[...] de medicina debetis uos intromittere, non de theologia». En la *Ad Benedictum XI*, ed. PERARNAU, 205, lín. 307-308, Arnau de Vilanova recorda (d'ell mateix) al flamant papa Benet XI que en temps de Bonifaci VIII, «cum fuisset in ministerio spirituali repudiatus, ad ministerium corporalis obsequii fuit ex improviso ac subito introductus». 127 Cf. Io VI,45: «Est scriptum in prophetis: Et erunt omnes docibiles Dei»; Is LIV,13: «universos filios tuos doctos a Domino, et multitudinem pacis filiis tuis».

121-151 Cf., també, les línies 287-289. La Sagrada Escriptura només es pot comprendre si Jesucrist n'obre el sentit; i fa aquest do a qui vol (lín. 127-129). Per tant, ningú (posem per cas un metge) pel fet de no haver estudiat teologia, no pot ser exclòs «de la intel·ligència de les Paraules sagrades» (lín. 124). La caritat (lín. 135-138), i no la «ciència», constitueix la disposició subjectiva necessària per tal de rebre aquell do. És més, la «ciència» infla. Els seglars han de «legir la sancta Escriptura», meditar-la, ensenyar-la als altres (*Lliçó de Narbona*, ed. BATLLORI, 156, lín. 3). En canvi, per «saber de philosophia, no és l'home major amic de Déu, mas] major disputador, e major par[loter], e pus contestador [...]» (*Lliçó de Narbona*, ed. BATLLORI, 163, lín. 8-10). En les obres d'Arnau de Vilanova es dibuixa una contraposició entre la teologia, diguem-ne professional, dels professors universitaris i mestres dels Studia, i les reflexions més arran de terra, inspirades en la meditació del text sagrat, pròpies d'Arnau de Vilanova i de grups de beguins. Llegim en l'*Alia informatio begunorum*, ed. PERARNAU, 71-72, lín. 488-493: «[...] per tal que nos esquivem les errós e ls perils demunt dits, no volem estudiar en sciéncias philosophicals o seglars, ne en les tradicions o doctrines o ensayament de Déu [...]». Certament, Arnau de Vilanova pensa la 'teologia' des d'unes categories que encaixen —i fins i tot en serien una excel·lent versió— amb l'anomenada «vernacular theology». Cf. GILLESPIE, *Vernacular Theologie*, 401-420; i, pel que fa a Arnau de Vilanova, el meu *Arnau de Vilanova i els «theologi philosophantes»*, 309-316.

cui claudit. Sciebant etiam scriptum esse quod «Spiritus ubi uult spirat», etc. Et iterum quod «manifestatio Spiritus datur unicuique secundum mensuram donationis Christi» et quod «Pater abscondit secreta sua hiis, qui se reputant sapientes atque prudentes et reuelat ea paruulis». Et iterum quod «abhominatio est Deo omnis illusor et cum simplicibus sermocinatio eius». Sciebant etiam quod habentibus caritatem datur intellectus *Sacrorum eloquiorum*, «non habentibus autem aufertur, etiam ille, quem uidentur habere», teste Domino in *Mattheo*. Et quod «unctio Spiritus Sancti docet eos de omnibus», ut ait *Iohannes*, nec indigent alio doctore.

In hiis autem, qui sunt per scientiam magistralem inflati uel tumidi, et per superbiam gigantei, caritas non existit. Et ideo, non solum priuantur noticia secretorum Dei, sed etiam illa, quam comuni iudicio uidentur aut creduntur habere, sicut in predictis opusculis exemplis plurimis declarauit. Quorum unum hic ad euidentiam repetit, scilicet, de [f. 258a] baculo cecorum, qui ab omni cane corroditur, et est auctoritas illa Domini, *Actuum* primo, cum dicit: «Non est uestrum nosse tempora uel momenta, que Pater posuit in sua potes-

---

130-131 Io III,8. 131-132 1 Cor XII,7: «Unicuique autem datur manifestatio Spiritus ad utilitatem»; Eph IV,7: «Unicuique autem nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi». 132-134 Mt XI,25 (i Lc X,21): «Confiteor tibi, Pater, Domine caeli et terrae, quia abscondisti haec a sapientibus, et prudentibus, et reuelasti ea paruulis». 134-135 Prov III,32. 136-137 Mt XXV,29. 138 1 Io II,27.

140-144 Cf., per exemple, ARNALDUS DE VILLANOVA, *De mysterio*, ed. PERARNAU, 64, lín. 182-188; 68, lín. 240-256; *Apologia*, ed. PERARNAU, 58-59, lín. 10-18; 63-64, lín. 85-104; 65, lín. 115-117; 75, lín. 265-271; 79, lín. 293-296. 146-148 Act I,7.

138-149 'pseudotheologi et inflati magistri': amb aquesta expressió, Arnau de Vilanova es refereix sobretot als teòlegs de París. Normalment al·ludeix als seus adversaris dominics amb paraules com «pseudoreligiosi» o «pseudopredicadores».

PETRUS DE ALVERNIA, *Utrum Antichristus sit venturus in breui*, ed. PERARNAU, 381, lín. 229-230, tot comentant Actes I,7, afirma a pròposit dels temps de l'Anticrist i de la fi del món: «Igitur, scire illud non est simpliciter expediens». Sobre aquest autor, vegeu: *Peter of Auvergne*, ed. FLÜELER. També THOMAS AQUINAS, *Commentum in quartum librum Sententiarum magistri Petri Lombardi*, IV, d. 43, q. 1, a. 3, qc. 2, co., 1064b, havia estat molt clar: «Similiter nec per revelationem haberi potest, ideo, ut omnes semper sint solliciti et praeparati ad Christo occurrendum; et propet hoc etiam Apostolis de hoc quaerentibus respondit, Act. I,7: "non est vestrum nosse tempora vel momenta, quae Pater posuit in sua potestate" [...] Quod enim Apostolis quaerentibus noluit indicare, nec aliis reuelabit».

tate». Per que uerba, dicunt pseudotheologi et inflati magistri quod absolute cunctis fidelibus denegatur noticia temporis Antichristi et quorumcumque finalium temporum. In quo dicto multipliciter ostendunt se fore priuatos comuni noticia ueritatis.

Et primo, noticia pertinente ad naturalem discretionem, per quam intelligit omnis habens usum rationis, quod responsio recta siue rationabilis non transgreditur terminos questionis uel interrogationis. Constat autem quod interrogatio, ad quam per illa uerba Dominus respondebat, fuit hec: «Domine, si in tempore hoc restitues regnum Israel?». Itaque, interrogatio fuit solum de regno Israel et de restitutione ipsius et non de regno Antichristi, tum quia regnum Israel, siue accipiatur ad literam pro temporali, siue pro spirituali et eterno, nequaquam potest regnum Antichristi significare, quoniam illud est regnum Dei et is-[f. 258b]-tud dyaboli, tum quia restitui non potest quod nondum fuit. Constat autem quod, quando discipuli fecerunt illam interrogationem, scilicet, in die sue ascensionis, personale regnum Antichristi nondum extiterat, cum adhuc sit futurum. Qui ergo dicunt quod per illa uerba Dominus absolute denegauit noticiam temporis Antichristi, sensu naturali carere probantur, si ad interrogationem responsio comparetur.

Secundo probantur carere noticia communi gramaticalium in ·IV°· dictionibus. Primo, in hoc uerbo: «Est». Quia, ut *Glossa ordinaria* dicit ibidem: «Non dixit: “Non erit”, sed: “Non est”, notans adhuc esse infirmos et non ad secreta idoneos». Per que uerba *Glossa* facit aperte differentiam inter «est» et «erit», patenter ostendens quod Eternus Gramaticus non sine causa posuit ibi presens et non

---

148-151 Cf., per exemple, ARNALDUS DE VILLANOVA, *De tempore*, ed. PERARNAU, AVOTHo, V, 192-193, lín. 390-404; *De mysterio*, ed. PERARNAU, 76, aparat de variants corresponent a les lín. 413-414.

152-225 Cf. ARNALDUS DE VILLANOVA, *De tempore*, ed. PERARNAU, 204-205, lín. 572-590; 240, lín. 1095-1114; *De mysterio*, ed. PERARNAU, 72-74, lín. 312-366; *Apológia*, ed. PERARNAU, 111-112, lín. 871-885; *Denuntiatio Gerundensis*, ed. CARRERAS, *La polémica*, 46-49; *Gladius*, Vat. lat. 3824, f. 189a-b; *Carpinatio*, Vat. lat. 3824, f. 196c; *Antidotum*, AVOTHo, XII, lín. 469-477, 714-738, 944-953, 978-983. 156-157 Act 1,6b.

169-176 Aquesta *Glossa* resulta ésser d'HUGO DE SANCTO CARO, *Postilla super librum Actuum Apostolorum*, f. 279d: «Nec dicit, non erit, sed non est, etc. In quo notat eos adhuc esse infirmos, et ad secreta minus idoneos, quasi aliquando erit vestrum, sed non modo».

---

futurum, scilicet, ut innueret quod noticia temporum illorum, de quibus interrogabant, non denegabatur eis quantum ad futurum, sed solum quantum ad tunc. Sic etiam beatus AUGUSTINUS, primo *De Trinitate*, sapienter exponit illud uerbum Domino, ·XXIV°. *Matthæi*: «De die autem illa et hora», scilicet, consummati-[f. 258c]-onis seculi siue iudicii generalis, «nemo scit». Non enim dixit: «Nemo sciet», quia, ut ibidem ait AUGUSTINUS, et probat per illa uerba: «Multa habeo uobis dicere, que non potestis modo portare», etc., daturus erat indubitanter eis noticiam diei et hore consummationis tempore oportuno, que omnia in *Gladio* plenissime declarantur. Cum igitur predicti theologi non faciant differentiam inter «est» et «erit», sicut *Glossa*, quam debuerunt uidisse, facit, procul dubio se ostendunt priuatos communi gramaticalium noticia uel dolosos. 175

Secundo patet idem per hoc pronomen: «Uestrum», quod ex uirtute sua refertur ad uires humanas. Non enim dixit Dominus: «Non cognoscetis», sed dixit: «Non est uestrum nosse», uolens innuere quod propriis uiribus, ut pretendebant per modum interrogandi, non poterant noscere tempora, de quibus interrogabant. Quod aperte *Glossa* super aduersatiua, que sequitur, exprimit, quando dicit: «Ideo dixit: “Sed accipietis uirtutem superuenientis Spiritus”, etc., ut quod non potestis propriis uiribus, possitis per uirtutem Spiritus Sancti». Sic enim eis promiserat [f. 258d] in *Iohanne*, cum dixit: «Ille spiritus ueritatis, quem mittet Pater in nomine meo, docebit uos omnem ueritatem et que uentura sunt annunciabit uobis». Et iste modus loquendi, scilicet, «non est uestrum», etc., similis est illi, quo alibi dicit: «Non estis uos qui loquimini, sed Spiritus Patris», etc. Patet 180 185

---

179 enim V add in mg

186 communi V seq n canc et exp

176-183 AUGUSTINUS, *De Trinitate*, I,XI-XII,23, ed. MOUNTAIN, GLORIE, 61, lín. 21-34. 177-179 Mt xxiv,36. 180-181 Io xvi,12. 183 *Gladius*, Vat. lat. 3824, f. 189c-d.

192-194 La *Glossa ordinaria*, ed. RUSCH (<https://ja.cat/5Pz8F>, 31 d'agost de 2020) [i *Glossa ordinaria*, II, ed. MIGNE, col. 427c], comenta: «[...] sed accipietis uirtutem Spiritus sancti», ut quod propter infirmitatem carnis non potestis, possitis ex uirtute Spiritus sancti». 195-197 Io xiv,26: «Spiritus Sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille uos docebit omnia, et suggeret uobis omnia quaecumque dixero uobis», i Io xvi,13: «Spiritus ueritatis, docebit uos omnem ueritatem: non enim loquetur a semetipso, sed quaecumque audiet loquetur, et quae uentura sunt annunciabit uobis». 199 Mt x,20.

---

200 igitur per uim pronominis quod quamuis in illis uerbis denegasset
 noticiam finalium temporum, non tamen denegabat eam quantum ad
 beneficium diuine reuelationis, sed quantum ad facultatem humane
 rationis.

205 Tercio patet ignorantia gramaticalium in predictis per hoc uer-
 bum: «Nosse», quod ex ui sua magis importat preteritum tempus
 quam presens uel futurum, ut bene sciebat Dominus, qui nichil
 facit frustra. Vnde, cum expresserit uerbum preteriti temporis magis
 quam presentis aut futuri, clare per sua uerba insinuauit quod non ad
 futurum, sed ad preteritum dirigebat suam responsionem.

210 Quarto patet ignorantia gramaticalium in predictis per hoc
 relatiuum: «Que». Quia nullus ignorat gramaticus quod relatiuum
 restringit suum antecedens et non [f. 259a] permittit esse absolutum.
 Nam si quis diceret episcopis uel abbatibus: «Non est uestrum dis-
 pensare in casibus, quos papa retinuit sue potestati», stultum esset
 215 intelligere per hec uerba quod absolute, in nullo casu, possent dispen-
 sare, uel quod papa, cum uellet, non posset in casibus sibi retentis,
 eis auctoritatem concedere dispensandi. Quoniam locutio per uim
 relatiui solum contrahitur ad casus determinatos, de quibus nichilo-
 minus ipse papa potest dare dispensandi auctoritatem. Cum igitur
 220 Dominus non dixerit absolute: «Non est uestrum nosse tempora»,
 sed addidit: «Que Pater posuit in sua potestate», et illa determinauit
 ipsemet, cum dixit: «De die autem illa et hora nemo scit, neque
 angeli in celo, nisi solus Pater», relinquatur manifestum eos ignorare
 gramaticam, qui uerba predicta extendunt ad alia tempora, quam ad
 225 illa, que ipsemet dicit Patrem sue potestati retinuisse.

Claret igitur ex hiis omnibus quod, dum ruminant uerba predicta
 responsionis Domini sine dulcedine caritatis, [f. 259b] noticia carent
 eorum, que nosse communiter credebantur, ut impleatur in eis illud
Sapientie, scilicet: «Excecauit eos malicia eorum», etc. Nam propter

---

213-214 Cf. ARNALDUS DE VILLANOVA, *De mysterio*, ed. PERARNAU, 76, n. 413-414; *Denunciatio Gerundensis*, ed. CARRERAS, 47; i *Antidotum*, lín. 196-197. 222-223 Mt xxiv,36.

229 Sap II,21b.

206-207 'Dominus [...] nichil facit frustra': és un principi molt utilitzat per Arnau de Vilanova. Cf. *Antidotum*, aparat de comentaris corresponent a les lín. 444-445.

211-212 Cf., per exemple, ROGERIUS BACONUS, *Summa Gramatica*, ed. STEELE, 37, lín. 11-13.

elationem cordis inflati uento presumptionis nequiuerunt, ad intuen- 230
 dum pedem litere inclinari tam hic quam in multis aliis sanctorum
 scripturis. Proinde nescierunt neque intellexerunt, sed in tenebris
 ambulantes turbati sunt et moti sunt sicut ebrius et omnis sapientia
 eorum deuorata est, ut illud adimpleatur, quod dixit Dominus in
Ioanne: «Ego ad hoc ueni, ut qui non uident», scilicet, ignari et humi- 235
 les, «uideant, et qui uident», id est, uidere se putant per scientiam
 magistralem, «ceci fiant», ita ut allegatio predictae auctoritatis sit
 eis de cetero ad ignominiam sempiternam. Qui dixerunt Apostolo:
 «Recede a nobis, scientiam uiarum tuarum nolumus. Sed alta sapere
 studebimus et humilibus minime consentire». 240

A qua cecitate et ignominia, caritas et humilitas apostolos pre-
 seruauit. Quoniam igitur informati erant apostoli ueritate, que est
 secundum pietatem, non despexerunt aut contempserunt
 Lucam, quia medicus erat. Quoniam si contempsissent ideo sua
 scripta, non habuissent spiritum Christi, de quo ait APOSTOLUS, *Ad* 245
Romanos: «Si quis spiritum Christi non habet, hic non est eius».

Protestor etiam et confiteor me dixisse quod ille habet spiritum
 Christi et ambulat in eodem, qui construit in se ipso templum Chris-
 to cum illis quatuor lapidibus, quibus ipse Dominus Iesus Christus
 docuit principaliter ecclesiam sibi construi supra fidei fundamentum. 250
 Quorum primus est paupertas uoluntaria. Quia qui Christum non
 lingua solum gerit, sed in ueritate cordis et operis, terrenam opulen-
 tiam non amat nec appetit, et si affluat ei, dispensat eam ad gloriam
 Christi et edificationem atque consolationem proximorum siue fide- 255
 lium.

234-238 Io IX,39. 239-240 Iob XXI,14 i Rom XII,16.

245-246 Rom VIII,9b.

247-282 Cf., ARNALDUS DE VILLANOVA, *Philosophia*, ed. PERARNAU, 68, lín. 177; 64, lín. 100-113; 65, lín. 130-133; 66, lín. 143.

---

244 Cf. Col. IV,14.

247-279 Aquestes quatre virtuts esdevindran fonamentals en les obres post-polèmiques. Així, per exemple, en l'*Epistola ad zonam pelliceam*, ed. CARTAREGIA, PERARNAU, Arnau de Vilanova en fa la columna vertebral de la seva exposició. En la *Per ciò che molti*, ed. NADAL, 83-87, lín. 263-310, en canvi, els quatre braços de la creu de Crist, que simbolitzen les quatre virtuts que tot cristià ha de seguir, són la humilitat, la justícia, la paciència i la caritat. La pobresa i la castedat han estat substituïdes, doncs, per la paciència i la justícia. Cf. SALVADOR DE LES BORGES, *Arnau de Vilanova moralista*, 109-113.

- Secundus lapis est humilitas uera, scilicet, cordis et conuersationis. Nam qui Christum in ueritate gerit nullo genere gratie, siue temporalis, ut sunt genus et pulcritudo et robur et sanitas et diuitie et dignitates, etc., siue spiritualis, ut scientia et intelligentia et similia, unquam se reputat alio meliorem nec despicit aliquos, quantumcumque minores, tum quia cognoscit quod omne [f. 259d] bonum quod habet a Deo est, tum quia bene nouit se ignorare quantum et quale donum gratie Deus, apud quem non est acceptio personarum, reseruat minori uel potest abscondere in eodem.
- 265 Tercius lapis est caritas perfecta, ut, scilicet, sic diligit Deum, quod nullo modo mandata eius omittat uel transgrediatur; sic proximum, quod in omni bono congaudeat ei et, quantum poterit, ipsum procuret eidem et in omni malo condoleat siue compatiatur et, quantum poterit, auertere studeat ab eodem.
- 270 Quartus lapis est pudicitia siue castitas integra, scilicet, tam cordis quam conuersationis.
- De primo lapide ait Dominus *Mathei*, v^o: «Beati pauperes spiritu», etc. De secundo, APOSTOLUS, *Ad Philippenses*: «Hoc sentite in uobis, quod et in Christo Iesu, qui humiliavit semetipsum», etc. Et 275 beatus PETRUS, ultimo *Prime canonice*: «Omnes inuicem humilitatem insinuate, quia Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam». De tercio, idem, *Ad Corinthios*: «Si linguis hominum loquar et angelorum», etc. De quarto, *Iacobus*: «Que autem desursum est sapientia, primum [f. 260a] quidem pudica est».
- 280 Dixi ergo et dico quod in quacumque persona uel in quocumque collegio deerit unus lapidum predictorum, realiter non faciet ecclesiam Christi, sed uerius Antichristi aut sinagogam Sathane.

---

257 gerit V seq nl *canc et exp*
269 et V *add in mg*

272-273 Mt v,3. 273-274 Phil II,5.8. 275-277 1 Ptr v,5. 277-278 1 Cor XIII,1. 278-279 Iac III,17b.

283-293 Cf. ARNALDUS DE VILLANOVA, *Apologia*, ed. PERARNAU, 107-109, lín. 792-826.

Propterea dixi et etiam dico quod quicumque diceret medico christiano: «Intromitte te de medicina et non de theologia», non solum ostenderet se ignarum catholice ueritatis, sed etiam falsarium et subuersorem ipsius. Nam sacra scientia communis est omnibus fidelibus secundum mensuram donationis Christi et solum illi appropriant eam sibi, qui ambulant in spiritu superbie et magistralis inflationis, qui spiritus est Sathane. Proinde, qui sic loqueretur, esset indubitanter illud os drachonis, de quo testatur *Apocalypsis*, quod ab eo egrediuntur «tres spiritus immundi in modum ranarum», id est, loquacitas trium abhominabilium uiciorum, scilicet, superbie siue fastus, et furoris aut ire, et immundicie siue fede scurrilitatis.

Dixi etiam et dico quod si talis esset sub habitu regulari, esset ille ypocrita, de quo *Iob* loquitur sub methafora strucionis. Et si haberet [f. 260b] officium predicandi, foret sua predicatio abusiua, quoniam, ut patet ex *Actibus Apostolorum*, indignus est prorsus ministerio uerbi salutaris, qui uerbo contrariatur moribus et affectu, sicut dyabolus. Esset etiam ille pseudopropheta, de quo testatur *Apocalypsis* quod faciet adorari drachonem. Et si foret positus in gradu sublinitatis, constitueret unum de capitibus drachonis ibidem tactis.

---

284 *te fom*

289-293 ARNALDUS DE VILLANOVA, *Gladius*, Vat. lat. 3824, f. 182a-b: «Et ab ore talium testatur *Apocalypsis* exire tres spiritus immundos in modum ranarum, quos alibi per ignem et fumum et sulphur [f. 182b] designat. Nam de uiciosa loquacitate, superbie spiritus et detractionis ac scurrilitatis egreditur». 291 Apoc XVI,13.

295 Cf. *Iob* XXXIX,13-18. 297-298 Cf. *Act* XIV,3. 299-300 Apoc XIII,4.

---

284 Cf. lín. 126 (i el correponent aparat de comentaris). Els teòlegs professionals (*Apologia*, ed. PERARNAU, 107, lín. 794) pretenien que Arnau de Vilanova es dedicués a la medicina i no a la teologia. El mateix Bonifaci VIII (*Interpretatio*, ed. MENSA I VALLS, AVOTHO, XIV, 111, lín. 650-651) li hauria etzibat: «Intromitte te de medicina et non de theologia et honorabimus te». En aquest fragment de la *Protestatio facta Burdegaliae*, però, no sembla que Arnau de Vilanova es refereixi únicament a Bonifaci VIII.

287-289 Cf. *supra*, lín. 121-151.

295 'sub metaphora strucionis': RABANUS MAURUS, *De universo*, ed. MIGNE, 111, col. 245c: «[...] Quod animal in similitudine avis pennas habere videtur, tamen de terra altius non elevatur [...] Per struthionem mystice hypocritae significantur»; col. 254a-b: «Struthio avis quidem est, sed volare non potest, totamque vitam suam circa terram occupat: quales sunt quidam Deo militantes et saeculi negotiis se implicantes». Cf. també, ARNALDUS DE VILLANOVA, *Interpretatio*, ed. MENSA I VALLS, AVOTHO, XIV, 105-107, lín. 570-575.

300 'drachonem': RABANUS MAURUS, *De universo*, ed. MIGNE, 111, col. 230a: «Mystice draco aut diabolus significat, aut ministros eius, vel etiam persecutores Ecclesiae, homines nefandos, cuius mysterium in pluribus locis Scripturae invenitur».

Protestor etiam et confiteor me dixisse ac dicere quod quamuis custodia ueritatis euuangelice solum ex auctoritate conueniat pre-
 305 et omnis lesure ipsius apud custodes, communis est quibuscumque
 fidelibus, nulla differentia sexus uel etatis aut status uel conditionis
 aliquem eximente. Nam omnis fidelis habens usum rationis potest
 et debet catholico moderamine denunciare quoscumque falsarios uel
 aduersarios euuangelice ueritatis.

310 Ad quod tenetur ex zelo essentiali religionis catholice. Nam, cum
 religio catholica ordinetur ad salutem eternam, nullus catholicorum
 consequi potest eam, [f. 260c] nisi sincere obseruet dictam religio-
 nem. Ad cuius sinceritatem seruandam, necesse est ut pro sinceritate
 zelet euuangelice ueritatis, supra quam fundatur religio christiana.
 315 Proinde, quia zelus iste sit necessarius unicuique fidelium ad salutem,
 essentialis est cuilibet ut fideli et ideo debet rupturas eius et uulnera
 quisque denunciare.

Sed potest hoc facere duplici priuilegio. Quorum unum est
 320 priuilegium secte legalis. Legalis, dico, ad differentiam hereticalis,
 que nullo priuilegio gaudet alicubi. Sed legalis etiam apud infide-
 lium sectas hic habet quod quicumque illi secte subicitur, potest
 apud custodes eius denunciare quoscumque ledentes eam. Si ergo
 in secta mahometice legis, que est secta mendacii, hoc priuilegium
 unicuique conceditur, multo dignius siue fortius hoc priuilegium
 325 conuenit omnibus Christi sequacibus, qui lege pietatis et ueritatis
 ab eo sunt informati. Aliud uero priuilegium, per quod licet cunctis
 fidelibus illud facere, priuilegium est monete regalis, cuius falsarios,
 cuiuscumque sint excellentie, potest mulier [f. 260d] aut puer unus
 330 denunciare. Cum igitur dominus Iesus Christus sit rex cunctorum
 fidelium, non solum dominio potestatis ut ceterorum, sed etiam fauo-
 re gratie salutaris, et eis ad commutationem spiritualiter exercendam
 dederit pro moneta euangelicam ueritatem, constat quod priuilegio
 monete regalis potest omnis fidelis falsarios eius denunciare.

---

328 sunt f sint

302-337 ARNALDUS DE VILLANOVA, *Tertia denuntiatio Gerundensis*, ed. CARRERAS, 57; *Confessio Ilerdensis*, ed. MENSA I VALLS, 75, lín. 161-169.

Que omnia, pater sanctissime, dixi et adhuc dico ad retundendum
maxillas eorum, qui non approximant ueritati et qui domino Bene- 335
dicto quondam, uestro antecessori, suggillauerunt sophisticè quod in
meis editionibus usurpabam officium alienum.

Ne tamen mihi arrogare uidear noticiam euuangelice ueritatis,
dico et confiteor et protestor quod omnia dicta mea in cunctis editio- 340
nibus prelibatis, offero et presento uobis, ut capiti legitimo sponse
Christi et magistro uniuersali catholicorum, nihil in eis uolens tenere
atque sentire nisi quod uestra sanctitas decreuerit tenendum et senti-
endum. Tamen, sicut in protestatione Perusina expressi, paratus
sum in obsequium Apostolice Sedis uel matris ecclesie fideliter, sub
lumine [f. 261a] uestri iudicii, respondere in scriptis obiectionibus 345
quorumcumque uolentium impugnare scripturas meas, dum tamen
easdem in scriptis tradant, ut ueritas et oppositum eius perpetuo
clareant hinc et inde.

Et quia nullus eorum, quorum obiectiones prostrauit et conquas-
sauerit, uel alius pro eius resumpsit uires ad defendendum uel susti- 350
nendum aut reparandum eorum opiniones aut dicta, peto suppliciter
quod uestra uniuersalis paternitas iniungat eisdem et aliis theologis
quibuscumque quod quicquid obicere poterint scribant cum dili-
gentia, simulque festinent uestre sanctitati ut amatores euuangelice
ueritatis in scriptis offerre uel presentare taliter quod iudicii uel 355
examinis Apostolice Sedis lucem appetere se ostendant et non odire,
cum sit scriptum quod lucem odit ille solvmodo, qui se male agere
non ignorat.

Ad perpetuam uero memoriam huius protestationis, confessionis,
presentationis et supplicationis mee, requiro uos dominum Bernardum 360
Caprarium, publicum auctoritate imperiali notarium, quod hec [f.
261b] omnia, sicut legi et in presenti scripto continentur, in formam
publicam redigatis et omni petenti copiam faciatis inde.

---

338 mihi *V seq m canc et exp*

349 nullus *f ullus*

362 scripto *V add -to in mg*

---

343 ARNALDUS DE VILLANOVA, *Protestatio facta Perusii*, ed. PERARNAU, 218, lín. 852-857.

334-337 En la *Interpretatio de visionibus in somniis*, ed. MENSA I VALLS, AVOTHO, XIV, 110-111, lín. 616-620, per exemple, Arnau de Vilanova descriu amb més detall aquestes maquinacions sorgides de l'entorn de Benet XI.

[BERNARDUS CAPRARII, PUBLICUS NOTARIUS]

- 365 Et incontinenti, dominus papa superius nominatus, respondens dicto magistro Arnaldo et eum nominans «filium suum dilectum», dixit ei quod factum siue negocium ab ipso magistro Arnaldo propositum magnum erat, quia tangebatur in aliquibus fidem catholicam et euuangelicam ueritatem. Adiciens idem dominus papa quod opera
- 370 per ipsum magistrum Arnaldum eidem reddita, diligenti examinatione ac maturo consilio indigebant, nec constabat eidem, ut dixit, quod essent a Deo, nec nouerat quicquam de tenore ipsorum et ideo ipse nec approbabat nec reprobabat ad presens, sed recipiebat ea et examini ac iudicio suo et Sedis Apostolice reseruabat. Qua examinatione
- 375 facta, si inuenirentur eadem opera doctrinam erroneam continere, tunc ipse dominus papa ea corrigeret et inde faceret quod esset super hiis faciendum. Si autem eadem opera doctrinam inuenirentur habere salubrem et uniuersitati fidelium utilem aut necessariam, [f. 261c] tunc ea dominus papa, in gloriam Dei et augmentum nominis ipsius
- 380 magistri Arnaldi, sollempniter approbaret. Laudans idem dominus papa scientiam, studium atque subtilitatem ingenii dicti magistri Arnaldi et ipsius uitam et conuersionem ac deuotionem ipsius, quia uidebat eum in simplicitate et humilitate ac obedientia et reuerentia Sedis Apostolice more boni catholici ambulare.
- 385 Acta fuerunt hec Burdegalie, in palacio supradicto, anno, indictione, pontificatu, mense et die predictis, presentibus reuerendis in

---

372 ipse V -e ex corr lit illeg 383 ac fet
385 Burdegalie f Burdeg(alis)

373-378 El papa Climent V es reserva per a ell i la Santa Seu l'examen i el judici de les obres d'Arnau de Vilanova. Sembla, doncs, que tenien tota la raó del món els marmessors d'Arnau de Vilanova quan varen protestar contra la Sentència condemnatòria de les obres d'Arnau de Vilanova, publicada el 8 de novembre de 1316 (quan Arnau de Vilanova i Climent V ja havien mort), a Tarragona (en seu vacant), i signada pel vicari general de la diòcesi, Jofre de Cruïlles, i l'inquisidor general, Joan de Llotger. Sobre aquest tema, vegeu: MENSA I VALLS, *Confrontació de les tesis condemnades*, 305-334, article en el qual el lector interessat podrà trobar la bibliografia.

Christo patribus, dominis Agenensi et Biterrensi episcopis, Iussellensi et de Belloloco abbatibus, dominis ·P·, priore Sancti Macharii, Burdegalensis diocesis, ·R· d'en Goth, canonico Agenensi, ac aliorum plurium multitudine copiosa ad hec uocatis et rogatis. 390

Et ego, Bernardus Caprarii, clericus Burdegalensis diocesis, publicus imperiali auctoritate notarius, predictis omnibus propositis, lectis, protestatis et responsis, ut superius est premis-[f. 261d]-sum, presens fui una cum testibus predictis, et ea manu mea propria scripsi et in publicam formam redigi meoque signo consueto signavi 395 rogatus.

Explicit *Presentatio Burdegalensis*.

Benedictus Deus in seculum seculi. Amen.

---

389 d'en Vf den

---

387 'Agenensi et Biterrensi episcopis': Bertrand de Got (homònim i oncle de Climent V) fou bisbe d'Agen, diòcesi sufragània de Bordeus, des de 1292 fins a 1306. Berenguer Frérol fou bisbe de Besiers de 1294 fins a 1306. Cf. EUBEL, *Hierarchia Catholica*, I, 77 i 137, respectivament. Sobre Bertrand de Got, oncle, vegeu *Gallia christiana*, II, col. 921-923; i quant a Berenguer Frérol, cf. SANTI, *Bérenger Frérol*. És molt significativa la presència d'aquest amic d'Arnau de Vilanova en l'acte de lectura de la *Praesentatio facta Burdegaliae*. Berenguer Frérol fou creat cardenal el 15 de desembre de 1305.

387-388 'Iussellensi et de Belloloco abbatibus': l'abat de l'abadia benedictina de Sant Pere de Joncels ('Iussellensis' o 'Iuncellensis') era en aquest moment G. Fredoli. Cf. *Gallia christiana*, VI, col. 401. La segona abadia al·ludida sembla ser l'«Abbatia Bellilocensis», prop del riu Dordogne, del bisbat de Llemotges; en aquest cas l'abat seria Bernardus de Cumengis. Cf. *Gallia christiana*, II, col. 604.

388-389 '·P·, priore Sancti Macharii, Burdegalensis diocesis': Sant Macari era un priorat benedictí dedicat a sant Salvador, que depenia del monestir de la Santa Creu de Bordeus. Cf. BESSE, *Provinces*, 105.

389 '·R· d'en Goth, canonico Agenensi': no sembla que sigui en Raymond de Goth, nebot de Climent V, creat cardenal l'any 1305. Quan fou elevat al cardenalat era arxidiaca de Sens († 1310). Cf. EUBEL, *Hierarchia Catholica*, I, 14; CARDELLA, *Memorie storiche*, II, col. 85-86; CHACÓN, *Vitae*, II, col. 379; DUCHESNE, *Histoire*, II, 364-366. La persona al·ludida en el text sembla ésser el canonge de la catedral de Saint-Caprais d'Agen. Cf. Abbé BARRÈRE, *Histoire religieuse*, II, 77.

TAULA DE MOTS
DE LA PRAESENTATIO FACTA BURDEGALIAE

Les característiques d'aquesta taula són les habituals dels *Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia*. Els números corresponen als que numeren les línies del text.

- a* 14, 47, 85, 108, 119, 239, 241, 262, 372
ab 124, 145, 269, 290, 326, 367
abbatibus 213, 388 (*abbas*)
abcecaret 102 (*abscido*)
Abela 60
abominabilium 292 (*abominabilis*)
abhominatio 134 (*abominatio*)
abscondit 132; *abscondere* 264 (*abscondo*)
absolute 149, 165, 215, 220
absolutum 212 (*absolutus*)
abusiva 296 (*abusivus*)
ac 8, 36, 39, 71, 100, 302, 371, 374, 382, 383, 389
acceptavit 59 (*accepto*)
acceptio 263
accipietis 193; *accipiuntur* 115; *accipiatur* 159 (*accipio*)
acta 385 (*agor*)
Actus 125; *Actuum* 146; *Actibus* 297 (*actus*)
ad 7, 18, 23, 38, 39, 45, 54, 65, 72, 78, 89, 90, 99, 112, 127, 144, 152, 155, 159, 166, 171, 175, 176, 188, 201, 202, 208, 209, 218, 224 (*bis*), 230, 235, 238, 245, 253, 273, 277, 310, 311, 313, 315, 319, 331, 334, 350, 359, 373, 390
addidit 221 (*addo*)
adhuc 164, 171, 334
adiciens 369 (*adicio*)
adimpleatur 234 (*adimpleor*)
adorari 300 (*adoro*)
adventus 48 (*adventus*)
adversarios 309 (*adversarius*)
adversatiua 192 (*adversativus*)
affectu 298 (*affectus*)
affluat 253 (*affluo*)
Agenensis 387, 389 (*Agenensis*)
agere 357 (*ago*)
ait 139, 180, 245, 272 (*aio*)
alibi 198
alicubi 320
alienum 337 (*alienus*)
aliquem 307; *aliquam* 101; *aliquos* 260; *aliquibus* 368 (*aliqui*)
alius 350; *alia* 224; *aliud* 326; *alio* 57, 139, 260; *alias* 92; *aliorum* 389; *alii* 231, 352
allegatio 237
alta 239 (*altus*)
amat 253 (*amo*)
amatores 354 (*amator*)
ambulat 248; *ambulant* 288; *ambulet* 123; *ambulare* 384; *ambulantes* 233 (*ambulo*)
amen 1, 398
amputauerunt 51 (*amputo*)
angeli 223; *angelorum* 278 (*angelus*)
anno 3, 5, 385 (*annus*)
annunciabit 197 (*annuncio*)
antecedens 212
antecessorem 16; *antecessori* 336 (*antecessor*)
Antichristi 48, 64, 105, 149, 158, 160, 164, 166, 282 (*Antichristus*)
antidoti 84 (*antidotum*)
aperit 129; *aperitur* 129; *aperire* 129 (*aperio*)
aperte 172, 191
apertissime 62 (*apertus*)
Apocalipsis 290, 299 (*Apocalypsis*)
Apologia 69
apostolica 34; *apostolicam* 38; *apostolice* 17, 24, 30, 33, 42, 87, 89, 344, 356, 374, 384 (*apostolicus*)
apostolus 77-78, 245, 273; *apostolo* 238; *apostolos* 241; *apostolorum* 125-126, 297
apparet 31 (*appareo*)
appetit 253; *appetere* 356 (*appeto*)
approbat 373; *approbaret* 380 (*approbo*)
appropriant 288 (*approprio*)
approximant 335 (*approximo*)

- apud 263, 305, 320, 322
 archiepiscopalis 8
 Arnaldus 9, 13; Arnaldum 370; Arnaldi
 380, 382; Arnaldo 366, 367
 arrogare 338 (arrogare)
 ars 65
 ascensionis 163 (ascensio)
 atque 37, 81, 114, 133, 254, 342, 381
 attestazione 27 (attestatio)
 auctoritas 146; auctoritatem 217, 219; auc-
 toritatis 237; auctoritate 32, 303, 361,
 392
 audientiam 7 (audientia)
 auertere 269 (a[d]verto)
 aufertur 137 (aufëror)
 augmentum 379
 augusti 5 (augustus)
 Augustinus 176, 180
 aula 7, 58
 aut 102, 143, 208, 243, 282, 293, 306, 328,
 351 (*bis*), 378
 autem 34, 137, 140, 155, 162, 178, 222,
 276, 278, 377

baculo 145 (baculus)
 beatus 176, 275; beati 272; beato 125
 Belloloco 388 (Bellolocus)
 bene 206, 262
 Benedictus 15; Benedicto 335-336 (Bene-
 dictus)
 benedictus 398
 beneficium 202
 Bernardus 391; Bernardum 80, 360-361
 Biterrensi 387 (Biterrensis)
 bona 23; bonum 262; boni 384; bono 267
 (bonus)
 Bonifacius 53; Bonifacio 52, 53, 58 (Boni-
 fatius)
 Burdegalensis 8, 388-389, 391, 397
 Burdegalie 385 (Burdegalia)

camera 17, 41; camere 23
 camerario 24, 26, 89 (camerarius)
 cane 145 (canis)
 canoni 118 (canon)
 canonicè 304 (*adv.*)
 canonico 389; canonicè 275 (canonicus)
 capiti 340; capitibus 301 (caput)
 Caprarii 361, 391 (Caprarius)
 cardinales 20 (cardinalis)
 carent 227; carere 166, 168 (careo)
 caritas 141, 241, 265; caritatem 136; cari-
 tatis 227

 castitas 270
 casus 218; casu 215; casibus 214, 216
 catholici 384; catholico 308; catholicos 45,
 99; catholicorum 44, 104, 113, 311,
 341; catholica 61, 311; catholicam 368;
 catholice 42, 285, 310; catholicarum 81
 (catholicus)
 causa 173
 cautela 26
 ceci 237; cecorum 145 (caecus)
 cecitate 241 (caecitas)
 celebrandam 7 (celebro)
 celo 223 (caelum)
 certum 118; certis 66 (certus)
 cetero 238; ceterorum 330; ceteris 86
 (ceterus)
 christiano 284; christiana 314 (christianus)
 Christus 128, 249, 329; Christum 251, 257;
 Christi 39, 123, 132, 245, 246, 248, 254,
 282, 287, 325, 341; Christo 14, 248-
 249, 274, 387
 cisterciensem 22 (cisterciensis)
 ciuitatem 68 (civitas)
 clare 208
 claret 226; clareant 348 (clareo)
 claritate 35 (claritas)
 clarius 35; clariorem 90 (clarus)
 claudit 130; clauditur 129 (claudio)
 clementia 34
 Clementis 4, 6; Clemente 11 (Clemens)
 clericus 391
 cognoscit 261; cognoscetis 189; cognosci 76;
 cognoscendum 65 (cognosco)
 collegium 23; collegio 281; collegia 100
 collocata 17 (collocatus)
 comburi 54 (comburo)
 comendauit 59 (commendo)
 communi 168, 186, 286, 305; comuni 142,
 151 (communis)
 communiter 228
 commutationem 331 (commutatio)
 comparetur 167 (comparo)
 compatiatur 268 (compator)
 conceditur 324; concedere 217; concessum
 14 (concedo)
 conclusiones 52, 57 (conclusio)
 conditionis 306 (conditio)
 condoleat 268 (condoleo)
 confectum 31 (conficio)
 confessionis 359 (confessio)
 confiteor 12, 101, 121, 247, 302, 339
 congaudeat 267 (congaudeo)
 conquassauit 349-350 (conquasso)

- consentire 240 (consentio)
 consequi 312 (consequor)
 consignandum 23; consignatos 41; consignata 25 (consigno)
 consilio 371 (consilium)
 consolationem 254 (consolatio)
 consonat 118 (consono)
 constat 109, 119, 155, 162, 332; constabat 371 (consto)
 constitui 49; constitueret 301; constitutus 9; constitutos 22 (constituo)
 construit 248 (construo)
 construi 250 (construor)
 consueto 395 (consuetus)
 consummationis 178, 182 (consummatio)
 contempserunt 243; contempsissent 244 (contemno)
 continetur 87; continentur 362; continebantur 50-51; continere 375; contineri 110 (contineo)
 contra 71, 79
 contrahitur 218 (contraho)
 contrariatur 298 (contrarior)
 contumeliam 54-55 (contumelia)
 conuenit 325; conueniat 303; conueniant 116-117 (conuenio)
 conuersationem 382; conuersationis 256-257, 271 (conuersatio)
 copiam 363 (copia)
 copiosa 390 (copiosus)
 coram 11, 26, 88
 cordis 230, 252, 256, 270-271 (cors)
 Corinthios 277 (Corinthius)
 corporalis 122
 corrigeret 376 (corrigo)
 corroditur 145 (corrodo)
 corruptiuis 82 (corruptivus)
 credo 84; creduntur 143; credebantur 228
 cuilibet 316 (quilibet)
 cum 24, 27, 86, 91, 107, 113, 116, 117, 135, 146, 164, 183, 195, 207, 216, 219, 222, 249, 310, 329, 353, 357, 394
 cunctorum 329; cunctis 149, 326, 339 (cunctus)
 custodes 305, 322 (custos)
 custodia 303
 cymbalorum 56, 98-99 (cymbalum)
- d'* 389
 dat 276; dederit 332; datur 70, 131, 136; dare 219; daturus 181 (do)
 de 9, 13, 24, 32, 42, 44, 48, 56, 69, 74, 80, 88, 90, 94, 96, 97, 98, 105, 126 (*bis*), 138, 145, 157 (*bis*), 158, 175, 177, 178, 191, 218, 222, 238, 245, 272, 273, 277, 278, 284 (*bis*), 290, 295, 299, 301, 372, 388
 debet 308, 316; debuerunt 185 (debeo)
 declarauit 144; declarantur 183 (declaro)
 decreuerit 342 (decerno)
 deerit 281 (desum)
 defendendum 350 (defendo)
 defluxiones 103 (defluxio)
 deinde 20
 demonstratur 62 (demostror)
 denegabat 201; denegauit 165; denegasset 200; denegatur 149; denegabatur 175 (denego)
 denunciare 304, 308, 317, 322, 329, 333 (denuntio)
 denunciatio 79; denunciationem 71-72 (denuntiatio)
 despicit 260; despexerunt 243 (despicio)
 desursum 278
 detegunt 104 (detego)
 determinatos 218 (determinatus)
 determinauit 221 (determino)
 detestationem 112 (detestatio)
 detestatur 106, 108 (detestor)
 deuorata 234 (deuoro)
 deuotionem 36-37, 382; deuotione 113 (deuotio)
 Deus 263, 276, 398; Deum 265; Dei 11, 109, 127, 142, 161, 379; Deo 47, 116, 119, 134, 262, 372
 dico 30, 41, 110, 280, 283, 294, 319, 334, 339; dicit 146, 170, 192, 199, 225; dicunt 148, 165; dixi 83, 280, 283, 294, 334; dixit 170, 179, 188, 189, 193, 195, 222, 234, 367, 371; dixerunt 125, 238; dixerit 220; diceret 213, 283; dicere 181, 302; dixisse 101, 121, 247, 302; dicto 53, 83, 150, 366; dicta 30, 339, 351; dictam 312; dicti 32, 381
 dictionibus 169 (dictio)
 diei 182; die 5, 163, 178, 222, 386 (dies)
 differentia 306; differentiam 172, 184, 319; differentiis 66
 dignatur 129 (digno)
 digne 54, 113
 dignitates 259 (dignitas)
 dignus 324 (dignus)
 diligit 265; dilectum 366 (diligo)
 diligentem 29; diligenti 370 (diligens)
 diligentia 353-354
 diocesis 389, 391 (dioecesis)

- directe 120
 dirigebat 209 (dirigo)
 discipuli 162 (discipulus)
 discretionem 152 (discretio)
 dispensandi 217, 219 (dispendo)
 dispensat 253; dispensare 213-214, 215-216
 (dispenso)
 dissipant 68; dissipantur 71; dissipandum
 65 (dissipo)
 distinxi 27 (distingo)
 diu 92
 diuina 4, 34; diuine 120, 202; diuinis 46;
 diuinorum 115-116 (divinus)
 diuitie 259 (diuitia)
 docet 138; docuit 250; docebit 196; docentur
 75 (doceo)
 docibiles 127 (docibilis)
 doctore 139 (doctor)
 doctrina 107, 111; doctrinam 106, 109,
 375, 377
 documentis 57 (documentum)
 dolosos 186 (dolusus)
 dominio 330 (dominium)
 dominus 156, 165, 188, 206, 220, 234,
 249, 272, 329, 365, 369, 376, 379, 380;
 domine 156; dominum 15, 21 (*bis*), 22,
 360; domini 1, 4, 4, 6, 147, 227; domino
 11, 14, 24, 52, 88, 137, 177, 335; domi-
 nos 20; dominis 387, 388
 donationis 132, 287 (donatio)
 donum 263
 dormientibus 96 (dormio)
 drachonem 300; drachonis 290, 301 (draco)
 duas 92 (duo)
 dubio 185 (dubius)
 dulcedine 227 (dulcedo)
 dum 226, 346
 duplici 318 (duplex)
 dyabolicam 108 (diabolicus)
 dyabolus 298; dyaboli 161 (diabolus)
 Dyalogus 42 (dialogus)
- ea* 35, 72, 134, 373, 376, 379, 394; id 236,
 201; eum 366, 383; eam 201, 253, 288,
 312, 322; eius 20, 135, 246, 266, 316,
 322, 333, 347, 350; ei 253, 267, 367;
 eo 62, 291, 326; eos 138, 223, 229; eas
 65; eorum 71, 228, 229, 234, 235, 349,
 351; eis 175, 182, 195, 217, 228, 238,
 331, 341
 ebrius 233
 ecclesiam 250, 281-282; ecclesie 56, 66; eccle-
 sie 344 (ecclesia)
- edidi 93; editus 58; edite 122 (edo)
 edificationem 254 (aedificatio)
 editiones 111, 116; editionum 102; editio-
 nibus 110, 337, 339-340 (editio)
 editoris 55 (editor)
 effluxerit 85 (effluo)
 ego 12, 18, 27, 235, 391; me 13, 72, 88,
 101, 121, 247, 302; mei 8; mihi 14, 338;
 nostri 1; nobis 239
 egrediuntur 291 (egredior)
 elationem 230 (elatio)
 electo 25 (elego)
 elementis 42 (elementum)
 eloquiorum 116, 124, 136; eloquiis 107,
 117 (eloquium)
 elucescunt 35 (elucesco)
 en 389
 enigmatum 97 (aenigma)
 enim 127, 170, 188, 195
 episcopis 213, 387 (episcopus)
 epistolarum 98 (epistola)
 ergo 165, 280, 322
 erroneam 375; erroneis 81 (erroneus)
 essentialis 316; essentiali 310
 et 4, 6, 8, 10, 12, 16, 21, 22, 23, 28, 29,
 30, 35, 43, 46, 48, 51, 58, 59, 63, 65
 (*bis*), 66, 67, 69, 72, 74, 76, 77, 81, 82,
 84, 86, 90, 91, 92, 96, 99 (*bis*), 101,
 103, 105, 108, 110, 111, 115, 121, 125,
 126, 127, 129, 131, 132, 133, 134 (*bis*),
 138, 141 (*bis*), 177 (*bis*), 146, 148, 149,
 152, 157, 158, 159, 161, 171, 172, 173,
 178, 180, 182, 184, 197 (*bis*), 212, 221,
 222, 233 (*bis*), 235, 236, 240, 241 (*bis*),
 247, 248, 252, 253, 254, 256, 258 (*ter*),
 259 (*bis*), 260, 263, 268 (*bis*), 274 (*bis*),
 278, 280, 283, 284, 286, 287, 288, 293
 (*bis*), 294, 295, 298, 300, 302, 304, 305,
 308, 316 (*bis*), 325, 331, 334, 335, 339
 (*bis*), 340, 341, 341, 342, 347, 348, 349,
 352, 356, 360, 362, 363, 365, 366, 369,
 372, 373, 374, 376, 378, 379, 382 (*bis*),
 383 (*bis*), 386, 387, 388, 390, 391, 393,
 394, 395
 etatis 306 (aetas)
 etc. 131, 181, 193, 198, 199, 229, 259,
 273, 274, 278 (et cetera)
 eternus 173; eternam 311; eterno 160
 etiam 66, 91, 101, 117, 121, 130, 135, 137,
 142, 176, 247, 283, 285, 294, 299, 302,
 320, 330
 euangelica 13-14; euangelicam 108, 332;
 euuangelicam 369; euangelice 104-105;

- euangelice 76, 114, 303, 309, 314, 338, 355 (euangelicus)
 euidentiā 90, 144 (euidentiā)
 euidentibus 57 (evidens)
 Eulogium 74
 euuangelium 125 (euuangelium)
 ex 26, 114, 120, 187, 205, 226, 297, 303, 310
 examinatione 370-371, 374 (examinatio)
 examinis 356; examini 30, 373-374 (examen)
 excecauit 229 (exaeco)
 excellentie 328 (excellētia)
 exclusit 124 (excludo)
 exemplis 144 (exemplum)
 exercendam 331 (exerceo)
 eximente 307 (eximens)
 eximie 59
 existit 141 (existo)
 explicantur 67; explicando 28 (explico)
 explicit 397
 exponit 177 (expono)
 expositio 97
 exprimit 107, 192; expressi 343; expresserit 207; exprimebantur 52 (exprimo)
 extendunt 224 (extendo)
 exterminaret 102 (extermino)
 extiterat 164 (exsisto)

facit 172, 185, 207; fecit 54; fecerunt 163; faciatis 363; faciant 184; faciet 281, 300; faceret 376; facere 318, 327; faciendum 377; factum 367; facta 88, 375; factam 72
 facultatem 202 (facultas)
 falsarium 285; falsarii 77; falsarios 33, 308, 327 (falsarius)
 fastus 293
 fauore 330-331 (favor)
 fede 293; fidem 89, 368; fidei 42, 250 (fides)
 festinent 354 (festino)
 fiant 237 (fio)
 fidelis 43, 307, 333; fideli 316; fideles 127; fidelium 254-255, 315, 330, 378; fidelibus 149, 287, 306, 327
 fideliter 344
 filium 366 (filius)
 finalium 72, 150, 201 (finalis)
 fine 117 (finis)
 forma 87, 117; formam 362, 395
 fortius 324 (fortis)
 fratrem 79 (frater)
 frustra 207
 fundamentum 250
 fundatur 314 (fundo)
 furoris 293 (furor)
 futurum 164, 174, 175, 206, 209; futuri 208 (futurus)

Garcino 32 (Garcinus)
 gaudet 320 (gaudeo)
 generalis 179
 genus 258; genere 257
 gerit 252, 257 (gero)
 Gerundensis 79
 gigantei 141 (giganteus)
 Gladio 183 (gladius)
 gloriam 39, 253, 379 (gloria)
 Glosa 169, 172, 185, 192 (glossa)
 Goth 389
 gradu 300 (gradus)
 gramaticalium 168, 186, 204, 210 (grammaticalis)
 gramaticam 224 (grammatica)
 gramaticus 173, 211 (grammaticus)
 gratiam 276-277; gratie 257, 263, 331 (gratia)
 Guayethani 22 (Gaetanus)

habeo 181; habet 246, 247, 262, 321; haberet 295; habuissent 245; habere 137, 143, 377; habens 153, 307; habentibus 135-136, 136
 habitu 294 (habitus)
 habundanti 26 (abundantis)
 habundat 111 (abundo)
 hebraica 95 (hebraicus)
 hereticalis 319 (haereticalis)
 hic 144, 231, 246, 321; hec 10, 156, 215, 361, 385, 390; hoc 113, 156, 169, 187, 204, 210, 235, 273, 318, 323, 324; huius 359; hiis 13, 118, 140, 226, 377
 hinc 348
 homines 67; hominum 277 (homo)
 hora 178, 222; hore 182
 humane 202; humanas 188 (humana)
 humiles 235-236; humilibus 240, 276 (humilis)
 humiliauit 274 (humilio)
 humilitas 241, 256; humilitatem 275; humilitate 383

Iacobum 22, 278 (Iacobus)
 ibi 173
 ibidem 170, 180, 301, 64, 70
 idcirco 36, 103

- idem 187, 277, 369, 380; eadem 91, 375, 377; eiusdem 3, 77; eidem 19, 268, 370, 371; eodem 26, 248, 264, 269; eedem 57; easdem 347; earundem 100; eisdem 352
- ideo 141, 192, 244, 316, 372
- idoneos 171 (idoneus)
- Iesus 249, 329, Iesum 62; Iesu 14, 123, 274
- igitur 41, 116, 183, 200, 219, 226, 242, 329
- ignarum 285; ignari 235 (ignarus)
- ignominia 241; ignominiam 54, 238
- ignorantia 204, 210
- ignorat 211, 358; ignorare 223, 262 (ignoro)
- ille 49, 113, 137, 195, 247, 294, 299, 357; illa 142, 146, 155, 165, 178, 180, 221, 222, 225; illud 161, 177, 228, 234, 290, 327; illam 163; illius 66; illi 129, 198, 287, 321; illorum 174; illis 200, 249
- illusor 134
- immediatum 16 (immediatus)
- immundi 291 (immundus)
- immundicie 293 (immunditia)
- imperiali 361, 392 (imperialis)
- impleatur 228 (impleo)
- importat 205 (importat)
- impressi 83 (imprimo)
- impugnare 346 (impugno)
- impuritates 104 (impuritas)
- in 1, 5, 7, 10, 16, 41, 45, 50, 51, 56, 58, 60, 61, 82, 86, 87, 95, 110, 117 (*bis*), 118, 123, 137, 140, 143, 147, 150, 156, 163, 168, 169, 183, 195, 196, 200, 204, 210, 214, 215, 216, 221, 223, 228, 231, 232, 235, 248 (*bis*), 252, 257, 264, 267, 268, 273, 274, 280 (*bis*), 288, 291, 300, 323, 336, 339, 342, 344, 345, 347, 355, 362 (*bis*), 368, 379, 383, 385, 386, 395, 398
- incipit 43, 46, 48, 59, 67, 72, 77, 84
- inclinari 231 (inclino)
- incontinenti 365 (incontinsens)
- inreptiones 114; increpationibus 112 (increpatio)
- inde 31, 348, 363, 376
- indictio 3, 385-386
- indiget 46; indigent 139; indigebant 371 (indigeo)
- indignus 297
- indubitanter 75, 105-106, 182, 290
- infallibilis 65, 70
- infectivus 82 (infectivus)
- infidelium 320-321 (infidelis)
- infirmos 171 (infirmus)
- inflati 140, 148, 230 (inflatus)
- inflationis 289 (inflatio)
- informat 36, 45; informati 242, 326 (informo)
- ingenii 381 (ingenium)
- ingreditur 128 (ingredior)
- iniciis 28 (initium)
- inimicatur 116, 120 (inimico)
- inimicus 104, 109
- iniungat 352 (iniungo)
- innueret 174; innuere 189 (innuo)
- insinuavit 208; insinuate 276 (insinuo)
- instituit 304 (instituo)
- instrumentum 2, 31
- integra 270 (integer)
- intellectus 136
- intelligentia 124, 128, 259
- intelligit 153; intellexerunt 232; intelligere 215 (intelligo)
- inter 41, 172, 184
- interpretatione 94 (interpretatio)
- interrogant 60; interrogabant 175, 191; interrogant 60; interrogandi 190 (interrogo)
- interrogatio 155, 157; interrogationem 163, 167; interrogationis 154-155
- intimastis 73 (intimo)
- intitulatur 42, 44, 48, 56, 69, 74, 79, 96 (intitulo)
- intromitte 126, 384 (intromitto)
- intuendum 230-231 (intueor)
- inunctiones 113; inunctionibus 111 (invectio)
- inuenirentur 375, 377 (invenio)
- inuicem 275 (invicem)
- Iohannes 139; Iohanne 195; Ioannis 32; Ioane 88; Ioanne 24, 235 (Ioannes)
- Iob 295
- ipse 27, 59, 123, 129, 219, 249, 372, 376; ipsum 267, 370; ipsius 158, 286, 305, 379, 382 (*bis*); ipso 6, 248, 367; ipsorum 372
- ipsemet 222, 225
- ire 293 (eo)
- Israel 157 (*bis*), 159
- is, ea, id *cf.* ea
- iste 197, 315; istud 161
- ita 157, 237
- iterum 131, 134
- .IV^{or}. 169
- iudicibus 304 (iudex)

- iudicii 179, 345, 355; iudicio 30, 143, 374
(iudicium)
Iussellensi 387 (Iusellensis)
iuxta 67
- karissime* 84 (carus)
- lapis* 256, 265, 270; lapide 272; lapidum
281; lapidibus 249
lapsus 103
largiente 34 (largio)
latina 95 (latinus)
laudans 380 (laudo)
legalis 319, 319, 320 (legalis)
legis 323; lege 325 (lex)
legitimo 340 (legitimus)
lego 90; legit 10; legi 362; lectis 393
lesure 305; ledentes 322 (laedo)
libellus 98
libri 97 (liber)
licet 17, 326
lingua 95, 252; linguis 277
literam 159; litere 231; literas 73 (littera)
locutio 217
loquacitas 292
loquitur 295; loquimini 199; loquar 277;
loqueretur 289; loquendi 198 (loquor)
Lucam 244; Luce 125 (Lucas)
lucidissime 82 (lucidus)
lumen 14; lumine 345
lux 36; lucem 356, 357; lucis 36
- Macharii* 388 (Macharius)
magis 54, 205, 207
magister 9, 12; magistrum 370; magistri
148, 380, 381; magistro 341, 366,
367
magistralis 288; magistralem 140, 237
magnum 368 (magnus)
mahometice 323 (mahometicus)
maior 15
male 357
malicia 229 (malitia)
malo 268 (malus)
mandata 266 (mandatum)
manifestatio 131
manifeste 2
manifestum 223 (manifestus)
manum 32; manu 394 (manus)
materia 117
Mathei 272; Matthei 177; Matheo 138
(Matthaeus)
matris 344 (mater)
- mature 371 (maturus)
maxillas 335 (maxilla)
maximi 64, 105 (maximus)
·M^o.CCC^o.V^o. 3
mea 339, 394; mea 394; meum 29; meam
37; mee 360; meo 196, 395; meos 41;
meas 346; meis 110, 337 (meus)
medicina 126, 284
medicus 244; medici 122; medico 283;
medicos 123
medietatem 50, 53 (medietas)
meliorem 260 (melior)
membris 105 (membrum)
memoria 85; memoriam 359
mendacii 323 (mendax)
mensis 5; mense 386
mensuram 132, 287 (mensura)
mentium 81 (mens)
messiam 63 (messia)
methafora 295 (metaphora)
meus *cf.* mea
minime 240
ministerium 122, ministerio 297
minori 264; minores 261 (minor)
minus 113
misterio 56, 98 (mysterium)
mittet 196; missus 99 (mitto)
moderamine 308 (moderamen)
modo 181 (*adv.*)
modus 197; modum 17, 190, 291; modo
266
momenta 147 (momentum)
moneta 332; monete 327, 333
more 384; moribus 298 (mos)
moti 233 (moveo)
mulier 328
multis 231; multo 324; multa 13, 180
(multus)
multipliciter 150
multitudine 390 (multitudo)
- nam* 105, 213, 229, 257, 286, 307, 310
naturalem 152; naturali 166 (naturalis)
Nazarenum 63 (Nazarenus)
ne 338
nec 112, 124, 139, 253, 260, 371, 372,
373 (*bis*)
necessarius 315; necessariam 378
necesse 313
negocium 367 (negotium)
nemo 179 (*bis*), 222
nequaquam 160
neque 222, 232

- nequiuerunt 230 (nequo)
 nescierunt 232 (nescio)
 nichilominus 218-219 (nihilominus)
 nihil 341; nichil 206
 nisi 128, 223, 312, 342
 nolumus 239 (nolo)
 nominans 366; nominatus 365 (nomino)
 nominis 94, 379; nomine 1, 196 (nomen)
 non 28, 59, 85, 123 (*bis*), 126, 128, 136, 141 (*bis*), 146, 154, 158, 162, 170 (*ter*), 171, 173, 174, 175, 179, 181, 184, 188 (*bis*), 189, 191, 194, 198, 199, 201, 208, 212, 213, 216, 220 (*bis*), 235, 243, 245, 246 (*bis*), 252, 253, 263, 281, 284 (*bis*), 330, 335, 336, 358
 nondum 162, 164
 notans 171 (noto)
 notarius 392; notarium 361; notarii 8, 33
 noticia 70, 74, 142, 149, 151, 152, 168, 174, 186, 227; noticiam 166, 182, 201, 338 (notitia)
 nouit 262; nouerat 372; noscere 191; nosse 147, 189, 205, 220, 228 (nosco)
 nullus 211, 311, 349; nulla 306; nullo 215, 257, 266, 320
 nunc 34
 nuper 83

obedientia 383
 obicere 353 (obicio)
 obiectiones 71, 349; obiectionibus 345 (obiccio)
 obitum 20 (obeo)
 obsequium 344
 obseruet 312 (obseruo)
 occupasset 18 (occupo)
 octauus 79 (octavus)
 odit 357; odire 356 (odio)
 offero 90, 92, 340; offerre 355
 officium 296, 337
 olim 16
 omittat 266 (omitto)
 omnis 107, 118, 134, 153, 233, 305, 307, 333; omne 261; omnem 196; omni 145, 267, 268, 363; omnes 18, 111, 127, 275; omnia 30, 183, 334, 339, 362; omnium 28; omnibus 138, 226, 286, 325, 392
 operis 252; opera 27, 30, 369, 375, 377 (opus)
 opiniones 351 (opinio)
 oportuno 183 (oportunus)
 oppositum 347 (oppositus)
 opulentiam 252-253 (opulentia)
 opuscula 13, 25; opusculorum 15; opusculis 38, 143 (opusculum)
 ordinaria 169-170 (ordinarius)
 ordinetur 311 (ordino)
 orret 106, 115; orreret 122 (horreo)
 os 290
 ostendunt 151, 185; ostendant 356; ostenderet 285; ostendens 172-173 (ostendo)

.P. 388
 palacio 385; palacii 7 (palatium)
 panditur 82; panduntur 63 (pando)
 papa 214, 216, 219, 365, 369, 376, 379, 381; papam 16; pape 5, 53
 papalis 23
 paratus 343 (paro)
 Parisienses 51 (Parisiensis)
 pars 15
 paruulis 134 (parvulus)
 patenter 172
 pater 85, 132, 147, 196, 221, 223, 334; patrem 225; patris 4, 199; patre 11; patribus 63, 387
 paternitas 352
 patet 100, 187, 199, 204, 210, 297; pateat 2 (pateo)
 pauperes 272 (pauper)
 paupertas 251
 pedem 231 (pes)
 Penestra 24, 88
 per 2, 15, 17, 20, 22, 31 (*bis*), 62, 70, 72 (*bis*), 75, 86, 88, 100, 111, 112, 122, 140, 141, 148, 152, 155, 165, 171, 180, 187, 190, 194, 200, 204, 208, 210, 215, 217, 236, 326, 370
 perfecta 265 (perfectus)
 permittit 212 (permitto)
 perpetuam 359; perpetuum 87; perpetuo 347 (perpetuus)
 persequitur 119; persequeretur 103, 110 (persequor)
 persona 280; personarum 263-264
 personale 163-164 (personalis)
 personaliter 9
 pertinente 152 (pertineo)
 Perusina 343 (Perusinus)
 pestilentes 68 (pestilens)
 peto 351; petenti 363
 Petrus 275
 Philippenses 273 (Philippensis)
 Philosophia 61 (philosophia)
 pietatem 243; pietatis 325 (pietas)

- plenior 36; pleniorum 89; plenissimam 112;
     plenissime 183 (plenus)
 plenitudine 36 (plenitudo)
 plurimis 144 (plurimus)
 plurimum 390 (plures)
 Podio 80 (podium)
 pontificatus 3; pontificatu 386
 pontificis 6, 35, 58; pontifice 12 (pontifex)
 portaueram 19; portare 181 (porto)
 post 20
 postmodum 26
 postulet 46 (postulo)
 posuit 147, 173, 221; positus 300 (pono)
 potest 160, 162, 219, 264, 307, 312, 318,
     321, 328, 333; potestis 181, 194; pote-
     rant 191; poterit 267, 269; poterint 353;
     possitis 194; posset 216; possent 215
 potestatis 330; potestati 214, 225; potestate
     147-148, 221 (potestas)
 prauitatem 108 (pravitas)
 precones 76 (praeco)
 precursores 66; precursorum 64-65 (prae-
     cursor)
 prede 17 (praeda)
 predicandi 296 (praedico)
 predicatio 296 (praedicatio)
 predicti 6, 184; predicte 116, 237; pre-
     dicta 25, 27, 224, 226; predictas 121;
     predictorum 71, 281; predictarum 102;
     predictis 91, 143, 204, 210, 386, 392,
     394 (praedictus, praedico)
 prelatos 99; prelati 303-304 (praelatus)
 prelibatis 38, 340 (praelibo)
 premissum 393-394 (praemitto)
 presens 2, 173, 206, 373, 394; presentis
     208; presenti 90, 362; presentibus 386
     (praesens)
 presentatio 397; presentationis 360; presen-
     tatione 39 (praesentatio)
 presentia 5-6 (praesentia)
 presento 87, 92, 340; presentauerunt 52;
     presentare 355; presentandum 18; presen-
     tandi 29; presentantium 54 (praesento)
 preseruauit 241-242 (praeservo)
 presumptionis 230 (praesumptio)
 pretendebant 190 (praetendo)
 preteritum 205, 209; preteriti 207 (prae-
     tereo)
 primus 42, 251; primum 279; primam 50;
     prime 275; primo 5, 94, 146, 152, 169,
     176, 272,
 principaliter 119, 250
 principia 50 (principium)
 priore 388 (prior)
 priuantur 142; priuatos 151, 186 (privo)
 priuilegium 319, 323, 324, 326, 327; priui-
     legio 318, 320, 332 (privilegium)
 pro 7, 83, 159, 313, 332, 350
 probat 180; probantur 57, 166, 168 (probo)
 probationis 50 (probatio)
 procul 185
 procuret 268 (procuro)
 proinde 232, 289, 315
 prolata 107 (profero)
 promiserat 195; promissum 63 (promitto)
 pronomen 187; pronominis 200
 prophetis 96 (propheta)
 propono 12; propositum 367-368; proposito
     120; propositis 392-393
 propria 394; propriis 190, 194 (proprius)
 propter 229
 propterea 283
 prorsus 297
 prostrai 349 (prosterno)
 protestationem 89; protestationis 359; pro-
     testatione 39, 88, 91, 343 (protestatio)
 protestor 101, 121, 247, 302, 339; protesta-
     tus 9; protestatis 393
 prouidentia 4 (providentia)
 prouisione 12 (provisio)
 prout 31
 proximum 266-267; proximorum 254
     (proximus)
 prudenter 45
 prudentes 133 (prudens)
 prudentia 44
 pseudo 76
 pseudoapostolorum 74-75 (pseudoapostolus)
 pseudopropheta 299
 pseudoreligiosis 69-70 (pseudoreligiosus)
 pseudotheologi 148; pseudotheologis 69
     (pseudotheologus)
 publicai 83 (publico)
 publicus 392; publica 27; publicum 2, 31,
     361; publicam 7, 363, 395; publici 32
 pudica 279 (pudicus)
 pudicitia 270 (pudicitia)
 puer 328
 pulcritudo 258
 puris 107 (purus)
 putant 236 (puto)
 quale 263
 quam 46, 54, 95, 206, 208, 271 (quam)
 quamuis 200, 302 (quamvis)
 quandam 10; quondam 53, 336 (quidam)

- quando 125, 162, 192
 quantum 175, 176, 201, 202, 262, 267, 268-269
 quantumcumque 261
 quartus 56, 270; quarto 210, 278
 quatuor 249 (quattuor)
 quemadmodum 82
 questionis 154 (quaestio)
 qui 46, 60, 76, 94, 96, 106, 109, 115, 119, 133, 140, 145, 165, 199, 206, 224, 235, 236, 238, 248, 251, 257, 274, 288, 289 (*bis*), 298, 325, 335 (*bis*), 357; que 72, 87, 106, 107, 111, 118, 147, 148, 171, 181, 192, 197, 211, 221, 225, 228, 242, 278, 320, 323, 334; quod 3, 41, 85, 101, 109, 118, 119, 121, 127 (*bis*), 130, 131, 132, 134, 135, 138, 148, 153, 155, 162 (*bis*), 165, 173, 174, 187, 190, 191, 193, 200, 205, 208, 211, 215, 216, 226, 234, 247, 261, 262, 266, 267, 274, 280, 283, 290, 294, 299, 302, 310, 321, 326, 332, 336, 339, 342, 352, 353, 355, 357, 361, 367, 369, 371, 376; quem 59, 83, 86, 137, 196, 263; quam 53, 89, 142, 153, 155, 185, 224, 231, 314; cuius 10, 50, 313, 327; cui 128, 129, 130; quo 46, 150, 198, 245, 290, 295, 299; qua 50, 51, 241, 374; quos 214; quas 18; quorum 15, 35, 144, 251, 318, 349; quarum 92; quibus 98, 175, 191, 218, 249
 quia 34, 103, 122, 158, 161, 169, 180, 211, 244, 251, 261, 262, 276, 315, 349, 368, 382
 quicquam 372
 quicumque 101, 283, 321; quocumque 280; quacumque 280; cuiuscumque 328; quoscumque 308, 322; quorumcumque 150, 346; quibuscumque 305, 353
 quidem 279
 quintus 61; quinti 5; quinto 11
 quis 121, 213, 246
 quisque 317; quicquid 353
 quomodocumque 103
 quoniam 44, 61, 70, 75, 77, 114, 123, 129, 160, 217, 242, 244, 296
 .R. 389
 ranarum 291 (rana)
 rationabilis 154
 rationis 153, 203, 307 (ratio)
 realiter 281
 recede 239 (recedo)
 recipiebat 373 (recipio)
 recognoscendum 23 (recognosco)
 recta 153 (rectus)
 reddita 370 (reddo)
 redigatis 363; redigi 395 (redigo)
 refertur 188 (refero)
 regalis 327, 333
 regnum 157, 158, 160, 161, 164; regno 157, 148
 regulari 294 (regularis)
 reiteratis 38 (reitero)
 relatiuum 211 (*bis*); relatiui 218 (relativus)
 religio 311, 314; religionem 312-313; religionis 310
 relinquitur 223 (relinquor)
 reliquam 51 (reliquus)
 rememorando 28 (rememoror)
 renouare 40 (renovo)
 reparandum 351 (reparo)
 repeto 144-145 (repeto)
 reprobabat 373 (reprobo)
 repudiaret 102 (repudio)
 reputat 260; reputant 133 (reputo)
 requiro 360
 reseruat 264; reseruabat 374 (reservo)
 resistit 276 (resisto)
 respondebat 156; respondere 345; respondens 365; responsis 393 (respondeo)
 responsio 153, 167; responsionem 209; responsionis 227
 restitues 156; restitui 161 (restituor)
 restitutione 158 (restitutio)
 restringit 212 (restringo)
 resumpsit 350 (resumo)
 retinuit 214; retinuisse 225; retentis 216 (retineo)
 retundendum 334 (retundo)
 reuelat 133 (revelo)
 reuelationis 202 (revelatio)
 reuerendis 386 (reverendus)
 reuerentia 383 (reverentia)
 rex 329; reges 99
 Rici 32 (richus)
 Robertum 21 (Robertus)
 robur 258
 rogatus 396; rogatis 390 (rogo)
 Romanos 246 (Romanus)
 ruminant 226 (rumino)
 rupturas 316 (ruptura)
 rutilat 35 (rutilo)
 sacra 286; sacri 75; sacre 128; sacro 118; sacras 70; sacrorum 124, 136; sacris 117 (sacer)

- salubrem 378 (saluber)
 salutaris 298, 331 (saluto)
 salutem 311, 315 (salus)
 sancti 138, 194, 388; sancto 109; sanctorum
 231; sanctissimo 11; sanctissimi 4; sanc-
 tissime 334 (sanctus)
 sanctitas 342; sanctitati 90, 354
 sanitas 258
 sapere 239; sapientes 133 (sapio)
 sapienter 177
 sapientia 46, 233, 279; sapientie 229
 Sathane 282, 289 (Satanas)
 satis 53
 scientia 259, 286; scientiam 140, 236, 239,
 381; scientiis 45
 scilicet 20, 77, 94, 145, 163, 174, 178, 198,
 229, 235, 256, 265, 270, 292
 scit 179, 222; sciebat 206; sciebant 126,
 130, 135; sciet 179 (scio)
 scolares 45; scolarium 44 (scolaris)
 scribant 353; scripsi 395; scripsit 125; scrip-
 sisse 13; scriptis 345, 347, 355; scriptum
 127, 130, 357; scripta 107 (scribo)
 scripta 247; scripto 362 (scriptum)
 scriptura 118; scripturam 10; scripture 128;
 scripturas 18, 70, 92, 119, 122, 346;
 scripturarum 67, 97; scripturis 91, 232
 scurrilitatis 293 (scurrilitas)
 se 133, 151, 185, 236, 248, 260, 262, 285,
 356, 357; sibi 216, 250, 288
 secreta 133, 171; secretorum 142 (secre-
 tum)
 secta 323 (*bis*); secte 319, 321; sectas 321
 secularibus 46 (saecularis)
 seculum 398; seculi 179, 398
 secundo 96, 168, 187 (*adv.*)
 secundum 14, 132, 243, 287 (*prae.*)
 secundus 44, 256; secundo 273
 sed 28, 59, 142, 170, 176, 189, 193, 199,
 202, 209, 221, 232, 239, 252, 282, 285,
 318, 320, 330, 373
 sedente 6 (sedeo)
 sedes 34; sedem 38; sedis 17, 24, 30, 30, 33,
 42, 88, 344, 356, 374, 384; sedi 87
 semetipsum 274 (semetipse)
 semine 97 (semen)
 sempiternam 238 (sempiterna)
 sensu 166 (sensus)
 sentite 273; sentire 342; sentiendum 342-
 343 (sentio)
 septimus 74
 sequacibus 325 (sequax)
 sequitur 10, 192 (sequor)
 serenitate 37 (serenitas)
 seriem 100 (series)
 sermocinatio 135
 seruandam 313 (servo)
 sextus 69
 sexus 306
 si 121, 156, 166, 213, 244, 246, 253, 277,
 294, 295, 300, 375, 377
 sic 176, 195, 265, 266, 289
 sicut 100, 143, 184, 233, 298, 343, 362
 significare 160 (significo)
 signo 395; signaui 395
 silenter 17
 similis 198; similia 260
 similiter 91-92
 simplicibus 135 (simplex)
 simplicitate 383 (simplicitas)
 simul 24, 354
 sinagogam 282 (sinagoga)
 sincere 115, 312
 sinceritate 313; sinceritatem 313 (sinceritas)
 sine 173, 227
 siue 107, 154, 159 (*bis*), 179, 254, 258, 259,
 268, 270, 292, 293, 324, 367 (*sive*)
 sollempniter 380 (sollemniter)
 sollicitudinem 29, 37 (sollicitudo)
 solum 28, 59, 142, 157, 176, 218, 252, 285,
 287, 303, 330 (*adv.*)
 solvmodo 357 (solummodo)
 solus 223
 sophisticæ 336
 speculatores 49 (speculator)
 spirat 131 (spiro)
 spiritualis 259; spirituali 159
 spiritualiter 331
 spiritus 130, 131, 138, 193, 194, 195-196,
 199, 289, 291; spiritum 245, 246, 247;
 spiritu 109, 123, 272-273, 288
 Spoletano 25 (Spoletanus)
 sponse 340 (sponsa)
 spontaneus 18
 status 306; statuum 104
 stilum 115; stilo 57 (stilus)
 strucionis 295 (struthio)
 studeat 269; studebimus 240; studendum
 45 (studeo)
 studium 381
 stultum 214 (stultus)
 sua 133, 147, 188, 205, 188, 205, 208, 221,
 244, 296; suum 212, 366; suam 209; sue
 163, 214, 225; suorum 64 (suus)
 sub 36, 57, 58, 87, 91, 294, 295, 344
 subicitur 321; subiciendi 29 (subicio)

- sublimitatis 300 (sublimitas)
 subscriptorum 8 (subscriptus)
 substantiam 35-36 (substantia)
 subtilitatem 381 (subtilitas)
 subuersorem 286 (subversor)
 suggillauerunt 336 (sugillo)
 sum 344; es 43; est 10, 49, 92, 94, 96, 106, 119, 134, 146 (*bis*), 161, 169, 170, 172, 184, 189, 198 (*bis*), 213, 220, 234, 236, 242, 246, 251, 256, 262, 263, 265, 270, 278, 279, 286, 289, 291, 297, 305, 313, 316, 318, 323, 327, 393; estis 199; sunt 77, 113, 122, 127, 140, 197, 233 (*bis*), 258, 326, 374; erat 182, 244, 368; erant 242; fui 394; fuit 15, 58, 99, 156, 157, 162; fuerunt 25, 385; erit 170, 172, 184; sit 108, 117, 164, 237, 315, 329, 357; sint 114, 328; fore 151; foret 109, 296, 300; esset 104, 214, 289, 294 (*bis*), 299, 376; essent 372; esse 127, 130, 171, 212; fuisse 63
 summi 6, 58; summo 12 (summus)
 super 13, 38, 49, 192, 376
 superbiam 141; superbie 288, 292 (superbia)
 superbis 276 (superbus)
 superius 365, 393
 superuenientis 193 (supervenio)
 supplicationis 360; supplicatione 39 (supplicatio)
 suppliciter 351
 supra 250, 314
 supradicto 58, 385; supradictis 86 (supradico)
 sustinendum 350-351 (sustineo)
 suus *cf.* sua

talis 294; talem 109, 110; tales 119
 taliter 355
 tam 45, 95, 231, 270
 tamen 201, 304, 338, 343, 346
 tangebat 368; tactis 301 (tango)
 tanto 83 (tantus)
 tantum 51-52 (*adv.*)
 templum 248
 temporalis 258; temporali 159
 tempus 205; temporis 37, 149, 166, 207; tempore 48, 156, 182; tempora 66, 147, 191, 220, 224; temporum 72, 150, 174, 201
 tenebris 232 (tenebrae)
 tenetur 310; tenere 341; tenendum 342 (teneo)
 tenor 10; tenore 372
 tercius 48, 265; tercia 3; tercio 98, 204, 277 (tertius)
 terminos 154 (terminus)
 terrenam 252 (terrenus)
 testamenti 62, 115 (testamentum)
 testatur 290, 299 (testor)
 teste 137; testium 8; testibus 394 (testis)
 testimonium 67, 75
 textus 75; textum 62
 Theodericum 21 (Theodoricus)
 theologi 51, 184; theologis 352; theologorum 99-100 (theologus)
 theologia 126, 284
 Thessalonicenses 78 (Thessalonicensis)
 thetagramaton 94-95 (tetragrammatos)
 titulum 84; titulos 100; titulis 28 (titulus)
 tractatus 27, 30, 41, 49, 46, 61, 69, 74, 79, 86; tractatum 94, 96, 98; tractatui 84; tractatu 83
 tradant 347; traditur 65 (trado)
 transgreditur 154; transgrediat 266 (transgredior)
 tres 92, 291; trium 292; tribus 118
 tribunali 7 (tribunal)
 trinitate 177 (trinitas)
 tu 43; te 126, 284; uos 49, 86, 196, 199, 360; uestrum 16, 147, 187, 189, 213, 220; uobis 86, 11, 181, 197, 181, 197, 274, 340
 tuarum 239 (tuus)
 tum 158, 161, 261, 262
 tumidi 141 (tumidus)
 tunc 176, 376, 379
 turbati 233 (turbatus)
 tyriacalis 84

 .V^o. 272
 .VIII°. 53
 ubi 27, 30, 102 (*bis*), 103, 130, 140, 147, 154, 186, 206, 213, 216, 264, 266, 280, 306 (*bis*), 308, 344, 350 (*bis*), 355 (*bis*); vbi 66
 ueni 235 (venio)
 uento 230 (ventus)
 uentura 197 (uenturus)
 uerbum 177, 204-205, 207; uerbi 297; uerbo 169, 298; uerba 10, 148, 155, 165, 171, 180, 208, 215, 224, 226; uerbis 114, 200 (verbum)
 uere 105 (vere)
 ueritas 347; ueritatem 108, 197, 332, 369; ueritatis 76, 77, 105, 151, 196, 285, 303,

- 309, 314, 325, 338, 355; ueritati 120, 335; ueritate 14, 242, 252, 257 (veritas)
 uero 26, 326, 359 (vero)
 uersutie 64 (versutia)
 uerum 63; uera 256; ueri 76; uerorum 74;
 uerius 282 (verus)
 uestra 85, 342, 352; uestri 37; uestre 36, 90,
 354; uestro 336; uestras 73 (vester)
 Ueteris 62 (vetus)
 uiarum 239 (via)
 uicia 106; uiciorum 112, 292 (vitium)
 uiciosus 106 (vitiosus)
 uident 235, 236; uidebat 383; uideant 236;
 uidear 338; uidentur 137, 143; uidere
 236; uidisse 185
 Uillanoua 9, 13 (Villanova)
 uim 200, 217; ui 205; uires 188, 350; uiri-
 bus 190, 194 (vis)
 uirtutem 193, 194; uirtute 187-188 (virtus)
 uitam 382 (vita)
 ultimo 275 (ultimus)
 unctio 138
 vnde 106, 207 (unde)
 unicuique 131, 315, 324
 uniuersalis 352; uniuersali 341
 vniuersis 2 (uniuersus)
 uniuersitati 378 (universitas)
 unquam 124, 260
 unus 281, 328; una 394; unum 144, 301,
 318
 uocatis 390 (voco)
 uolo 37; uult 130; uellet 216; uolens 189,
 341; uolentium 346 (volo)
 uoluntaria 251 (voluntaria)
 Urbeuetanum 21 (Urbeuetanus)
 usum 153, 307 (usus)
 usurpabam 337 (usurpo)
 ut 83, 138, 169, 174, 180, 174, 180, 190,
 193, 206, 234, 235, 237, 258, 259, 265,
 297, 313, 316, 330, 340, 347, 354, 371,
 393; vt 228
 utilem 378 (utilis)
 utriusque 115 (uterque)
 uulnera 316; uulnerum 304 (vulnus)
 .XII. 98
 .XXIV^a. 5
 .XXIV°. 177
ypocrita 295 (hypocrita)
zelet 314 (zelo)
 zelus 315; zelum 29; zelo 310

APÈNDIX:
[ABBREVIATIO PRAESSENTATIONIS FACTAE BURDEGALIAE]

Is[t]e sunt editiones siue tractatus, quas presentauit magister 1
Arnaldus de Uila Noua anno Domini ·M·CCC·V^o, indictione tercia,
pontificatus sanctissimi domini domini Clementis, diuina prouiden-
tia pape ·V^{ti}, anno primo, mensis augusti die ·XXIV^[a], coram dicto
domino papa, ipso sedente pro tribunali in aula palatii archiepiscopa- 5
li Burdegalensis ad audienciam publicam celebrandam.
Et primus tractatus intitulumur *De elementis catholice fidei*, et incipit:
«Es tu fidelis?».
2us, *De prudentia catholicorum scolarium*, et incipit: «Qui indiget 10
sapientia postulet a Deo».
3us, *De tempore aduentus Antechristi*, et incipit: «Constitui super vos
speculatores».
4us, *De misterio cimbalorum ecclesie*, et incipit: «Qui interrogat, inte-
rroget in Abela».
5us, *De philosophia catholica*, et incipit: «Homines pestilentes disi- 15
pant ciuitatem».
·VI^{us}, *Appologia de pseudotheologis et pseudoreligiosis*, et incipit: «Ad
ea, que per uestras litteras intimastis».

---

1 Iste G Ise | magister G seq voc illeg (Al?) ras et exp 2 Uila p Uilla 4 ·V^{ti}. p
·V. | mensis p mense
10 postulet G corr postudet exp d et add 1 int lin
16 disipant G seq lit (d) cano p dissipant
18 ea G eam

1-6 Text corresponent a la *Praesentatio facta Burdegaliae*, lín. 2-8.
7-8 Resumeix les lín. 41-43 de la *Praesentatio facta Burdegaliae*.
9-10 Vegeu les lín. 44-47 de l'obra que sintetitza. Cf. Iac 1,5: «Si quis autem
vestrum indiget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus affluenter, et non impro-
perat: et dabitur ei».
11-12 Text corresponent a la *Praesentatio facta Burdegaliae*, lín. 48-55. Cf. Ier
vi,17: «Et constitui super vos speculatores: Audite vocem tubae. Et dixerunt: Non
audiemus».
13-14 Resum de la *Praesentatio facta Burdegaliae*, lín. 56-60. Cf. 2 Sam xx,18.
15-16 Vegeu *Praesentatio facta Burdegaliae*, 61-68. Cf. Prov xxix,8.
17-18 Text corresponent a les lín. 69-73 de l'obra que resumeix.

- VII^{us}., *Eulogium de noticia uerorum et pseudoapostolorum*, et incipit:
 20 «Quoniam APOSTOLUS, *Ad Thessalonicenses*
 8us, *Denunciatio Gerundensis contra fratrem B. de Podio Cercoso, pre-*
dicatorem, et incipit: «Coram uobis, reuerendo patre, domino B., Dei
 gratia Gerundensi episcopo». [f. 32d]
 9us, *Confessio Ylerdensis*, et incipit: «Quoniam *Scriptura Sacra* tes-
 25 tatur».
 ·X^{us}., *Gladius iugulans thomatistas*, et incipit: «Quia scripsistis
 mihi, karissime».
 ·XI^{us}., *Carpinatio theologi poetrie deuiantis*, et incipit: «Letificauit
 spiritum meum, karissime».
 30 ·XII^{us}. caret titulo, sed dirigitur per modum epistole ad totum
 corpus Apostolice Sedis et peruenit ad manus Benedicti pape, et
 incipit: «Reuerendissime pater mortalium».

---

22 B. p Bernardo

28 theologi poetrie p poetrie theologi

30 caret titulo G add ti- int lin

19-20 *Praesentatio facta Burdegaliae*, lín. 74-78.

21-23 *Ibid.*, lín. 79-80.

24-25 Cf. *Confessio Ilerdensis*, ed. MENSA, *La «Confessio Ilerdensis»*, 67-82.

26-27 *Gladius iugulans Thomatistas*, Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 3824, f. 181c-192d; ed. REHO, *La polemica*, 104-138.

28-32 En la llista de les obres presentades al camarlenc, en la *Protestatio facta Perusii*, ed. PERARNAU, 217, lín. 816-819, després del *Gladius* i la *Carpinatio*, i abans de l'*Ad Benedictum XI*, Arnau de Vilanova esmenta les tres *Denuntiationes Massilienses*: «Post hos vero tractatus secuntur tres *Denuntiationes publice facte Massilie* coram diocesano contra quosdam Predicatores adulterantes et pervertentes doctrinam evangelice veritatis, sicut ibidem per sacras et canonicas *Scripturas* ostenditur» (obres editades per SANTI, *Teologia per imaginem e mistica*, 242-250). En el Vat. lat. 3824, autèntic volum dels *Opera omnia* teològics d'Arnau de Vilanova escrits fins aquella data, trobem les *Denuntiationes Massilienses* situades en el seu lloc exacte: la *Denuntiatio prima facta Massiliae* abans del *Gladius*, perquè amb aquesta primera denúncia presentava aquesta obra al bisbe de Marsella; la *Denuntiatio secunda facta Massiliae* abans de la *Carpinatio*, perquè també servia per a acompanyar aquesta obra; i, finalment, la *Denuntiatio tertia facta Massiliae*, entre la *Carpinatio* i l'*Ad Benedictum XI*. Cf. PERARNAU, *L'«Allocutio christini...»*, 18-19. Per tant, creiem que l'omissió d'aquestes tres denúncies en l'*Abbreviatio* només pot ser el resultat d'un descuit o error.

28-29 Obra inèdita. Vegeu Vat. lat. 3824, f. 193a-202a.

30-32 És la *Protestatio, praesentatio ac supplicatio Benedicto XI*, ed. PERARNAU, 201-214, lín. 133-722.

13us, *Antidotum contra uenenum effusum per fratrem Martinum de Atheca, predicatorem*, et incipit: «Credo, karissime pater, quod a uestra memoria non effluxit».

35

Cum predictis etiam tractatibus edidit 3 alios, quos composuerat diu est. Et est primus *De interpretatione nominis tetragamaton tam in lingua hebrayca quam latina*. Et 2us est *De prophetis dormientibus*, et est expositio libri *De semine scripturarum*. Et tercius est *De ·XII^m· epistolis*,

40

quas misit ad reges catholicos et prelatos et theologorum colegia, sicut patet per tytulos ac seriem eorundem.

Benedictus Deus et Pater Domini mei, Iesu Christi, in secula seculorum. Amen.

---

35 effluxit *p* effuxit

36 ·3· *p* et 37 tetragamaton *p* tetragramaton

39 epistolis *G praem* apis *exp*

33-35 Text corresponent a la *Praesentatio facta Burdegaliae*, lín. 81-85.

36-41 *Ibid.*, lín. 84-100.

42-43 *Ibid.*, lín. 397-398.

33-35 Obra editada en aquest mateix volum.

TAULA DE MOTS
DE L'ABBREVIATIO PRAESENTATIONIS FACTAE BURDEGALIAE

Les característiques d'aquesta taula són les habituals dels *Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia*. Els números corresponen als que numeren les línies del text.

2 ^m 9, 38	cimbalorum 13 (cymbalum)
3 36	ciuitatem 16 (civitas)
3 ^{us} 11	Clementis 3 (Clemens)
4 ^{us} 13	colegia 40 (collegium)
5 ^{us} 15	composuerat 36 (compono)
8 ^{us} 21	Confessio 24
9 ^{us} 24	constitui 11 (constituo)
13 ^{us} 33	contra 21, 33
<i>a</i> 1, 34	coram 4, 22
Abela 14	corpus 31
ac 41	credo 34
ad 6, 17, 20, 30, 31, 40	cum 36
aduentus 11 (adventus)	<i>de</i> 2, 7, 9, 11, 13, 15, 17, 19, 21, 22, 33, 37,
alios 36 (alius)	38, 39 (<i>bis</i>)
amen 43	denunciatio 21 (denuntiatio)
anno 2, 4 (annus)	deuiantis 28 (deuio)
Antechristi 11 (Antichristus)	Deus 42; Deo 10
anthidotum 33 (antidotum)	dicto 4 (dictus)
apostolice 31 (apostolica)	die 4 (dies)
apostolus 20 (apostolus)	dirigitur 30 (dirigo)
Appologia 17 (Apologia)	disipant 15-16 (dissipo)
archiepiscopali 5-6 (archiepiscopalis)	diu 37
Arnaldus 2	diuina 3 (divinus)
Atheca 34	domini 2, 3 (<i>bis</i>), 5, 22, 42
audienciam 6 (audientia)	dormientibus 38 (dormo)
augusti 4 (augustus)	<i>ea</i> 18 (is)
aula 5	ecclesie 13 (ecclesia)
<i>B.</i> 21, 22	edit 36 (edo)
benedictus 42; Benedicti 31 (benedictus)	editiones 1 (editio)
Burdegalensis 6	effluxit 35 (effluo)
<i>caret</i> 30 (careo)	effusum 33 (effundo)
Carpinatio 28	elementis 7 (elementum)
catholica 15; catholice 7; catholicos 40; ca-	eorumdem 41 (idem)
tholicorum 9 (catholicus)	episcopo 23 (episcopus)
celebrandam 6 (celebro)	epistole 30; epistolis 39 (epistola)
Cercoso 21 (Cercosus)	es 8; est 37 (<i>bis</i>), 38 (<i>bis</i>) 39; sunt 1 (sum)
Christi 42 (Christus)	et 7 (<i>bis</i>), 9, 11; 13, 15, 17 (<i>bis</i>), 19 (<i>bis</i>), 22, 24,
	26, 28, 31 (<i>bis</i>), 34, 37, 38 (<i>bis</i>), 39, 40 (<i>bis</i>), 42

- etiam 36
 Eulogium 19
 expositio 39
- fidei* 7 (fides)
 fidelis 8
 fratrem 21, 33 (frater)
- Gerundensis* 21; Gerundensi 23
 Gladius 26
 gratia 23
- hebraica* 38 (hebraicus)
 homines 15 (homo)
- Iesu* 42 (Iesus)
 in 5, 14, 37, 42
 incipit 7, 9, 11, 13, 15, 17, 19, 22, 24, 26,
 28, 32, 34
 indictione 2 (indictio)
 indiget 9 (indigeo)
 interpretatione 37 (interpretatio)
 interrogat 13; interroget 13-14 (interrogo)
 intimastis 18 (intimo)
 intitulatur 7 (intitulo)
 ipso 5 (ipse)
 is *cf* ea
 is[*t*]e 1
 iugulans 26 (iugulo)
- karissime* 27, 29, 34 (carus)
- latina* 38 (latinus)
 letificavit 28 (laetifico)
 libri 39 (liber)
 lingua 38
 litteras 18 (littera)
- magister* 1
 manus 31
 Martinum 33 (Martinus)
 ·M·CCC·V·° 2
 memoria 35
 mensis 4
 meum 29, mei 42 (meus)
 mihi 27 (ego)
 misit 40 (mitto)
 misterio 13 (mysterium)
 modum 30 (modus)
 mortaliū 32 (mortalis)
- nominis* 37 (nomen)
 non 35
- noticia 19 (notitia)
 noua 2 (novus)
- palatii* 5 (palatium)
 papa 5; pape 4, 31
 pater 32, 34, 42; patre 22
 patet 41 (pateo)
 per 18, 30, 33, 41
 peruenit 31 (peruenio)
 pestilentes 15 (pestilens)
 philosophia 15
 Podio 21 (podium)
 poetrie 28 (poetria)
 pontificatus 3
 postulet 10 (postulo)
 predicatorem 21-22, 43 (praedicator)
 predictis 36 (praedictus)
 prelatos 40 (praelatus)
 presentauit 1 (praesento)
 primus 7, 37; primo 4
 pro 5
 prophetis 38 (propheta)
 prouidentia 3-4 (providentia)
 prudentia 9
 pseudoapostolorum 19 (pseudoapostolus)
 pseudoreligiosis 17 (pseudoreligiosus)
 pseudotheologis 17 (pseudotheologus)
 publicam 6 (publicus)
- quam* 38
 qui 9, 13; que 18; quod 34; quos 36; quas
 1, 40
 quia 26
 quoniam 20, 24
- reges* 40 (rex)
 reuerendo 22; reuerendissime 32 (reuerendus)
- sacra* 24 (sacer)
 sanctissimi 3 (sanctus)
 sapientia 10
 scolarium 9 (scolaris)
 scripsistis 26 (scribo)
 scriptura 24; scripturarum 39
 secula 42; seculorum 43 (saeculum)
 sed 30
 sedente 5 (sedeo)
 sedis 31 (sedes)
 semine 39 (semen)
 seriem 41 (series)
 sicut 41
 siue 1 (sive)

speculatores 12 (speculator)
spiritum 29
sunt *cf.* es
super 11

tam 37

tempore 11 (tempus)
tercius 39; tercia 2 (tertius)
testatur 24-25 (testor)
tetragamaton 37 (tetragrammatos)
theologi 28; theologorum 40 (theologus)
Thessalonicenses 20 (Thesssalonicensis)
thomatistas 26 (thomatista)
titulo 30; tytulos 41 (titulus)
totum 30 (totus)
tractatus 1, 7; tractatibus 36
tribunali 5 (tribunal)

tu 8; vos 11; uobis 22

.V^{ri}. 4

uenenum 33 (venenum)

uerorum 19 (verus)

uestra 34; uestras 18 (vester)

.VI^{us}. 17

.VII^{us}. 19

Uila 2 (vila)

Ylerdensis 24 (Ilerdensis)

.X^{ri}. 26

.XI^{us}. 28

.XII^{us}. 30

.XII^m. 39

.XXIV^[a]. 4

BIBLIOGRAFIA CITADA

1. FONTS

- ABRAHAM BAR HIYYA, *Llibre Revelador. Meguil·lat Hamegal·lè*. Segons l'edició del text revisat i prologat per Juli GUTTMANN. Versió de l'hebreu per Josep MILLÀS VALLICROSA, Barcelona, Editorial Alpha, 1929.
- Antidotarium Nicolai*, ed. VAN DEN BERG, *Eene middelnederlandsche vertaling*.
- ARISTOTELES, *Analytica posteriora*, dins *Aristoteles Latinus*, IV,1-4.
— *Topica*, dins *Aristoteles Latinus*, V,1-3.
- Aristoteles Latinus*:
IV,1-4: *Analytica posteriora*. Ediderunt Laurentius MINIO-PALUELLO et Bernardus G. DOD, Leiden, Brill, 1968.
V,1-3: *Topica*. Edidit Laurentius MINIO-PALUELLO, Brussel·les, París, Desclée De Brouwer, 1969.
- Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia (AVOMO)*:
VII.1: *Epistola de reprobatione nigromantice fictionis (De improbatione maleficiorum)*. Edidit et praefatione et commentariis instruxit Sebastià GIRALT, Barcelona, Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, Fundació Noguera, Pagès Editors, 2005.
- XI: *De esu carniū*. Edidit Dianne M. BAZELL et praefatione et commentariis catalanis anglicisque instruxit Dianne M. BAZELL, Barcelona, Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, Fundació Noguera, Pagès Editors, 1999.
- XIII: *Speculum medicine*. Edidit et praefatione et commentariis instruxit Michael R. MCVAUGH, Barcelona, Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, Fundació Noguera, Pagès Editors, 2018.
- Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia (AVOThO)*:
III: *Introductio in librum Ioachim «De semine scripturarum»*. *Allocutio de significatione nominis tetragrammaton*. Curante Josep PERARNAU (Corpus Scriptorum Cataloniae. Series A: Scriptorum), Barcelona, Institut d'Estudis, Facultat de Teologia de Catalunya, Scuola Superiore di Studi Medievali e Francescani, 2004.
- IV: *Alphabetum catholicorum ad inclitum dominum regem Aragonum pro filiis erudiendis in elementis catholicae fidei. Tractatus de prudentia catholicorum scholarum*. Curante Josep PERARNAU, adiuvente Marcel COROMINES (Corpus Scriptorum Cataloniae. Series A: Scriptorum), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Facultat de Teologia de Catalunya, 2007.

- V: *Tractatus de tempore adventus Antichristi. Ipsius et aliorum scripta coaeva*. Curante Josep PERARNAU (Corpus Scriptorum Cataloniae. Series A: Scriptores), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Facultat de Teologia de Catalunya, 2014.
- XIV: *Interpretatio de visionibus in somniis dominorum Iacobi secundi, regis Aragonum, et Friderici tertii, regis Siciliae, eius fratris*. Curante Jaume MENSA (Corpus Scriptorum Cataloniae. Series A: Scriptores), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Facultat de Teologia de Catalunya, 2019.

Arnaldi de Villanova Scripta Spiritualia (AVSS):

- II: *Tractatus octo in graecum sermonem versi (Petropolitanus graecus 113)*. Nunc primum editi cura et studio Ioannis NADAL ET CAÑELLAS, graecitatem textus recensente Dionisio BENETOS, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2002.

ARNALDUS DE VILLANOVA / ARNAU DE VILANOVA:

- *Ad Benedictum XI = Protestatio, praesentatio ac supplicatio Benedicto XI*.
- *Allocutio christini de hiis que conueniunt homini secundum propriam dignitatem creature rationalis*, ed. PERARNAU, *L'«Allocutio christini...» d'Arnau de Vilanova*.
- *Allocutio super significatione nominis tetragrammaton*, dins *Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia*, III, 139-181.
- *Alphabetum catholicorum*, ed. PERARNAU, dins *Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia*, IV, 87-152.
- *Altera denuntiatio Gerundensis*, ed. CARRERAS, *La polémica*, 52-54.
- *Antidotum = Antidotum contra venenum effusum per fratrem Martinum de Atbea, praedicatorum*.
- *Apologia = Apologia de versutiis atque perversitatibus pseudotheologorum*.
- *Apologia de versutiis atque perversitatibus pseudotheologorum*, ed. PERARNAU, *L'«Apologia»*, 57-199; i també dins PERARNAU, *Tres textos*, 57-199.
- *Ars philosophiae catholicae* = primera redacció de la *Philosophia catholica et divina*.
- *Bartholomee Montanerii = Epistola ad Bartholomeam Montanerii*.
- *Carpinatio = Carpinatio poetriaee theologi deviantis*.
- *Carpinatio poetriaee theologi deviantis*, Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 3824, f. 193c-202a.
- *Collegio dominorum Cardinalium = Epistola nuncupatoria tractatus Philosophia catholica et divina ad Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinales*.
- *Confessio de Barcelona*, dins ARNAU DE VILANOVA, *Obres catalanes*, I, ed. BATLLORI, 101-139.
- *Confessio Ilerdensis = Confessio Ilerdensis de spurcitiis pseudoreligiosorum*.
- *Confessio Ilerdensis de spurcitiis pseudoreligiosorum*, ed. MENSA, *La «Confessio Ilerdensis»*, 67-82.
- *Confessio Ylerdensis = Confessio Ilerdensis de spurcitiis pseudoreligiosorum*.
- *Dancia Iacobi II cum commento Arnaldi de Villanova*, ed. DE LOLLIS; i MENSA, *Arnau de Vilanova*, dins *Història de la literatura catalana*, 484-485, amb traducció al català, 485.

- *Dancia illustris domini regis Aragonum cum comento* = *Dancia Iacobi II cum commento Arnaldi de Villanova*.
- *Dancia illustris regis Aragonum cum comento domestici serui eius* = *Dancia Iacobi II cum commento Arnaldi de Villanova*.
- *De elementis catholice fidei* = *Alphabetum catholicorum*.
- *De esu carniū*, ed. BAZELL, dins *Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia*, XI.
- *De interpretatione nominis Tetragramaton* = *Allocutio super significatione nominis Thetagramaton*.
- *De interpretatione nominis Thetagramaton* = *Allocutio super significatione nominis Thetagramaton*.
- *De misterio cymbalorum (ecclesie)* = *De misterio*.
- *De misterio* = *Tractatus de misterio cymbalorum Ecclesiae*.
- *Denuntiatio Gerundensis*, ed. CARRERAS, *La polémica*, 44-52.
- *Denuntiatio prima facta Massiliae*, ed. SANTI, *Teologia per immagini e mistica*, 242-245.
- *Denuntiatio secunda facta Massiliae*, ed. SANTI, *Teologia per immagini e mistica*, 245-246.
- *Denuntiatio tertia facta Massiliae*, ed. SANTI, *Teologia per immagini e mistica*, 247-250.
- *De parte operativa*, dins ARNALDUS VILLANOVANUS, *Opera Omnia*, Basilea, 1585.
- *De prophetis dormientibus* = *Introductio in librum Ioachim «De semine scripturarum»*.
- *De tempore* = *Tractatus de tempore adventus Antichristi*.
- *De XII^m. epistolis* = *Tractatus epistolarum christini*.
- *Domini Auxitano et Burdegalensi*, ed. SCAVIZZI, *Il «Tractatus epistolarum christini»*, 101-106.
- *Domino Bonifacio, Summo Pontifici* = *Epistola nuncupatoria tractatus Philosophia catholica et divina ad Bonifacium VIII*.
- *Domino Bremundo, domino Montisferrarii* = *Epistola ad Bremundum, dominum Montisferrarii*.
- *Dyalogus de elementis catholice fidei* = *Alphabetum catholicorum*.
- *Epistola ad Bartholomeam Montanerii*, ed. PERARNAU, dins *Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia*, V, 416-417.
- *Epistola ad Bremundum, dominum Montisferrarii*, ed. CARRERAS I ARTAU, *L'epistolari*, 25-26.
- *Epistola ad gerentes zonam Pelliceam*, ed. CARTAREGIA, PERARNAU, *El text sencer*, 25-35.
- *Epistola Bartholomee Montanerii* = *Epistola ad Bartholomeam Montanerii*.
- *Epistola de reprobacione nigromantice fictionis (De improbatione maleficiorum)*, ed. GIRALT, AVOMO, VII.1.
- *Epistola domini Bremundi* = *Epistola ad Bremundum, dominum Montisferrarii*.

- *Epistola nuncupatoria tractatus Philosophia catholica et divina ad Bonifacium VIII*, ed. PERARNAU, *L'«Ars catholicae philosophiae»*, 197-198.
- *Epistola nuncupatoria tractatus Philosophia catholica et divina ad Iacobum, Aragonum regem*, ed. MENSA I VALLS, *Observacions crítiques*, 1193.
- *Epistola nuncupatoria tractatus Philosophia catholica et divina ad Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinales*, ed. PERARNAU, *L'«Ars catholicae philosophiae»*, 199-200.
- *Eulogium = Eulogium de notitia verorum et pseudoapostolorum*.
- *Eulogium de notitia verorum et pseudo apostolorum*, ed. D'AMICO et alii, *L'«Eulogium»*, 84-96.
- *Fratribus Ordinis Praedicatorum qui sunt Parisius*, ed. SCAVIZZI, *Il «Tractatus epistolarum christini»*, 85-89.
- *Gladius = Gladius iugulans Thomatistas*.
- *Gladius iugulans Thomatistas*, Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 3824, f. 181c-192d; ed. REHO, *La polemica*, 104-138.
- *Inclito domino regi Francorum*, ed. SCAVIZZI, *Il «Tractatus epistolarum christini»*, 112-114.
- *Instrumentum alterum appellationis magistri Arnaldi de Villanova a processu Parisiensium ad Apostolicam Sedem*, ed. PERARNAU, dins *Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia*, V, 345-350.
- *Interpretatio di visionibus in somniis*, ed. MENSA, *Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia*, XIV, 67-138.
- *Introductio in librum «De semine scripturarum»*, ed. PERARNAU, dins *Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia*, III, 83-119.
- *Lliçó de Narbona*, dins ARNAU DE VILANOVA, *Obres catalanes*, I, ed. BATLLORI, 141-166.
- *Notificatio, protestatio ac requisitio ad regem Francorum*, ed. PERARNAU, dins *Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia*, V, 350-356.
- *Per ciò che molti*, ed. NADAL I CAÑELLAS, dins *Arnaldi de Villanova Scripta Spiritualia*, II, 63-87.
- *Philosophia catholica et divina*, ed. PERARNAU, *L'«Ars catholicae philosophiae»*, 57-195.
- *Prima denunciatio facta Massiliae = Denuntiatio prima facta Massiliae*.
- *Protestatio facta coram domino Ioanne de Penestra = Protestatio facta Perusii*.
- *Protestatio facta Perusii*, ed. PERARNAU, *L'«Ars catholicae philosophiae»*, 215-218, lín. 723-882.
- *Protestatio, praesentatio ac supplicatio Benedicto XI*, ed. PERARNAU, *L'«Ars catholicae philosophiae»*, 201-214, lín. 133-722.
- *Secunda denunciatio facta Massiliae = Denuntiatio secunda facta Massiliae*.
- *Speculum medicine*, ed. MCVAUGH, dins *Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia*, XIII.
- *Tercia denunciatio facta Massiliae = Denuntiatio tertia facta Massiliae*.
- *Tertia denuntiatio Gerundensis*, ed. CARRERAS, *La polémica*, 54-58.
- *Tractatus de misterio cimbalarum = Tractatus de mysterio cymbalarum Ecclesiae*.

- *Tractatus de mysterio cymbalorum Ecclesiae*, ed. PERARNAU, *El text primitiu*, 53-133.
- *Tractatus de tempore adventus Antichristi*, ed. PERARNAU, *Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia*, V, 169-276.
- *Tractatus de ·XII^m· epistolis = Tractatus epistolarum christini*.
- *Tractatus epistolarum christini*, ed. SCAVIZZI, *Il «Tractatus epistolarum christini» di Arnaldo di Villanova*, 84-115; i ed. CARRERAS, *Del epistolario*, 392-406.
- *Tyriacale antidotum = Antidotum*.
- ARNALDUS VILLANOVANUS, *Opera Omnia*, Basilea, 1585.
- ARNAU DE VILANOVA, *Obres catalanes*, vol. I: *Escrits religiosos*. A cura de Miquel BATLLORI. Pròleg de Joaquim CARRERAS I ARTAU (Els Nostres Clàssics, A, 53-54), Barcelona, Barcino, 1947.
- Auctoritates Aristotelis, Senecae, Boethii, Platonis, Appuleii Africani, Porphyrii et Gilberti Porretani*, ed. HAMESSE, *Les «Auctoritates Aristotelis»*.
- AUGUSTINUS = AURELIUS AUGUSTINUS
- AURELIUS AUGUSTINUS, *Confessionum libri XIII*, ed. Luc VERHEIJEN (Corpus Christianorum. Series Latina, 27), Turnhout, Brepols, 1981.
- *De civitate Dei*, ed. Bernard DOMBART, Alphons KALB (Corpus Christianorum. Series Latina, 47-48), Turnhout, Brepols, 1955.
- *De diversis quaestionibus octoginta tribus*, ed. Almut MUTZENBECHER (Corpus Christianorum. Series Latina, 44 A), Turnhout, Brepols, 1975.
- *De Genesi ad litteram libri duodecim*, ed. Jacques-Paul MIGNE, *Patrologiae Cursus Completus. Series Latina*, 34, París, 1845, col. 245-486.
- *De magistro*, ed. William McAllen GREEN, Klaus Detlef DAUR (Corpus Christianorum. Series Latina, 29), Turnhout, Brepols, 1970.
- *De Trinitate*, ed. William John MOUNTAIN, François GLORIE (Corpus Christianorum. Series Latina, 50-50A), Turnhout, Brepols, 1968.
- *Epistula CXCIX de fine saeculi ad Hesychium*, dins *Epistulae (ep. 185-270)*, ed. Alois GOLDBACHER (Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, 57), Viena, F. Tempsky; Leipzig, G. Freytag, 1911, 243-292.
- *Epistula CXCVII*, dins *Epistulae (ep. 185-270)*, ed. Alois GOLDBACHER (Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, 57), Viena, F. Tempsky; Leipzig, G. Freytag, 1911, 231-235.
- Abbé BARRÈRE [= Bernard BARRÈRE], *Histoire religieuse et monumentale du diocèse d'Agen*, vol. II, Agen, Chez M. Achille Chairou, 1856.
- BASILIIUS CAESARIENSIS, *Basili Regula a Rufino latine versa, quam edendam curavit Klaus Zelzer* (Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, 86), Viena, Hoelder-Pichler-Tempsky, 1986.
- BEDA VENERABILIS, *De temporum ratione*, ed. Jacques-Paul MIGNE, *Patrologiae Cursus Completus. Series Latina*, 90, París, Migne, 1862, col. 277a-578d.
- *Explanatio in quartum librum Moysis*, ed. Jacques-Paul MIGNE, *Patrologiae Cursus Completus. Series Latina*, 91, París, Migne, 1862, col. 357b-378d.
- *In Esdram et Nebemiam prophetas*, Jacques-Paul MIGNE, *Patrologiae Cursus Completus. Series Latina*, 91, París, Migne, 1862, col. 807c-924c.

- *In Matthaei Evangelium expositio*, ed. Jacques-Paul MIGNE, *Patrologiae Cursus Completus. Series Latina*, 92, París, Migne, 1862, col. 9-132a.
- Bibliorum sacrorum tomus quartus cum Glossa Ordinaria et Nicolai Lyrani expositionibus, additionibus et replicis*, Lió, 1545.
- Brocarda Damasi correctae per D. Bartholomaeum Brixiensem*, dins *Tractatus Universi Iuris*, vol. XVIII, Venècia, 1584, f. 506r-512b.
- CONSENTIUS, *Ars Consentii*, ed. KEIL, *Grammatici Latini*, V, 338-404.
- De numerorum divisione libelus*, ed. Jacques-Paul MIGNE, *Patrologiae Cursus Completus. Series Latina*, 90, París, 1850, col. 681b-684d.
- De semine scripturarum*, Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 3819, f. 1a-18c.
- Disputa de Barcelona de 1263 entre Mestre Mossé de Girona i Fra Pau Cristià*. Estudi introductor per Jaume RIERA I SANS. Traducció dels textos hebreus i llatins, i notes, per Eduard FELIU. Pòrtic de Pasqual MARAGALL, Barcelona, Columna, 1985.
- FLAVIUS IOSEPHUS, *Antiquitates Iudaicae*, dins FLAVIUS IOSEPHUS, *Opera*, vol. I, ed. Guilelmus DINDORFIUS, París, Editore A. F. Didot, 1865, 1-792.
- GALVANUS DE LEVANTO, *Liber de amando Deum*, París, Bibliothèque Nationale, lat. 3181, f. 21r-24r.
- *Liber neophytus spiritualis thesauri indulgentiam*, París, Bibliothèque Nationale, lat. 3181, f. 9r-11r.
- Glossa ordinaria: Glossa Scripturae Sacrae-Electronicae*, ed. Adolf RUSCH: <<https://gloss-e.irht.cnrs.fr/index.php>> (16 de novembre de 2020); i *Glossa ordinaria*, vol. II, ed. Jacques-Paul MIGNE, *Patrologiae Cursus Completus. Series Latina*, 114, París, Migne, 1852.
- Barthélemy HAURÉAU, *Arnaud de Villeneuve, médecin et chimiste*, dins *Histoire littéraire de la France*, vol. XXVIII, París, Imprimerie Nationale, 1881, 26-126.
- HENRICUS DE HARCLAY, *Quaestio I: Utrum astrologi vel quicumque calculatores possint probare 2^m adventum Christi*, dins HENRY OF HARCLAY, *Ordinary Questions I-XIV*, ed. G. HENNINGER, 4-77. Cf. també POTESTÀ, RIZZI, *L'Anticristo*, III, 215-233.
- *Quaestio IX: Utrum anima intellectiva sit immortalis*, dins HENRY OF HARCLAY, *Ordinary Questions I-XIV*, ed. G. HENNINGER, 398-437.
- HENRY OF HARCLAY, *Ordinary Questions I-XIV*. Edited by Mark G. HENNINGER. English translation by Raymond EDWARDS & Mark G. HENNINGER (Auctores Britannii Medii Aevii, XVII), Oxford, Oxford University Press, The British Academy, 2008, 398-437.
- HESYCHIUS, *Epistula CXCVIII*, dins AUGUSTINUS, *Epistulae (ep. 185-270)*, 235-242.
- HIERONYMUS, *Commentarii in epistolas Sancti Pauli*, ed. Jacques-Paul MIGNE, *Patrologiae Cursus Completus. Series Latina*, 30, París, 1846, col. 645-902b.
- *Commentariorum in Daniele libri III <IV>*, ed. Franciscus GLORIE (Corpus Christianorum. Series Latina, 75 A), Turnhout, Brepols, 1964; i també

- dins Jacques-Paul MIGNE, *Patrologiae Cursus Completus. Series Latina*, 25, París, 1845, col. 491-584b.
- *De viris illustribus, Berühmte Männer*. Mit umfassender Werkstudie, ed. Claudia BARTHOLD, Mülheim, Mosel, ²2011.
- *Interpretatio chronicae Eusebii Pamphili*, ed. Jacques-Paul MIGNE, *Patrologiae Cursus Completus. Series Latina*, 27, París, 1866, col. 11a-554a.
- HILARIUS, *Comentarii in Evangelium Matthaei*, ed. Jacques-Paul MIGNE, *Patrologiae Cursus Completus. Series Latina*, 9, París, Vrayet, 1844, col. 916-1078.
- HILDEGARDIS, ABATISSA, *Opera omnia*, ed. Jacques-Paul MIGNE, *Patrologiae Cursus Completus. Series Latina*, 197, París, Garnier, 1882.
- HORATIUS, *Satirae*, dins Q. HORACI FLAC, *Sàtires i Epístoles*. Text revisat per Isidor RIBAS BASSA. Traducció de Llorenç RIBER (Fundació Bernat Metge. Escriptors llatins. Text i traducció, 23), Barcelona, Fundació Bernat Metge, 1927.
- HUGO DE SANCTO CARO, *Postilla super librum Actuum Apostolorum*, dins *Opera Omnia*, VII, Lió, Sumptibus Societatis Bibliopolarum, 1645, f. 278c-309d.
- HUGO DE SANCTO VICTORE, *De nuptiis*, ed. Jacques-Paul MIGNE, *Patrologiae Cursus Completus. Series Latina*, 176, París, Garnier, 1880, col. 1201c-1218c.
- Insurgent gentes*, ed. EMBACH, *Die Schriften Hildegards von Bingen*, 233-234.
- Inventarium de omnibus bonis Magistri Arnaldi*, ed. CHABÁS, *Inventario*, 180-203.
- IOACHIM FLORENSIS, *Expositio in Apocalypsim*, Venècia, 1527.
- IOHANNES PARIISIENSIS, *Tractatus de Antichristo*, ed. GERWING, *Johannes Quiddort von Paris* († 1306), 134-229. Cf. POTESTÀ, RIZZI, *L'Anticristo*, III, 188-213.
- *Tractatus de Antichristo et eius temporibus* [fragment relatiu a Arnau de Vilanova], ed. PERARNAU, *Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia*, V, 385-397.
- Liber Horoscopus cum commento*, Philadelphia, University of Pennsylvania, Rare Book & Manuscript Library, ms. Codex 1149, f. 1r-26r; i f. 29r-98v (*commentum*); i un capítol, ed. KAUP, *Der «Liber Horoscopus»*.
- NICOLAUS EIMERICI, *Contra prefigentes certum terminum fini mundi*, Madrid, Biblioteca Nacional, ms. 6213, f. 217-242.
- Oraculum angelicum Cyrilli nebst dem Kommentar des Pseudojoachim*. Herausgegeben von Paul PIUR, dins BURDACH, *Vom Mittelalter zur Reformation*, II,4, 221-343.
- PAULUS OROSIUS, *Historiarum libri septem*, ed. Jacques-Paul MIGNE, *Patrologiae Cursus Completus. Series Latina*, 31, París, Migne, 1846, col. 1215-1232.
- PETRUS COMESTOR, *Historia Scholastica*, ed. Jacques-Paul MIGNE, *Patrologiae Cursus Completus. Series Latina*, 198, París, Migne, 1855, col. 1053-1722.
- *Scholastica historia: Liber Genesis*, ed. Agneta SYLWAN (Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis, 191), Turnhout, Brepols, 2005.

- PETRUS LOMBARDUS, *Collectanea in Epistolam I ad Thessalonicenses*, ed. Jacques-Paul MIGNE, *Patrologiae Cursus Completus. Series Latina*, 192, París, Apud Garnier Fratres, 1880, col. 287-312.
- PLATO, *De Republica*, dins PLATO, *Dialogi graece et latine ex recensione Immanuelis Bekkeri*, Pars III, vol. 1, Berlín, 1817.
- Procès-verbaux des séances de ces deux jours, comportant la liste des articles d'accusation contre Boniface lue par Plaisians et l'adhésion, tant du roi que des prélats, à la convocation d'un concile. 13-14 juin 1303, Paris, au Louvre*, dins Jean COSTE, *Boniface VIII, en procès*, 122-173.
- PUBLIUS CONSENTIUS = CONSENTIUS
- RABANUS MAURUS, *De universo*, ed. Jean-Paul MIGNE, *Patrologiae Cursus Completus. Series Latina*, 111, Turnhout, Brepols, 1966, col. 9-614.
- Regestum Clementis Papae V*, [vol. 1], Roma, Ex Typographia Vaticana, 1885.
- ROGERIUS BACONUS, *Summa Gramatica*, dins *Summa Gramatica necnon Sumule Dialectices*. Nunc primum edidit Robert STEELE (Opera hactenus inedita Rogeri Baconi, XV), Oxford, E Typographeo Clarendoniano; Londres, Apud Humphredum Milford, 1940, 1-190.
- Sacramentarium Gregorianum*, ed. LIETZMANN, *Das Sacramentarium Gregorianum*.
- Sacramentarium Leonianum*. Edited with introduction, notes, and three photographs by Rev. Charles Lett FELTOE, Cambridge, At the University Press, 1896.
- Sancti Methodii episcopi Paterensis Sermo de regnum cantium et in novissimis temporibus certa demonstratio*, ed. SACKUR, *Sibyllinische Texte*, 59-96.
- Sibilla Erithea Babilonica*, ed. JOSTMANN, *Sibilla Erithea Babilonica*, 498-527.
- Thomas Aquinas = Thomas de Aquino
- THOMAS DE AQUINO, *Commentum in quartum librum Sententiarum magistri Petri Lombardi*, Parma, P. Fiacadori, 1858.
- *De fallaciis*, dins *Opera Omnia iussu Leonis XIII P.M. edita*, vol. XLIII, Roma, Editori di San Tommaso, 1976, 401-418.
- *In libros Posteriorum Analyticorum*, dins *Opera Omnia*, vol. I*, 2, Roma, Commissio Leonina; París, J. Vrin, 1989.
- *Liber contra impugnantes Dei cultum et religionem*, dins *Opera omnia iussu Leonis XIII P.M. edita*, vol. XLI/A, Roma, Ad Sanctae Sabinae, 1970.
- *Quaestiones disputatae*, 2, *De potentia*, ed. Paul M. PESSON, Torí, Roma, Marietti, ⁸1949.
- *Quaestiones disputatae de veritate*, dins *Opera omnia iussu Leonis XIII P.M. edita*, vol. XXII, II/I (qq. 8-12), Roma, Ad Sanctae Sabinae, 1970.
- *Summa Theologiae*, I (qq. 1-49), dins *Opera omnia iussu impensaque Leonis XIII P.M. edita*, vol. IV: *Pars prima Summae Theologiae* (qq. 1-49), Roma, Ex Typographia Polyglotta, 1888.
- *Summa Theologiae*, I (qq. 50-119), dins *Opera omnia iussu impensaque Leonis XIII P.M. edita*, vol. V: *Pars prima Summae Theologiae* (qq. 50-119), Roma, Ex Typographia Polyglotta, 1889.

- *Summa Theologiae*, III (qq. 60-90), dins *Opera omnia iussu impensaue Leonis XIII P.M. edita*, vol. XII: *Tertia pars Summae Theologiae* (qq. 60-90), Roma, Ex Typographia Polyglotta, 1906.
- Tractatus quidam in quo respondetur obiectionibus que fiebant contra «Tractatum Arnaldi De adventu Antichristi»*, ed. PERARNAU, L'«Apologia de versutiis atque peruersitatibus pseudotheologorum et religiosorum», 201-271.
- VINCENTIUS BELLOVACENSIS, *Speculum historiale*, dins VINCENTIUS BVRGVNDVS, *Opus sane praeclarvm*, vol. IV: *Speculum historiale*, Venècia, Apud Dominicum Nicolium, 1591.
- Vitae paparvm Avenionensium*, edidit Stephanvs BALVZIVS, vol. I, París, Apud Franciscvm Mvgvet, 1693.
- WALAFRIDUS STRABUS, *Glossa ordinaria*. Cf. *Glossa ordinaria*.

2. MONOGRAFIES, ARTICLES

- Adele D'AMICO, Federico DE DOMINICIS, Martina RAVAIOLI, Pietro FILIPPINI, L'«Eulogium de notitia verorum et pseudo apostolorum» di Arnau de Vilanova. *Esame della tradizione, dei dati storici sullo «scriptorium» arnaldiano e edizione critica*, dins «Franciscana. Bollettino della Società internazionale di studi francescani», 23 (2021), 51-96.
- Jorge M. AYALA, *Pensadores aragoneses. Historia de las ideas filosóficas en Aragón*, Saragossa, Institución Fernando el Católico; Osca, Instituto de Estudios Altoaragoneses; Terol, Instituto de Estudios Turolenses, 2001.
- Massimiliano BASSETTI, *Note a margine dei presunti autografi di Arnaldo di Villanova*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 30 (2011-2013), 413-438; i amb la mateixa paginació dins *Actes de la III Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova*, Edició a cura de Josep PERARNAU (Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials, XLVI), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Facultat de Teologia de Catalunya, 2014.
- Louis-Jacques BATAILLON, *Les crises de l'Université de Paris d'après les sermons universitaires*, dins «Miscellanea Mediaevalia», 10 (1976), 155-169.
- Benedetto XI, frate Predicatore e Papa*. A cura di Maria BENEDETTI (Studi di storia del cristianesimo e delle chiese cristiane, 11), Milà, Edizioni Biblioteca Franciscana, 2007.
- John BENTON, *New Light on the «Patria» of Arnald of Vilanova. The Case for Villanueva of Jiloca near Daroca*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 51-52 (1978-1979), 215-228.
- *The Birthplace of Arnau de Vilanova: A Case for Villanueva of Jiloca near Daroca*, dins «Viator», 13 (1982), 245-257.
- Dom J.-M. BESSE [= Jean-Martial BESSE], *Provinces ecclésiastiques d'Auch et de Bordeaux*, vol. III de Dom BEAUNIER [= Charles BEAUNIER], *Abbayes et Prieurés de l'ancienne France* (Archives de la France monastique, 10), Abbaye de Lugugé, Chevetogé; París, Poussielgue, 1910.

- Maria Alessandra BILLOTTA, *Produzione libraria di frontiera nella Francia Meridionale. Il «De mysterio cymbalorum Ecclesiae» di Arnaldo da Villanova (40. E.3), conservato nell'Accademia Nazionale dei Lincei e Corsiniana di Roma*, dins *Frontiers in the Middle Ages. Proceedings of the First European Congress of Medieval Studies (Jyväskylä, 10-14 June 2003)*. Edited by Outi MERISALO with the collaboration of Päivi PAHTA (Textes et Études de Moyen Âge, 35), Lovaina-la-Nova, FIDEM, 2006, 417-439.
- Pere BOHIGAS I BALAGUER, *El repertori de manuscrits catalans. Missió a Anglaterra*, dins «Estudis Universitaris Catalans», 12/II (1927), 411-449.
- *Sobre manuscrits i biblioteques* (Textos i Estudis de Cultura Catalana, 10), Barcelona, Curial, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1985.
- Jean-Paul BOUHOUT, *Hesychius de Salone et Augustin (Lettres 197-198-199)*, dins Guy BEDOUELLE, Bernard ROUSSEL (ed.), *Le temps des Réformes et la Bible*, París, Beauchesne, 1989, 229-250.
- Konrad BURDACH, *Vom Mittelalter zur Reformation. Forschungen zur Geschichte der deutschen Bildung*, vol. II,4, Berlín, Weidmann, 1912.
- Lucas BURKART, *Das Verzeichnis als Schatz: Überlegungen zu einem «Inventarium thesauri Romane Ecclesiae» der Bibliotheca Apostolica (Cod. Ottob. lat. 2516, fol. 126r-132r)*, dins «Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken», 86 (2006), 144-207.
- Adriano CAPPELLI, *Lexicon abbreviatarum. Dizionario di abbreviature latine ed italiane*, Milà, Editore Ulrico Hoepli, 1990.
- Lorenzo CARDELLA, *Memorie storiche de' cardinali della Santa Romana Chiesa*, vol. II, Roma, Stamperia Pagliarini, 1793.
- Joaquim CARRERAS I ARTAU, *Del epistolario espiritual de Arnaldo de Vilanova*, dins «Estudios franciscanos», 49 (1948), 79-94 i 391-406.
- *La polémica gerundense sobre el Anticristo entre Arnau de Vilanova y los dominicos*, dins «Anales del Instituto de Estudios Gerundense», 5/6 (1951-1952), 5-58.
- *L'epistolari d'Arnau de Vilanova* (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, X), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1950.
- Oriana CARTAREGIA, Josep PERARNAU, *El text sencer de l'«Epistola ad gerentes zonam pelliceam» d'Arnau de Vilanova*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 12 (1993), 7-42.
- Ulisse CECINI, *Il trattato «De mundi aetatibus et temptationibus et de Anticristo» di Ponç Carbonell, OFM*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 33 (2020-2021), 109-136.
- Roque CHABÁS, *Arnaldo de Vilanova y sus yerros teológicos*, dins *Homenaje a Menéndez y Pelayo. Estudios de erudición española*. Con un prólogo de Juan VALERA, vol. II, Madrid, V. Suárez, 1899, 367-382.
- *Inventario de los libros, ropas y demás efectos de Arnaldo de Villanueva*, dins «Revista de archivos, bibliotecas y museos», IX (1903), 189-203.
- Alfonso CHACÓN, *Vitae, et res gestae Pontificum Romanorum et S. R. E. Cardinalium*, vol. II, Roma, Typis Vaticanis, 1677.

- Jean COSTE, *Boniface VIII en procès. Articles d'accusation et dépositions des témoins (1303-1311)*. Édition critique, introductions et notes par Jean COSTE (Studi e documenti d'archivio, 5), Roma, L'Erma di Bretschneider, 1995.
- William J. COURTENAY, *Capacity and Volition. A History of the Distinction of Absolute and Ordained Power* (Quodlibet. Recherche e strumenti di filosofia medievale, 8), Bèrgam, Pierluigi Lubrina Editore, 1990.
- Henricus Octavius COXE, *Catalogi codicum manuscriptorum Bibliothecae Bodleianae. Pars tertia: Codices graecos et latinos canonicianos complectens*, Oxford, 1954.
- Chiara CRISCIANI, *Exemplum Christi e sapere. L'epistemologia di Arnaldo da Villanova*, dins «Archives Internationales d'Histoire des Sciences», 28 (1978), 245-298.
- Heinrich DENIFLE, *Quellen zur Gelehrtengeschichte des Predigerordens im 13. und 14. Jahrhundert*, dins «Archiv für Literatur- und Kirchengeschichte des Mittelalters», 2 (1886), 165-248.
- Paul DIEPGEN, *Arnald von Villanova als Politiker und Laientheologe* (Abhandlungen zur Mittleren und Neueren Geschichte, 9), Berlín, W. Rothschild, 1909.
- John DOODY, Kari KLOOS, Kim PAFFENROTH (ed.), *Augustine and Apocalyptic*, Lanham, Lexington Books, 2014.
- François DUCHESNE, *Histoire de tous les cardinaux françois*, vol. II, París, 1660.
- Charles DU FRESNE DU CANGE, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, 10 vol., Niort, L. Favre, 1883-1887.
- Hans EGER, *Die Eschatologie Augustins*, Greifswald, Universitätsverlag, 1933.
- Franz EHRLE, *Arnaldo de Villanova e i «Thomatiste»*. *Contributo alla storia della scuola Tomistica*, dins «Gregorianum», 1 (1920), 475-501.
- *Historia Bibliothecae Romanorum Pontificum*, vol. I, Roma, Typis Vaticanis, 1890.
- Michael EMBACH, *Die Schriften Hildegards von Bingen. Studien zu ihrer Überlieferung und Rezeption im Mittelalter und in der Früher Neuzeit*, Berlín, Akademie Verlag, 2003.
- Conradus EUBEL, *Hierarchia Catholica Medii Aevi sive Summorum Pontificum, S. R. E. Cardinalium Ecclesiarum antistitum series*, vol. I (1198-1431), Münster, Sumptibus et Typis Librariae Regensbergianae, ²1913.
- Heinrich FINKE, *Aus den Tagen Bonifaz VIII. Funde und Forschungen* (Vorreformationsgeschichtliche Forschungen, 2), Münster, Aschendorff, 1902.
- Christoph FLÜELER, Lidia LANZA, Marco TOSTE (ed.), *Peter of Auvergne, University Master of the 13th Century* (Scrinium Friburgense, 26), Berlín, Munic, Boston, De Gruyter, 2015.
- Egidio FORCELLINI, *Totius Latinitatis Lexicon*, 4 vol., Pàdua, 1940.
- Francesc FORTUNY, *Arnau de Vilanova: els límits de la raó teològica. Arnau en oposició a Averrois, Maimònides i Tomàs d'Aquino*, dins «Estudi General», 9 (1989) = *El debat intercultural als segles XIII i XIV*, 31-59.

- *La filosofia d'Arnau de Vilanova*, dins «Anuari de la Societat Catalana de Filosofia», 3 (1989), 19-54.
- Gérolde FUSSENEGGER, *Littera septem sigillorum contra doctrinam Petri Iohannis Olivi edita*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», 47 (1954), 45-53.
- Gallia christiana*, vol. II, París, Ex typographia regia, 1720; vol. VI, París, Ex typographia regia, 1739.
- Manfred GERWING, *Johannes Quidort von Paris († 1306). «De antichristo et de fine mundi – Vom Antichrist und vom Ende der Welt»*. Lateinisch – Deutsch (Eichstätter Studien. Neue Folge, 65), Regensburg, Verlag Friedrich Pustet, 2011.
- «*Non est vestrum nosse tempora vel momenta*». Zur Augustinusrezeption bei Johannes von Paris († 1306) in seinem Traktat «*De antichristo et de fine mundi*», dins Anselm BLUMBERG, Oleksandr PETRYNKO (ed.), «*Historia magistra vitae*». Leben und Theologie der Kirche aus ihrer Geschichte verstehen. Festschrift für Johannes Hofmann zum 65. Geburtstag (Eichstätter Studien. Neue Folge, 76) Regensburg, Verlag Friedrich Pustet, 2016, 257-276.
- *Vom Ende der Zeit. Der Traktat des Arnald von Villanova über die Ankunft des Antichrist in der akademischen Auseinandersetzung zu Beginn des 14. Jahrhunderts* (Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters. Neue Folge, 45), Münster, Aschendorff, 1996.
- Josep GIL I RIBAS, *La benaurança del cel i l'ordre establert. Aproximació a l'escatologia de la Benedictus Deus* (Col·lectània Sant Pacià, 30), Barcelona, Facultat de Teologia, Herder, 1984.
- Vincent GILLESPIE, *Vernacular Theology*, dins Paul STROHM (ed.), *Oxford Twenty-First Century Approaches to Literature: Middle English*, Oxford, University Press, 2007, 401-420.
- Johann Georg Theodor GRAESSE, Friederich BENEDICT, Helmut PLECHL, *Orbis Latinus. Lexikon lateinischer geographischer Namen des Mittelalters und der Neuzeit*, vol. I (A-D), Braunschweig, Klinkhardt & Biermann, 1972.
- Sergi GRAU TORRAS, *Les transformacions d'Aristòtil. Filosofia natural i medicina a Montpeller: el cas d'Arnau de Vilanova (c. 1240-1311)*. Premi IEC de Filosofia Joaquim Carreras i Artau 2017 (Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials, 50), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2020.
- Réginald GRÉGOIRE, «*Terrena despiciere et amare caelestia*». Note à propos d'une thèse récente, dins «*Studia Monastica*», 7/I (1965), 195-200.
- Jacqueline HAMESSE, *Les «Auctoritates Aristotelis», un florilège médiéval. Étude historique et édition critique* (Philosophes Médiévaux, 17), Lovaina, Publications Universitaires; París, Béatrice-Nauwelaerts, 1974.
- Hildegardis abatissa Montis S. Ruperti (Hildegard von Bingen)*: <<https://www.geschichtsquellen.de/autor/2821>> (3 de gener de 2022).
- «*Ioachim posuit verba ista*». *Gli pseudoepigrafi di Gioacchino da Fiore dei secoli XIII e XIV*. A cura di Gian Luca POTESTÀ e Marco RAIMINI (Opere di Gioacchino da Fiore. Testi e strumenti, 27), Roma, Viella, 2016.

- Christian JOSTMANN, *Sibilla Erithea Babilonica. Papsttum und Prophetie im 13. Jabrundert* (Monumenta Germaniae Historica. Schriften, 54), Hannover, Hahnsche Buchhandlung, 2006.
- Thomas KAEPPELLI, *Scriptores Ordinis Praedicatorum Medii Aevi*, vol. I (A-F), Roma, Ad Sanctae Sabinae, 1970; vol. III (I-S), Roma, Ad Sanctae Sabinae, 1980.
- Matthias KAUP, *Der «Liber Horoscopus». Ein bildloser Übergang von der Diagrammatik zur Emblematis in der Tradition Joachims von Fiore*, dins *Die Bildwelt der Diagramme Joachims von Fiore: Zur Medialität religiös-politischer Programme im Mittelalter*. Herausgegeben von Alexander PATSCHOVSKY, Ostfildern, Thorbecke, 2003, 147-184.
- *Pseudo-Joachim Wanes, as Arnald Waxes. On Commenting the Spiritual Text Trio and Preparing Edition*, dins «*Joachim posuit verba ista*», 195-235.
- Theodor Heinrich Gottfried KEIL, *Grammatici Latini*, vol. V: *Artium Scriptores Minores*, Leipzig, B.G. Teubner, 1868.
- Anton KERN, *Die Handschriften der Universitätsbibliothek Graz*, vol. II, (Handschriftenverzeichnisse Österreichischer Bibliotheken. Steiermarkt, 2), Viena, Druck und Verlag der Österreichischen Staatsdruckerei, 1956.
- Maurice KRIEGL, *The Reckonings of Nahmanides and Arnold of Villanova: on the early contacts between Christian millenarianism and Jewish messianism*, dins «*Jewish History*», 26 (2012), 17-40.
- Félix DE LATASSA Y ORTÍN, *Bibliotheca antigua de los escritores aragoneses que florecieron desde la venida de Christo hasta el año 1500*, vol. I, Saragossa, M. Heras, 1796.
- Harold LEE, «*Scrutamini Scripturas*». *Joachimist Themes and «Figurae» in the Early Religious Writing of Arnald of Vilanova*, dins «*Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*», 37 (1974), 33-56.
- Robert E. LERNER, *Refrigerio dei santi. Gioacchino da Fiore e l'escatologia medievale* (Opere di Gioacchino da Fiore. Testi e strumenti, 5), Roma, Viella, 1995.
- *Scrutare il futuro. L'eredità di Gioacchino da Fiore alla fine del Medioevo* (Opere di Gioacchino da Fiore. Testi e strumenti, 21), Roma, Viella, 2008.
- *The Pope and the Doctor*, dins «*The Yale Review*», 78/1 (1988-1989), 62-79.
- *The Powers of Prophecy. The Cedar of Lebanon vision from the Mongol Onslaught to the dawn of Enlightenment*, Berkeley, University of California Press, 1983.
- Ernst LEWALTER, *Eschatologie und Weltgeschichte in der Gedankenwelt Augustins*, dins «*Zeitschrift für Kirchengeschichte*», 53 (1934), 1-41.
- Hans LIETZMANN, *Das Sacramentarium Gregorianum nach dem Aachner Ur-exemplar* (Liturgiegeschichtliche Quellen, 3), Münster (Westfalia), Aschendorff, 1921.
- Cesare DE LOLLIS, *Ballata alla Vergine di Giacomo II d'Aragona*, dins «*Revue des langues romanes*», 31 (1887), 289-295.
- Auguste LUNEAU, *L'histoire de salut chez les Pères de l'Église. La doctrine des âges du monde* (Théologie Historique, 2), Paris, Beauchesne, 1964.

- Gabriel DE LURBE, *Chronique Bourdeloise*, Bordeus, Par Simon Millanges, 1619.
- Eugène MANGENOT, *Chronologie biblique*, dins *Dictionnaire de la Bible*, vol. II/1, París, Letouzey et Ané, 1912, 718-740.
- Raoul MANSELLI, *Arnaldo da Villanova e i papi del suo tempo*, dins «Studi Romani», 7 (1959), 146-161; també publicat dins «Clio», 9 (1973), 324-342; dins Raoul MANSELLI, *Scritti sul Medioevo*, Bulzoni, 1994, 329-349; i dins Raoul MANSELLI, *Da Gioacchino da Fiore a Cristoforo Colombo. Studi sul francescanesimo spirituale, sull'ecclesiologia e sull'escatologismo bassomedievali*. Introduzione a cura di Paolo VIAN (Nuovi Studi Storici, 36), Roma, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, 1997, 1-18.
- MARTÍ DE BARCELONA [Jaume BAGUNYÀ I CASANOVAS], *La cultura catalana durant el regnat de Jaume II*, dins «Estudios franciscanos», 91 (1990), 213-295; 92 (1991), 127-245 i 383-492.
- *Regesta de documents arnaldians coneguts*, dins «Estudis franciscans», XLVII (1935), 261-300.
- Bernard MCGINN, *From Joachim to Pseudo-Joachim and Back*, dins «*Joachim posuit verba ista*», 15-35.
- Michael R. McVAUGH, *Arnau de Vilanova and Paris: One embassy or two?*, dins «Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Âge», 73 (2006), 29-42.
- *Theriac at Montpellier 1285-1325*, dins «Sudhoffs Archiv», 56 (1972), 113-144.
- Sophia MENACHE, *Clement V* (Cambridge Studies in Medieval Life and Thought), Cambridge, Cambridge University Press, 2002.
- Marcelino MENÉNDEZ Y PELAYO, *Arnaldo de Vilanova, médico catalán del siglo XIII. Ensayo histórico*, Madrid, M. Murillo, 1879.
- Jaume MENSA I VALLS, *Arnau de Vilanova* (Episodis de la Història, 313), Barcelona, Rafael Dalmau, 1997.
- *Arnau de Vilanova*, dins *Història de la literatura catalana*. Dirigida per Àlex BOSCH, vol. I: *Literatura medieval (I). Dels orígens al segle XIV*. Direcció: Lola BADIA, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, Editorial Barcino, Ajuntament de Barcelona, 2013, 476-509.
- *Arnau de Vilanova adversario de Tomás de Aquino: La polémica sobre la conveniencia de conocer los tiempos finales*, dins «Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Âge», 81 (2014), 99-138.
- *Arnau de Vilanova, espiritual* (Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials, 17), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1994.
- *Arnau de Vilanova i els «theologi philosophantes»*, dins *Estudios de Latín Medieval Hispánico*. «Actas del V Congreso Internacional de Latín Medieval Hispánico. Barcelona, 7-10 de septiembre de 2009». Edición de José MARTÍNEZ GÁZQUEZ, Óscar DE LA CRUZ PALMA, Cándida FERRERO HERNÁNDEZ (Millennio Medievale, 92. Strumenti e studi, 30), Florència, SISMEL, Edizioni del Galluzzo, 2011, 309-316.

- *Arnau de Vilanova i els títols efectistes*, dins Anna ALBERNI, Lluís CIFUENTES, Joan SANTANACH, Albert SOLER, «*Qui fruit ne sap collir*». *Homenatge a Lola Badia*, vol. 1, Barcelona, Universitat de Barcelona, Barcino, 2021, 473-481.
- *Arnau de Vilanova's Interpretation of Acts 1:6-8 in the «Praesentatio facta Burdegaliae»*, dins «*Annali di Storia dell'Esegesi*», 38/2 (2021), 387-406.
- *Arnaud de Villeneuve, l'islam et la prophétie de la Sibylle Érythrée*, dins «*Quaderns de la Mediterrània*», 16 (2011), 163-168.
- *Arnau de Vilanova i les teories medievals de l'amor*. XXI Premi Joan Maragall (Cristianisme i Cultura, 73), Barcelona, Fundació Joan Maragall, Cruïlla, 2012.
- *Arnau de Vilanova, la filosofia i la sentència condemnatòria de les seves obres (Tarragona, 1316)*, dins «*Enrahonar. Quaderns de filosofia*», 42 (2009), 21-46.
- *Comparació entre les regles i els principis d'interpretació bíblica de les obres autèntiques d'Arnau de Vilanova, i les de l'«Expositio Apocalypsis» i de l'«Expositio super vigesimum quartum capitulum Matthaei»*, dins «*Arxiu de Textos Catalans Antics*», 17 (1998), 221-294.
- *Confrontació de les tesis condemnades en la Sentència de Tarragona de 1316 amb les obres espirituals d'Arnau de Vilanova*, dins «*Arxiu de Textos Catalans Antics*», 30 (2011-2013), 305-334; i amb la mateixa paginació dins *Actes de la III Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova*, Edició a cura de Josep PERARNAU (Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials, XLVI), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Facultat de Teologia de Catalunya, 2014.
- *El tomismo de Martín de Ateca († 1306) según Arnau de Vilanova*, dins «*Revista Española de Filosofía Medieval*», 21 (2014), 189-202.
- *La «Confessio Ilerdensis de spurcitiis pseudoreligiosorum» d'Arnau de Vilanova. Presentació i edició*, dins «*Faventia*», 38 (2016), 63-84.
- *La «fallacia consequentis» en la polèmica escatològica entre Arnau de Vilanova y los profesores de la Universidad de París*, dins «*Revista Española de Filosofía Medieval*», 10 (2003), 297-301.
- *La interpretació d'Arnau de Vilanova de l'escatologia d'Agustí d'Hipona en l'«Antidotum contra venenum effusum per fratrem Martinum de Ateca»*, dins «*SVMMA. Revista de cultures medievals*», 18 (2021), 39-59.
- *La vernacularització al català de textos profètics, bíblics i teològics en la «Confessió de Barcelona»*, dins *El saber i les llengües vernacles a l'època de Lluïl i Eiximenis. Estudis ICREA sobre vernacularització*. Edició d'Anna ALBERNI, Lola BADIA, Lluís CIFUENTES, Alexander FIDORA (Textos i Estudis de Cultura Catalana, 170), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2012, 45-56.
- *Les obres espirituals d'Arnau de Vilanova i la «Revelació de sent Ciril» («Oraculum angelicum Cyrilli»)*, dins «*Arxiu de Textos Catalans Antics*», 28 (2009), 211-263.

- *Les raons d'una anunci apocalíptic. La polèmica escatològica entre Arnau de Vilanova i els filòsofs i teòlegs professionals (1297-1305): anàlisi dels arguments i de les argumentacions* (Col·lecció Sant Pacià, 61), Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya, 1998.
- *Los neologismos «bubulcaritas» (y derivados) y «bovizare» en la obra espiritual latina de Arnau de Vilanova*, dins «Archivum Latinitatis Medii Aevi», 76 (2018), 297-311.
- *Observacions crítiques sobre la «Confessio Ilerdensis» d'Arnau de Vilanova i transcripció d'una lletra seva desconeguda adreçada al rei Jaume II*, dins «Revista Catalana de Teologia», 38/IIb (2013 = *E l'amic digué a l'amat*. Miscel·lània d'homenatge al Prof. Dr. Josep Perarnau i Espelt. A cura de Joan PLANELLAS i BARNOSELL i Cristina GODOY FERNÁNDEZ), 1161-1193.
- *Observacions sobre l'autoria i la finalitat del «Tractatus quidam in quo responderetur objectionibus que fiebant contra tractatum Arnaldi "De adventu Antichristi"»*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 20 (2001), 403-451.
- *Observations Concerning two 'excerpta' from Spiritual Works by Arnau de Vilanova preserved in Graz, Universitätsbibliothek, Codex 1226*, dins «Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung», 130 (2022), 133-141.
- *Sobre la suposada paternitat arnaldiana de l'«Expositio super Apocalypsi»: anàlisi comparativa d'alguns temes comuns a aquesta obra i a les obres polèmiques d'Arnau de Vilanova*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 13 (1994), 105-205; i amb la mateixa paginació dins *Actes de la I Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova*, vol. I. Edició a cura de Josep PERARNAU (Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials, XVIII), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1995.
- Jaume MENSA I VALLS, Sebastià GIRALT, *Bibliografia arnaldiana (1994-2003)*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 22 (2003), 665-734.
- Alejandro MESA VILLAJOS, *De un posible sentido de la expresión «Jesús nunca se rió»*, dins «Apeiron. Estudios de filosofía», 2 (2015), 24-30.
- R[obert] I. MOORE, *Heresy as Disease*, dins Willem LOURDAUX, Daniel VERHELST, *The Concept of Heresy in the Middle Ages (11th-13th C)*. *Proceedings of the International Conference, Louvain, May 13-16, 1973*, Lovaina, Leuven University Press, 1976, 1-11.
- Mateu NEBOT, *Don Guillermo de Vilanova, cuarto Obispo de Mallorca (1304-1318)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana. Revista d'Estudis Historichs», 28-29 (1912-1913), 262-264.
- Agostino PARAVICINI BAGLIANI, *Clemente V*, dins *Enciclopedia dei Papi*, vol. II, Roma, Istituto dell'Enciclopedia Italiana, 2000, 501-512.
- Joseph PASCHER, *«Despicere terrena» in den römischen Messorationem*, dins Patrick GRANFIELD, Josef Andreas JUNGSMANN, *Kyriakon: Festschrift Johannes Quasten*, vol. II, Münster, 1970, 876-885.
- Augustus PELZER, *Addenda et emendanda ad Francisci Ebrle Historiae Bibliothecae Romanorum Pontificum*, Ciutat del Vaticà, ex Bibliotheca Vaticana, 1947.

- Josep PERARNAU I ESPELT, *Bonifacio VIII fra Raimondo Lullo e Arnaldo da Villanova*, dins *Bonifacio VIII. Ideologia e azione politica*. Atti del Convegno organizzato nell'ambito delle Celebrazioni per il VII Centenario de lla morte. Città del Vaticano – Roma, 26-28 aprile 2004, Roma, Istituto storico italiano per il medio evo, 2006, 424-432.
- *El text primitiu del «De mysterio cymbalorum Ecclesiae» d'Arnau de Vilanova. En apèndix, el seu «Tractatus de tempore adventus Anticristi»*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 7-8 (1988-1989), 7-169.
- *L'«Alia Informatio Beguinorum» d'Arnau de Vilanova* (Studia, Textus, Subsidia, II), Barcelona, Facultat de Teologia, 1978.
- *L'«Allocutio christini...» d'Arnau de Vilanova. Edició i estudi del text*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 11 (1992), 7-135.
- *L'«Apologia de versutiis atque peruersitatibus pseudoteologorum et religiosorum ad magistrum Jacobum Albi, canonicum Dignensem» d'Arnau de Vilanova. Edició i estudi; i transcripció del «Tractatus quidam in quod respondetur obiectionibus quae fiebant contra tractatum Arnaldi “De adventu Anticristi”»*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 20 (2001), 7-348; i dins *Tres textos d'Arnau de Vilanova i un en defensa seva*, amb la mateixa paginació.
- *L'«Ars catholicae philosophiae» (primera redacció de la «Philosophia catholica et divina» d'Arnau de Vilanova. Edició i estudi del text. En apèndix, les dues lletres que acompanyaven les còpies destinades a Bonifaci VIII i al Col·legi Cardenalici i les requestes a Benet XI i al Cambrer Papal en Seu vacant*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 10 (1991), 7-223.
- *Noves dades biogràfiques de mestre Arnau de Vilanova*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 7-8 (1988-1989), 276-282.
- *Noves dades sobre manuscrits 'espirituals' d'Arnau de Vilanova*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 27 (2008), 352-424.
- *Sobre la primera crisi entorn el «De adventu Anticristi» d'Arnau de Vilanova: París 1299-1300*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 20 (2001), 349-402.
- *Tres textos d'Arnau de Vilanova i un en defensa seva* (Studia, Textus, Subsidia, 10), Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya, 2002.
- Chaim PERELMAN, Lucie OLBRECHTS-TYPECA, *Tratado de la argumentación. La nueva retórica*. Traducción española de Julia SEVILLA MUÑOZ (Biblioteca Románica Hispánica, III. Manuales, 69), Madrid, Editorial Gredos, 1989.
- Lorenzo PÉREZ MARTÍNEZ, *Documentos conservados en los registros vaticanos relativos al cuarto pontificado de Mallorca (D. Guillermo de Vilanova 1304-18)*, dins «Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana», 33 (1970), 228-253.
- Gian Luca POTESTÀ, *Arnaldo di Villanova collezionista, propagandista e interprete del profetismo pseudogiachimita*, dins «Ioachim posuit verba ista», 237-256.
- *Dall'annuncio dell'Anticristo all'attesa del pastore angelico. Gli scritti di Arnaldo di Villanova nel codice dell'Archivio Generale dei Carmelitani*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 13 (1994), 287-344; i amb la mateixa paginació dins *Actes de la I Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova*,

- vol. I. Edició a cura de Josep PERARNAU (Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials, XVIII), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1995.
- *L'anno dell'Anticristo. Il calcolo di Arnaldo di Villanova nella letteratura teologica e profetica del XIV secolo*, dins «Rivista di Storia del Cristianesimo», 4 (2007), 431-463.
- *L'ultimo messia. Profezia e sovranità nel Medioevo* (Saggi, 803), Bolònia, il Mulino, 2014.
- Gian Luca POTESTÀ, Marco RIZZI, *L'Anticristo*, vol. III: *La scienza della fine. Testi dal XIII al XV secolo*, Roma, Fondazione Lorenzo Valla; Milà, Mondadori, 2019.
- José M. POU I MARTÍ, *Visionarios, beguinos y fraticelos catalanes (siglos XIII-XV)*, Vic, Editorial Seráfica, 1930. N'hi ha reedició anastàtica a Madrid, Ed. Colegio Cardenal Cisneros, 1991, amb *Presentación* d'A. ABAD PÉREZ, *Bio-bibliografía* de J. MARTÍ MAYOR, i *Estudio Introductorio* de J. M. ARCELUS ULIBARRENA. N'hi ha una altra edició a Alacant, Instituto de Cultura Juan Gil-Albert, Diputación Provincial de Alicante, 1996, amb *Estudio preliminar* d'Albert HAUF VALLS.
- Horst Dieter RAUH, *Das Bild des Antichrist im Mittelalter: Von Tyconius zum Deutschen Symbolismus* (Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters. Neue Folge, 9), Münster, Aschendorff, 1973.
- Marjorie REEVES, *The Influence of Prophecy in the Later Middle Ages. A Study in Joachimism*, Notre Dame, London, University of Notre Dame Press, 1993.
- Cosimo REHO, *La polemica di Arnaldo da Villanova contro i Domenicani Tomisti nel «Gladius iugulans Thomatistas» (1304)*. Tesi di Laurea in Filosofia, Bari, Università degli Studi, Facoltà di Lettere e Filosofia, 1981-1982.
- Norman ROTH, «*Seis edades durará el mundo*». *Temas de la polémica judía española*, dins «La ciudad de Dios», 199 (1986), 45-65.
- Roberto RUSCONI, *Profezia e profeti alla fine del Medioevo* (Opere di Gioacchino da Fiore. Testi e strumenti, 9), Roma, Viella, 1999.
- Ernst SACKUR, *Sybillinische Texte und Forschungen*, Halle a. S., Max Niemeyer, 1898.
- SALVADOR DE LES BORGES [Joan BOTAM], *Arnau de Vilanova moralista*. Premi Jaume Serra i Hünter 1956 (Arxius de la Secció de Ciències, XXV), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1957.
- Francesco SANTI, *Arnau de Vilanova. L'obra espiritual* (Història i societat, 5), València, Diputació de València, 1987.
- *Bérenger Frédoles (1250 ca. – 1323), amico di Arnau de Vilanova*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 30 (2011-2013), 385-412; i amb la mateixa paginació dins *Actes de la III Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova*. Edició a cura de Josep PERARNAU (Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials, XLVI), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Facultat de Teologia de Catalunya, 2014.
- *Gli «Scripta spiritualia» di Arnau de Vilanova*, dins «Studi Medievali», XXVI (1985), 977-1014.

- *Teologia per immagini e mistica. Le tre denuncie di Marsiglia di Arnaldo da Villanova ed altri punti per una macchina metaforica*, dins *Immagini del Medioevo. Saggi di cultura mediolatina*. A cura di Claudio LEONARDI (Biblioteca del Centro per il collegamento degli studi medievali e umanistici in Umbria, 13), Spoleto, Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo, 1994, 233-255.
- José Carlos SANTOS PAZ (ed.), *La obra de Gebenón de Eberbach* (Millennio Medievale, 46. Testi, 12. La tradizione profetica, 2), Firenze, SISMEL, Edizioni del Galluzzo, 2004.
- Barbara SCAVIZZI, *Abbiamo un autografo di Arnau de Vilanova?*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 30 (2011-2013), 413-438; i amb la mateixa paginació dins *Actes de la III Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova*. Edició a cura de Josep PERARNAU (Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials, XLVI), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Facultat de Teologia de Catalunya, 2014.
- *Il «Tractatus epistolarum christini» di Arnaldo di Villanova. Edizione critica* [Tesi PhD], Società Internazionale per lo Studio del Medioevo Latino, Fondazione Ezio Franceschini, Corso di Perfezionamento postuniversitario in Filologia e Letteratura Latina Medievale (VI° Ciclo), s. d.
- Georgius SCHEPSS, *De soloescismo*, Estrasburg, Onoldi Typis, 1885.
- Felicitas SCHMIEDER, «*Non capit in corde meo ut possim expositioni Joachimi penitus acquiescere in hoc loco*». *Pseudo-Joachims Kommentar zum «Oraculum Cyrilli» und seine Kommentierung durch von Rupescissa*, dins «*Joachim posuit verba ista*», 183-193.
- Fabian SCHWARZBAUER, *Geschichtszeit. Über Zeitvorstellungen in den Universalchroniken Frutolfs von Michelsberg, Honorius' Augustodunensis und Ottos von Freising* (Orbis Mediaevalis. Vorstellungswelten des Mittelalters, 6), Berlin, Akademie Verlag, 2005.
- Ludovico Maria SINISTRARI DE AMENO, *Practica criminalis illustrata*, Roma, Sumptibus Caroli Giannini, 1753.
- Thesaurus Linguae Latinae*, Leipzig, Teubner, 1900-.
- Bernhard TÖPFER, *Das kommende Reich des Friedens. Zur Entwicklung chiliastischer Zukunftshoffnungen im Hochmittelalter*, Berlin, Akademie-Verlag, 1964. N'hi ha traducció a l'italià de Sergio SORRENTINO, amb el títol *Il regno futuro della libertà. Lo sviluppo delle speranze millenaristiche nel medioevo centrale*, Gènova, Marietti, 1992.
- Fabio TRONCARELLI, *La difussione delle opere pseudogioachimite nella prima metà del XIII secolo*, dins «*Joachim posuit verba ista*», 37-61.
- Ferdinandus UGHELLUS, *Italia Sacra sive de episcopis Italiae*, vol. I, Venècia, Apud Sebastianum Coleti, ²1717.
- W. S. VAN DEN BERG, *Eene middelnederlandsche vertaling van het Antidotarium Nicolai*, Leiden, Brill, 1917.
- Johannes VAN OORT, *The End is Now: Augustine on History and Eschatology*, dins «*Theological Studies*», 68/1 (2012). <<http://dx.doi.org/10.4102/hts.v68i1.1188>> (3 de gener de 2022).

- Ingeborg WALTER, *Benedetto XI, papa*, dins *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 8, Roma, 1966, 370-378.
- *Benedetto XI*, dins *Enciclopedia dei Papi*, vol. I, Roma, Istituto dell'Enciclopedia Italiana, 2000, 493-500.
- Johannes ZAHLTEN, «*Creatio mundi*». *Darstellung der sechs Schöpfungstage und naturwissenschaftliches Weltbild im Mittelalter* (Stuttgarter Beiträge zur Geschichte und Politik, 13), Stuttgart, Klett-Cotta, 1979.
- Joseph ZIEGLER, *Arnau de Vilanova: A Case-Study of a Theologizing Physician*, dins «*Arxiu de Textos Catalans Antics*», 14 (1995), 249-303; i amb la mateixa paginació dins *Actes de la I Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova*, vol. II. Edició a cura de Josep PERARNAU (Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials, XIX), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1995.
- *Medicine and Religion c. 1300. The Case of Arnau de Vilanova*, Oxford, Clarendon Press, 1998.

TAULES FINALS

TAULA DE CITACIONS BÍBLIQUES

En aquesta taula tenim: *a)* la referència al llibre bíblic d'acord amb l'ordre de la *Vulgata Latina*, al capítol i al versicle; *b)* després del signe gràfic que significa igualtat (=), la indicació de la pàgina on es troba la citació.

<p>GEN xx,21 = 55 xli,34-36 = 27, 84</p> <p>RUTH ii,9-10 = 27, 76</p> <p>2 SAM xx,18 = 174, 205</p> <p>IOB xiii,25 = 52 xxi,14 = 183 xxvi,13 = 18, 27, 106 xxxix,13-18 = 151, 185</p> <p>PS i,4 = 52 xiii, 3 = 27, 103 xxxviii,5 = 66 ii,19 = 27, 97 lvii,7 = 18, 27, 111</p> <p>PROV iii,32 = 179 x,23 = 71 xxix,8 = 175, 205</p> <p>ECCL i,9 = 84 ii,2 = 71</p> <p>SAP ii,21b-22a = 27, 96, 182</p> <p>ECCLI xxi,23 = 71</p> <p>IS liv,13 = 178</p>	<p>IER vi,17 = 174, 205</p> <p>EZ iv,6b = 14, 27, 79</p> <p>DAN viii,14 = 23, 27, 79, 80-82, 86 17 = 27-84, 87 26 = 27, 87 ix,24 = 27, 57, 108-109 24-25 = 16, 19, 26, 35 24-27 = 85 25 = 27, 109-110 26 = 110 27 = 110 xii,4b = 81 7 = 23, 27, 87 9 = 63 xii,11 = 14-15, 21, 23-24, 27, 29, 41, 44, 57, 63, 79, 85-86, 110 11-12 = 63, 66, 95 12 = 64</p> <p>HAB iii,2b = 27, 91</p> <p>1 MACH i,21.57 = 27, 86 iv,36-61 = 27</p> <p>2 MACH vi,1-2 = 27, 86 x,1-9 = 27, 86</p> <p>MT v,1 = 20, 27, 52 3 = 184 21 = 104</p>
--	--

	22 = 20, 27, 53		8 = 61, 68, 105, 161
	x,20 = 61, 181		xi,28 = 96
	xi,25 = 179		xiv,3 = 151, 185
	xii,34 = 71		
	35 = 92	ROM	ii,11 = 69
	xix,18 = 104		viii,9 = 183
	27 = 27, 93		xii,16 = 183
	xxiii,5 = 27, 108		
	xxiv = 16, 22, 24, 27, 29, 54	1 COR	iv,5 = 27, 52
	3 = 27, 93, 97		xii,7 = 179
	4-51 = 27, 73		xiii,1 = 184
	15 = 66, 82		
	33 = 20, 27, 54	EPH	iii,8-10 = 66
	36 = 27, 38, 41, 58, 163-164,		iv,7 = 179
	181-182		vi,9 = 69
	xxv,29 = 179		
Mc		PHIL	ii,5.8 = 184
	ii,22 = 92		
	xiii,32 = 15, 21, 35, 38, 41, 71,		
	162-163		
Lc		COL	ii,25 = 69
	vi,25 = 71		iv,14 = 193
	x,21 = 27, 179		
	xviii,20 = 104	1 THESS	v,2 = 66-68
	xxi,20 = 27, 73, 96-97		19 = 68
	24 = 110		
	xxii,49 = 27, 93	2 THESS	
	xxiv,45 = 24, 27, 93	Referència general = 27, 55	
Io			ii = 27, 66
	iii,8 = 69, 179		8 = 27, 63, 65
	34 = 89		13-17 = 27, 63
	v,15 = 27		
	17 = 59	1 TIM	i,7 = 27, 88
	vi,45 = 178		
	viii,48-49 = 70-71	2 TIM	iii,1-9 = 78
	58 = 27, 59		9 = 27, 51
	ix,39 = 27, 96		
	xiv,26 = 181	IAC	i,5 = 174, 205
	xv,15 = 55		iii,17b = 184
	xvi, 12 = 55, 181		
	12-13 = 27, 103		
	13 = 181		
ACT		1 PTR	v,5 = 184
<i>Actus Apostolorum</i> = 178			
	i,6 = 34, 93, 161, 180	2 PTR	i,20 = 23, 27, 88
	7 = 14, 21-22, 24-27, 29,		iii,8b = 25, 27, 99
	34-35, 44, 55, 61-62,		10 = 26, 27, 108
	66-67, 71, 74, 76, 85,		
	94, 103, 104-105, 161-		
	165, 179-180		

1 Io

ii,18 = 27, 108
27 = 179

APOC

Referència general = 27

i,9-iii,22 = 27, 54, 66
iii,7 = 27, 95
iv-1-viii,1 = 27, 54, 66

viii,2-xi,18 = 27, 54, 66

ix,3.17.18 = 26, 111

xi,19-xiv,20 = 27, 54, 66

xiii,4 = 185

xv,1-xvii,18 = 27, 54, 66

xvi,13 = 151, 185

xviii,1-xx,15 = 27, 54, 66

xx,1-2 = 37

6 = 27, 98

TAULA D'ANTROPÒNIMS I D'OBRES ANÒNIMES*

No són integrats en la present taula els noms d'Arnau de Vilanova (en les seves diverses formes i llengües), de Jesucrist o la Verge Maria, del curador del volum o dels autors de llibres de la Bíblia. Els nombres es refereixen a les pàgines del llibre.

Abad Pérez, A[ntolín] 230	Barrère, Bernard 189, 217
Abraham, patriarca 55	Barthold, Claudia 56, 219
Abraham Bar Hiyya 43, 79, 91, 100, 109, 213	Bartholomaea Montanerii = Bartomeua Montaner
Adam 16, 29, 42-44, 146	Bartholomaeus Brixienis 218
Adrianus, emperador 82	Bartomeua Montaner 157, 160, 169, 214, 215
Àgab, profeta = 68, 96	Basilius Caesariensis 71, 217
Agabus = Àgab, profeta	Basseti, Massimiliano 28, 221
Agustí d'Hipona = Aurelius Augustinus	Bataillon, Louis-Jacques 96, 221
Agustí, sant = Aurelius Augustinus	Batllori, Miquel 54, 56-57, 71, 111, 173, 178, 214, 216-217
Albanea 57	Bazell, Dianne M. 18, 213, 215
Alberni, Anna 227	Beaunier, Charles 221
Aldegardis = Hildegarda	Beaunier, Dom = Beaunier, Charles
Alexander [Magnus] = Alexandre el Gran	Beda [Venerabilis], 23, 27, 82, 91, 115, 189
Alexandre el Gran 80	Bedouelle, Guy 222
<i>Antidotarium Nicolai</i> 17, 213, 231	Bekker, Immanuel 81, 220
Antíoc [Epífanes] = Antiochus Epiphanes	Benedetti, Maria 172, 221
Antiochus Epiphanes 44, 80-81, 86-87	Benedetto XI = Benet XI
Appuleius Africanus 217	Benedict, Friederich 224
Arcelus Ulibarrena, J[uana] M[aría] 230	<i>Benedictus Deus</i> 64, 224 (cf. Benet XII)
Aristoteles 20, 27, 58, 75, 81, 114, 213, 217, 224	Benedictus XI = Benet XI
Aristòtil = Aristoteles	Benet, sant 57
<i>Auctoritates Aristotelis</i> 75, 217, 224	Benet XI 10, 14, 19, 49, 56, 74, 77, 89, 147-149, 151, 154-156, 158-159, 172, 174-178, 187, 192, 206, 209, 214, 221, 224, 229, 232
Augustine = Aurelius Augustinus	Benet XII 64
Augustinus = Aurelius Augustinus	Benetos, Dionysius = Benetos, Dionysios
Aurelius Augustinus 5, 12, 14-17, 20-30, 34-43, 55, 59-60, 63, 65, 67, 69-70, 72, 76, 81, 84, 88-89, 94-95, 97-102, 104-105, 115, 161-165, 181, 192, 217-218, 222-225, 227-228, 231	Benetos, Dionysios 214
Averrois 223	Benton, John 50, 221
Ayala, Jorge M. 49, 221	Berenguer Fré dol, bisbe i cardenal 145, 189, 230
Badia, Lola 226, 227	Bernabé 68
Balzvivs, Stephanvs 1	Bernardus Caprarii, notari 146, 147, 152, 171, 187, 188-189
Barnabas = Bernabé	Bernardus de Cumengis 145, 189
Barrère, abbé = Barrère, Bernard	

---

* Agraeixo a Arnau Mensa l'ajuda prestada en la confecció d'aquesta taula.

- Bernardus de Podio = Bernardus de Podio Cercoso
 Bernardus de Podio Cercoso 16, 32, 51, 66, 74, 146, 150, 159, 176
 Bernat de Puigcercós = Bernardus de Podio Cercoso
 Bertrand de Got (= Climent V) 147, 171, 189
 Bertrand de Got, oncle de Climent V, bisbe d'Agen 145, 189
 Besse, dom J.-M. = Besse, Jean-Martial
 Besse, Jean-Martial 189, 221
 Billotta, Maria Alessandra 157, 222
 Blumberg, Anselm 224
 Boethius 217
 Bohigas, Pere 45, 222
 Boniface VIII = Bonifaci VIII
 Bonifaci VIII 9, 13, 28, 45, 47, 74, 146, 149, 155, 160, 165, 169, 172, 174-175, 178, 185, 192, 215-216, 220, 223, 229
 Bonifacius [VIII] = Bonifaci VIII
 Bonifaz VIII. = Bonifaci VIII
 Bootz = Booz
 Booz 76
 Bosch, Àlex 226
 Bouhout, Jean-Paul 35, 222
Brocarda = *Brocardica*
Brocardica 27, 70
 Burdach, Konrad 219, 222
 Burkart, Lucas 173, 222
- Cappelli, Adriano 45, 166, 222
 Cardella, Lorenzo 172, 189, 222
 Carles d'Anjou, rei 102, 172
 Carreras i Artau, Joaquim 11, 14, 32, 33, 51, 61-62, 66, 75, 176, 177-178, 180, 182, 186, 214-217, 222
 Cartaregia, Oriana 183, 215, 222
 Cecini, Ulisse 44, 222
 Celestí V 172
 Chabás, Roque 15, 165-166, 219, 222
 Chacón, Alfonso 172, 189, 222
 Cifuentes, Lluís 2, 227
 Ciril = *Oraculum angelicum Cyrilli*
 Cirillus = Cyrillus
 Clemens V = Climent V
 Clement [V] = Climent V
 Clemente V = Climent V
 Climent V 10, 17, 49-51, 74, 145-147, 149-150, 152, 154-156, 161, 165, 166, 171-189, 192, 205, 209, 220, 188-189, 226, 228
 Consentius 107, 218, 220
- Coromines, Marcel 213
 Coste, Jean 13, 175, 220, 223
 Courtenay, William J. 65, 223
 Coxe, Henricus Octavius 45, 223
 Crisciani, Chiara 19, 223
 Cyrillus = *Oraculum angelicum Cyrilli*
- D'Amico, Adele 32, 51, 75, 84, 175, 216, 221
 Daur, Klaus Detlef 81, 217
 De Dominicis, Federico 221
De fallaciis 101, 220
 De la Cruz Palma, Óscar 226
 De Latassa y Ortín, Félix 49, 225
 De Lollis, Cesare 214, 225
 De Lurbe, Gabriel 17, 145, 226
 Denifle, Heinrich 83, 223
De numerorum divisione libellus 82, 218
De semine scripturarum 20, 27-28, 57, 75, 79, 82, 150, 152, 156-158, 177, 207, 213, 215-216, 218
 Diepgen, Paul 146, 223
 Dindorfius, Guilelmus 86, 218
Disputa de Barcelona 43, 79, 100, 109, 218
 Dod, Bernardus G. 81, 213
 Dombart, Bernard 34-35, 37, 39, 62-63, 65, 67, 76, 98-99, 102, 165, 217
 Domènec, sant 54, 96
 Domingo = Domènec, sant
 Dominicus = Domènec, sant
 Dominique de Athera, dominic (= Martín de Ateca?) 17
 Doody, John 34, 223
 Du Cange, Charles du Fresne 58, 223
 Duchesne, François 172, 189, 223
 Du Fresne Du Cange, Charles = Du Cange, Charles du Fresne
- Eger, Hans 34, 223
 Ehrle, Franz 9, 14, 15, 47, 73, 83, 146, 154, 169, 172, 223, 228
 Embach, Michael 57, 219, 223
Erithea = *Sibilla Erithea Babilonica*
Erithea = *Sibilla Erithea Babilonica*
Eritrea = *Sibilla Erithea Babilonica*
 Esicius = Hesychius
 Eubel, Conradus 49, 172-173, 189, 223
 Eugeni [III], papa 56-57, 141
 Eugenius [III], papa = Eugeni III, papa
 Eusebi, sent = *Revelació de sent Eusebi*
 Eusebi [de Cesarea] = Eusebius Pamphilus
 Eusebius Pamphilus (= de Cesarea) 91, 100, 219

- Expositio Apocalypsis* 227, 228
Expositio super Apocalypsi = Expositio Apocalypsis
Expositio super vigesimum quartum capitulum Matthaei 227
- Felip el Bell = Felip IV, rei de França
 Felip IV, rei de França 12, 172
 Feliu, Eduard 218
 Feltoe, Charles Lett 52, 220
 Ferrero Hernández, Cándida 226
 Ferricus d'Auria = Ferricus de Auria
 Ferricus de Auria, frater 9, 13, 23, 28, 78, 83, 121
 Ferricus de Metz = Ferricus Metensis
 Ferricus Metensis (= Ferricus de Auria?) 9, 83
 Ffrancesch = Francesc, sant
 Fidora, Alexander 227
 Filippini, Pietro 221
 Finke, Heinrich 9, 13, 45, 47, 49, 111, 146, 169, 171-189, 223
 Flavius Iosephus 80, 86, 218
 Flüeler, Christoph 179, 223
 Forcellini, Egidio 58, 223
 Fortuny, Francesc 66, 223
 Francesc, sant 54, 96
 Franciscus = Francesc, sant
 Frutolf von Michelsberg 231
 Fussenegger, Gérold 45, 224
- Gallia christiana* 189, 224
 Galvano de Levanto = Galvanus de Levanto
 Galvanus de Levanto 18, 218
 Gebenón de Eberbach 57, 231
 Gedeon 78
 Gerwing, Manfred 12-14, 38, 83, 161, 219, 224
 G. Fredoli, abat 145, 189
 Giacomo II = Jaume II
 Gilbert = Gilbertus, comentarista
 Gilbertus, comentarista 23, 28, 82
 Gilbertus Porretanus 217
 Gil i Ribas, Josep 64, 224
 Gillespie, Vincent 178, 224
 Gioacchino da Fiore = Ioachim Florensis
 Giralt, Sebastià 2, 10, 32-33, 145, 213, 215, 228
 Glorie, Franciscus = Glorie, François
 Glorie, François 38, 55, 67, 80-81, 87, 94, 104, 162, 164, 181, 217
Glosa = Glossa ordinaria
Glossa communis = Glossa ordinaria
Glossa ordinaria 5, 23, 25, 27-30, 44, 55, 62-68, 80-81, 86-87, 91, 94, 99, 122, 162-164, 180-181, 195, 218, 221
 Godoy Fernández, Cristina 228
 Goldbacher, Alois 35-36, 40, 63, 94, 162, 164-165, 217
 Graesse, Johann Georg Theodor 167, 224
 Granfield, Patrick 228
 Grau Torras, Sergi 27, 58, 224
 Green, William McAllen 81, 217
 Grégoire, Réginald 53, 224
 Guilelmus de Sancto Amore 28
 Guilelmus de Villanova = Guillem de Villanova, bisbe
 Guilelmus Raymundi de Flaciano 159
 Guillem de Luxi 96
 Guillem de Saint-Amour = Guilelmus de Sancto Amore
 Guillem de Vilanova, bisbe de Mallorca 9, 11, 17, 19, 49, 111, 161, 228
 Guillermo de Vilanova = Guillem de Vilanova
 Guttmann, Juli 213
- Haimo 67
 Hamesse, Jacqueline 75, 217, 224
 Hauf Valls, Albert 230
 Hauréau, Barthélemy 17, 218
 Henninger, Mark G. 75, 79, 218
 Henricus de Harclay, 75, 79, 218
 Hesiqui = Hesychius
 Hesychius, bisbe de Salona 12, 35, 39-40, 42, 94, 98, 104, 120, 162, 164-165, 217-218, 222
 Hesychius de Salone = Hesychius, bisbe de Salona
 Hieronimus = Hieronymus
 Hieronymus = 27, 43, 56, 80-81, 87, 91, 100, 123, 141, 218
 Hilari, sant = Hilarius
 Hilarius, sant 27, 97, 139, 219
 Hildegarda, santa 20, 28, 57, 139, 141, 152, 224 (cf. també *Insurgent gentes*)
 Hildegardis, abatissa = Hildegarda
 Hofmann, Johannes 224
 Honorius Augustodunensis 231
 Horaci Flac = Horatius
 Horatius = 60, 219
 Horoscopus = *Liber Horoscopus*
 Hugo de Sancto Caro 27, 62, 66, 92, 219
 Hugo de Sancto Victore 92, 219
- Iacobus Albi = Jacme Blanc
 Iacobus Guayethani (= Giacomo Caetani Stefaneschi) 172

- Iacobus II = Jaume II
 Ieronimus = Hieronymus
Insurgent gentes 28, 57, 219
Inventarium de omnibus bonis Magistri Arnaldi 166, 219
 Ioachim Florensis [de vegades pseudo Ioachim Florensis] 20, 23, 28, 52, 57, 82, 125, 141, 152, 157-158, 213, 215, 219, 224-226, 229-231
 Ioannes = Iohannes
 Iohannes Baptista = Joan Baptista
 Iohannes de Garcino, notari 173
 Iohannes de Penestra, camerarius 147, 149, 150, 153-154, 156, 158, 160, 173, 176, 206, 216
 Iohannes Parisiensis = 9, 13-14, 23, 28, 78, 83, 161, 219, 224
 Iohannes Vigorosi 16, 43, 51, 93, 146
 Ioseph, patriarcha = Josep, patriarcha
 Iosephus = Flavius Iosephus
 Isaac 71
 Isidor de Sevilla 37
 Iudas Machabaeus [Iudas Maccabaeus] = Judes Macabeu

 Jacme Blanc 51, 159, 229
 Iacobus Albi = Jacme Blanc
 Iacobus II = Jaume II
 Jaume II, rei 10, 12, 49, 53, 74, 148, 157, 214-216, 225-226, 228
 Jeroni d'Estradó = Hieronymus
 Jeroni, sant = Hieronymus
 Joachim von Fiore = Ioachim Florensis
 Joan Baptista 68
 Joan de Llotger 188
 Joan de París = Iohannes Parisiensis
 Joan de Penestra, camarlenc = Iohannes de Penestra, camerarius
 Joan de Rocatalhada 231
 Joan Quidort = Iohannes Parisiensis
 Joan Vigorós = Iohannes Vigorosi
 Joaquim de Fiore = Ioachim Florensis
 Jofre de Cruilles 188
 Johannes Quidort von Paris = Iohannes Parisiensis
 Johannes von Paris = Iohannes Parisiensis
 Josep, patriarcha 84
 Jostmann, Christian 37, 101, 220, 225
 Juan de Toledo 37
 Judes Macabeu 80, 86
 Jungmann, Josep Andreas 228

 Kaeppli, Thomas 49, 83, 225

 Kalb, Alphons 34-35, 37, 39, 62-63, 65, 67, 76, 98-99, 102, 165, 217
 Karolus, rex = Carles d'Anjou, rei
 Kaup, Matthias 28, 57, 219, 225
 Keil, Theodor Heinrich Gottfried 107, 218, 225
 Kern, Anton 45, 225
 Kloos, Kari 34, 223
 Kriegel, Maurice 79, 225

 Lanza, Lidia 223
 Lee, Harold 84, 225
 Leonardi, Claudio 231
 Lerner, Robert E. 13, 28, 225
 Lewalter, Ernst 34, 225
Liber de semine scripturarum = *De semine scripturarum*
Liber Horoscopus 20, 28, 57, 122, 141, 152, 219, 225
 Lietzmann, Hans 52, 220, 225
 Lourdaux, Willem 228
 Luneau, Auguste 37, 43, 225

 Machometus 102
 Mestre de les Sentència = Pere Llombard
 Magister Historiarum = Petrus Comestor
 Magister Ystoriarum = Petrus Comestor
 Maimònides 223
 Mangenot, Eugène 43, 91, 225
 Manselli, Raoul 13, 147, 171-172, 226
 Maragall, Pasqual 218
 Marcellus, canonicus Cardonensis 159
 Martí de Barcelona, pare (= Jaume Bagunyà i Casanovas) 15, 53, 226
 Martí Mayor, [José] 230
 Martín de Ateca 3-142, 146-147, 150, 153, 160-161, 172, 207, 209, 214, 227
 Martínez Gázquez, José 226
 Martinus de Acheta = Martín de Ateca
 Martinus de Atheca = Martín de Ateca
 Martinus de Theca = Martín de Ateca
 McGinn, Bernard 28, 226
 McVaugh, Michael R. 13, 17, 213, 216, 226
 Menéndez y Pelayo, Marcelino 9, 146, 169, 222, 226
 Mensa, Arnau 237
 Mensa, Guillem 113
 Merisalo, Outi 222
 Mesa Villajos, Alejandro 71, 228
 Mestre de les Sentències = Petrus Lombardus
Methodius = *Sancti Methodii episcopi Paterensis Sermo*

- Metodi = *Sancti Methodii episcopi Paterensis Sermo*
 Metodi d'Olimp, sant 56
 Migne, Jean-Paul 43 55-57 63 65 67 69
 80-82, 84 87 91-92 94 97 100 162-164,
 181, 185, 217-220
 Millàs Vallicrosa, Josep 213
 Minio-Paluello, Laurentius 58, 75, 81, 213
 Mitridates del Pont 17
 Moisès 84
 Moore, Robert I. 33, 228
 Mossé de Girona 218
 Mountain, William John 38, 55, 67, 94,
 104, 162, 164, 181, 217
 Mutzenbecher, Almut 15, 36-37, 40, 59,
 95, 217
- Nabucodonosor 82
 Nadal et Cañellas, Ioannes = Nadal i Cañellas,
 Joan
 Nadal i Cañellas, Joan 183, 214, 216
 Nebot, Mateu 49, 228
 Nicolau de Lira = Nicolaus Lyranus
 Nicolau Eimeric 15, 219
 Nicolau Eymeric = Nicolau Eimeric
 Nicolaus Eimerici = Nicolau Eimeric
 Nicolaus Lyranus 80-81, 218
 Noè 84
- Olbrechts-Typeca, Lucie 31, 229
Oracle de Ciril = Oraculum angelicum Cyrilli
Oraculum angelicum Cyrilli 20, 23, 28, 56-57,
 82, 106, 152, 219, 227, 231
 Orosi = Paulus Orosius
 Otto von Freising 231
- Paffenroth, Kim 34, 223
 Pahta, Päivi 222
 Paravicini Bagliani, Agostino 147, 171, 228
 Pascher, Joseph 53, 228
 Patschovsky, Alexander 225
 Pau Cristià 218
 Paulus Orosius 27, 43, 91, 100, 128, 219
 Pau Orosi = Paulus Orosius
 Pelzer, Augustus 15, 73, 228
 Perarnau i Espelt, Josep 2, 9-14, 36-38, 41,
 43, 45, 47, 49-51, 53-54, 57, 61-62, 66,
 68, 70-72, 74-75, 77, 79, 82-85, 88-91,
 93, 96-98, 100-102, 106-107, 110, 146,
 153-155, 158, 166, 172-175, 177-180,
 182-187, 206, 213-217, 219-222, 227-
 232
 Pere Comestor = Petrus Comestor
 Pere Llombard = Petrus Lombardus
- Pérez Martínez, Lorenzo 49, 229
 Pession, Paul M. 15, 60, 106, 164, 220
 Peter of Auvergne = Petrus de Alvernia
 Petrus Comestor 28, 43, 56, 91
 Petrus de Alvernia 179, 223
 Petrus Iohannis (Olivi) 224
 Petrus Lombardus 15, 21, 56, 60, 61, 67,
 69, 96, 164, 179, 220
 Petrynko, Oleksandr 224
 Pilatus 82
 Piur, Paul 56, 82, 219
 Plaisians 175, 220
 Planellas i Barnosell, Joan 228
 Plató 81, 217, 220
 Plechl, Helmut 224
 Ponç Carbonell 43-44, 222
 Porphyrius 80
 Porphyrius, comentarista 217
 Potestà, Gian Luca 12-14, 28, 83, 218, 224,
 229-230
 Pou i Martí, Josep M. 146, 230
Procès-verbaux 13, 220
 Pseudo-Joachim = Ioachim Florensis
 Pseudo-Methodius = *Sancti Methodii episcopi*
Paterensis Sermo
 Publius Consentius = Consentius
- Q. Horaci Flac = Horatius
 Quasten, Johannes 228
- Rabanus Maurus 185, 220
 Raimini, Marco 224
 Rauh, Horst Dieter 34, 230
 Ravaoli, Martina 221
 Raymond d'en Goth, nebot de Cli-
 ment V 189
 R. d'en Goth, canonge 189
 Reeves, Marjorie 28, 230
Regestum Clementis Papae V 154, 220
 Reho, Cosimo 11, 51, 206, 216
Revelació de sent Ciril = Oraculum angelicum
Cyrilli
Revelació de sent Eusebi 57
Revelació de sent Methodi = Sancti Methodii epis-
copi Paterensis Sermo
Revelacions de senta Aldegardis 20 (cf. Hilde-
 garda)
 Ribas, Isidor 60, 219
 Riber, Llorenç 60, 219
 Riera i Sans, Jaume 218
 Rizzi, Marco 13-14, 83, 218-219, 230
 Robertus, abat cistercenc (= Robert de Pon-
 tigny) 172

- Rogierius Baconus 105, 182, 220
 Roth, Norman 37, 230
 Roussel, Bernard 222
 Rupescissa = Joan de Rocatalhada
 Rusch, Adolf 55, 63, 65, 67, 94, 162-164,
 181, 218
 Rusconi, Roberto 28, 230
- Sackur, Ernst 56, 220, 230
Sacramentarium Gregorianum 52, 220, 225
Sacramentarium Leonianum 52, 220
 Salvador de les Borges (= Joan Botam) 19,
 183, 230
Sancti Methodii episcopi Paterensis Sermo 20, 28,
 43, 56, 126, 141, 152, 220
 Santanach, Joan 227
 Santi, Francesco 2, 9-11, 80, 146, 165, 189,
 206, 215, 230-231
 Santos Paz, José Carlos 57, 231
 Scavizzi, Barbara 2, 12, 14, 28, 78, 83, 147,
 171, 177, 215-217, 231
 Schepss, Georgius 107, 231
 Schmieder, Felicitas 28, 231
 Schwarzbauer, Fabian 43, 91, 231
 Seleuc 80
 Seleucus = Seleuc
Sentència de Tarragona de 1316 96, 187, 227
 Serra i Hünter, Jaume 230
 Sevilla Muñoz, Julia 229
Sibilla Erithea Babilonica 14, 16, 25, 28-29,
 37, 41-42, 101-103, 220, 225, 227
 Sibilla Eritrea = *Sibilla Erithea Babilonica*
 Sibylle Érythreë = Sibilla Eritrea
 Sinistrari De Ameno, Ludovico Maria 75, 231
 Soler, Albert 227
 Sorrentino, Sergio 231
 Steele, Robert 105, 182, 220
 Strohm, Paul 224
 Sylwan, Agneta 56, 219
- Theodericus Urbevetanus, cardenal (Theodo-
 ricus Rainieri) 172
Thesaurus Linguae Latinae 58, 231
 Thomas = Thomas de Aquino
 Thomas Aquinas = Thomas de Aquino
 Thomas de Aquino 9, 15, 45, 47, 60, 65, 66,
 70, 75, 81, 101, 106, 164, 179, 220, 226
- Tit, emperador 79
 Titus, emperador = Tit, emperador
 Tomàs d'Aquino = Thomas de Aquino
 Tomás de Aquino = Thomas de Aquino
 Töpfer, Bernhard 28, 56, 231
 Toste, Marco 223
Tractatus quidam 13, 88, 221, 228-229
 Troncarelli, Fabio 28, 231
 Tyconius 230
- Ughellus, Ferdinandus 173, 231
- Valera, Juan 222
 Van den Berg, W.S. 17, 213, 231
 Van Oort, Johannes 34, 231
 Verheijen, Luc 59, 217
 Verhelst, Daniel 228
 Vespasià, emperador 79
 Vespasianus, emperador = Vespasià, empera-
 dor
 Vian, Paolo 225
 Vicent [de Beauvais] = Vincentius Bellova-
 censis
 Vincent de Beauvais = Vincentius Bellova-
 censis
 Vincentius = Vincentius Bellovacensis
 Vincentius Bellovacensis 24-25, 43, 91, 100,
 138, 221
 Vincentius Bvrgvndus = Vincentius Bellova-
 censis
Vitae Papparum Avenionensium 145, 221
- Walafridus Strabus = *Glossa Ordinaria*
 Walter, Ingeborg 172, 232
- Ylarius = Hilarius
 Yldegardis = Hildegardis
 Yohacim = Ioachim Florensis
 Ysach = Isaac
- Zacaria = Zacaries
 Zacaries, pare de Joan Baptista 68
 Zahlten, Johannes 37, 232
 Zelzer, Klaus 217
 Ziegler, Joseph 10, 18-19, 32-33, 232

TAULA DE FONTS MANUSCRITS

Els nombres indicats després dels dos punts (:) es refereixen a les pàgines del llibre.

CIUTAT DEL VATICÀ

Biblioteca Apostolica Vaticana [BAV]

Borgh. 205: 28

Ott. lat. 2516: 222

Vat. lat. 3819: 57, 82, 218

Vat. lat. 3824: 9-10, 16-17, 43, 44-45, 47-111, 146-147, 152, 154-162, 166, 169-189, 206, 214, 216

GRAZ

Universitätsbibliothek

Codex 1226: 9, 45, 47-111, 141, 146, 152, 154-162, 228

MADRID

Biblioteca Nacional

Ms. 6213: 15, 219

OXFORD

Bodleian Library

Canon. Misc. 370: 9, 17, 45, 47, 111

PARÍS

Bibliothèque Nationale de France

Lat. 3171: 15

Lat. 3181: 18, 218

PHILADELPHIA

University of Pennsylvania

Codex 1149: 57, 219

SEVILLA

Biblioteca Capitular y Colombina

Ms. 141-23-14: 15

TAULA GENERAL

SUMARI	5
<i>ANTIDOTUM CONTRA VENENUM EFFUSUM PER FRATREM MARTINUM DE ATHECA, PRAEDICATOREM</i>	7
ESTUDI INTRODUCTORI	9
I. PRESENTACIÓ	9
II. DATA DE COMPOSICIÓ, CIRCUMSTÀNCIES, OBJECTIU I CONTEXT HISTÒRIC	10
1. <i>Data de composició</i>	10
2. <i>Circumstàncies i objectiu</i>	11
3. <i>Context històric</i>	12
III. EL TÍTOL I EL GÈNERE LITERARI	17
IV. ANÀLISI DEL CONTINGUT	19
1. <i>Esquema</i>	19
2. <i>Resum</i>	19
3. <i>Les fonts</i>	26
4. <i>El centre de gravetat doctrinal</i>	28
5. <i>El darrer sentit de l'«Antidotum»</i>	29
5.1. Els arguments de Martín de Ateca reduïts a sofismes	29
5.2. Martín de Ateca, 'insanus'?	31
V. LA POLÈMICA ENTORN DE L'ESCATOLOGIA D'AGUSTÍ D'HIPONA	34
1. <i>Martín de Ateca addueix l'autoritat d'Agustí d'Hipona</i>	34
1.1. Arguments contra la possibilitat i la conveniència de conèixer els temps finals	34
1.2. Contra un suposat càlcul d'Agustí d'Hipona	36
1.3. Agustí d'Hipona i la Sibila Eritrea	37
2. <i>Arnau de Vilanova interpreta Agustí d'Hipona</i>	38
2.1. Déu revelarà fins i tot «el dia i l'hora» en temps oportú	38
2.2. No es poden conèixer els temps finals per les pròpies forces humanes	38
2.3. Un càlcul de sant Agustí?	40
2.4. Agustí d'Hipona i la Sibila Eritrea	41

3. <i>Balanç</i>	41
VI. ELS ANYS TRANSCORREGUTS DES DE L'INICI DEL MÓN FINS A CRIST	43
VII. LA <i>GLOSSA ORDINARIA</i>	44
VIII. LA NOSTRA EDICIÓ	44
EDICIÓ CRÍTICA DE L' <i>ANTIDOTUM CONTRA VENENUM EFFUSUM PER FRATREM MARTINUM DE ATHECA, PRAEDICATOREM</i>	47
L' <i>ANTIDOTUM</i>	49
<i>Text i aparats</i>	49
<i>Taula de mots</i>	113
APÈNDIX: <i>EXCERPTUM DE QUIBUSDAM REVELATIONIBUS EX AR- NALDI DE VILLANOVA «ANTIDOTO CONTRA VENENUM EFFUSUM PER FRATREM MARTINUM DE ATHECA»</i>	141
 <i>PRAESENTATIO FACTA BURDEGALIAE</i>	143
ESTUDI INTRODUCTORI	145
I. PRESENTACIÓ	145
II. CIRCUMSTÀNCIES HISTÒRIQUES	146
III. UNA 'PRAESENTATIO'	147
IV. EL CONTINGUT	148
1. <i>Esquema</i>	148
2. <i>Resum</i>	149
V. L' <i>ABBREVIATIO PRAESENTATIONIS FACTAE BURDEGALIAE</i>	152
VI. RECONSTRUCCIÓ DE LA LLISTA D'OBRES ARNALDIANES DE LA <i>PRAESENTATIO FACTA BURDEGALIAE</i> I ANÀLISI DIA- CRÒNICA	154
1. <i>La llista de la «Protestatio facta Perusii»</i>	154
2. <i>La llista de la «Praesentatio facta Burdegaliae»</i>	155
3. <i>La llista de l'«Abbreviatio praesentationis factae Burdega- liae»</i>	156
4. <i>Les obres del còdex Vat. lat. 3824 de la Biblioteca Apostolica Vaticana</i>	156
VII. EXEGESI ARNALDIANA D'ACTES I,7	161
VIII. CONCLUSIÓ: EL FINAL D'UNA ETAPA	165
IX. LA NOSTRA EDICIÓ	166
EDICIÓ CRÍTICA DE LA <i>PRAESENTATIO FACTA BURDE- GALIAE</i>	169
LA <i>PRAESENTATIO FACTA BURDEGALIAE</i>	171
<i>Text i aparats</i>	171
<i>Taula de mots</i>	191
APÈNDIX: <i>ABBREVIATIO PRAESENTATIONIS FACTAE BURDEGALIAE</i>	205
<i>Text i aparats</i>	205
<i>Taula de mots</i>	209

BIBLIOGRAFIA CITADA	213
TAULES FINALS	233
I. DE CITACIONS BÍBLIQUES	233
II. D'ANTROPÒNIMS I D'OBRES ANÒNIMS	237
III. DE FONS MANUSCRITS	243

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (IEC)
ATENEU UNIVERSITARI SANT PACIÀ (AUSP)
CORPUS SCRIPTORUM CATALONIAE
Curantibus Josep Perarnau, Jaume de Puig et Jaume Mensa

Projecte científic d'aplec, estudi i publicació de l'herència escrita del poble català amb sentit de globalitat, integrant tots els textos, escrits o traduïts en qualsevol llengua, d'autors catalans o relacionats per qualsevol raó amb les terres catalanes. Marc cronològic: Dels orígens al final del segle XVIII.

Series A: Scriptores; Series B: Scripta; Series C: Versiones; Series D: Subsidia

SERIES A: SCRIPTORES

ARNALDI DE VILLANOVA OPERA THEOLOGICA OMNIA (AVOTHO)

CENTRE DE FILOSOFIA I TEOLOGIA MEDIEVALS CATALANES. SECCIÓ ARNAU
DE VILANOVA

Responsable: Jaume Mensa

Pla d'edició

- I: Bibliografia i descripció de manuscrits
- II: Diplomataris, cur. J. ALANYÀ (2022)
- III: *Introductio in librum Ioachim de semine scripturarum; Allocutio super significatione nominis tetragrammaton* (2004)
- IV: *Alphabetum catholicorum sive de elementis catholicae fidei; Tractatus de prudentia catholicorum scoliarium* (2007)
- V: *Tractatus de tempore adventus antichristi et scripta coeva* (2014)
- VI: *Tractatus de mysterio cymbalorum ecclesiae*, cur. M. CABRÉ, J. MENSA;
Tractatus epistolarum christini, cur. B. SCAVIZZI (en preparació)
- VII: *Philosophia catholica et divina et epistolae nuncupatoriae*
- VIII: *Apologia de versutiis atque perversitatibus pseudotheologorum et religiosorum*
- IX: *Eulogium de notitia verorum et pseudoapostolorum*, cur. F. SANTI; *Denuntiationes Gerundenses*, cur. J. DE PUIG; *Confessio Ilerdensis*, cur. J. MENSA (en preparació)
- X: *Denuntiationes Massilienses*, cur. F. SANTI; *Gladius iugulans thomatistas*, cur. E. DEZZA; *Carpinatio poetriae theologi deviantis*, cur. P. FILIPPINI (en preparació)
- XI: *Protestatio, praesentatio ac supplicatio Benedicto XI; Protestatio facta Perusii; Allocutio christini; De non esu carni; Epistola ad Bremundum, dominum Montisferrarii; Dancia Jacobi II cum commento Arnaldi de Villanova*

- XII: *Antidotum contra venenum effusum per fratrem Martinum de Atbeca, praedicatorum;*
Praesentatio facta Burdegaliae (2023)
- XIII: *Epistola ad gerentes zonam pelliceam et alia scripta*
- XIV: *Interpretatio de visionibus in somniis dominorum Iacobi secundi regis Aragonum et Friderici tertii regis Siciliae eius fratris* (2019)
- XV: *Conflictus iudaeorum* (?), *Prima propositio de conflictu iudaeorum* (?); *Constitutiones Regni Trinacriae*
- XVI: Obres i epístoles catalanes
- XVII. Versions a l'italià napolità
- XVIII. Versions a l'italià toscà
- XIX. Versions al castellà
- XX-XXI. Obres d'autoria arnaldiana discutida

UNION ACADÉMIQUE INTERNATIONALE
INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
CORPUS PHILOSOPHORUM MEDII Aevi
9/5 ARNAU DE VILANOVA

Comissió: Josep Perarnau (president honorari), Jaume Mensa (director), Josep Alanyà, Lluís Cifuentes, Sebastià Giralt, Sergi Grau, Francesco Santi i Barbara Scavizzi.

OBRES PUBLICADES

Arnaldi de Villanova Scripta Spiritualia = (AVSS)

AVSS 1 = *Expositio super Apocalypsi* [?]. Cura et studio I. CARRERAS, cooperantibus O. MARINELLI et I. M. MORATÓ, Barcelona i Brussel·les, 1971. XXIV + 304 p.

AVSS 2 = *Tractatus octo in graecum sermonem versi (Petropolitanus Graecus, 113)*. Nunc primum editi cura et studio I. NADAL, graecitatem textus recensente D. BENETOS, Barcelona, 2002, 446 p.

Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia = (AVOThO)

AVOThO II = *Diplomatari arnaldià*. Cur. J. ALANYÀ, Barcelona, 2022, 454 p.

AVOThO III = ARNALDI DE VILANOVA, *Introductio in librum {Ioachim} «De semine scripturarum»*, «*Allocutio super significatione nominis Tetragrammaton*». Curante J. PERARNAU, Barcelona, 2004, 212 p.

AVOThO IV = *Alphabetum catholicorum, Tractatus de prudentia catholicorum scolarium*. Curante J. PERARNAU, adiuvante M. COROMINES, Barcelona, 2007, 256 p.

AVOThO V = *Tractatus de tempore adventus Antichristi. Ipsi et aliorum scripta coaeva*. Curante Josep PERARNAU, Barcelona, 2014, 438 p.

AVOThO XII = *Antidotum contra venenum effusum per fratrem Martinum de Atheca, praedicatorum, Praesentatio facta Burdegaliae*. Curante J. MENSA, Barcelona, Barcelona, 2023, 252 p.

AVOThO XIV = *Interpretatio de visionibus in somniis*. Curante J. MENSA, Barcelona, 2014, 182 p.

MONOGRAFIES O LLIBRES DE L'IEC VINCULATS AL PROJECTE

J. CARRERAS, *L'epistolari d'Arnau de Vilanova*, Barcelona, 1950, 27 p.

SALVADOR DE LES BORGES, *Arnau de Vilanova moralista*, Barcelona, 1957, 120 p.

- J. MENSA, *Arnau de Vilanova, espiritual: guia bibliogràfica*, Barcelona, 1994, 175 p.
- Actes de la I Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova*, ed. J. PERARNAU, vol. 1, Barcelona, 1995, 412 p.; vol. 2, Barcelona, 1995, 303 p.
- Actes de la «II Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova»*. Ed. J. PERARNAU, Barcelona, 2005, 527 p.
- Actes de la «III Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova»*. Ed. J. PERARNAU, Barcelona, 2014, 497 p.
- Actes de la «IV Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova»*. Ed. J. MENSA, S. GIRALT, J. ARRIZABALAGA, J. DE PUIG, Barcelona, 2023, 376 p.
- J. MENSA, *L'Institut d'Estudis Catalans i els estudis arnaldians (1907-2016)*, Barcelona, 2018, 46 p.
- S. GRAU, *Les transformacions d'Aristòtil. Filosofia natural i medicina a Montpeller: El cas Arnau de Vilanova*, Barcelona, 2020, 263 p.

UAB

Universitat Autònoma de Barcelona

ATENEU UNIVERSITARI
SANT PACIÀ

Institut
d'Estudis
Catalans